Graduate Theological Union

MAR 8 1987

CORPVS
SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM
LATINORVM

EDITVM CONSILIO ET IMPENSIS
ACADEMIAE SCIENTIARVM AVSTRIACAE

VOL. LXXXIX

SANCTI AVRELI AVGVSTINI
OPERA

SECT. I PARS IV

SOLILOQVIORVM LIBRI DVO
DE INMORTALITATE ANIMAE
DE QVANTITATE ANIMAE

RECENSVIT

WOLFGANGVS HÖRMANN

VINDOBONAE
HOELDER-PICHLER-TEMPSKY
MCMLXXXVI

CORPVS SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM
LATINORVM

VOL. LXXXIX

CORPVS SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM LATINORVM

EDITVM CONSILIO ET IMPENSIS
ACADEMIAE SCIENTIARVM AVSTRIACAE

VOL. LXXXIX

SANCTI AVRELI AVGVSTINI OPERA

SECT. I PARS IV

SOLILOQVIORVM LIBRI DVO
DE INMORTALITATE ANIMAE
DE QVANTITATE ANIMAE

RECENSVIT

WOLFGANGVS HÖRMANN

VINDOBONAE
HOELDER-PICHLER-TEMPSKY
MCMLXXXVI

SANCTI AVRELI AVGVSTINI OPERA

SECT. I PARS IV

SOLILOQVIORVM LIBRI DVO
DE INMORTALITATE ANIMAE
DE QVANTITATE ANIMAE

RECENSVIT

WOLFGANGVS HÖRMANN

GRADUATE THEOLOGICAL UNION
LIBRARY
1962

VINDOBONAE
HOELDER-PICHLER-TEMPSKY
MCMLXXXVI

BR
65
A5
887
v.1:4

OMNIA IVRA RESERVATA
© HÖLDER-PICHLER-TEMPSKY KG., WIEN 1986

ISBN 3-209-00641-5

VINDOBONAE
Ex officina typographica Ernesti Becvar

INDEX

Ad lectorem VII

Praefatio

I. De origine librorum IX
II. De codicibus XI
III. Quae ratio inter codices intercedat . XXV
IV. De rebus orthographicis XXVIII
V. De Soliloquiorum versione Anglosaxonica XXIX
VI. De editionibus XXIX
VII. De textu constituendo XXX

Soliloquiorum libri duo 1
Soliloquiorum liber primus 3
Soliloquiorum liber secundus 45

De inmortalitate animae 99

De quantitate animae 129

Indices

Index locorum e sacra scriptura adhibitorum 232
Index locorum ex aliis scriptis adhibitorum 232
Index nominum 233
Index verborum 234

468663

1078023

AD LECTOREM

Soliloquiorum libros anno 386 compositos 1600 annis post cum De inmortalitate et De quantitate animae libris primum librorum manuscriptorum auctoritate editos in lucem prodire gaudeo. Cum editor morbo gravi affectus ultimam limam adhibere non potuerit, maximas gratias ago et Michaelae Zelzer, quae textum apparatusque ipsa editoris manu scriptos in discos qui dicuntur electronice inscribendos transtulit plagulisque correctis in paginas distribuit indicesque composuit, et Iohanni Divjak, qui ad indices redigendos singula textuum verba calculatoris electronici ope in ordinem alphabeticum distribuit.

Herbertus Hunger

PRAEFATIO

I. De origine librorum

Augustinus postquam morbo coactus anno 386 Mediolani professioni rhetoricae renuntiavit, feriis vindemialibus peractis in villam Verecundi grammatici in agro Cassiciaco prope Mediolanum sitam cum matre propinquis familiaribus reficiendae valetudinis causa secessit. Ibi composuit adhuc catechumenus dialogos Contra Academicos, De beata vita, De ordine et duos Soliloquiorum libros, ut ipse Deo confitetur (Conf. 9,4,7, CSEL 33 p.201,20–23): *Ubi quid egerim in litteris iam quidem servientibus tibi, sed adhuc superbiae scholam tamquam in pausatione anhelantibus testantur libri disputati cum praesentibus et cum ipso me solo coram te*. Fusius de Soliloquiorum indole atque ratione disseruit Retract. 1,4,1 (CSEL 36 p.22, 6–16): *Inter haec scripsi etiam duo volumina secundum studium meum et amorem ratione indagandae veritatis de his rebus, quae maxime scire cupiebam, me interrogans mihique respondens, tamquam duo essemus ratio et ego, cum solus essem. Unde hoc opus Soliloquia nominavi. Sed inperfectum remansit, ita tamen, ut in primo libro quaereretur et utcumque appareret, qualis esse debeat qui vult percipere sapientiam, quae utique non sensu corporis, sed mente percipitur, et quadam ratiocinatione in libri fine colligitur ea quae vere sunt esse inmortalia; in secundo autem de inmortalitate animae diu res agitur et non peragitur*. Ut iam e Soliloquiis (2,7,14; p. 63,8sqq.) clare elucet, Augustinus istas sermocinationes Soliloquia vocari et inscribi voluit *novo quidem et fortasse duro nomine, sed ad rem demonstrandam satis idoneo. Cum enim neque melius*

quaeri veritas possit quam interrogando et respondendo et vix quisquam inveniatur, quem non pudeat convinci disputantem, eoque paene semper eveniat, ut rem bene inductam ad discutiendum inconditus pervicaciae clamor explodat ... pacatissime, ut opinor, et commodissime placuit a me ipso interrogatum mihique respondentem deo adiuvante verum quaerere.

In codicibus titulus *Soliloquia* praevalet, rarius *Solilo-quium* occurrit. Quamvis Augustinum, ut erat antiquitatis mos, interlocutorum nomina omisisse et novis lineis tantum vel paragraphis in margine adscriptis vel spatio vacuo relicto dialogi vices significavisse verisimile sit, tamen in codicibus adhuc exstantibus disserentium partes modo *R*(ationi) et *A*(ugustino), modo *R*(ationi) et *H*(omini) assignantur. At non desunt libri manuscripti omni tali distinctione primitus carentes, in quibus collocutorum nomina vel sigla posterius ex aliis exemplaribus suppleta sunt.

Augustinus Soliloquia non ad finem, quem sibi proposuerat, perduxit. Agro Cassiciaco relicto Mediolani a.387 composuit libellum De inmortalitate animae, quem sibi commonitorium esse voluerat propter Soliloquia terminanda. De opusculi fortuna non cotidiana et obscuritate singulari lectorem certiorem fecit Retract. 1,5,1 (CSEL 36 p.25, 12–16): *Nescio quo modo me invito exiit* (sc. liber) *in manus hominum et inter mea opuscula nominatur. Qui primo ratiocinationum contortione atque brevitate sic obscurus est, ut fatiget cum legitur etiam intentionem meam vixque intellegatur a me ipso.*

Anno 388 Augustinus quaestionibus de anima adhuc occupatus et agitatus Romae dialogum De quantitate animae scripsit, *in quo*, ut ipse declarat Retract. 1,7,1 (CSEL 36 p.34, 10–17) *de anima multa quaeruntur ac disseruntur, id est unde sit, qualis sit, quanta sit, cur corpori fuerit data, cum ad corpus venerit qualis efficiatur, qualis cum abscesserit. Sed quoniam quanta sit diligentissime ac subtilissime disputatum est, ut eam, si possemus, ostenderemus corporalis quantitatis*

non esse et tamen magnum aliquid esse, ex hac una inquisitione totus liber nomen accepit, ut appellaretur De animae quantitate.

In dialogo Augustinus praeceptoris munere fungitur Euodio adulescente et municipali discipuli partem sustinente. Euodii nomen in libris manuscriptis non apparet, qui vices dialogi modo *A*(ugustino) et *Ad*(eodato) *carnaliter sibi filio*, ut soli addunt inter codices vetustiores libri italicae originis, modo, ut in Soliloquiis, *R*(ationi) et *A*(ugustino) discipuli locum obtinenti vel *R*(ationi) et *H*(omini) (Paris. lat. 2697, s.XI), modo libri intentionem recte interpretantes *M*(agistro) et *D*(iscipulo) assignant. Exstant etiam codices qui interlocutorum sigla prorsus omittunt vel, ut in libris inde a saeculo X in Gallia septentrionali exaratis accidit, quorum vetustissimus est Duacensis (Douai) 275, *A*(ugustino) magistri, *R*(enato) discipuli partem tribuunt, ad quem Augustinus librum primum tractatus De anima et eius origine direxit. Siglorum varietatem et inconstantiam consideranti dubium esse non potest quin Augustinus ipse interlocutorum nomina ut iam in Soliloquiis (cf. supra p. X) omiserit. Euodii nomen Maurini restituerunt primi Augustini epistula adscita anno 415 ad Euodium iam ad episcopatum provectum missa, ubi legitur (ep.162,2; CSEL 44 p.513, 4–6): *ea fortasse oblitus es, quae te conferente mecum ac sermocinante conscripsi sive de animae quantitate sive de libero arbitrio.*

II. De codicibus

Augustini opuscula, quae hoc volumine continentur, per totum medium aevum lectitata et descripta esse magno codicum adhuc exstantium numero comprobatur. Quibus indagandis cum Academia Scientiarum Austriaca multum

impenderit laboris et opus susceptum paene absolverit[1], omnes codices adhuc notos enumerare supersedeo et antiquiores tantum, quibus haec editio nititur, adferre satis habeo. Quamvis nostra opuscula originis tempore et rerum quas tractant affinitate sociata sint, tribus tantum codicibus antiquioribus (TCK) unita traduntur. Semel (W) Soliloquia cum opusculo De inmortalitate animae coniuncta apparent, bis (DJ) cum dialogo De quantitate animae, qui in duobus codicibus (SL) cum libello De inmortalitate animae conexus legitur. Sed maior antiquiorum codicum pars haec opuscula seorsum tradit, ita tamen, ut plerumque cum aliis Augustini libris copulatâ sint.

A. Soliloquia

B Codicum qui hunc dialogum tradunt antiquissimus est Londiniensis bibliothecae Britannicae Add. 43460, olim Philippicus Cheltenhamensis 12261, a. 1924 ab A. Chester Beatty comparatus. Praeter quaedam Augustini et Hieronymi scripta unicum carminis apologetici Commodiani poetae exemplar exhibet. Undecim huius codicis opuscula H. Schenkl enarrat[2], accuratiorem descriptionem E.G. Millar praebet[3].

De origine codicis et forma scripturae E.A. Lowe disseruit[4]. Chrysostomi homiliis latinis saeculo VII exeunte litteris uncialibus exaratis alia opuscula sub finem saeculi VIII in monasterio Nonantulano scriptura priore paene deleta

---

[1] Die handschriftliche Überlieferung der Werke des heiligen Augustinus, Vol. 1–5, Wien 1969-1979.

[2] Bibliotheca Patrum Latinorum Britannica V, No. 1885 (Wien 1892).

[3] The Library of A. Chester Beatty. A Descriptive Catalogue of the Western Manuscripts, Vol. I (Oxford 1927), pp.18–25.

[4] CLA II (1935) No. 180.181.

superimposita sunt. Recentiorum litterarum forma est ea, qua illo tempore librarii in Italia septentrionali utebantur. Codicem iam in catalogo bibliothecae Nonantulanae a. 1331 confecto commemoratum[5] I. B. Pitra, cum Commodiani carmen ederet, primus excussit, postea patrum latinorum editores identidem adhibuerunt.

Soliloquiorum dialogum inter *R*(ationem) et *H*(omi-nem) divisum ff.97r–135v praebent; ff.95v 96v *Prologus* praecedit, id est Retractationum capitulum 1,4 ad Soliloquia spectans, cuius in fine legitur: INCIPIT LIBER TERTIUS DE SOLILOQUIORUM. Secundi libri initium miserrime mutilatum est. Subscriptio (f. 135v) haec est: EXPL DE SOLILOQUIORUM LIBROS DUOS. Textus non nimis diligenter scriptus correctorem eiusdem fere aetatis (*m2*) passus est, qui inter lineas vel in margine singula verba vel integras sententias supplevit et interlocutorum sigla saepius omissa addidit. Alter corrector coaevus (*m3*) adnotationes hic illic apposuit.

T Italicae quoque originis est codex hodie in bibliotheca municipali Trevirensi sub numero 149 asservatus, olim S. Maximini extra muros Treverorum et iam in vetustissimo illius monasterii catalogo s.XI ex. vel s.XII in. confecto commemoratus[6]. In Italia septentrionali, ut B. Bischoff suspicatur, medio saeculo nono exaratus inter alia Cassiodori libellum De anima, Gregorii Magni Dialogos et compluria Augustini opuscula continet. Soliloquia praemissa Retractatione (1,4) ff.1r–22v, dialogus De quantitate animae ff.22v–48r, libellus De inmortalitate animae praecedente Retractatione (1,5) ff.53r–60r leguntur.

Soliloquiorum et dialogi De quantitate animae textus uni ut videtur librario debetur; alter scriba coaevus opuscu-

---

[5] Gli antichi cataloghi e i codici della abbazia di Nonantola, Studi e Testi 281, 1 (1955) p.107.

[6] Cf. G. Becker, Catalogi bibliothecarum antiqui, Bonn 1885, No. 76, p. 179.

lum De inmortalitate animae exaravit. Amanuensis eiusdem aetatis (*m2*) paucas lacunas explevit nec non correcturas addidit. Atramento pallido et hodie saepe evanido s.X[2] notae marginales copiosae Soliloquiis et libro de Quantitate animae, rarae opusculo De inmortalitate animae additae sunt, modo Augustini verba iterantes, modo simplici paraphrasi explicantes vel quaestiunculis textum ad faciliorem lectoris usum distinguentes. Vices dialogi in Soliloquiis *R*(ationi) et *A*(ugustino), in libro De quantitate animae *A*(ugustino) et *Ad*(eodato) assignantur.

D Testis italicae traditionis et cum T artiore vinculo coniunctus est Monacensis lat. 15826 bibliothecae nationalis Bavaricae, olim bibliothecae cathedralis Salisburgensis et iam in elenchum librorum capituli Salisburgensis s.XII ex. confectum receptus[7]. Cassiodori libellum De anima et quinque Augustini opuscula quaestiones de anima tractantia complectitur. Ff.1r-44v formam minusculae carolingicae s.XI[1] usitatae exhibet; ff.45r -100v manus librarii coaevi in scriptura quae dicitur beneventana versati apparet[8]. Dialogus De quantitate animae inter *A*(ugustinum) et *Ad*(eodatum) divisus ff.22v–55v legitur, Soliloquia Retractatione adiuncta (1,4) ff.61v–83v sequuntur. *R*(atio) et *A*(ugustinus) colloquuntur. Soliloquiorum textus lacunis non caret, quas altera manus beneventana (*m3*) explevit.

C Inter Soliloquiorum codices in Germania exaratos aetate et textus praestantia codex Casselanus 2° Ms. theol. 30, olim Fuldensis, eminet. Qui s.IX[1] scriptus originem Fuldensem prae se fert etiam in eo quod, ut in celeberrimo illo Germaniae scriptorio haud semel accidit, litterarum formam partim anglosaxonicam (ff.1r–15v;

---

[7] Cf. Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs, Vol. IV (1966) p.19, ll. 32–34.

[8] Cf. E.A. Lowe, The Beneventan Script, Oxford 1914, p.91 n. 2, p.205 n. 2, p.262.

43v -56v), partim carolingicam (ff.16r–43r) exhibet. Nostra opuscula continet, quae etiam in codd. T et K, alio sane ordine coniuncta, apparent. Soliloquia ff.1r 16r leguntur, libellus De inmortalitate animae et dialogus De quantitate animae praemissis Retractationum capitulis (1,5. 1,7) ff.17r–56r sequuntur. Corrector coaevus (*m2*) litteris anglosaxonicis usus lacunas explevit et interlocutorum sigla in archetypo ut videtur omissa addidit; librarius carolingicus eiusdem aetatis (*m3*) varias lectiones vel coniecturas sub siglis *al* et *l* supra lineas et in margine adscripsit. Partes dialogi in Soliloquiis *R*(ationi) et *A*(ugustino), in libro De quantitate animae *M*(agistro) et *D*(iscipulo) tribuuntur.

H Codex bibliothecae universitatis Herbipolitanae M.p.th.f.49, olim cathedralis S. Kyliani, ante annum 838 episcopo Humberto regnante exaratus Bedae martyrologium et ff.35r -73v Augustini Soliloquia praecedente *prologo* (Retract. 1,4) praebet. Soliloquiorum textus una manu scriptus ss. IX et XII correctores (*m2*, *m3*) expertus est. Variae lectiones ff.40r et 50v sub siglo *al* in margine notantur. *R*(atio) et *H*(omo) dialogi partes tenent. Amplius de hoc codice B. Bischoff et J. Hofmann tractaverunt[9].

K Eiusdem fere aetatis est codex in monasterio Augiensi scriptus et hodie in bibliotheca publica Badensi urbis Caroliruhensis sub siglo Aug. perg. CCXXXVI asservatus. Praeter Ambrosii librum De bono mortis ff.33r -51r Augustini opusculum De inmortalitate animae, ff.51v–109r dialogum De quantitate animae continet, Soliloquia Retractatione addita (1.4) ff.111r 147v sequuntur. Codicem iam in catalogo bibliothecae Augiensis s.IX^2 confecto commemoratum[10] ante mediam eiusdem saeculi partem complures librarii Augienses exaraverunt, inter quos etiam ma-

[9] Libri Sancti Kyliani, Würzburg 1952, pp.34.35.124.125.

[10] Cf. Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz I (1918) p.264, l. 22.

nus Reginberti illustris bibliothecarii et scriptoris deprehenditur (ff.86v -88v, 90v – 109r). Soliloquiorum textus uni debetur librario. Cuius socordia vel vitio exemplaris, quod descripsit, factum est, ut verba (*inter*)*posito velamento* (1,13,22: p. 34,3) usque ad verba *videri quic*(*quam*) (2,4,5; p.53,8) post verba *cum te rogassem* (1,4,10; p.18,1) transposita legantur. Soliloquia vix correctiones subierunt, at librarii neglegentia mendis abundant, quorum maximam partem ab apparatu seclusi, quoniam ad rem criticam nihil conferunt. *R*(atio) et *H*(omo) colloquuntur. Libellum de inmortalitate animae unus librarius scripsit, cuius manus etiam in prima parte dialogi De quantitate animae apparet. Scriptor coaevus (*m2*) paucas correcturas sub siglo ℔ addidit; ipse dialogum De quantitate animae retractavit, cui scribendo tres ut videtur amanuenses operam navaverunt. Sigla interlocutorum desiderantur.

F Codex bibliothecae universitatis Lugduni Batavorum Voss. lat. Q.75 ante medium saeculum nonum in Germania occidentali, fortasse in scriptorio Augiae divitis, ut B. Bischoff censet, exaratus est. Praeter alia Cassiodori libellum De anima. Augustini Soliloquia, opusculum De disciplina christiana, epistulam ad Hieronymum de origine animae directam (ep.166) amplectitur. Soliloquiorum textum unus librarius ff.62r–87v diligenter exaravit et correxit. *R*(atio) et *H*(omo) sermonem inter se dividunt. Post Alexandrum Petavium hunc codicem Isaac Vossius et Gerardus Vossius possederunt.

Q Inter codices Soliloquiorum in Gallia scriptos aetate primum locum tenet Valencianus 247 (237), olim monasterii S. Amandi, hodie in bibliotheca municipali oppidi Valenciennes asservatus. Primo vicennio s.IX exaratus praeter alia Ambrosii de fide l. III–V et ff.71r–125r Augustini Soliloquia continet. F. 70r/v *Prolocus* (sic) *ex libro Retractationum* ... (1,4) praecedit ab amanuensi s.XII (*m2*) scriptus, qui textum mendosum, sed cum codice H perspi-

cua affinitate coniunctum aliis libris adhibitis correxit. F. 125r haec legitur subscriptio litteris uncialibus exarata: DEO PROTEGENTE ET REMIGIO ABBA IUBENTE AIGLULFUS NIMIUM PECCATOR FECIT HUNC LIBELLUM...[11]. Ut B. Bischoff me certiorem fecit, neque abbatis neque librarii nomen ad monasterium ullum adhuc notum referri potest, sed dubium non est quin hic codex in Gallia scriptus sit. Disputatio inter *R*(ationem) et *H*(ominem) dividitur.

N Codex miscellaneus bibliothecae medicae Montepessulanae (Montpellier, Ecole de Médecine) 137, olim oratorii Trecensis (Troyes, Fonds de Pithou)[12], varia Augustini opuscula et excerpta ss. IX–XII exarata continet. Pars, quae ff.147v –166v Soliloquia Retractatione adiuncta (1,4) exhibet, in scriptorio Suessionensi (Soissons), ut B. Bischoff suspicatur, ante s.IX med. scripta est. Soliloquiorum textus nullis fere mendis deformatus nitidisque litteris clarus uni debetur librario. *R*(atio) et *A*(ugustinus) disputant.

J Codex olim monasterii Augiensis, hodie in bibliotheca publica Badensi urbis Caroliruhensis numero Aug. perg. CXCV signatus inter alia ff.2r–18r Augustini Soliloquia Retractatione accedente (1,4) continet. Ff.18r–37v *·III· lib. solilo. de quantitate animae* sequitur. Complures ut apparet librarii hibernici in regione Suessionensi (Soissons) vel Laudinensi (Laon) hunc codicem binis plerumque columnis, partim in foliis rescriptis ante s.IX med. exaraverunt. De codicis origine B. Bischoff disseruit[13], I. Kirchner

---

[11] Cf. Colophons des Manuscrits occidentaux des Origines au XVIe Siècle T.I., Fribourg 1965, no. 317.

[12] Cf. Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques des Départements, Quarto Series I (1849) p.335.

[13] Cf. Mittelalterliche Studien II, Stuttgart 1962, p.52; id. „Irische Schreiber im Karolingerreich“, Colloques Internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique 561, Paris 1977, pp.53. 54.

codicis specimen exhibet[14]. Augustini opuscula glossis hibernicis et latinis abundant, quae supra lineas vel in margine a scriptore coaevo (*m2*) adscriptae singula verba, rarius sententiarum sensum explicant. Glossarum maximam partem W. Stokes et J. Strachan publici iuris fecerunt[15]. Corrector eiusdem aetatis (*m3*) siglo *l* explanationes et varias lectiones aliunde desumptas, quas quidem saepe a coniectu-
ris vix dignoscere possis, inter lineas addidit. Vices dialogi in Soliloquiis et in libro De quantitate animae *R*(ationi) et *A*(ugustino) assignantur.

W Codex Guelferbytanus Gud. lat. 184, 4°, olim consiliarii et philologi Marquard Gude (1635-1689), ff.2r 47r Augustini Soliloquia et ff.48r–60v opusculum De inmortalitate animae complectitur, quod desinit mutile verbis *cogere ut corpus sit* (13,21; p.123,9). Ff. 1r–2r et 47r 48r capitula ex Retractationibus desumpta (1,4; 1,5) praecedunt. Liber humiditate valde attritus ex duobus ternionibus et sex quaternionibus romanis numeris in imo
margine notatis – ternio primus numero caret – compositus est. Diligentia librarii, qui codicem binis columnis ante s.IX med. in Gallia septentrionali exaravit, vel ex eo apparet, quod in Soliloquiis dialogi vices semper nova linea distinxit. *R*(atio) et *A*(ugustinus) interlocutores sunt.

O Codex bibliothecae municipalis Audomaropolitanae (Saint–Omer) 267, olim abbatiae S. Bertini, s.X[1] in Gallia septentrionali exaratus inter alia ff.1v 27v Augustini Soliloquia *Prologo* praecedente (Retract. 1.4) praebet. Liber primus desinit mutile verbis *sunt igitur res mortales* (sic) *nihil* (1,15,29; p.43,12). Soliloquiorum textum unus librarius scripsit et paucis locis correxit. *R*(atio) et *A*(ugustinus) colloquuntur.

---

[14] Scriptura latina libraria, [2]Monachii 1970, tab. 17.
[15] Thesaurus palaeohibernicus II, Cambridge 1903, pp.IX, 1–9.

G Codex bibliothecae universitatis Lugduni Batavorum Voss. lat. Q. 129, olim monasterii S. Maximini Miciacensis (Micy apud Orléans) tria Augustini scripta amplectitur: De opere monachorum, Soliloquium, De natura et origine animae. Tres librarii Soliloquiorum textum Retractatione adiuncta s.IXex., ut K.A. De Meyier quidem censet[16], s.X in., ut B. Bischoff me monet, in Gallia septentrionali ad orientem vergente ff.29r–61v exaraverunt. Duo correctores (*m2*,*m3*), quorum manus vix distingui possunt, librum paucis locis retractaverunt. Partes dialogi *R*(ationi) et *A*(ugustino) assignantur. Post Alexandrum Petavium hunc codicem Isaac Vossius et Gerardus Vossius possederunt.

Rouen 469 Codex bibliothecae municipalis Rotomagensis 469, olim monasterii Fiscannensis (Fécamp), s.XI scriptus praeter alia quinque Augustini opuscula continet. Soliloquia ab uno librario exarata ff.42^{v}–62^{v} leguntur. Vices dialogi *R*(ationi) et *A*(ugustino) tribuuntur. Codicis Rotomagensis testimonium hic illic attuli, quod saepe lectiones exhibet, quas Maurini recentioribus plerumque manuscriptis usi in suam editionem receperunt.

Denique ad codices vetustiores in Hispania scriptos convertamur.

R Codex Rivipulensis 106 archivii Coronae Aragonensis (Barcelonae), olim abbatiae Rivipulensis (Ripoll). Amplam huius codicis descriptionem R. Beer et Z. Garcia[17] praebent. Soliloquia s.IX^{2} in Catalonia paucis lineis exceptis ab una ut apparet manu exarata ff.27v–50r leguntur. Librarius litteris minusculis carolingicis utitur. quae modo crassiorem, modo tenuiorem ductum exhibent, sed compen-

---

[16] Codices Vossiani latini II, Leiden 1975, p.280.

[17] R. Beer, Die Handschriften des Klosters Santa Maria de Ripoll I, Wien 1907, pp.54, 59–67; Z. Garcia, Bibliotheca Patrum Latinorum Hispaniensis II, Wien 1915, pp.56–58.

diorum forma est ea, quae in manuscriptis visigothicis deprehenditur. Textum mendosum corrector eiusdem fere aetatis (*m2*) retractavit. *R*(atio) et *A*(ugustinus) colloquuntur.

E Codex Escorialensis S.III.32 e collectione librorum, quos s.XVII Comes–Dux de Olivares possedit, in vetustiore parte s.IX scripta ff.143r–158v (de folio 143 nihil nisi misera lacinia servata est) Soliloquia praebet. Codex scriptura continua et litteris visigothicis exaratus f.144r a verbis *per menses Incrementis* (1,1,4; p.8,4) incipit, inter ff.149 et 150 maiore lacuna deformatus est, verbis *temere aliquid conces(sisse)* (2,3,4; p.51,17) mutile desinit. Dialogus inter *R*(ationem) et *H*(ominem) dividitur.

Non est mirandum quod oratio magna libri primi Soliloquiorum (1, 2–6; inc.: *Deus universitatis conditor*), eximium specimen Augustini pietatis et artis, etiam extra totius operis contextum saepius traditur. Vetustiora exempla sunt haec:

Bibl. Brit. Royal 2 A XX Londiniensis bibliothecae Britannicae Royal 2 A XX inter alias preces orationis excerptum ff.23r–24r servavit. Textus orationis lacunosus s.VIII ex., ut E.A. Lowe censet[18], litteris anglosaxonicis scriptus non prorsus negligendus est, quia hic illic genuinas tradit et fulcit lectiones.

Laon 113 Integram orationem capitulo primo libri primi praecedente (PRAEFATIO ORATIONIS SOLILOQUIORUM SANCTI AUGUSTINI EPISCOPI) tradit codex bibliothecae municipalis Laudunensis 113, olim cathedralis S. Mariae virginis, ante s. IX med. in Gallia septentrionali ad orientem vergente exaratus.

Monacensis lat. 6407 Vetustioribus Soliloquiorum fragmentis denique brevissimum excerptum e libro secundo adnumerandum est (2,2,2; p.48,1–22: inc. *Si manebit semper*

[18] CLA II (1935) No. 215.

mundus, expl. *occidit veritas*), quod codex Monacensis lat. 6407 bibliothecae nationalis Bavaricae, olim cathedralis S. Mariae Frisingensis, s.IX in. in scriptorio Veronensi exaratus[19] ff.103v–104r exhibet. Quamquam ad rem criticam nihil novi adfert, tamen fragmentum omittere nolui, quia interlocutorum siglis caret.

B. De inmortalitate animae

S Codex Sessorianus XVI (2101) bibliothecae nationalis Romanae, olim monasterii S. Crucis in Hierosolymis, Augustini opuscula De quantitate animae (ff.3r–44r) et De inmortalitate animae (ff.45r–57v) continet. Capitula ex Retractationibus sumpta (1,7; 1,5; f.2v et ff.44r–45r) praecedunt. Codicem in catalogo bibliothecae Nonantulanae a. 1166 scripto iam commemoratum[20] ante s.IX med. unus librarius in scriptorio illius monasterii exaravit, alter eiusdem fere aetatis (*m2*) nigriore atramento usus correxit. Dialogus De quantitate animae inter *Aug*(ustinum) et *Ad*(eodatum) divisus est.

T Codex Trevirensis bibliothecae municipalis 149 s.IX med. Vide supra p. XIII.

M Codex Ambrosianus M 1 sup.membr. 8, olim monasterii S. Columbani Bobiensis inter alia exhibet Augustini opuscula De decem chordis (serm. 9) et ff.31v–45r De inmortalitate animae Retractatione praemissa (1,5). Unus librarius post s.IX med. in Italia septentrionali ut videtur codicem scripsit et correxit.

C Codex Casselanus 2° Ms. theol. 30, s.IX[1] scriptus. Vide supra p. XIV.

---

[19] Cf. B. Bischoff, Die südostdeutschen Schreibschulen I (1940) p.149.

[20] Cf. G. Gulotta, Gli antichi cataloghi e i codici della abbazia di Nonantola, Studi e Testi 281, 1 (1955) pp.40. 41.

K Codex Augiensis perg. CCXXXVI bibliothecae publicae Badensis ante s.IX med. exaratus. Vide supra p. XV.

L Codex Augiensis perg. XCV, hodie in bibliotheca publica Badensi urbis Caroliruhensis asservatus varia Augustini opuscula complectitur. Libellus De inmortalitate animae ff.71v–78v apparet; dialogum De quantitate animae interlocutorum siglis carentem et maiore lacuna deformatum (14,24–21,36; pp. 161,4–175,10) ff.78v–100r exhibent. Textus medio fere s.IX in scriptorio Augiensi scriptus uni debetur librario et ab altero (*m2*) eiusdem fere aetatis correctus est.

P Codex Parisinus lat. 2718 bibliothecae nationalis, olim Colbertinus 1593 (4593), deinde Regius 4223, inter alia Augustini libros In epistulam Iohannis ad Parthos, De gratia et libero arbitrio, De correptione et gratia praebet. Opusculum De inmortalitate animae Retractatione praemissa (1,5) ff.115v–124r legitur. Codicem formae singularis, cuius latitudo (240 mm) altitudinem (155 mm) superat, in scriptorio palatii, ut B. Bischoff suspicatur, secundo vicennio s.IX librarius scripturae carolingicae Turonensis peritus exaravit et corrector coaevus (*m2*) hic illic retractavit.

A Codex Parisinus lat. 17349 bibliothecae nationalis, olim monasterii S. Cornelii oppidi Compiègne, ille „Cornelienses pervetustus“ Maurinorum est. Medio fere saeculo IX in scriptorio Corbeiensi (Corbie) scriptus Cypriani litteras et opuscula, eiusdem sancti passionem et Orosii librum apologeticum continet. Augustini libellus De inmortalitate animae ab uno librario exaratus Retractatione praemissa ff.149r–164v legitur; mutile desinit verbis *a se distare convincitur* (16,25; p.128,21).

W Codex Guelferbytanus Gud. lat. 184, 4°, s.IX med. Vide supra p. XVIII.

U Codex Parisinus lat. 13361 bibliothecae nationalis, olim S. Germani a Pratis, ille „Germanensis“ est, quem

Maurini adhibuerunt, cum Augustini libros De libero arbitrio ederent[21]. Libellus De inmortalitate animae ab una manu s.XI diligenter scriptus Retractatione adiuncta (1,5) ff.64r–76v legitur.

C. De quantitate animae

S Codex Sessorianus XVI (2101) bibliothecae nationalis Romanae ante s. IX medium scriptus. Vide supra p. XXI.

T Codex Trevirensis bibliothecae municipalis 149 s.IX med. Vide supra p. XIII.

D Codex Monacensis lat. 15826 bibliothecae nationalis Bavaricae s.XIin. Vide supra p. XIV.

C Codex Casselanus 2° Ms. theol. 30, s.IX[1] scriptus. Vide supra p. XIV.

K Codex Augiensis perg. CCXXXVI bibliothecae publicae Badensis ante s.IX med. exaratus. Vide supra p.XV.

L Codex Augiensis perg. XCV bibliothecae publicae Badensis s.IX med. scriptus. Vide supra p. XXII.

V Ms. 896 bibliothecae publicae Darmstadtiensis, olim cathedralis Constanciensis, deinde monasterii Weingartensis, in vetustiore parte ff.219v 241v dialogum De quantitate animae continet. Textum s.IX[2] litteris carolingicis alemannicis a quattuor librariis exaratum Wolferad clericus Constanciensis (*m. post.*) quarto vicennio s.XI revisit et notis marginalibus variisque lectionibus instruxit; Retractationum capitulum (1,7) f.219r addidit. *M*(agister) et *D*(iscipulus) colloquuntur, quorum locum in libri fine hic illic *R*. et *Q*. tenent. J. Autenrieth de hoc codice disseruit[22].

---

[21] Cf. CSEL 74, p.IX.

[22] Die Domschule von Konstanz zur Zeit des Investiturstreites, Stuttgart 1956, p.82.

X Codicum in Gallia scriptorum vetustissimus est Parisinus lat. 13369 bibliothecae nationalis, olim S. Petri Corbeiensis, postea in bibliothecam S. Germani a Pratis transvectus et a Maurinis in eorum editione adornanda adhibitus. Primo vicennio s.IX in scriptorio Corbeiensi a compluribus librariis exaratus inter alia Augustini opera dialogum De quantitate animae Retractatione praecedente (1,7) ff.144r -185v praebet. Corrector coaevus (*m2*) textum revisit et interlocutorum sigla plerumque omissa supplevit. *M*(agister) et *D*(iscipulus) colloquuntur.

J Codex Augiensis perg. CXCV bibliothecae publicae Badensis ante medium saeculum IX scriptus. Vide supra p. XVII.

Laon 55 Codex bibliothecae municipalis Laudunensis 55 duobus foliis interiori involucri parti adglutinatis duo fragmenta dialogi De quantitate animae servavit: 14,24–17,30 (p.160,3–p.167,7: inc. *non abhorret*, expl. *sed ad vim*) et 36, 80.81 (p. 230,15–p.231,16: inc. *tibi potius*, expl. *observabo*). Quae folia reliquiae sunt codicis cuiusdam medio fere s.IX in regione Laudunensi (Laon) vel Suessionensi (Soissons) hibernicis litteris exarati, qui cum codice J eiusdem scriptorii artiore necessitudine conectitur. De foliorum origine B. Bischoff disseruit[23]. *M*(agister) et *D*(iscipulus) colloquuntur.

Y Codex Harleianus 3012 bibliothecae Britannicae, olim monasterii S. Martini Wiblingensis ff.1r–32v Augustini dialogum De quantitate animae Retractatione praemissa (1,7) continet, quem Sedulii paschale opus oratione soluta conscriptum et Hieronymi in Apocalypsim explanatio sequuntur. Codex ante s.IX med. in scriptorio Turonensi exaratus ex exemplari insulari descriptus esse videtur, cu-

---

[23] Colloques Internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique 561, Paris 1977, pp.56. 109. 110.

ius abbreviationes vix umquam recte solutae sunt. Corrector coaevus (*m2*) textum retractavit et saepius verba omissa supplevit. Dialogus inter *R*(ationem) et *A*(ugustinum) dividitur, cuius partem paucis locis *Ad*(eodatus) assumit.

Z Codex Valencianus 163 (155), olim monasterii S. Amandi, hodie in bibliotheca municipali oppidi Valencienes asservatus inter alia Augustini opuscula quaestiones de anima tractantia ff.4r–58r librum De quantitate animae praebet. Textum ante s.IX med. in scriptorio S. Dionysii, ut B. Bischoff censet, exaratum corrector (*m. post.*) s.XII retractavit. Idem est qui dialogum viginti et duobus capitulis vel quaestionibus distinxit, quorum tabula (ff.2r–3r; inc. *proposicio sex questionum*) etiam in aliis codicibus in Gallia septentrionali inde a saeculo XII scriptis apparet. Vices dialogi *A*(ugustino) et *Ad*(eodato) assignantur.

III. Quae ratio inter codices intercedat

A.

Soliloquiorum codices vetustiores nec ab uno fonte derivari nec in familias clare distinctas dividi possunt. Immo vero textum mixtum et contaminatum exhibent. Quod non est cur mireris, cum Augustini opera iam auctore vivo in publicum prodierint et variis viis oberratis in bibliothecas aetatis posterioris migraverint. Librariis plures codices ad manus fuisse variis probatur lectionibus, quas inter lineas vel in margine hic illic siglo *al* et *l* notatas adscripserunt. Quamquam libri antiquiores certis familiis assignari nequeunt, non desunt testes pluribus locis velut factio quaedam contra ceteros conspirantes, ita tamen, ut plerumque sibi non constent et ad adversarios transfugiant.

Artiore vinculo Qm1H et testes italicae originis TD conectuntur. Inter codices in Gallia exaratos concordant contra ceteros WG, WO, WGO, JWGO, quorum partem hic illic K sustinet. Contra HK certis locis CF stant, cum quibus NR adversus reliquos societatem ineunt. Quae res his exemplis selectis illustrentur:

Q^1H: p.4,15 *sunt* (*est* cet.); p.6,18 *absolbetur* Q^1 *absolvitur* H (*absorbetur* cet.); p.11,2 *illos* (*illud* cet.); p.37.4 *amplius* (*plus* cet.); p.61,14 *nominamus* (*deprehendimus* cet.)

Q^1HG: p.10,9 *fidem auge* (om.cet.)

TD: p.3,12 *agas* (*agis* cet.); p.78,8 *questione* (*cautione* cet.); p.92,7 *perpetuitate* (*perpetua vita* cet.); p.94,11 *revocari* (*recordare* K, *recordari cet.*)

WG: p.15,16 *autem* (*enim* cet.); p.18,16 *quia nec* (*quia* cet.); p.31,13 *habeo* (*habebo* cet.); p.67,21 *alieque* (*ceteraque* Q, *ceteramque* K, *ceteraeque* cet.)

WO: p.21,18 *tum* (*iam* cet.); p.68,19 *voluntate ut* (*volunt aut* cet.); p.91,11 *libentissime recordor* (*recordor* om. cet.)

WGO: p.11,20 *monstretur WG*, *demonstretur* O (*demonstrari potest* K, *demonstrari debeat* cet.); p.41,9 *enim* WGO (*etiam* cet.); p.75,10 *alia similia* (*alia* cet.); p.91,11 *commemorasti* (*commemoras* cet.)

JWGO: p.38,18 *at si* (*ut* cet.)

KJG: p.94,6 *opinamur* (*operamur* cet.)

KJWG: p.16,4 *ad haec* (*haec* cet.); p.73,11 *superius* (*supra* cet.); p.90,2 *per se* (*penitus* cet.)

KJWGO: p.14,5 *nosse* (*cognoscere* E, *noscere* cet.)

CFN: p.34,4 *electis* (*electissimis* cet.); p.45,4 *librum secundum* om.

CFR: p.14,23 *similibus* (*simili* Cac.m2 cet.); p.66,1 *iudicatur* (*iure dicatur* cet.); p.97,4 *imaginari ac* (*imaginaria* cet.)

CFNR: p.4,9 *perimit* (*prodit* G, *perdit* Cpc. cet.); p.42,13 *exposco* (*exspecto* cet.); p. 80,18 *scripturis* (*scriptis* cet.)

FR: p.69,4 *omnis* (*hominis* cet.); p.89,1 *concedis desidero* (*concedis* cet.)

B.

Libelli De inmortalitate animae codices vetustiores perinde ac Soliloquiorum memoria textum mixtum et contaminatum praebent. Mendis et omissionibus CK concordant, quorum testimonium hic illic L fulcit. Communibus erroribus codices STAW coniunguntur, semel (p.102,13) A solus lectionem genuinam servat. Duobus locis (pp.120,10 et 126,16) codices aetate carolingica scripti lacunis laborant, quae auxilio quod adfert U (s.XI) expleri possunt. Quomodo codices inter se coniuncti sint, haec exempla monstrent:

CK: p.104,14 *peragi possit* (*peragi* cet.); p.109,2 *arescat* (*durescat* cet.); p.109,3 *frigescat* C, *frigescatque* K (*rigescatque* cet.); p.117,13 *concessit* (*concesso* cet.); p. 122,3 *fortasse* (*legi* P, *forte* cet.); p.123,13 *vis* (*ius* cet.)

CKL: p.105,20 *fit* (*sit* cet.); p.128,18 *coloris* (*candoris* U, *doloris* cet.)

C.

Inter codices antiquiores dialogi De quantitate animae artiore affinitate STD coniuncti sunt. Horum testimonium hic illic YZ confirmant, qui plerumque contra VXJ stant. Communibus mendis et omissionibus CK deformantur, quorum partes certis locis L tenet. Quomodo codices inter se cohaereant, haec exempla monstrent:

STD: p.180,11 *parvo* (*pari* cet.); p.185,18 *ibi esse* (*ubi es* cet.)

STDYZ: p.137,23 *quam si* (*quamquam si hoc* cet.): p.146,26 *constituis* (*constituisti* cet.); p.226,2 *aeternitatem* (*principium* cet.); *veritatem* (*sapientiam* cet.); p.228,12 *timore* (*amore* cet.)

YZ: p.167,8 *existimanda* (*aestimanda* cet.); p.170,24 *exspectant* (*spectant* cet.); p.171,12 *didicit* (*discit* cet.); p.178,14 *acuta febris* (*acutae febres* cet.); p.189,8 *facile est* (*facias* CV. *facies* cet.)
VXJ: p.175,18 *animae* (*homini* cet.); p.181,3 *sublimiter* (*subtiliter* cet.); p.210,6 *tanta* (*tota* Vpc. cet.); p.210,10 *cor* (*cursum* cet.); p.211,23 *valeam* (*valeamus* cet.)
CKL: p.156,4 *palpae* CL, *valvae* K (*ianuae* cet.)

IV. De rebus orthographicis

Libri manuscripti, qui huic editioni fundamentum praebent, recentiores sunt quam ut orthographiae norma, quam Augustinus ipse secutus est, certe erui firmeque restitui possit. Huc accedit quod codices in usu orthographico valde inter se differunt et librarii ut videtur exemplarium quae descripserunt differentiam servaverunt vel propriae incuriae indulgentes saepe a via quam ingressi sunt aberraverunt. Ita e.g. in eodem codice haud raro vocalium inconstantia deprehenditur; praepositiones *ad*, *in*, *ob* in verbis compositis modo assimilantur, modo sine assimilatione leguntur.

Orthographiae inconstantia quae in codicibus apparet perpensa Casselanum (C) sequi placuit, ducem satis bonum non solum in rebus, quae ad usum scribendi attinent. Ne is quidem semper sibi constat, sed minus quam ceteri orthographiae perturbatione laborat. Praepositiones in verbis compositis plerumque proprias formas retinent, quaedam voces tamen variantur, velut: *admonere*/*ammon-*; *adpetere*/*appet-*; *adtendere*/*attend-*; *inmutabilis*/*immut-*; *inprobus*/*improbare*. Semper assimilationem exhibent *appellare*; *aspicere*; *committere*; *commovere*; *commutare*; *complere*; *componere*.

V. De Soliloquiorum versione Anglosaxonica

Alfredus rex Anglosaxorum s.IX ex. cum alia opera latina tum Augustini Soliloquia in linguam vernaculam vertit vel verti iussit. Anglosaxonica interpretatio, quam codex bibliothecae Britannicae Vitellius A XV s.XII exaratus solus servavit, textum exhibet partim breviatum, partim libera paraphrasi variatum et amplis additionibus auctum. Alfredus rex in sua versione Soliloquiorum librum primum et initium libri secundi usque ad verba *ita est* (2,1,1; p.47,14) adhibuit codice latino usus, qui solus inter manuscripta vetustiora genuinam Augustini lectionem *animum* (p.14,8) servavisse videtur. *R*(atio) et *A*(ugustinus) colloquuntur[24].

VI. De editionibus

Opuscula in hoc volumine collecta inter alia Augustini scripta genuina et spuria anno 1491 Parmae per Angelum Ugoletum primum prelo commissa sunt (*p*)[25]; cuius editionis maximam partem eodem anno Venetiis Pelegrinus de pasqualibus de Bononia repetivit[26]. Omnia Augustini opera tunc temporis nota primus Johannes Amerbachius Basileae anno 1506 typis vulgavit (*a*); idem est qui textum in capitula romanis litteris signata divisit. Anno 1529 Basileae Desiderius Erasmus in Frobenii bibliopolae officina iterum omnia Augustini opera edenda curavit (*e*). Theologorum Lovanensium editio (*l*) anno 1576 apparuit: primum tomum operum Augustini anno 1679 Parisiis Maurini publicis iuris

---

[24] De versione Anglosaxonica cf. König Alfred des Großen Bearbeitung der Soliloquia des Augustinus, hrsg. von W. Endter, Hamburg 1922.

[25] Gesamtkatalog der Wiegendrucke III no. 2867.

[26] GKW III no. 2869.

fecerunt (*m*). De ratione editorum, qui ss. XVI et XVII recentioribus plerumque codicibus adhibitis suo munere fungebantur, copiose J. de Ghellinck disseruit[27]. Maurinorum editionem in Patrologiam Latinam receptam iterum atque iterum docti adhibuerunt, qui ss. XIX et XX nostris opusculis studium et operam navaverunt. Post Maurinos Soliloquiorum et libelli De inmortalitate animae textum primus in quantum scio Harald Fuchs criticis curis temptavit, versionem germanicam et explicationes Hanspeter Müller addidit, idem in dissertatione Basileensi[28] Soliloquia seorsum edidit et notis illustravit.

VII. De textu constituendo

Denique de ratione quam in hac editione secutus sum breviter disserendum est. G.Pasquali[29] iam ante multos annos animadvertit haud raro evenisse ut pauci codices a magna copia electi ad textum alicuius auctoris ecclesiastici constituendum sufficerent. Egregii viri consilium an sequendum sit dubito, immo vero non ab re mihi visum est vetustiorum librorum memoriam, quae terminis carolingicae aetatis includitur, quasi integram in quantum potui ante oculos ponere. Contuli – plerumque ex imaginibus photographicis – omnes codices ss. VIII–X exaratos sive totos sive ex parte neque recentiorum testimonium neglexi. Sed, ut permultis codicibus ss. XI –XIV in Italia, Gallia, Britannia, Germania et Austria inspectis mihi pro certo adfirmare licet, recentiorum memoria novas vias non aperit et vix umquam auxilium difficultatibus quas praebent vetustiores (cf. p. XXVsq.) adfert.

---

[27] Patristique et Moyen Age, T. III, Gembloux 1948, pp.366–475.

[28] Aurelius Augustinus, Selbstgespräche über Gott und die Unsterblichkeit der Seele, Zürich 1954; id. Diss. Bas., Bern–Bümpliz 1954.

[29] Storia della Tradizione e Critica del Testo^2, Firenze 1952, p.43.

Codices vetustiores qui nostra opuscula tradunt neque in familias dividi neque ab uno fonte derivari posse supra (p. XXV) monui. At ne ducem quidem ex eorum numero eligere potui. Codicum qui Soliloquia exhibent, antiquissimus est Nonantulanus (*B*), sed vix usquam lectionem genuinam vel dignam quae praeferatur exhibet, quam ceteri libri prorsus ignorent. Cum inter codices vetustiores nullus sit, cui sine exceptione palma deferri possit, nullus qui propriam utilitatem non habeat, et omnes praebeant textum mixtum, inter varias lectiones ratione discernendum erat, quam contextus orationis et usus scribendi poscere videntur.

Ne graviore sarcina apparatus criticus premeretur, non omnes varias lectiones, sed eas tantum adnotavi, quae alicuius pretii esse viderentur. Menda calami manifesta et orthographiae quisquilias velut parvi momenti plerumque omisi, nisi aliqua lux ex his ad codicum cognationem illustrandam effulgere potuit. Neminem me ob hoc reprehensurum esse spero, immo vereor, ne cautior aequo talium nugarum nimis multum in apparatum receperim.

Hactenus de huius editionis ratione. Restat, ut gratias agam quam maximas viris doctis, qui in labore arduo me consilio et opera adiuverunt. Quos omnes grata memoria recolo, paucos hic laudabo. H. Hunger, cuius cura Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum dirigitur, singulos huius operis gradus magna benevolentia prosecutus est, Michaela Zelzer ad hanc editionem adornandam et perficiendam auxilium pergratum praestitit. Maximo officio me B. Bischoff obstrinxit; huic viro doctissimo et rerum palaeographicarum unice perito quantum debeam, e descriptione codicum (Praef. cap.II) iterum atque iterum elucet. Denique gratum me semper fore profiteor W. Ehlers Monacensi et C. O. Brink Cantabrigiensi amicis nec non uxori carissimae, quae me per multos annos cum oculorum debilitate et morbo conflictantem et de absolvenda editione nonnumquam dubitantem hortatu et opera sustentavit.

SOLILOQVIORVM
LIBRI DVO

Conspectus siglorum

B = Londiniensis bibl. Brit. Add. 43460, s.VIIIex.
T = Trevirensis bibl. municipalis 149, s.IXmed.
D = Monacensis lat. 15826, s.XIin.
C = Casselanus 2° Ms. theol. 30, s.IX[1]
H = Herbipolitanus 49, s.IX[1]
K = Augiensis perg. CCXXXVI bibl. publ. Badensis, s.IX[1]
F = Leidensis Voss. lat. Q.75, s.IX[1]
Q = Valencianus 247 (237), s.IXin.
J = Augiensis perg. CXCV bibl. publ. Badensis, s.IXmed.
N = Montepessulanus bibl. medicae 137, s.IXmed.
W = Guelferbytanus Gud. lat. 184 4°, s.IXmed.
G = Leidensis Voss. lat. Q.129, s.Xin.
O = Audomaropolitanus 267, s.X[1]
R = Rivipulensis 106[a] Archivii Coronae Aragonensis, s.IX[2]
E = Escorialensis S.III.32, s.IX
Bibl. Brit. Royal 2 A XX, s.VIII (c. 1,2-6)
Laon 113, s.IXmed. (c. 1,1-6)
Rouen 469, s.XI (interdum adhibitus)

codd. = consensus codicum

p = editio Parmensis 1491
a = editio Amerbachii Basileensis 1506
e = editio Erasmi Basileensis 1529
l = editio theologorum Lovanensium 1576
m = editio Maurinorum Parisina 1679
edd. = consensus harum editionum

Hagendahl, Test. = Harald Hagendahl, Augustine and the Latin Classics, Vol.I. Testimonia (Göteborg 1967)

Soliloquiorum liber primus

I.1. Volventi mihi multa ac varia mecum diu ac per multos dies sedulo quaerenti memetipsum ac bonum meum, quidve mali evitandum esset, ait mihi subito sive ego ipse sive alius quis, extrinsecus sive intrinsecus, nescio; nam hoc ipsum est quod magnopere scire molior, ait ergo mihi

R(atio:) Ecce, fac te invenisse aliquid; cui conmendabis, ut pergas ad alia?

A(ugustinus:) Memoriae scilicet.

R. Tantane illa est, ut excogitata omnia bene servet?

A. Difficile est, immo non potest.

R. Ergo scribendum est. Sed quid agis, quod valetudo tua scribendi laborem recusat? Nec ista dictari debent; nam solitudinem meram desiderant.

A. Verum dicis. Itaque prorsus nescio quid agam.

R. Ora salutem et auxilium, quo ad concupita pervenias, et hoc ipsum litteris manda, ut prole tua fias animo-

---

1 *Interlocutorum sigla in codicibus variant (cf. Praef. p. X)*: R(atio) – H(omo) *BHKFQE*, R(atio) – A(ugustinus) *cet.* **2** A(ugustinus) Volventi *G* Volenti *Jac.* per *om.E* **3** multas *W* memetipse *R* **4** evitam dum *Cac.*, evitantum *T* **5** quis] *add.* sive *Dyroff* **6** magno perscire *Rac.m2* R(atio) ait *J* **7** R(atio) *om.QNO Laon 113* ecce *om.BHQJG* conmendabis] *add.* hec *Rm2sl.* **9** *interlocutoris siglum om.R Laon 113* **10** R(atio)] H(omo) *HR, om.Laon 113* est illa *K* excogitata] *add.* illa *BCHQ Laon 113* serventur *H* **11** A(ug.)] R(atio) *RQm2sl., om.T Laon 113* R(atio) Immo *B* **12** R(atio)] H(omo) *B, om.CQac.m2W Laon 113* est *om.BTDHKNJ* R(atio) Sed *BCW*, H(omo) Sed *H* agas *TD* **13** R(atio) Nec ista *H* **15** A(ug.) *om.Qac.m2W Laon 113* prursu *J* **16** R(atio) *Qm2sl., om.Laon 113* salutem] saltem *Qac.D*, *add.* vel saltim et pete *Csl.* quod *Rac.* **16sq.** pervenias et] pervenisses *K* **17** prole] pro salute *GQm2pc.*

sior. Deinde quod invenis paucis conclusiunculis breviter conlige. Nec modo cures invitationem turbae legentium: paucis ista sat erunt civibus tuis.

A. Ita faciam.

2. Deus universitatis conditor, praesta mihi primum ut te bene rogem, deinde ut me agam dignum quem liberes, postremo ut liberes. Deus, per quem omnia, quae per se non essent, tendunt esse. Deus, qui ne id quidem, quod se invicem perdit, perire permittis. Deus, qui de nihilo mundum istum creasti, quem omnium oculi sentiunt pulcherrimum. Deus, qui malum non facis et facis esse, ne pessimum fiat. Deus, qui paucis ad id quod vere est refugientibus, ostendis malum nihil esse. Deus, per quem universitas etiam cum sinistra parte perfecta est. Deus, a quo dissonantia usque in extremum nulla est, cum deteriora melioribus concinunt. Deus, quem amat omne quod potest amare, sive sciens sive nesciens. Deus, in quo sunt omnia, cui tamen universae creaturae nec turpitudo turpis est nec malitia nocet nec

---

1 breviter] *add.* ea *Laon 113* **2** legendum *H* **3** Ista adterunt *Qac.m2*, ista faceretur (tur *del.*) *R* satis *H* **4** A(ug.) *Qm2sl.* Ita faciam H(omo) *K* **5** oratio sancti augustini *Hmg.*, oratio *Qmg.Gmg.Omg.* **6** te *om.HJ*, *add.sl.Q*, bene te *J* liberes] exaudias *GQm2sl.pc. m* **7** Deus –**p. 6,5** habere *om.Bibl.Brit.Royal 2 A XX* per se] *add.* cum *K* **8** essent] vel sunt *Om1sl.* tenden//tes se *T* **9** perdit] prodit *G*, perimit *Cac.FNR edd. exc. p* perire] peccare *T* nilo *T* **10** istum *om.EO* quem omnium *Rouen 469 m*, omnium quem *BKQac.JRO ae*, omniumque *TDHFENW Gac.m2 p*, omnium quae *C Laon 113 l*, *add.* quem *Cmg.* **11** et facis *om.B* **12** paucis – est] pandis aditum ad te vere *R* verum *Laon 113* ostendis – **13** esse *om.R* **13** esse] *add.* id est substantiam non habere. Omnia quae fecit deus quamvis per aliquem contrarietatem in deterius permutentur auctori tamen suo perfecta sunt cui eorum permanet admirabilis pulcritudo *K Paris.lat. 2697 (s.XI)* **15** est] sunt *HQac.m2* deterioribus *N* meliora *N* **17** cui *GQpc.*, cuius *cet. p*

error errat. Deus, qui nisi mundos verum scire noluisti. Deus pater veritatis, pater sapientiae, pater verae summaeque vitae, pater beatitudinis, pater boni et pulchri, pater intellegibilis lucis, pater evigilationis atque inluminationis nostrae, pater pignoris, quo admonemur redire ad te.

3. Te invoco, Deus veritas, in quo et a quo et per quem vera sunt, quae vera sunt omnia. Deus sapientia, in quo et a quo et per quem sapiunt, quae sapiunt omnia. Deus vera et summa vita, in quo et a quo et per quem vivunt, quae vere summeque vivunt omnia. Deus beatitudo, in quo et a quo et per quem beata sunt, quae beata sunt omnia. Deus bonum et pulchrum, in quo et a quo et per quem bona et pulchra sunt, quae bona et pulchra sunt omnia. Deus intellegibilis lux, in quo et a quo et per quem intellegibiliter lucent, quae intellegibiliter lucent omnia. Deus, cuius regnum est totus mundus, quem sensus ignorat. Deus, de cuius regno lex etiam in ista regna describitur. Deus, a quo averti cadere, in quem converti resurgere, in quo manere consistere est. Deus, a quo exire emori, in quem redire revivi-

---

1 *cf.* Retract. 1,4,2 **15sq.** *cf.* Retract. 1,4,2

---

1 errat] erat *Rac.m2*, error est *D* Deus – noluisti *om.Laon 113* *post* noluisti (vol- *pc.*) *add.Qm1*: retractavit se (*cf.* Retract. 1,4,2) propterea qui (*!*) multi inmundi vera sciunt, licet definiendum sit quale verum non nisi mundi sciunt vel quid ipsum scire **2** pater verae *om.Laon 113* **5** quo] quod *O* **6** te invoco *ad* **5** *adiunxit Fuchs coll.l.64* veritatis *CHQNW Laon 113 RGac.O* **7** vera sunt quae vera sunt] viunt (*!*) quae vere summeque vera sunt (vivunt *m2sl.*). Que vera sunt *Rm1* (Deus in quo et a quo et per quem sunt *add.m2sl.*) omnia quae vera sunt *H* sapientia] -iae *HKNO*, patientia *Rac.m2* **8** sapiunt *pr.*] -ient *K* sapiunt *pr.* – **9** per quem *om.H* **10** vere summeque *om.R* omnia *Rm2sl.* **11** beata *pr.* – **12** quem *om.Bac.m2* quae] quaecunque *J* quae beata sunt *Gm2sl.* omnia quae beata sunt *K* **12** et *tert.om.R* **13** intellectibilis *R* **15** quae – omnia *om.R* **16** mundus] *add.* et *HQac.* **18** verti *K* maneret *K* **19** Deus – **p. 6,1** vivere est *om.K* mori *JWG Laon 113* **19sq.** vivescere *BJ*, viviscere *QG*, revivescere *FR Laon 113*, *add.* est *WO*

scere, in quo habitare vivere est. Deus, quem nemo amittit nisi deceptus, quem nemo quaerit nisi admonitus, quem nemo invenit nisi purgatus. Deus, quem relinquere hoc est quod perire, quem adtendere hoc est quod amare, quem videre hoc est quod habere. Deus, cui nos fides excitat, spes erigit, caritas iungit, Deus, per quem vincimus inimicum, te deprecor.

Deus, per quem accepimus, ne omnino periremus. Deus, a quo admonemur, ut vigilemus. Deus, per quem a malis bona separamus. Deus, per quem mala fugimus et bona sequimur. Deus, per quem non cedimus adversitatibus. Deus, per quem bene servimus et bene dominamur. Deus, per quem discimus aliena esse, quae aliquando nostra, et nostra esse, quae aliquando aliena putabamus. Deus, per quem malorum escis atque inlecebris non haeremus. Deus, per quem nos res minutae non minuunt. Deus, per quem melius nostrum deteriori subiectum non est. Deus, per quem mors absorbetur in victoriam. Deus, qui nos convertis. Deus, qui nos eo, quod non est, exuis et eo,

---

5sq. *cf.* ICor.13,13 **15** *cf.* Cic. Hort. frg. 74 BK (Hagendahl, Test. 188e) **18** *cf.* ICor. 15,54

---

4 quod *alt.* – **5** est *Tm2mg.* **5** cuius *J Wac.D* **8** per *om.codd. exc. Bibl.Brit.Royal 2 A 21 XX HKJ, om.pae* accipimus *Bibl.Brit.Royal 2 A XX Cac.FJ Laon 113 p* pereamus *Bibl.Brit.Royal 2 A XX* **9** vigilemus] visitemus *CFR*, evigilemus *Gm2pc.* Deus *alt.* – **10** separamus *Bm2mg.* **9sq.** bona a malis *Bibl.Brit.Royal 2 A XX J* **10** separamus] speramus *Tac.Rac.m2* **10sq.** bona sequimur et mala fugimus *C* **11** sequimur] ceperamus (*?*) *O* (*corr.ex* separamus) **13** nostra] vestra *D* **14** esse *om.RO* aliquando *om.B* putamus *F*, putavimus *TD Bibl.Brit. Royal 2 A XX KJN Laon 113 O*, putabimus *Qac.G* **15** Deus – **p. 9,3** agnoscit *om.Bibl.Brit.Royal 2 A XX* adheremus *H* **16** minutae res *G* **18** absorbetur] absolbetur *Q*, absolvitur *H*, obsorb- *J* victoria *TFQpc.NW Laon 113 R* Deus *alt.* – **19** convertis *om.Laon 113* **19** nos *alt.*] *add.* ex *N Laon 113* et] *add.* ex *N*

quod est, induis. Deus, qui nos exaudibiles facis. Deus, qui nos unis. Deus, qui nos in omnem veritatem inducis. Deus, qui nobis omnia bona loqueris nec insanos facis nec a quoquam fieri sinis. Deus, qui nos revocas in viam. Deus, qui nos deducis ad ianuam. Deus, qui facis, ut pulsantibus aperiatur. Deus, qui nobis das panem vitae. Deus, per quem sitimus potum, quo hausto numquam sitiamus. Deus, qui coarguis saeculum de peccato, de iustitia, de iudicio. Deus, per quem nos non movent, qui minime credunt. Deus, per quem improbamus eorum errorem, qui animarum merita nulla esse apud te putant. Deus, per quem non servimus infirmis et egenis elementis. Deus, qui nos purgas et ad divina praeparas praemia, adveni mihi propitius tu.

4. Quicquid a me dictum est, unus Deus tu, tu veni mihi in auxilium, una aeterna vera substantia, ubi nulla discrepantia, nulla confusio, nulla transitio, nulla indigentia, nulla mors, ubi summa concordia, summa evidentia, summa constantia, summa plenitudo, summa vita, ubi nihil deest, nihil redundat, ubi qui gignit et quem gignit unum est. Deus, cui serviunt quae serviunt omnia, cui obtemperat

---

2 *cf.* Ioh. 16,13 **5sq.** *cf.* Matth. 7,8 **6** *cf.* Ioh. 6,35. 48 **7** *cf.* Ioh. 6,35 **8** *cf.* Ioh. 16,8 **11sq.** *cf.* Gal. 4,9 **18sq.** *cf.* Retract. 1,4,3

---

1 est *om.K* Deus qui nos exaudibiles facis *post* **p. 6, 19** convertis *tr.FRO* **1sq.** Deus qui nos unis *om.pae* **2** unis] munis *CKFRO lm*, munis unies *W* veritatem] virtutem *Q* **3** e nobis *BTCHKFQW Laon 113 Gac.* **6** panem vitae das *J* **7** sitiamus] sitimus *KG*, sitiemus *Cpc.D* **8** coarguis] quo arguis *Rac.m2*, arguis (*Vulg.*) *HKNQpc.m2* saeculum] mundum (*Vulg.*) *O* iustitia] *add.* et *edd. exc.p* **10** quem] *add.* nos *G* **11** putant] credunt *JWG* non] nos *R* **13** *post* propitius *distinx. CKFQR(spatium)GO* **14** dictum] datum *D* tu *pr. om.O* veni veni *BCpc.sl.HKQJNWGO* **15** et vera *Q Fuchs*, vera *cet.edd.* **19** unum est *Bm2sl.* est] sunt *DKN Laon 113 O*, vel sunt *Cm3sl.Jsl.* **20** Deus *om.codd.exc.N* obtemperet *Laon 113*

omnis bona anima. ⟨Deus⟩, cuius legibus rotantur poli, cursus suos sidera peragunt, sol exercet diem, luna temperat noctem omnisque mundus per dies vicissitudine lucis et noctis, per menses incrementis decrementisque lunaribus, per annos veris, aestatis, autumni et hiemis successionibus, per lustra perfectione cursus solaris, per magnos orbes recursu in ortus suos siderum magnam rerum constantiam, quantum sensibilis materia patitur, temporum ordinibus replicationibusque custodit. Deus, cuius legibus in aevo stantibus motus instabilis rerum mutabilium perturbatus esse non sinitur frenisque circumeuntium saeculorum semper ad similitudinem stabilitatis revocatur. ⟨Deus⟩, cuius legibus arbitrium animae liberum est bonisque praemia et malis poenae fixis per omnia necessitatibus distributae sunt. Deus, a quo manant usque ad nos omnia bona, a quo coercentur usque a nobis omnia mala. Deus, supra quem nihil, extra quem nihil, sine quo nihil est. Deus, sub quo

---

1–9 *cf.* Cic. Tusc. 1, 68 – 70 (Hagendahl, Test. 298)

---

1 Deus *suppl.Fuchs* **2** temperet *H* **3** diem *Qac.* vicissitudine] -nem *T Laon 113*, -nes *K*, -nis *Rac.m2* **4** noctis] *add.* et *J*, -tes *Rac.m2* incrementis *JEO pelm*, crementes *B*, crementis *cet. a* decrementisque *J* (detrem- *pc.*) *aelm*, decriment- *K*, detrimentisque *cet. p* **5** vernis *T* et *om.WGO*, atque *Jsl.* **6** per lustratas *K* solaris] lunaris *Cac.* magnus *R* orbis *HFQac.R* recursus *HFQac.R*, recursos *C* (vel u *sl.*), recurrit *E* **7** ortos Wac. magnarum *HO*, *add.* o *s.* a *O*, magna *KWRE* constantia *HKNWOE*, concinentiam *CNmg.*(vel stan *sl.)*, continentiam *F*, continencia *R*, consequentiam *Laon 113* **8** quantam *R*, quam *K* temporis *G* **9** Deus *om.codd.exc.N* **10** motu *E* instabili *ED* motabilium *D* **11** situr *T* frenique *B* circueuntium *CJW* **12** Deus *add.Fuchs* **14** poena *B*, pena *Laon 113 RE* effixis *B*, fixa *Laon 113* distributa *BDH* **15** Deus *om.codd.exc.N* manent *E* **15sq.** quo hercentur *T* **16** usque *om.DNJWO* Deus *om.codd.exc.N* **17** extra quem nihil *om.Laon 113* nihil *alt.*] *add.* ultra quem nihil, subter quem nihil, circa quem nihil *J* quo *pr.*] quod *Laon 113* Deus *om.codd.exc.N*

totum, in quo totum, cum quo totum est. ⟨Deus⟩, qui fecisti hominem ad imaginem et similitudinem tuam, quod qui se ipse novit, agnoscit. Exaudi, exaudi, exaudi me, deus meus, domine meus, rex meus, pater meus, causa mea, spes mea, res mea, honor meus, domus mea, patria mea, salus mea, lux mea, vita mea. Exaudi, exaudi, exaudi me more illo tuo paucis notissimo.

5. Iam te solum amo, te solum sequor, te solum quaero, tibi soli servire paratus sum, quia tu solus iuste dominaris; tui iuris esse cupio. Iube, quaeso, atque impera quicquid vis, sed sana et aperi aures meas, quibus voces tuas audiam. Sana et aperi oculos meos, quibus nutus tuos videam. Expelle a me insaniam, ut recognoscam te. Dic mihi qua adtendam, ut aspiciam te, et omnia me spero quae iusseris esse facturum. Recipe, oro, fugitivum tuum, domine clementissime. Iamiam satis poenas dederim, satis inimicis tuis, quos sub pedibus habes, servierim, satis fuerim fallaciarum ludibrium. Accipe me ab istis fugientem famulum tuum, quia et isti me, quando a te fugiebam, acceperunt

---

1sq. *cf.* Gen. 1,26

---

1 totum *pr.*] *add.* est *elm*, *add.* esse *a* totum *alt.*] *add.* est *edd.exc.p* cum quo totum est *om.O* est *om.N* Deus *add.Fuchs* **3** exaudi *alt.*] audi *K* exaudi *tert.om.R* **4** dominus *O*, domine deus *Qac.* pater meus *om.Laon 113* spes mea *om.Bibl.Brit.Royal 2 A XX* **5** res mea *post* **6** vita mea *tr.R* honor – patria mea *om.R* salus] laus *Laon 113* **6** me] *add.* domine *Bibl.Brit.Royal 2 A XX* tuo illo *Bibl.Brit.Royal 2 A XX HN* **8** Te solum quero Te solum sequor *E* **10** cupio *om.H* **11** vocem tuam *Bibl.Brit.Royal 2 A XX* **12** tuos] tuque *Qac.m2*, tuus *R* expelle – **p. 10,1** sentio *om.Bibl.Brit.Royal 2 A XX* **13** et dic *E* qua] quo *Cpc.HFQNJWGOE* **14** tendam *B* ut] *add.* et *Laon 113* me *om.BF Laon 113* **15** rescipe (*!*) *K*, et recipe *T* et clementissime *K*, clementissime pater *edd.exc.p* **16** penas satis *K* **17** fuerim] fuero *RO*, fecerim *K* **18** ludibrium] *add.* occupatus *Laon 113* **19** et *om.Laon 113* isti *HKQG*, iste *R*, ista *cet.* ad te *Rac.* acciperit *Rm1* (acciperunt *m2pc.*)

alienum. Ad te mihi redeundum esse sentio; pateat mihi pulsanti ianua tua; quomodo ad te perveniatur, doce me. Nihil aliud habeo quam voluntatem. nihil aliud scio nisi fluxa et caduca spernenda esse, certa et aeterna requirenda. Hoc facio, pater, quia hoc solum novi; sed unde ad te perveniatur, ignoro. Tu mihi suggere, tu ostende, tu viaticum praebe. Si fide te inveniunt qui ad te refugiunt, fidem da, si virtute, virtutem, si scientia, scientiam. Auge in me fidem, auge spem, auge caritatem. O admiranda et singularis bonitas tua!

6. Ad te ambio, et quibus rebus ad te ambiatur, a te rursum peto. Tu enim si deseris, peritur. Sed non deseris, quia tu es summum bonum, quod nemo recte quaesivit et minime invenit. Omnis autem recte quaesivit, quem tu recte quaerere fecisti. Fac et me, pater, vindica me ab errore; quaerenti te mihi nihil aliud pro te occurrat. Si nihil aliud desidero quam te, inveniam te iam, quaeso, pater. Si autem est in me superflui alicuius adpetitio, tu ipse me munda et fac idoneum ad videndum te. Ceterum de salute

---

1sq. *cf.* Matth. 7,8 **8sq.** *cf.* ICor. 13,13

---

2 quomo *KR* a te *Qac.m2* **3** aliud *pr. om.D* habeo aliud *G* voluntate *R* **4** requirenda] querenda *E* **5** ad te *om.Laon 113* **5sq.** perveniatur ad te *C* **7** fugiunt *H* **8** virtutem *Rm2sl.* **9** fidem auge *HQG m, om.cet. pael* auge spem in me *Bibl.Brit.Royal 2 A XX* spem] speciem *p* auge in me caritatem *K* **11** ad te *alt.*] a te *BHac.* ambiatur ad te *Bibl.Brit.Royal 2 A XX* ambiatur] ambio//rum *R* a] ad *R Bibl.Brit.Royal 2 A XX* **12** deseris *pr.*] desieris *Laon 113* peritur] *add.* hic *codd.* (hic peritur *N*) *pael*, hic *exp.QG, om.Rouen 469 m* **13** et – **14** quaesivit *Tm2* **14** autem] enim *Laon 113, add.* te *HQac.* **15** fac – **p. 11,4** tantum *om. Bibl.Brit.Royal 2 A XX* et *om.JG m* et me] *add.* querere *Qm2mg.* pater] *add.* quaerere te *Om2sl.Gm2sl. Rouen 469 lm* vendicare *JD* me *alt. om.DJac.m2D* **16** quaerentem *Gpc.* mihi te *O* nihil mihi *Gpc.* pro] praeter *W* si] quia *Laon 113, om.KE* **17** te *pr.*] *add.* ut *Jm2sl.* quaeso] *add.* te *Jm2sl.* **18** superfluvia *K*

huius mortalis corporis mei, quamdiu nescio, quid mihi ex eo utile sit vel eis, quos diligo, tibi illud conmitto, pater sapientissime atque optime, et pro eo, quod ad tempus admonueris, deprecabor. Tantum oro excellentissimam clementiam tuam, ut me penitus ad te convertas nihilque mihi repugnare facias tendenti ad te iubeasque me, dum hoc ipsum corpus ago atque porto, purum, magnanimum, iustum prudentemque esse perfectumque amatorem peroremque sapientiae tuae et dignum habitatione atque habitatorem beatissimi regni tui. Amen, amen.

II.7. *A*. Ecce oravi deum.

R. Quid ergo scire vis?

A. Haec ipsa omnia quae oravi.

R. Breviter ea conlige.

A. Deum et animam scire cupio.

R. Nihilne plus?

A. Nihil omnino.

R. Ergo incipe quaerere. Sed prius explica, quomodo, tibi si demonstretur deus, possis dicere: ‘sat est’.

A. Nescio, quomodo mihi demonstrari debeat, ut dicam: ‘sat est’. Non enim credo me scire aliquid sic, quomodo scire deum desidero.

---

1 corporis mei huius mortalis *WG* quamdiu nescio] quam divinae suo *Qm1*, quam diu vivo nescio *Qm.post.* **2** illos *HQac.m2* **3** atque optime *om.Laon 113* ad *om.H* **4** monueris *Laon 113* **5** penitus *Cm2mg.*, *om.F*, penitentem *Bibl.Brit.Royal 2 A XX* nihilque] et nihil *J* **6** repugnari *T* a te *Qac.m2* me dum] mecum *Cac.* **7** ago corpus *Bibl.Brit.Royal 2 A XX J* agat *K* atque porto *om.H* **8** perfectumque] *add.* esse *Bibl.Brit.Royal 2 A XX* praeceptorem *Rac.* **9** habitatione] *add.* tua *Fuchs* habitatore *Cac.KFR*, cohabitarem (*!*) *D* **10** amen amen *CHWG m*, *om. Bibl.Brit.Royal 2 A XX*, amen *cet. pael* **11** A(ug.) *om.N* **13** ipsa *om.O* **16** nihil *R* **18** prius] plus *B* **19** tibi sede monstretur *K* deus *om.R* dicere *Rm2sl.* satis *R* **20** demonstrare *Qac.* demonstrari debeat] monstretur *WG*, demonstretur *O*, demonstrari potest *K* dicamus *B* **21** satis *R* me scire] nescire *D*, scire me *CFNJRO* **22** deum scire *K*

R. Quid ergo agimus? Nonne censes prius tibi esse sciendum, quomodo tibi deum scire satis sit, quo cum perveneris non amplius quaeras?

A. Censeo quidem, sed quo pacto fieri possit, non video. Quid enim deo simile umquam intellexi, ut possim dicere: 'quomodo hoc intellego, sic volo intellegere deum'?

R. Qui nondum deum nosti, unde nosti nihil te nosse deo simile?

A. Quia si aliquid deo simile scirem, sine dubio id amarem. Nunc autem nihil aliud amo quam deum et animam, quorum neutrum scio.

R. Non igitur amas amicos tuos?

A. Quo pacto eos possum amans animam non amare?

R. Hoc modo ergo et pulices et cimices amas?

A. Animam me amare dixi, non animalia.

R. Aut homines non sunt amici tui aut eos non amas; omnis enim homo animal et animalia te non amare dixisti.

A. Et homines sunt et eos amo, non eo quod animalia, sed eo quod homines sunt, id est ex eo quod rationales animas habent, quas amo etiam in latronibus. Licet enim mihi in quovis amare rationem, cum illum iure oderim, qui male utitur eo quod amo. Itaque tanto magis amo amicos meos, quanto magis bene utuntur anima rationali, vel certe quantum desiderant ea bene uti.

---

2 quomo *G* deum] dominum *J* **4** non] nec cui *R* **5** enim *om.J* deum *Cac.m2* **6** sic] si *Qac.* **7sq.** deo nosse simile *KJWEG* **9** deo] deum *F* **10** amare *D* autem] *add.* id *D* nihil *om.Om1*, *add.* non *post* aliud *Om.post.sl.* **13** amore *K* **14** hoc ergo modo *J* ergo et] quo *Qm2sl.pc.*, ergo ut *WO* cymices *J* **15** me *om.J* **17** enim *om.B* est animal *m* **18** eo *Bm2sl.* **19** rationabiles *Cac.JR* **20** quas] quos *KF*, quod *R* enim] etiam *R* **21** illos *R* **22** magis *om.E* **23** rationabili *JE*, rationale *R* **24** desiderans *B*

III. 8. *R*. Accipio istud. Sed tamen si quis tibi diceret: 'faciam te sic deum nosse, quomodo nosti Alypium', nonne ageres gratias et diceres: 'satis est'?

A. Agerem quidem gratias, sed sat esse non dicerem.

R. Cur, quaeso?

A. Quia deum ne sic quidem novi quomodo Alypium, et tamen Alypium non satis novi.

R. Vide ergo, ne impudenter velis satis deum nosse, qui Alypium non satis nosti.

A. Non sequitur. Nam in comparatione siderum quid est cena mea vilius? et tamen cras quid sim cenaturus, ignoro; quo autem signo luna futura sit, non impudenter me scire profiteor.

R. Ergo vel ita deum nosse tibi satis est, ut nosti, quo cras signo luna cursura sit?

A. Non est satis. Nam hoc sensibus adprobo. Ignoro autem, utrum vel deus vel aliqua naturae occulta causa subito lunae ordinem cursumque conmutet. Quod si acciderit, totum illud, quod praesumpseram, falsum erit.

R. Et credis hoc fieri posse?

A. Non credo. Sed ego, quid sciam, quaero, non quid credam. Omne autem, quod scimus, recte fortasse etiam credere dicimur, at non omne, quod credimus, etiam scire.

---

1 istuc *BCGO*, isthoc *J*, illud *W*, istud *cet.* tibi *om.K* **2** alypium, alipium, alipyum *codd.promiscue (sim.saepe)* non *Qac.m2* **3** gratias ageres *Rouen 469 edd.* dicere *R* sat *Cac.m2NO* **4** quidam *Q* satis *HJ lm* **5** cur, quur *codd.promiscue (et saepe)* **6** nec *Hsl.KQO* ne sic *om.F* **8** nec pudenter *D* satis *om.E* **9** nosti *Bm2mg.* **10** syderum *H* **11** cena] mensa *O*, mea cena *lm* quod *R* **12** signum *Cac.* **14** nosti *post* **15** sit *tr.O* quo] quod *Bac.Tac.* **16** nam] non *K* **17** autem *om.E* vel *pr. exp.Q* **18** conmutet] commotet *JDac.*, committet *Nac.*, mutet *E*, *add.* et *TD* accederit *BR* **19** illum *R* praesumpseram] -erat *Dac.*, -sumserat *B*, sumseram *R*, *add.* iam *K* **21** non *pr. om.K* credis *N* quero *Cm2sl.* numquid *G* **22** etiam *om.D* **23** dicimus *Cac.m2O* at] an *KWO*, et *Dac.* scimus *TDCFR*

R. Respuis igitur in hac causa omne testimonium sensuum?

A. Prorsus respuo.

R. Quid? illum familiarem tuum, quem te adhuc ignorare dixisti, sensu vis nosse an intellectu?

A. Sensu quidem quod in eo novi, si tamen sensu aliquid noscitur, et vile est et satis est. Illam vero partem, qua mihi amicus est, id est ipsum animum, intellectu adsequi cupio.

R. Potestne aliter nosci?

A. Nullo modo.

R. Amicum igitur tuum et vehementer familiarem audes tibi dicere esse ignotum?

A. Quidni audeam? Illam enim legem amicitiae iustissimam esse arbitror, qua praescribitur, ut ⟨sicut⟩ non minus ita nec plus quisque amicum quam seipsum diligat. Itaque cum memetipsum ignorem, qua potest a me adfici contumelia, quem mihi esse dixero ignotum, cum praesertim, ut credo, ne ipse quidem se noverit?

R. Si ergo ista, quae scire vis, ex eo sunt genere, quae intellectus adsequitur, cum dicerem impudenter te velle deum scire, cum Alypium nescias, non debuisti mihi cenam tuam et lunam proferre pro simili, si haec, ut dixisti, ad sensum pertinent.

14–16 *cf.* Cic. Tusc. 3,73 (Hagendahl, Test. 313)

---

1 in *exp.Q*, *om.O* sensum *R*, sensus *E* **5** nosse *KJWGO*, cognoscere *E*, noscere *cet.* **7** est *alt. om.KN* **8** est *alt. om.K* animum *pm*, amicum *codd. ael* **10** potestne *T edd.*, potest enim *cet.* **12** audes] aut es *Cac.* **13** esse dicere *TD* **14** quinni *Q*, quidne *RE* iustissimam] eius testissimam *H* (al. certissimam *m.post.mg.*) **15** perscribitur *HFWGac.* sicut *lm*, *om.codd. pae* **16** quisquam *HEO* **17** qua] quia *D* qua potestate me *H* **19** ne ipse] de ipso *B* **20** quae *alt.*] quod *J* **22sq.** mihi cenam tuam *H edd.*, cenam tuam mihi *cet.* **23** similibus *Cpc.m2FR*

IV. 9 Sed quid ad nos? Nunc illud responde: si ea, quae de deo dixerunt Plato et Plotinus, vera sunt, satisne tibi est ita deum scire, ut illi sciebant?

A. Non continuo, si ea, quae dixerunt, vera sunt, etiam scisse illos ea necesse est. Nam multi copiose dicunt quae nesciunt, ut ego ipse omnia, quae oravi, me dixi scire cupere, quod non cuperem, si iam scirem. Num igitur eo minus illa dicere potui? Dixi enim non quae intellectu comprehendi, sed quae undeunde conlecta memoriae mandavi et quibus adcommodavi quantam potui fidem. Scire autem aliud est.

R. Dic, quaeso, scisne saltem in geometrica disciplina quid sit linea?

A. Istud plane scio.

R. Nec in ista professione vereris Academicos?

A. Non omnino. Illi enim sapientem errare noluerunt, ego autem sapiens non sum. Itaque adhuc non vereor earum rerum quas novi scientiam profiteri. Quod si, ut cupio, pervenero ad sapientiam, faciam quod illa monuerit.

R. Nihil renuo. Sed, ut quaerere coeperam, ita ut lineam nosti, nosti etiam pilam, quam sphaeram nominant?

A. Novi.

15–17 *cf*. Cic. ac. 2,66 (Hagendahl, Test. 134b)

---

2 de deo *om.JG* dixerint *G* platinus *BRac.m2 p*, plotinius *K*, photinus *H* **5** scisse (*add*. r *s*. ss) *J* multi] nulli *B* **6** ipse] *add*. qui *E* dixi me *CFR* **9** undeunde *BT*, unde *Cac.Hac.m3FWREGac.Oac*., undeinde *J*, undique *KN*, undecumque *Q*, undecumque *Rpc.m2* **10** quantam] *add*. vel um *Qsl*. fide *B* R(atio) scire *JWGac.OQm2* **12** R(atio)] A(ug.) *JWGac.OQm2pc*. R(atio) scisne *JWGac.OQm2* saltem, saltim *codd.promiscue* **14** istuc *CBFQNJW* **15** in *om.F* verearis *JWG* Academicos *WO*, acad-, achad- *codd.promiscue* **16** omnino non *E* enim] autem *WG* sapienter *E* **18** quid *K* si] *add*. et *WGOQm2* ut *om.F* **20** caeperam *R* **21** spheram, speram *codd.promiscue* **22sq.** A(ug.) novi aeque R(atio) utrumque *WO*, H(omo) novi eque R(atio) aeque *K*

R. Aeque utrumque nosti an aliud alio magis aut minus?

A. Aeque prorsus. Nam in utroque nihil fallor.

R. Quid? haec sensibusne percepisti an intellectu?

A. Immo sensus in hoc negotio quasi navim sum expertus. Nam cum ipsi me ad locum quo tendebam pervexerint, ubi eos dimisi et iam velut in solo positus coepi cogitatione ista volvere, diu mihi vestigia titubarunt. Quare citius mihi videtur in terra posse navigari quam geometricam sensibus percipi, quamvis primo discentes aliquantum adiuvare videantur.

R. Ergo istarum rerum disciplinam, si qua tibi est, non dubitas vocare scientiam?

A. Non, si Stoici sinant, qui scientiam tribuunt nulli nisi sapienti. Perceptionem sane istorum me habere non nego, quam etiam stultitiae concedunt. Sed nec istos quicquam pertimesco. Prorsus haec, quae interrogasti, scientia teneo. Perge modo; videam, quorsum ista quaeris.

12–16 *cf.* Cic. ac. 2, 144.145 (Hagendahl, Test. 150)

---

1 R(atio) *om.TDJ* utrumque – **3** aeque *om.J* nosti – **3** aeque *om.TD* alio magis aut] alia maius aliud *E* **3** *interlocutoris siglum om.K* aeque *om.K* **4** ad haec *KJWGac.* **5** sensus] -um *HQac.m2JWO*, -u *TDFE* sensu. In hoc *interp.F* navi *D* **6** ipse *HQac.m2* **7** ubi] ibi *N* demisi *Qac.* salo *Qac.* caepi *C*, coepit *D* **7sq.** cogitationem istam *H* **8** vestigia – mihi *Tmg.*, *om.D* quare] quur *B*, quasi *R* **9** terram *E* navigare *Qpc.WO* geometrica *D Fuchs*, geometria *G*, geometriam *Tac.QJ pl*, geometricam *Tpc. cet. aem* **10** aliquantulum *JWEO*, aliquam *R* videatur *WO*, videntur *J* **12** disciplina *CFO* **13** vocari *elm* **14** non si] nisi *H* (*corr.ex* non) **15** perceptione *Q*, praeceptionem *E* **16** stultitiam *B*, stulte *K* **17** haec] eorum *J* scientiam *J* **18** R(atio) perge *WGac.OQm2* videamus *J* quo sum *D*, quomodo sum *Cac.m2*, quorussum *B*, quorursum *R*

R. Ne propera, otiosi sumus. Intentus tantum accipe, ne quid temere concedas. Gaudentem te studeo reddere de rebus, quibus nullum casum pertimescas, et, quasi parvum negotium sit, praecipitare iubes.

A. Ita deus faxit, ut dicis. Itaque arbitrio tuo rogato et obiurgato gravius, si quicquam tale posthac.

10. *R*. Ergo lineam in duas lineas per longum scindi manifestum tibi est nullo modo posse?

A. Manifestum.

R. Quid transversim?

A. Quid nisi infinite secari posse?

R. Quid? sphaeram ex una qualibet parte a medio ne duos quidem pares circulos habere posse pariter lucet?

A. Pariter omnino.

R. Quid? linea et sphaera unumne aliquid tibi videntur esse an quicquam inter se differunt?

A. Quis non videat differre plurimum?

R. At si aeque illud atque hoc nosti et tamen inter se, ut fateris, plurimum differunt, est ergo differentium rerum scientia indifferens?

A. Quis enim negavit?

---

1 R(atio)] A(ug.) *WGac.O*, H(omo) *Qpc.*, *om.B* ne *om.FR* propterea *H*, propere *E* propera otiosi] properatiosi *BQac.m2*, properando otiosi *Qpc.m2* otiosi simus *HWQm2*, otiosissimus *Cac.RD* R(atio) intentus *BWGOQpc.m2* intentius *E* tantum *om.O* **2** timere *Wac.* **4** praecipitari *HQac.* **5** faxat *WO*, faciat *BTCKR* R(atio) itaque *JWGac.OQm2* tua *R* roga *TDCKFNR* et *om.K* **6** post haec *FQm1NR*, post hoc *WOQm2pc.*, post hanc *E* **7** R(atio) *om.JWO*, *add.sl.G* sicindi *Bm1*, sindi (*!*) *Bm2pc.* **8** possem *E* **8sq.** H(omo) nullo modo possem manifestum *BHKQE*, A(ug.) n.m.p.m. *JWGO* **10** traversim *TFWGEac.*, transversum *R*, traversum *K* **12** quod *E* spheram, speram *codd.promiscue (sim.saepe)* ne] nonne *RE* **13** pares] partis *K* posse *om.J* lucet] licet *JRE* **15** tibi aliquid *H* **15sq.** esse tibi videntur *G* **16** deferunt *J* **17** deferre *J* **18** ad *Qac.m2Rac.* **19** deferunt *J* deferentium *J* **20** scientiam *B* indeferens *J* **21** enim *om.J* negabit *T'NWRO*, negat *H*

R. Tu paulo ante. Nam cum te rogassem, quomodo velles deum nosse, ut possis dicere: 'satis est', respondisti te ideo nequire hoc explicare, quia nihil haberes perceptum similiter atque deum cupis percipere; nihil enim te scire deo simile. Quid ergo nunc? linea vel sphaera similes sunt deo?

A. Quis hoc dixerit?

R. Sed ego quaesiveram, non quid tale scires, sed quid scires sic, quomodo deum scire desideras. Sic enim nosti lineam ut nosti sphaeram, cum se non sic habeat linea ut se habet sphaera. Quamobrem responde, utrum tibi satis sit sic deum nosse, ut pilam illam geometricam nosti, hoc est ita de deo nihil, ut de illa, dubitare.

V.11. *A*. Quaeso te, quamvis vehementer urgeas atque convincas, non audeo tamen dicere ita me velle deum scire, ut haec scio. Non solum enim res, sed ipsa etiam scientia mihi videtur esse dissimilis. Primo, quia linea et pila tantum inter se differunt, ut tamen earum cognitionem una disciplina contineat. Nullus autem geometres deum se docere professus est. Deinde, si dei et istarum rerum scientia par esset, tantum gauderem, quod ista novi, quantum me deo cognito gavisurum esse praesumo. Nunc autem permultum haec in illius comparatione contemno, ut nonnum-

---

1 te rogassem] interogassem *FRO* quomodo – **p. 34,3** nullo inter(posito) *falso loco post* **p. 53,9** videri quic(quam) *inseruit K* **2** velis *HNWG m* est *om.N* **3** preceptum *Rac.E* **4** deo] deum *N* **5** H(omo) quid ergo *HQac.* vel] et *O* simile *Qac.m2* deo *om.m* **6** A(ug.)] R(atio) *JQac.m2* **7** R(atio) *om.HQac.m2J* quaesieram *H*, quessi veram *J* non quid] numquid *Gac.* quid *pr.*] qui *B*, quod *Qm2pc.* tales *Q* quid *alt.*] quod *Qm2pc.* **8** sic] si *N* enim] *add.* sic *N* **9** cum] cur *N* habet *Kac.JW* **10** habeat *E* satis tibi *JWG* **13** quesso *J* urgueas *Rpc.E* **14** deum me velle *E* vellere *W* **15** hoc *C* enim *om.E* ipsa sed *KQpc.JW*, ipsas sed *E*, ipsa *om.Qac.* **16** quia] *add.* nec *WG m* **17** eorum *G lm* **18** disciplina] *add.* non *Gsl. m* geometer *Qpc.m2*, geometricus *KJ*, geometrice *W* dicere *Eac.* **20** par esset] pares sit *Cac.m2*, pares set *TR* **21** cognitum *Qac.* presummo *RE*

quam videatur mihi, si illum intellexero et modo illo, quo videri potest, videro, haec omnia de mea notitia esse peritura; siquidem nunc prae illius amore iam vix mihi veniunt in mentem.

R. Esto plus te ac multo plus quam de istis deo cognito gavisurum, rerum tamen, non intellectus dissimilitudine; nisi forte alio visu terram, alio serenum caelum intueris, cum tamen multo plus illius quam huius aspectus te permulceat. Oculi autem si non falluntur, credo te interrogatum, utrum tam tibi certum sit terram te videre quam caelum, tam tibi certum esse respondere debere, quamvis non tam terrae quam caeli pulchritudine atque splendore laeteris.

A. Movet me, fateor, haec similitudo adducorque ut adsentiar quantum in suo genere a caelo terram, tantum ab intellegibili dei maiestate spectamina illa disciplinarum vera et certa differre.

VI. 12. *R*. Bene moveris. Promittit enim Ratio, quae tecum loquitur, ita se demonstraturam deum tuae menti, ut oculis sol demonstratur. Nam mentes quasi sui sunt sensus animis; disciplinarum autem quaeque certissima talia sunt, qualia illa quae sole inlustrantur, ut videri possint, veluti terra est atque terrena omnia. Deus autem est ipse qui inlustrat. Ego autem Ratio ita sum in mentibus, ut in oculis

---

1 illo (-um *m2pc.*) modo illo *R* **4** mente *R* **5** quam *Cm2mg.* cognita *Cac.* **6** rerum] verum *E* **7** viso *T'ac.* **8** tamen] tam *B* illius *om.H* **9** mulceat *D* interrogaturum *KN* **13** letaris *D*, letari *G* **15** adsentior *Qac.* genera caelo *K* terra *E* **16** intellegibilis *E* magestate *K* **17** defferre *J* **18** bene] ve ne *B* **19** demonstratura *R* **20** demonstretur *H* mentis *R Rouen 469 m* quasi sui sunt] quas vi//sunt *E* suis sunt *JO*, sunt suis *H* sunt] *add.* oculi *Rm2sl. Rouen 469 m* sensus pro oculo *Jmg.* sessus *G* (*add.* vel oculi *sl.*) **21** animis] vel animabus *Jsl.*, animi *ENG p*, animae *Rouen 469 em*, hominis *Rm2pc.* **22** qualia] *add.* sunt *Wsl.* solem *F* **24** ego *om.N* ratio autem *N* sum] est *N*

est aspectus. Non enim hoc est habere oculos quod aspicere aut item hoc est aspicere quod videre. Ergo animae tribus quibusdam rebus opus est: ut oculos habeat, quibus iam bene uti possit, ut aspiciat, ut videat. Oculi sani mens est ab omni labe corporis pura, id est a cupiditatibus rerum mortalium iam remota atque purgata. Quod ei nihil aliud praestat quam fides primo. Quod enim adhuc ei demonstrari non potest vitiis inquinatae atque aegrotanti, quia videre nequit nisi sana, si non credat aliter se non esse visuram, non dat operam suae sanitati. Sed quid, si credat quidem ita se rem habere, ut dicitur, atque ita se, si videre potuerit, esse visuram, sanari tamen se posse desperet? Nonne se prorsus abicit atque contemnit nec praeceptis medici obtemperat?

A. Omnino ita est, praesertim quia ea praecepta necesse est ut morbus dura sentiat.

R. Ergo fidei spes adicienda est.

A. Ita credo.

R. Quid, si et credat ita se habere omnia et se speret posse sanari, ipsam tamen quae promittitur lucem non amet, non desideret suisque tenebris, quae iam consuetu-

---

7–p. 23,12 *cf.* ICor. 13,13

---

2 aut item *om.H* item] iterum *CFNRO* hoc est aspicere *om.H* animae tribus] anima et rebus *B* **4** oculi sani] oculi anime *B*, oculi sunt anime *N*, oculus anime *TD pael*, oculus animi *Cm2pc.*, oculus enim *R*, oculis anima *K*, oculis sane *Qac.* est *om.N* **5** corporis] *add.* ratio vel intentio *K* **6** quid *JWO* ei] et *Qac.m2* **7** ei adhuc *Cpc.m2H*, ei *om.Cac.* **8** nequit] quit *R*, quid *E* **9** non *pr. om.K* visura *B* **10** sua *B* H(omo) sed quid *K* **10sq.** ita se rem ita *G* se rem] sermonem *Hm1*, rem se *Hpc.m3W* **11** ut – **12** posse *Rm2mg.* si *om.KQN* **12** sanari] sanitati *Cac.m2*, R(atio) sana erit *K* tamen] *add.* si *KE*, *om.O* disperet *KJREac.* se *alt. om.J* prursus *J* **13** abiecit *J*, subicit *Qac.m2* praecepta *E* **16** fidis *K* **18** quod *N* et *pr.*] hec *JG* **19** posset *B* **20** desideret] deseret *Rac.* iam] ita *G* consuetudinem *E*, in consuetudine *WG*

dine iucundae sunt, se arbitretur debere interim esse contentam? Nonne medicum illum nihilominus respuit?

A. Prorsus ita est.

R. Ergo tertia caritas necessaria est.

A. Nihil omnino tam necessarium.

R. Sine tribus istis igitur anima nulla sanatur, ut possit deum suum videre, id est intellegere.

13. Cum ergo sanos habuerit oculos, quid restat?

A. Ut aspiciat.

R. Aspectus animae ratio est. Sed quia non sequitur ut omnis qui aspicit videat, aspectus rectus atque perfectus, id est, quem visio sequitur, virtus vocatur; est enim virtus vel recta vel perfecta ratio. Sed et ipse aspectus quamvis iam sanos oculos convertere in lucem non potest, nisi tria illa permaneant: fides, qua credatur ita se rem habere, ad quam convertendus aspectus est, ut visa faciat beatum; spes qua cum bene aspexerit, se visurum esse praesumat; caritas, qua videre perfruique desideret. Iam aspectum sequitur ipsa visio dei, qui est finis aspectus, non quod iam non sit, sed quod nihil amplius habeat, quo se intendat. Et haec est vere perfecta virtus, ratio perveniens ad finem suum, quam beata vita consequitur. Ipsa autem visio intellectus est ille,

---

1 iucundate *E* sese *RE* contemptam *KRO* **4** karitas *E* **5** A(ug.) *om.TD* tam] tamen *K* **6** R(atio) *om.TD* igitur sine tribus istis *K* sanatur] *add.* ratione *Qm2sl.* **8** A(ug.) cum ergo *C*, H(omo) cum ergo *KE* habuerit sanos *BHQJWEG* **9** A(ug.)] R(atio) *CKE* **10** R(atio) *om.CKE* **11** id] is *Qpc.RO* **12** virtus] virtusque *QO*, qui virtus *FR* **13** recta] rectus aspectus *K* iam *om.KJWG*, *add.Osl.* **14** luce *D* **15** creditur *E*, credat *m* quam] *add.* rem *K* **16** aspectus est convertendus *Jac.* qua] quae *G*, quam *FR* **17** visurum] -ram *EG*, virum *N* karitas *ED* quae *G* **18** perfrui *HQac.m2J*, *add.* luce *J* desiderat *R* iam] tum *WO*, vel tunc *Qm2sl.*, tamen *G* **19** quod] quo *BTDCHFRO* quod iam] quoniam *J* **20** est *om.FNO* vera *HO* **22** autem] vero *J*

qui in anima est, qui conficitur ex intellegente et eo quod intellegitur. ut in oculis videre quod dicitur. ex ipso sensu constat atque sensibili, quorum detracto quolibet videri nihil potest.

VII.14. Ergo cum animae deum videre, hoc est deum intellegere contigerit, videamus. utrum adhuc ei tria illa sint necessaria. Fides quare sit necessaria. cum iam videat? Spes nihilominus, quia iam tenet. Caritati vero non solum nihil detrahetur, sed addetur etiam plurimum. Nam et illam singularem veramque pulchritudinem cum viderit, plus amabit et, nisi ingenti amore oculum infixerit nec ab aspiciendo uspiam declinaverit, manere in illa beatissima visione non poterit. Sed dum in hoc corpore est anima, etiamsi plenissime videat, hoc est intellegat deum, tamen, quia etiam corporis sensus utuntur opere proprio nihil quidem valente ad fallendum, non tamen nihil agente ad ambigendum, potest adhuc dici fides ea, qua his resistitur et illud potius verum esse creditur. Item quia in ista vita, quam-

---

18sq. *cf.* Retract. 1,4,3

---

1 conficitur] confit *TDQm1EG*, cum fit *BCm3HQpc.m2*, confidit *KJWO* ex intelligentia *J* (vel ex intelligente *m2sl.*) quod] qui *TD* **3** constet *E* detracta *D* **5** A(ug.) ergo *CJWGO*, H(omo) *Qm2sl.*, H(omo) potest ergo anima *K* **6** si contigerit *K* R(atio) videamus *K* ei] et *BR, om.E* **6sq.** sint illa *R* **7** sunt *KJEG* R(atio) fides *CJWGOQm2sl.*, H(omo) fides quare sit necessaria *Rm2mg.E* quare] quo *N* sit] credit *B* **8** nihil omnis *Jac.* quia] qui *F*, cum *O* teneat *HW*, tenetur *G*, *add.* vel tur *Qm2sl.* karitati *ED* **9** detrahitur *KJN* additur *CKFNR* illa *D* **11** nisi] *add.* ingenti *Qm2mg. Rouen 469 lm* amori *Hpc.K* ab *om.HQac.m2* **13** H(omo) sed dum *K* dum] cum *H*, diu *Epc.* etiam *F* **14** quia] qui *BFRac.EO* **15** quidem – **16** nihil *Tm2mg.* **15** nihil] si nihil *G*(si *sl.*) *Rouen 469 m* **16** valente] -em *BK*, -es *Qpc.*, valent *Rouen 469 m*, valent ea *G* ad fallendum] ac fallentem *B* agente] -es *Qpc.*, ad hagendum *Gm1*, ad non habendum *Gpc.m2* ad ambigendum *Rouen 469*, vel ambigendum vel abigendum *Gm2mg.*, ad non ambigendum *m, om.cet.* **17** potes *B*, et potest *G* ad hoc *N* quae *TRac.E* his] hic *O* **18** in *om.Cac.m2FNO* quamquam] quando *Cac.m2*, qua *F*

quam deo intellecto anima iam beata sit, tamen multas molestias corporis sustinet, sperandum est ei post mortem omnia ista incommoda non futura. Ergo nec spes, dum in hac est vita, deserit animam. Sed cum post hanc vitam tota se in deum conlegerit, caritas restat, qua ibi teneatur. Nam neque dicenda est fidem habere, quod illa sint vera, quando nulla falsorum interpellatione sollicitatur, neque quicquam sperandum ei restat, cum totum secura possideat. Tria igitur ad animam pertinent, ut sana sit, ut aspiciat, ut videat. Alia vero tria, fides, spes, caritas, primo illorum trium et secundo semper sunt necessaria, tertio vero in hac vita omnia, post hanc vitam sola caritas.

VIII.15. Nunc accipe, quantum praesens tempus exposcit, ex illa similitudine sensibilium etiam de deo aliquid nunc me docente. Intellegibilis nempe deus est, intellegibilia etiam illa disciplinarum spectamina; tamen plurimum differunt. Nam et terra visibilis et lux; sed terra nisi luce inlustrata videri non potest. Ergo et illa, quae in disciplinis traduntur, quae quisquis intellegit verissima esse nulla du-

---

1 deo *om.Cac.m2* intellectu *Cac.m3D* animo *B* iam] *add.* hoc reprehendit (*cf.* Retract. 1,4,3,) *Tac.D* tamen] *add.* quia *BDHKFQJG Rouen 469 m* **2** molestia *K* corporis *om.JWG* est] *add.* enim *N* ei] eius *B*, et *WGO* **3** non *om.O* defutura *Opc.* A(ug.) ergo *CJWGOQm2sl.* **4** est *om.W* animam deserit *edd.* sed] et *Cac.m2FO* cum *om.D* hanc *om.E* totam *QE*, totam tota *G* **5** karitas *DE* qua] quae *HR* teneatur] tenebitur *RO*, teneantur *K*, videatur *B* **6** quod] quo *D* vera sint *N* **7** interpellatione] interpolatione *Hpc.Qpc.m2* **8** ei] et *B* R(atio) tria *QJWO* **10** alia] illa *J* (alia *sl.*) spes et caritas *edd.* karitas *ED* primum *Rpc.* **11** secundo] -um *Rpc.*, secta (*?*) *D* sunt necessaria semper *N* tertio] -ia *DCac.Hac.m3Jac.*, tria *R* **12** hunc *K* karitas *ED* **13** nunc] *add.* autem *E* ad presens *Qac.m2* **15** docentem *codd.exc.DHWE* nimphe *J*, nemphe *Q* **16** spectamine *Cac.m2* **17** differtur *R* sed] *add.* et *H* terra] *add.* est *H* **17sq.** inlustrata nisi luce *K* **18** inlustrato *F* **19** trahuntur *Cac.m2* quae *om.R*

bitatione concedit. credendum est [ea] non posse intellegi. nisi ab alio quasi suo sole inlustrentur.

Ergo quomodo in hoc sole tria quaedam licet animadvertere: quod est, quod fulget, quod inluminat, ita in illo secretissimo deo, quem vis intellegere, tria quaedam sunt: quod est, quod intellegitur, et quod cetera facit intellegi.

Haec duo, id est teipsum et deum, ut intellegas, docere te audeo. Sed responde, quomodo haec acceperis, ut probabilia an ut vera?

A. Plane ut probabilia; et in spem, quod fatendum est, maiorem surrexi; nam praeter illa duo de linea et pila nihil abs te dictum est, quod me scire audeam dicere.

R. Non est mirandum; non enim quicquam est adhuc ita expositum, ut abs te sit flagitanda perceptio.

IX.16. Sed quid moramur? Adgredienda via est. Videamus tamen, quod praecedit omnia, utrum sani simus.

A. Hoc tu videris, si vel in te vel in me aliquantum aspicere potes; ego quaerenti, si quid sentio, respondebo.

R. Amasne aliquid praeter tui deique scientiam?

A. Possem respondere nihil me amare amplius, pro eo sensu qui mihi nunc est, sed tutius respondeo nescire me. Nam saepe mihi usu evenit ut, cum alia nulla re me crederem conmoveri, veniret tamen aliquid in mentem, quod me

---

1 (dubita)tione – **p. 26,11** cupis *om.E*

---

1 est] esse *K* ea *del.Fuchs* **2** in suo sole *H* **4** fulgit *G* **5** quam *Cac.m2Rac.* **7** id est *om.Cac.m2FO* docere] ducere *Cac.FRO* **8** haec *om.H* accipis *J* **10** A(ug.)] R(atio) *K* in *om.Q* spe *Qpc.* **11** maiore *Q* surrexit *KR* pela *Hac.*, pyla *J* **12** me scire] nescire *B* **13** R(atio)] H(omo) *K* **15** adgrediendi *Cac.FNO* est via *edd.exc.p* **16** sanissimus *K* sumus *ND* **17** A(ug.)] R(atio) *K* aliquantulum *KJWGQpc.m2* **18** R(atio) ego *WG* ergo *J* (*add.* vel ego *m2sl.*) respondebo] *add.* te *R* **19** R(atio)] H(omo) *K*, *om.WGac. m.al.* **20** amplius amare *J* **21** tutus *H*. totius *Tac.Rac.*, potius *K* **22** usu] usque *B* evenit] venit *Bac.Tac. elm* credere *BD*

multo aliter atque praesumpseram pungeret. Item saepe, quamvis in cogitationem res aliqua incidens non me pervellerit, re vera tamen eveniens perturbavit plus quam putabam. Sed modo videor mihi tribus tantum rebus posse conmoveri: metu amissionis eorum hominum quos diligo, metu doloris, metu mortis.

R. Amas ergo et vitam tecum carissimorum tuorum et bonam valetudinem tuam et vitam ipsam tuam in hoc corpore; neque enim aliter amissionem horum metueres.

A. Fateor, ita est.

R. Modo ergo, quod non omnes tecum sunt amici tui et quod tua valetudo minus integra est, facit animo nonnullam aegritudinem; nam et id esse consequens video.

A. Recte vides; negare non possum.

R. Quid? si te repente salvo esse corpore sentias et probes tecumque omnes quos diligis concorditer liberali otio frui videas, nonne aliquantum tibi etiam laetitia gestiendum est?

A. Vere aliquantum; immo, si haec praesertim, ut dicis, repente provenerint, quando me capiam, quando id genus gaudii vel dissimulare permittar?

---

deest E

---

1 multo *om.R* atque] ad quae *W*, adque *K*, qui *J* praesumseram *TQW* punxerit *R* **1sq.** quamvis sepe *Cac.* **2** cogitatione *H* incedens *HQac.* non me pervellerit] in me non pervenerit *R* pervellerit] praeJ, percellerit *W* **3** veniens *HFQO aelm*, et veniens *Gac.*, inveniens *p* perturbabit *Hac.*, perturbaverit *Wpc.*, plus turbavit *O* putabamus *KJ* **4** ex rebus *R* **5** hominum *om.m* **8** tuam ipsam *W edd.* **9** horum] eorum *H*, hominum *Cac.m2* metueris *H* **12** quod] quia *W* nullam *D* **13** H(omo) nam *F* **14** A(ug.)] Ratio *Dac.F* videns *B*, video *Qac.* H(omo) negare *F* **15** te *om.Cac.m2FO* derepente *R* salvo *pae*, salvum *K*, salva *Gm1*, sanum *Gm2 Rouen 469*, sano *Qm2pc. lm* **16** quos *om.N*, quod *Qac.* liberari *Hac.m3* **17** gestiendum] vel gaudendum *Jm2sl.* **18** est] vel sit *Gsl.* **19** vero *BHQac.JNRGO*, verum *Qpc.* aliquantum; immo vero *J* **21** gaudia *C*, gaudeam *N*

R. Omnibus igitur adhuc morbis animi et perturbationibus agitaris. Quaenam ergo talium oculorum impudentia est, velle illum solem videre?

A. Ita conclusisti, quasi prorsus non sentiam, quantum sanitas mea promoverit aut quid pestium recesserit quantumque restiterit. Fac me istud concedere.

X.17. *R*. Nonne vides hos corporis oculos etiam sanos luce solis istius saepe repercuti et averti atque ad illa sua obscura confugere? Tu autem quid promoveris cogitas. quid velis videre non cogitas; et tamen tecum hoc ipsum discutiam, quod profecisse nos putas. Divitias nullas cupis?

A. Hoc quidem non nunc primum. Nam cum triginta tres annos agam, quattuordecim fere anni sunt, ex quo ista cupere destiti. Nec aliud quicquam in his, si quo casu offerrentur. praeter necessarium victum liberalemque usum cogitavi. Prorsus unus mihi Ciceronis liber facillime persuasit nullo modo adpetendas esse divitias, sed si provenerint, sapientissime atque cautissime administrandas.

R. Quid honores?

A. Fateor, eos modo ac paene his diebus cupere destiti.

R. Quid uxor? Nonne te interdum delectat pulchra, pudica, morigera, litterata, vel quae abs te facile possit

---

16 *Hortensium dicit*

1–11 *om.E*

---

1 morbis] moribus *R* **2** talium] malum *G* **4** A(ug.) *om.O* **5** pestitium *W* **6** fac me *BHF elm*, A(ug.) fac me *O*, R(atio) fac me *cet. pa* istuc *B* **7** R(atio) *om.codd.exc.BGQm2 edd.exc.m* hos] hoc *B* **8** ipsius *W* percuti *HQac.m2* **9** obscure *N* **9sq.** quid *alt.* – cogitas *Bm2mg.* **10** H(omo) et tamen *H* **11** quid *BD edd.* nos] non *HKO*, vel non *Qm2sl.* R(atio) divitias *HQ* nullis *K* **12** non *om.K* **12sq.** XXX *B*, XXX tres *D*, XXX et tres *E*, XXXIIII *CFRO*, triginta quattuor *N* **14** quicquam] quamquam *R* offeruntur *H*, offertur *Cac.m2FNO* **16** mihi unus *J edd.* ceceronis *R* liber *Qm2sl.* perfacillime *Q* **17** esse adpetendas *E* provenirent *BCHQJ* **20** eos *om.H* penes *E* **21** delectat interdum *edd.* pulchram *B* **22** pudicam *E* morigera] -ram *E*, modice *K* abs te *om.K*

erudiri, adferens etiam dotis tantum, quoniam contemnis divitias, quantum eam prorsus nihilo faciat onerosam otio tuo, praesertim si speres certusque sis nihil ex ea te molestiae esse passurum?

A. Quantumlibet velis eam pingere atque cumulare bonis omnibus, nihil mihi tam fugiendum quam concubitum esse decrevi. Nihil esse sentio, quod magis ex arce deiciat animum virilem, quam blandimenta feminea corporumque ille contactus, sine quo uxor haberi non potest. Itaque, si ad officium pertinet sapientis · quod nondum comperi – dare operam liberis, quisquis rei huius tantum gratia concumbit, mirandus mihi videri potest, at vero imitandus nullo modo. Nam temptare hoc periculosius est quam posse felicius. Quamobrem satis, credo, iuste atque utiliter pro libertate animae meae mihi imperavi non cupere, non quaerere, non ducere uxorem.

R. Non ego nunc quaero quid decreveris, sed utrum adhuc lucteris an vero iam ipsam libidinem viceris. Agitur enim de sanitate oculorum tuorum.

A. Prorsus nihil huiusmodi quaero, nihil desidero; etiam cum horrore atque aspernatione talia recordor. Quid vis amplius? Et hoc mihi bonum in dies crescit. Nam quanto

---

1 quoniam *om.J* contemnimus *H* **2** quantum quantis *J* ea *D* nihil *BWE* faciat] officiat *E* **3** speres] spes *F* molestia *N* **5** quantumlibet velis *BQm1G m*, quantum licet (licuit *Hac.m2*) velis *TDCHKJWNE pa*, quantum velis licet *FORQm2mg. el*, eam velis *KJWG*, *add.* si *supra* velis *J* pingere] depingere *N*, ungere *R* **6** H(omo) nihil *H* **7** quod] quo *Bac.*, qui *D* arce] *add.* contemplationis *D* **8** quam] quem *W* feminae *JG* corporum *B* **11** rei] ei *E* huius tantum rei *Fuchs* **12** gratiae *W* at] aut *Cac.J* **13** nam] non *K* **14** felicius] facilius *Jm2E* **16** non quaerere *om.Cac.m3F* **17** ego quero nunc *K*, quero ego nunc *O* **18** lucteris] litteris *K* ipsa *D* agitur] laetor *Ri.r.* **20** quaero nihil *om.K* **21** cum *om.H* horrore] errore *Fac.R* **21sq.** quodvis *Rac.* **22** in diem *Qac.m2* quantum *FQpc.R*

augetur spes videndae illius cui vehementer aestuo pulchritudinis. tanto ad illam totus amor voluntasque convertitur.

R. Quid ciborum iucunditas? quantae tibi curae est?

A. Ea, quae statui non edere, nihil me conmovent. His autem, quae non amputavi, delectari me praesentibus fateor, ita tamen ut sine ulla permotione animi vel visa vel gustata subtrahantur. Cum autem non adsunt prorsus, non audet haec adpetitio se inserere ad impedimentum cogitationibus meis. Sed omnino sive de cibo et potu sive de balneis ceteraque corporis voluptate nihil interroges: tantum ab ea peto, quantum in valetudinis opem conferri potest.

XI.18. R. Multum profecisti. Ea tamen quae restant ad videndam illam lucem plurimum impediunt. Sed molior aliquid, quo mihi videtur facile ostendi aut nihil edomandum nobis remanere aut nihil nos omnino profecisse omniumque illorum, quae resecta credimus, tabem manere. Nam quaero abs te. si tibi persuadeatur aliter cum multis carissimis tuis te in studio sapientiae non posse vivere, nisi ampla res aliqua familiaris necessitates vestras sustinere possit, nonne desiderabis divitias et optabis?

A. Adsentior.

---

1 cuius *Qpc.RO*, qua *m* **2** tantus *B*, tantum *HKQJG* voluptasque *codd.exc.Cpc.m2WOQm2* (vel n *Qsl.*) **3** quanta et ibi *K* cura *KFRac.* **4** me *D m.al.sl.* iis *lm* **5** praesentibus] querentibus *B*, sentibus *N* **6** permotatione *J* vel *alt.*] et *CFNR, add.* vel *Cm2sl.* **9** sive *pr. om.W* cybo *J* **10** voluptate] voluntate *JWRGO* **11** ab ea peto] habea peto *KD*, ab eo pete *E*, habere appeto *m* quantum] quam *Rac.m2* in *om.J* valitudine *J* conferre *KFJQpc.m2* **12** potest *om.K* **14** molior] melior *E* **15** quo] quod *Cac.F m* videtur] *add.* liquido *R* facile *om.E* **16** omnium *Cac.m2* **17** resecta] resecata *N*, rei sectae *WG*, vel recta *Qm2sl.* credidimus *THpc.KNG* tabem] te ben *B* **18** persuadetur *HK*, persuadatur *WE*, persuaderem *O* **18** kariss- *ED* **19** in *om.J* sapientiae] *add.* tuae *N* **20** familiares *BJ* vestros *B* **21** nonne] non *N*

R. Quid? si etiam illud adpareat, et multis te persuasurum esse sapientiam, si tibi de honore auctoritas creverit, eosque ipsos familiares tuos non posse cupiditatibus suis modum imponere seque totos convertere ad quaerendum deum, nisi et ipsi fuerint honorati, idque nisi per tuos honores dignitatemque fieri non posse, nonne ista etiam desideranda erunt et ut proveniant magnopere instandum.

A. Ita est ut dicis.

R. Iam de uxore nihil disputo; fortasse enim non potest, ut ducatur, exsistere talis necessitas. Quamquam, si eius amplo patrimonio certum sit sustentari posse omnes, quos tecum in uno loco vivere otiose cupis, ipsa etiam concorditer id sinente, praesertim si generis nobilitate tanta polleat, ut honores illos, quos esse posse necessarios iam dedisti, per eam facile adipisci possis, nescio, utrum pertineat ad officium tuum ista contemnere.

A. Quando ego istud sperare audeam?

19. *R.* Ita istud dicis, quasi ego nunc requiram quid speres. Non quaero quid negatum non delectet, sed quid delectet oblatum. Aliud est enim exhausta pestis, aliud consopita. Ad hoc enim valet, quod a quibusdam doctis viris dictum est, ita omnes stultos insanos esse, ut male

---

21–p. 30,1 *cf.* Cic. Tusc. 4,54 (Hagendahl, Test. 321)

---

1 R(atio) *Qm2sl.* appareat *Rm2sl.* **2** si tibi] sive *B* **3** eosque] atque *K* **4** sequi *B* totas *D* **5** honorati] onerati *D* **6** dignitatem quae *B* **7** erant *Hac.WOQpc.m2* proveniat *TDac.* **9** enim *om.E* **10** ducatur] dicatur *WOQpc.m2* **11** sustentare *KO* **12** secum *B* uno in *DFQWRG* **13** id sinente] id sentiente *B*, insistente *KE*, adsinente *Kac.* praepolleat *Q* **14** honores] vel ribus *Qm2sl.* illi *TF*, illius *R* posse *om.edd.exc.p* dedistis *B* **17** *interlocutoris siglum om.H* ego] ergo *BCNRG* istuc *codd.exc.DHRE* audeam] videam *E* **18** R(atio) *om.H* ita] ista *NWRac.Gac.* istud *DTHJRE*, istuc *cet.* **19** quid *pr.*] quod *B* quid *alt. om.O* **20** enim est *J*, enim *Rm2sl.* exausta *Hac.Jpc.WRE*, excausta *Jac.*, exaucta *O* **21** consopita] composita *Cac.m2F*, consumpta *E* doctis *om.O*

olere omne caenum. Non semper. Conmove, senties. Multum interest. utrum animi desperatione obruatur cupiditas an sanitate pellatur.

A. Quamquam tibi respondere non possim, numquam tamen mihi persuadebis, ut hac adfectione mentis, qua nunc me esse sentio, nihil me profecisse arbitrer.

R. Credo propterea tibi hoc videri, quia, quamvis ista optare posses. non tamen propter seipsa. sed propter aliud expetenda viderentur.

A. Hoc est quod dicere cupiebam. Nam quando desideravi divitias, ideo desideravi, ut dives essem, honoresque ipsos. quorum cupiditatem modo me perdomuisse respondi. eorum nescio quo nitore delectatus volebam; nihilque aliud in uxore semper adtendi, cum adtendi, nisi quam mihi efficeret cum bona fama voluptatem. Tunc erat istorum in me vera cupiditas; nunc ea omnia prorsus aspernor. Sed si ad illa quae cupio non nisi per haec mihi transitus datur, non amplectenda haec adpeto, sed subeo toleranda.

---

1 non semper] dum non semper *JWGm1O*, quod non semper *Qpc.m2Gpc.m2 Rouen 469 lm*, nam semper *p*, A(ug.) non semper *Qm1*, H(omo) non semper *H* conmove] commovetur *B*, -ves *DJWO*, sed dum (sed dum *Qm2mg.Gm2mg.*) commoves *QG Rouen 469 lm*, commovero *R* (tum *m2sl.*), commoveri *ae*, commode *N*, R(atio) commove *HQac.* sentias *BQm2pc. Rouen 469 elm*, sentis *E*, centies *D*, sentiens *K*, senciens *R*, sentientes *p* **2** interesse *K* **4** quamquam] quamvis *Q* possem *B*, possum *plm* **5** fectione *D* quam *E* **7** R(atio)] H(omo) *Qac.m2* videri hoc *K* **8** optare] operare *Qac.m2* posses *BTDKJ*, possis *cet.* **9** expectanda *D* **10** desideravi] -abam *R* **12** me *om.E* perspondi *B* **13** horum *E* **14** uxorem *Q* adtendi] erat tendi *Gm1* (appetendum *Gm2sl.*) cum] quando *R*, quo *CF*, *add.* vel cum *Cm3sl.* qua *Jpc.OE* **15** efficeret] *add.* et *N* voluptatem] voluntatem *JRE* istorum erat *Cpc.m2sl.WGO*, erat *om.Cac.* **15sq.** in me] immo *O* **16** vera] bona *E* sed] et *CNQm2sl.* **17** illam *WRO* per *om.Cac.m3Fac.m.al.* **18** haec *om.WGm* hec appeto sed subeo tolleranda *Rm2mg.*

R. Optime omnino; nam nec ego ullarum rerum vocandam puto cupiditatem, quae propter aliud requiruntur.

XII. 20. Sed quaero abs te, cur eos homines, quos diligis, vel vivere vel tecum vivere cupias?

A. Ut animas nostras et deum simul concorditer inquiramus. Ita enim facile, cui priori contingit inventio, ceteros eo sine labore perducit.

R. Quid, si nolunt haec illi quaerere?

A. Persuadebo ut velint.

R. Quid, si non possis, vel quod se invenisse iam vel quod ista non posse inveniri arbitrantur vel quod aliarum rerum curis et desiderio praepediuntur?

A. Habebo eos, et ipsi me, sicut possumus.

R. Quid? si te ab inquirendo etiam impediat eorum praesentia, nonne laborabis atque optabis, si aliter esse non possunt, non tecum esse potius quam sic esse?

A. Fateor, ita est ut dicis.

R. Non igitur eorum vel vitam vel praesentiam propter seipsam, sed propter inveniendam sapientiam cupis?

A. Prorsus adsentior.

R. Quid? ipsam vitam tuam si tibi certum esset impedimento esse ad comprehendendam sapientiam, velles eam manere?

---

1 nam *om.codd.exc.CFNJR* illarum *B* vocanda *J* **3** ab *K* **4** diligit *D* vivere *pr.*] videre *B* vel tecum vivere *om.B* **5** A(ug.)] intellege et cave *add.R* simul] similiter *Gac.* inquiramus] requiramus *KJW* requiramus concorditer *G* **6** cui] vel ius *Hsl.* contigit *T'DRac.* **8** nolint *HRE* **10** vel – iam *om.E* quo *K* iam] tam *B* **11** quod *pr.*] quia *W* ista] ita *Cac.F* inveniri non posse *KWG*, invenire non posse *J*, non posse invenire *RE* arbitrentur *Gpc.* aliorum *K* **12** prepediantur *R* **13** habeo *WG*, docebo *Fuchs* ipse *Qac.m2WO* possum *O* **14** etiam] *add.* tum *J* eorum impediat *E* **15** si *om.G* taliter *Jac.* **17** est *om.TD* esse ita *WO*, ita esse *KJGR* **21** esset] esse sit *W* inpedimentum *Cac.m2O* **22** esse *Hsl.*, *om.Qac.m2* comprehendam *KF*, praehendendam *Cac.m3* velles eam] vellere an *F* **23** manere] movere *Rm1*, removere *Rm2*

A. Omnino eam fugerem.

R. Quid? si docereris tam te relicto isto corpore quam in ipso constitutum posse ad sapientiam pervenire, curares, utrum hic an in alia vita eo quod diligis fruereris?

A. Si nihil me peius excepturum intellegerem, quod retroageret ab eo, quo progressus sum, non curarem.

R. Nunc ergo propterea mori times, ne aliquo peiore malo involvaris, quo tibi auferatur divina cognitio.

A. Non solum ne auferatur timeo, si quid forte percepi, sed etiam ne intercludatur mihi aditus eorum quibus percipiendis inhio, quamvis quod iam teneo, mecum mansurum sit.

R. Non igitur et vitam istam propter seipsam, sed propter sapientiam vis manere.

A. Sic est.

21. *R*. Dolor corporis restat, qui te fortasse vi sua conmovet.

A. Et ipsum non ob aliud vehementer formido nisi quia me impedit a quaerendo. Quamquam enim acerrimo his diebus dentium dolore torquerer, non quidem sinebar animo volvere nisi ea, quae iam forte didiceram; a discendo autem penitus impediebar, ad quod mihi tota intentione animi opus erat. Tamen mihi videbatur, si se ille mentibus

---

2 doceretis *K*, doceres *Hac.m3*, doceris *GQac.m2*, doceret *RE* docere (- rem *Bpc*.) istam *BD* **3** ipso] istum *B* **4** an in alia] animalia *D*, an malitia *Gac*. alia] illa *KRE* vita *om.TD* **5** A(ug.)] R(atio) *Hac.m3* exceptum *J* **6** retroagerer *Rpc*., retroagere *F* et ab eo *B* quod *BJORE* **7** R(atio)] H(omo) *Hac.m.al*. ergo *om.H* **8** quod *Qac.WGO* auferat *WGO*, offeratur *R* divinam cognitionem *Gpc*. **9** si] sed *F* percipis *E* **10** interclaudatur *K* **12** sit] *om.WGm1O*, vel putem *Qm2sl*., putem *Gm2sl*. *Rouen 469 lm* **16** forte *O* vi] ut *B* **16sq.** visu acommovet *KT*, visu commovet *Qac.m2* **18** ipsum] rursum *N* quia] quod *W* **19** impendit *D* impedita querendo *C* enim] *add*. cum *Fuchs* **19sq.** dolore dentium his diebus *WGO* **21** diceram *K* **23** se] si *B*

meis veritatis fulgor aperiret, aut non me sensurum fuisse illum dolorem aut certe pro nihilo toleraturum. Sed quia, etsi nihil maius aliquando pertuli, tamen saepe cogito, quanto graviores possint accidere, cogor interdum Cornelio Celso adsentiri, qui ait summum bonum esse sapientiam, summum autem malum dolorem corporis. Nec eius ratio mihi videtur absurda. 'Nam quoniam duabus', inquit, 'partibus compositi sumus, ex animo scilicet et corpore, quarum prior melior, deterius corpus est, summum bonum est melioris partis optimum, summum malum autem pessimum deterioris. Est autem optimum in animo sapientia, est in corpore pessimum dolor'. Summum igitur bonum hominis sapere, summum malum dolere sine ulla, ut opinor, falsitate concluditur.

R. Posterius ista videbimus. Aliud enim fortasse nobis ipsa, ad quam pervenire nitimur, sapientia persuadebit. Si autem hoc esse verum ostenderit, hanc de summo bono et summo malo sententiam sine dubitatione tenebimus.

4–13 *Augustinum sententiam de summo bono et de summo malo ex opere philosophico hausisse, quod Cornelium Celsum Sextios secutum composuisse Quintilianus (inst. 10,1,124) asserit, K. Barwick suspicatur (Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft 3, 1943, 119sq.). Inter Celsi testimonia a F. Marxio in editione librorum de medicina (Lipsiae 1915) collecta non habetur.* Hagendahl, Test. 43.

1 me non *CFNRO edd.exc.p* **3** aliquando maius *C* cogitato *Hac.Q*, cogitans *edd.* **4** quando *B* accedere *Cac.HQac.Rac.* **7** videatur *HQac.* ex duabus *corr.Fuchs* inquid *Qac.RGE* **9** corpore] *add.* de anima et corpore *K* prior] *add.* pars est animus *edd.* melior *Tm2sl.* deterior *CFNOQm2pc.RE* **10** optumum *J* **11** autem malum *edd.* malum – **13** summum *om.K* **12** est *pr.*] est. Summum *WO* *post* est *alt. dist.QO* **13** dolore *Bac.C'KQac.m2GRac.m2* **14** ut] aut *R* **17** persuadebis *Bac.m2* **18** esse *Cm2sl.* ostenderis *B* hanc] hec *Bac.m2* et] *add.* de *K*

XIII.22. Nunc illud quaerimus, qualis sis amator sapientiae, quam castissimo conspectu atque complexu nullo interposito velamento quasi nudam videre ac tenere desideras, qualem se illa non sinit nisi paucissimis et electissimis amatoribus suis. An vero si alicuius pulchrae feminae amore flagrares, iure se tibi non daret, si aliud abs te quicquam praeter se amari comperisset, sapientiae se tibi castissima pulchritudo, nisi solam arseris, demonstrabit?

A. Quid ergo adhuc suspendor infelix et cruciatu miserabili differor? Iam certe ostendi nihil aliud me amare, siquidem quod non propter se amatur, non amatur. Ego autem solam propter se amo sapientiam, cetera vero vel adesse mihi volo vel deesse timeo propter ipsam: vitam, quietem, amicos. Quem modum autem potest habere illius pulchritudinis amor, in qua non solum non invideo ceteris, sed etiam plurimos quaero, qui mecum adpetant, mecum inhient, mecum teneant mecumque perfruantur, tanto mihi amiciores futuri, quanto erit nobis amata communior.

---

1 sit *Qac.Wac.* **2** castissimo] sagacissimo *K* atque] *add.* castissimo *K* amplexu *edd.* **3** interposito] *add.* quo *Qm1* (aliquo *pc.m2*) quasi nudam] qua animam *Hac.m2*, si nudam *Qac.m2* **4** H(omo) qualem *FR* qualemque *H* illam *R* electis *CFN* **5** R(atio) an vero *FR* vero si] veros *K* si *om.G* pulcher *K* **6** flagraret *G* tibi non *FNR edd.exc.p*, non tibi *cet.* dare *O* aliud] aliquid *KG* **7** amare *R* sapientiae se tibi] sapientia esset ibi *Rac.*, sapientia ne tibi *TD*, sapientiae ne *(sl.)* se tibi *C* castissime *K* **8** ni *JWGO*, non nisi *H* asseris *BCac.m3*, amaveris *H*, amaberis *E* **9** et] hinc *R* miserabilis *KR* **10** ostendi *Hpc.Qpc.WO*, vel ostendi tibi *Csl.*, ostendisti *Hac.Qac.cet.* **11** quod *om.E*, quae *W* propter *FJO*, per *cet.* **13sq.** vitam quietem amicos *del.Fuchs* **14** quietem] *add.* et *O*, quietam *N* quem modum] quem ammodum *Hac.*, quem admodum *T*, quaeadmodum *J* haberi *Hpc.Qpc.* **16** adpetant *om.F* mecum *alt.*] mecumque *FR* **17** perfruantur] perferant. Tum *R* **18** amicitiores *TCac.Hac.FQWGO* quanta *C* communior] ammantior *R*, communio *DHac.E*

23. *R.* Prorsus tales esse amatores sapientiae decet. Tales quaerit illa cuius vere casta est et sine ulla contaminatione coniunctio. Sed non ad eam una via pervenitur. Quippe pro sua quisque sanitate ac firmitate comprehendit illud singulare ac verissimum bonum. Lux est quaedam ineffabilis et incomprehensibilis mentium. Lux ista vulgaris nos doceat, quantum potest, quomodo se illud habeat. Nam sunt nonnulli oculi tam sani et vegeti, qui se, mox ut aperti fuerint, in ipsum solem sine ulla trepidatione convertant. His quodammodo ipsa sanitas dux est nec doctore indigent, sed sola fortasse admonitione. His credere, sperare, amare satis est. Alii vero ipso, quem videre vehementer desiderant, fulgore feriuntur et eo non viso saepe in tenebras cum delectatione redeunt. Quibus periculosum est, quamvis iam talibus ut sani recte dici possint, velle ostendere, quod adhuc videre non valent. Ergo isti exercendi sunt prius et eorum amor utiliter differendus atque nutriendus est.

2sq. *cf.* Retract. 1,4,3 **11** *cf.* ICor.13,13

---

1 R(atio) *om.Qac.m2W* **2** vera *R* et *om.K* **3** ad eam] eadem *Rm1* (ad eandem *pc.m2*) una] *add.* ac *R* pervenire *B* **4** pro] per *K* quisque] *add. Qm2sl.*, quippe *B* *post* comprehendit *interp.D* **6** incomprehensibilis] incomparabilis *BCFQac.m2RE pae*, comparabilis *N*, incorporalis *H* lux ista] *add.* retractavit se (*cf.* Retract.1,4,3) quia una et vera via Christus est, per quem tamen solum ad sapientiam pervenitur, sed viarum nomine deversitatem bonorum operum intellegi voluit *Qm1* **7** nos] non *B* illum *Cac.m2* habeat] habitet *Qac.m2* **8** nonnullis *Bac.* et vegeti] eventi *K* vegeti] vigidi *BCm1FRm1*, vigeti *TD*, vidi *Qm1*, vividi *Rpc.m2*, rigidi *Cm2JWGOQm2pc.*, liquidi *H*, vel vigeti *Cm3mg.* **10** sanitas dux] sanitas lux *BHQac.m2RE*, lux sanitas *m* dux *om.KG* nec – **12** est *Gm2mg.* doctorem *Cac.FJRE*, ductore *Qpc. pael* **11** admonitione] commonitione *B*, ambitione *K*, admonitionem *E* crederes parare *Bac.m3* **12sq.** desiderant vehementer *O* **13** fulgore] splendore *O* tenebris *HQac.m2* **14** dilectione *E* **15** possunt *Jac.* **17** eorum] orum *K* nutriendum *D*

Primo enim quaedam illis demonstranda sunt, quae non per se lucent, sed per lucem videri possunt, ut vestis aut paries aut aliquid horum. Deinde quod non per se quidem, sed tamen per illam lucem pulchrius effulget, ut argentum, aurum et similia, nec tamen ita radiatum, ut oculos laedat. Tunc fortasse terrenus iste ignis modeste demonstrandus est, deinde sidera, deinde luna, deinde aurorae fulgor et albescentis caeli nitor. In quibus seu citius seu tardius, sive per totum ordinem sive quibusdam contemptis, pro sua quisque valetudine adsuescens sine trepidatione et cum magna voluptate solem videbit. Tale aliquid sapientiae studiosissimis nec acute, iam tamen videntibus, magistri optimi faciunt. Nam ordine quodam ad eam pervenire bonae disciplinae officium est, sine ordine autem vix credibilis felicitatis.

Sed hodie satis, ut puto, scripsimus; parcendum est valetudini.

XIV.24. Et alio die:

A. Da, quaeso, inquam, iam si potes, illum ordinem. Duc, age, qua vis, per quae vis, quomodo vis. Impera quae-

---

1 enim *om.K* **2** sed per lucem *om.K* possint *DRE lm* ut] *add.* est *WO*, *om.JG* **3** quod] quae *W* **4** lucem *om.KWGO* effulgit *C*, effulgeat *edd.* argentum] *add.* et *HQ* **4sq.** aurum, argentum *edd.exc.p* **5** et *om.G* similia] his similia *WO*, *add.* sunt *J* ita] enitet *K* radiatum] radiat *E*, *add.* aurum *B* oculis *B* **6** monstrandus *K* **7** aurora *F*, aurora et *D* **8** sive] seu *JWGE* **9** contemptis] contentis *DE*, conpendiis *K* **10** valitudines *Q* suescens *Qac.m2* **11** voluptate] voluntate *DCJRE* aliquid] inquit *FR* **12** nec acute] necat ut *G* **13** eam] ea *GD* **14** incredibilis *K* **15** felicitas *HOQpc.m2* **16** sed] et *CF*, H(omo) Sed *B* ut puto satis *WGOE* scripsimus] iurgati simus (sumus *pc.*) *H* **17** valitudinem *Hac.*, valitudine *F* **18** et alio die *post* **19** si potes *tr.G* A(ug.) et in alio die *aelm*, R(atio) et alio die *p* **19** *interlocutoris siglum om.BC* quaeso] *add.* et *WO* inquam] in quantum *JGOQpc.m2*, *add.* ut *W* potest *Hac.K* ullum *R* **20** qua] quam *Fac.J* quae vis] quamvis *J*

vis dura, quaelibet ardua, quae tamen in mea potestate sint, per quae me, quo desidero, perventurum esse non dubitem.

R. Unum est quod tibi possum praecipere, nihil plus novi: penitus esse ista sensibilia fugienda cavendumque magnopere, dum hoc corpus agimus, ne quo eorum visco pennae nostrae impediantur, quibus integris perfectisque opus est, ut ad illam lucem ab his tenebris evolemus, quae se ne ostendere quidem dignatur in hac cavea inclusis, nisi tales fuerint, ut ista vel effracta vel dissoluta possint in auras suas evadere. Itaque, quando fueris talis, ut nihil te prorsus terrenorum delectet, mihi crede, eodem momento, eodem puncto temporis videbis quod cupis.

A. Quando istud erit, oro te? non enim puto posse mihi haec in summum venire contemptum, nisi videro illud, in cuius comparatione ista sordescant.

25. *R.* Hoc modo posset et iste corporis oculus dicere: ‘tum tenebras non amabo, cum solem videro.’ Videtur enim quasi et hoc ad ordinem pertinere, quod longe est secus. Amat enim tenebras eo quod sanus non est; solem autem nisi sanus videre non potest. Et in eo saepe fallitur animus,

---

5 *cf.* Retract. 1,4,3

---

1 in *om.F* **2** quae] quem *Qac.E* quo] quod *R*, que *E* **4** R(atio)] *add.* mirifice considera et emenda *R* unus *D* est] *add.* enim *B* quod] quo *D*, *om.J* plus] amplius *HQ*, *add.* vel plus *Qm2sl.* **5** novi] nobis *N* esse] *add.* quam *N* sensibilia] visibilia *RE* **6** magno opere *B* vis.ca *B*, vesco *J* **7** pinnae *Qac.m2Eac.* integri *B* perfectique *Bpc.* **8** volemus *Cac.* **9** ne *om.B* cabea *Bac.E* **10** desoluta *J* **12** prorsum *D* eodem momento *om.B* eodem] eodemque *Qpc.m2* **14** istud *TDHKJR*, istut *E*, istuc *cet.* orate *K* **15** in summum haec *G* contemtum *Qac.m2E* viderem *B*, viderim *GO*, videre *W*, videor *D* **16** ista] *om.K*, istud *B* sordescat *B* **17** possit *N* et *om.KJ* et – **19** quasi *Dm3sl. et mg.* ista *R* oculos *Qac.K* oculus corporis *edd.* **18** tunc *KNRE* **19** et quasi hoc *W*, et hoc quasi *O* est] esse *K*, *post* est *interp.H* cecus *H*, caecus *D* **20** in tenebras *K*

ut sanum se putet et sese iactet; et quia nondum videt, veluti iure conqueritur. Novit autem illa pulchritudo, quando se ostendat. Ipsa enim etiam medici fungitur munere meliusque intellegit, qui sint sani, quam iidem ipsi qui sanantur. Nos autem, quantum emerserimus, videmur nobis videre; quantum autem mersi eramus et quo progressi fueramus, nec cogitare nec sentire permittimur et in comparatione gravioris morbi sanos esse nos credimus. Nonne vides, quam veluti securi hesterno die pronuntiaveramus nulla nos iam peste detineri nihilque amare nisi sapientiam, cetera vero non nisi propter istam quaerere aut velle? Quam tibi sordidus, quam foedus, quam exsecrabilis, quam horribilis complexus femineus videbatur, quando inter nos de uxoris cupiditate quaesitum est. Certe ista nocte, vigilantes cum rursus eadem nobiscum ageremus, sensisti, quam te aliter quam praesumpseras, imaginatae illae blanditiae et amara suavitas titillaverit, longe quidem, longe minus quam solet, sed item longe aliter quam putaveras, ut tibi

---

1 se *KJGE* iactet *CHJWG*, iactat *Cac.cet.* quia] que *OQpc.m2*, quod *G* nondum] non *B* **2** velut *CKFJR* iure *om.K* conquaeritur *DQ*, conquiritur *KFWOR*, queritur *E* **3** ostendit *J* enim *om.O* etiam *om.DK m* funguitur *J*, funguntur *Cac.* **4** idem *codd.* **5** emersi erimus *F* videbimur *Cpc.m2KJac.WGOQpc.m2Eac.* **5sq.** nobis videre] Videre e nobis *E* **6** merseramus *T*, emerseramus *Qm2mg.* quo] quod *Hac.Qac.m2* **7** et] *add.* non *Wsl.* **8** nos] non *Qac.m2*, *om.H* **9** quam *CFR*, quod *WOQm2*, quae *Qm1 cet.* hesterno] -na *K*, externa *WG*, histerna *J* pronuntiaveram *E*, praenuntiaveramus *WG* **10** iam nos *edd.* **11** propter] vel praeter *Qm2sl.*, preter *O* ipsam *Q* **11sq.** quam tibi] quati *Qac.m2* **12** sordibus *K* exsecrabilis *C*, exsacr- *R*, execr- *cet.* **13** videbitur *K* **13sq.** de uxoris cupiditate inter nos *O* **14** est] esse *K* certa *K* vigilanter *F* **15** quam] quid *J*, cum *FR* **16** praesumseras *TKFQJ* blanditiae et *Bm2sl.* **17** amara] vel amata *Nm.al.sl.* stillaverit *B* H(omo) longe *K*, A(ug.) longe *N* **18** R(atio) sed *KN* item] idem *NJWGO*, vel idem *Qm2sl.* ut] at si *JWGO*, ut sic *m*

secretissimus ille medicus utrumque monstraret, et unde cura eius evaseris et quid curandum remaneat.

26. *A*. Tace, obsecro, tace. Quid crucias? Quid tantum fodis alteque descendis? Iam flere non duro, iamiam nihil promitto, nihil praesumo, ne me de istis rebus interroges. Certe dicis, quod ille ipse, quem videre ardeo, noverit quando sim sanus. Faciat quod placet; quando placet, sese ostendat; iam me totum eius clementiae curaeque conmitto. Semel de illo credidi, quod sic erga se adfectos sublevare non cesset. Ego nihil de mea sanitate, nisi cum illam pulchritudinem videro, pronuntiabo.

R. Prorsus nihil aliud facias. Sed iam cohibe te a lacrimis et stringe animum. Multum omnino flevisti et hoc omnino morbus iste pectoris tui graviter accipit.

A. Modum vis habere lacrimas meas, cum miseriae meae modum non videam, aut valetudinem corporis considerare me iubes, cum ego ipse tabe confectus sim? Sed, quaeso te, si quid in me vales, ut me temptes per aliquá compendia ducere, ut vel vicinitate nonnulla lucis illius, quam, si quid profeci, tolerare iam possum, pigeat me ocu-

---

1 monstraret] *add.* quae videres *G*, demonstraret *FNR edd.exc.p*, monstret *E* et *om.K* **2** curam *BCFO* eius *om.G* evaseris et] evasisset *R* **3** *interlocutoris siglum om.B* quid *alt.*] quin *Tac.*, qui *D* **4** discendis *Nac.J* flere] fixe *J*, *fortasse scribendum*: non flere, *cf. Thes.l.l. V 1, 2297 l.83sq.* non duro *Bm2sl.* iam *BE* **5** nihil] nihilque *W*, nil *H* praesummo *R* H(omo) ne me *B* **7** placeat *J* se *JWG* **9** erga se] erat si *N* affectus *Tac.FE* **10** nisi *om.G* **12** cohibe te] quohibete *G*, cohibente *D* **14** accepit *QR* **15** miseria *K* **16** aut] ut *K* **17** sum *Jac.G* **18** quesso *J* **19** ducere – lucis *Bm2mg.* vicinitatem nonnullam *E* istius *J* **20** profoeci *K*, proficit *Hpc.m3*, *add.* al. profeci *Hm3mg.* iamiam *H*, iam non *J* possim *KE* me *om.Rouen 469 m*

los referre ad illas tenebras, quas reliqui, si tamen relictae adhuc dicendae sunt, quae caecitati meae blandiri audent.

XV.27. *R*. Concludamus, si placet, hoc primum volumen, ut iam in secundo aliquam, quae commoda occurrerit, adgrediamur viam. Non enim huic adfectioni tuae a moderata exercitatione cessandum est.

A. Non sinam omnino concludi hunc libellum, nisi mihi modicum, quo intentus sim, de vicinia lucis aperueris.

R. Gerit tibi ille medicus morem. Nam nescio quis me, quo te ducam, fulgor invitat et tangit. Itaque accipe intentus.

A. Duc, oro te, ac rape, quo vis.

R. Animam te certe dicis et deum velle cognoscere?

A. Hoc est totum negotium meum.

R. Nihilne amplius?

A. Nihil prorsus.

R. Quid? veritatem non vis comprehendere?

A. Quasi vero possim haec nisi per illam cognoscere.

R. Ergo prius ipsa cognoscenda est, per quam possunt illa cognosci.

A. Nihil abnuo.

---

1 quas reliqui *Bm2pc.KQpc.m2 Rouen 469 lm*, quae reliqui *Bm1Cm1HFQm1NJWGOR*, *add.* si tamen reliqui. quarum reliquiae *J*, quae reliquiis (*add.* suis *E*) *TE pae*, reliquiasque *DCpc.m3* relictae *Rouen 469 lm*, reliquiae *cet.* **2** adhuc] et huc *Qac.m2*, adhuc *post* meae *tr.lm* quae *om.Bac.TDCac.m3Hac.m2FQac.m2J p*, quam *N*, quae se *R* **4** ut] et *E* iam] etiam *N* aliqua *WG* commode *N* occurrerit] -rint *Bac.W*, est currere *K* **5** ammoderata *W*, amoderata *FNO* **6** exercitatione] affectione *R* **7** non] *add.* enim *K* **8** modicum] modum cum *B* **9** R(atio) *om.W* gerat *N* moram *WOQpc.m2*, mores *E* nam *om.B* **10** te *om.H* te ducam] deducam *Cac.Qac.m2*, *add.* iam *Qm2sl.*, te duce iam *W*, te duco iam *O* R(atio) itaque *W* **12** duc *DQpc.Gpc.Epc.*, dic *Qac.Gac.Eac.cet.* oro] rogo *J* accipe et rape *R* **13** certe te *H* **14** negotium meum totum *J* **16** prorsus nihil *CFNO* **17** comprehendere] cognoscere *O* **18** quasi] quomodo *Hpc.sl.* possum *codd.exc.TDCJ* illa *RD* **19** ipsa] illa *RO* possum *E*

R. Primo itaque illud videamus, cum duo verba sint veritas et verum, utrum tibi etiam res duae istis verbis significari an una videatur.

A. Duae res videntur. Nam, ut aliud est castitas, aliud castum, et multa in hunc modum, ita credo aliud esse veritatem et aliud quod verum dicitur.

R. Quid horum putas esse praestantius?

A. Veritatem opinor. Non enim casto castitas, sed castitate fit castum; ita etiam, si quid verum est, veritate utique verum est.

28. *R*. Quid? cum castus aliquis moritur, censes mori etiam castitatem?

A. Nullo modo.

R. Ergo, cum interit aliquid, quod verum est, non interit veritas.

A. Quomodo autem interit aliquid verum? Non enim video.

R. Miror te istud quaerere. Nonne ante oculos nostros milia rerum videmus interire? Nisi forte putas hanc arborem aut esse arborem, sed veram non esse, aut certe interire non posse. Quamvis enim non credas sensibus possisque respondere ignorare te prorsus, utrum arbor sit, tamen illud non negabis, ut opinor, veram esse arborem, si arbor est; non enim hoc sensu, sed intellegentia iudicatur. Si enim

---

2 res duae] residuae *Hac.Wac.*, res duo *R* **4** ut *om.H* **5sq.** veritatem esse *H* **7** horum] *add.* duorum *TD edd.* **8** ut opinor *Qpc.m2* **9** castus *N* etiam] enim *WGO*, *add.* enim *Qm2sl.* si quid] sicut *N* **10** utique] itaque *B*, *om.J* **11** mori] morte *Cac.* **13** nullo modo] *add.* censeo *Jm2sl.* **14** aliquid – **16** autem *om.F* **16** non enim] nondum *B*, non *W* **18** istuc *BCm3FQGO*, istum *Cm1ac.m3* **20** aut *pr.*] haud *Qac.* aut esse arborem *Cm2mg.* **22** illud] aliud *J* (illud *sl.*) **24** hoc *om.D* sensus *B*, sensum *D*, sensus et *Qac.m3*

falsa arbor est, non est arbor; si autem arbor est, vera sit necesse est.

A. Concedo istud.

R. Quid illud alterum? nonne concedis hoc genus rerum esse arborem, quod nascatur et intereat?

A. Negare non possum.

R. Concluditur ergo aliquid, quod verum sit, interire.

A. Non contravenio.

R. Quid illud? nonne tibi videtur intereuntibus rebus veris veritatem non interire, ut non mori casto mortuo castitatem?

A. Iam et hoc concedo et magnopere, quid moliaris, exspecto.

R. Ergo adtende.

A. Istic sum.

29. *R*. Verane tibi videtur ista sententia: 'quicquid est, alicubi esse cogitur'?

A. Nihil me sic ducit ad consentiendum.

R. Fateris autem esse veritatem?

A. Fateor.

R. Ergo ubi sit, necesse est quaeramus; non enim est in loco, nisi forte aut esse in loco aliquid aliud praeter corpus aut veritatem corpus esse arbitraris.

A. Nihil horum puto.

16sq. *cf.* Cic. ac. 1,24 (Hagendahl, Test. 119a)

---

1 non – est *tert.om.WG* arbor *alt. om.JO* autem] enim *R*, *om.cet.exc.TD* arbor *tert.*] est vera *R* **3** istuc *BQWGO* **4** rerum] verum *Qac.m2*, *om.E* **5** arborum *Bpc.m2* nascitur *B* et *om.F* **6** non negare *E* **7** aliquid] aliud *J* (vel aliquid *m2sl.*) **9** quod *Cac.* non *BQ* tibi non *JWGO* rebus *om.E* **12** magno opere *B* **13** exspecto] exposco *Cac.m3FNR*, *add.* al. expecto *Rsl.* **15** istic] ita *R*, ista *K* sumus *G* **16** vera *HQ* videtur] -entur *F*, detur *Cac.m3* **17** cogitur] cognoscitur *Rac.*, cognitum *K* **18** sic ducit] saeducit *R* **19** est *K* **21** ubi sit ergo *Cac.* est *pr.*] *add.* ut *Jsl.* quaeramus] *add.* eam *R* est enim *B edd.* **23** arbitreris *TDE* **24** H(omo) nichil horum puto *Hm3mg.*

R. Ubinam igitur illam esse credis? Non enim nusquam est quam esse concedimus.

A. Si scirem ubi esset, nihil fortasse amplius quaererem.

R. Saltem ubi non sit, potes cognoscere?

A. Si conmemores, fortasse potero.

R. Non est certe in rebus mortalibus. Quicquid enim est, non potest manere, si non maneat illud in quo est; manere autem etiam rebus veris intereuntibus veritatem paulo ante concessum est. Non igitur est veritas in rebus mortalibus. Est autem veritas et non est nusquam. Sunt igitur res inmortales. Nihil autem verum, in quo veritas non est. Conficitur non esse vera nisi quae sunt inmortalia. Et omnis falsa arbor non est arbor, et falsum lignum non est lignum, et falsum argentum non est argentum, et omnino quicquid falsum est, non est. Omne autem, quod verum non est, falsum est. Nulla igitur recte dicuntur esse nisi inmortalia. Hanc tu tecum ratiunculam diligenter considera, ne quid tibi concedendum non esse videatur. Si enim rata est,

---

12 nihil *des.O*

---

1 ubi iam *R* esse illam *codd.exc.FNRO* **2** est] esse *Qac.*, *om.H*, *add.* ergo *JWO*, *add.* ergo ubi *G*, *post* est *interp.* *QJWGO* quam] *om.HQac.m2JG*, *add.* ubi *WQm2* esse *om.Qac.m2* **5** saltem *TDQ*, saltum *BR*, saltim *cet.* potest *Bac.E* cognoscere *KJWG*, agnoscere *cet.* **6** potuero *Jac.* **8** est *pr.*] *add.* in aliquo *Rouen 469 m* **9** in rebus *Bac.W* **10** consensum *K* **11** est *pr.*] inest *K* veritas autem *E* et non est] inest *R* numquam *Cac.m3*, usquam *JE* **12** mortales *RO* nihil EXPL. *O* non *Qm2sl.* **13** conficitur] confitetur *Hac.*, unde confic- *N*, *add.* itaque *edd.* esse] est *K* vere *Qac.m2* et *om.R* **14** non est arbor *om.BN* **15** et *pr. om.H* argentum *pr. et alt.*] argumentum *K* **16** falsum *post* **15** argentum *alt. tr. K* est, non est *Bm2* **17** recta *R* **19** tibi] *add.* temere *N* concidendum *J*

totum negotium paene confecimus; quod in alio fortasse libro melius adparebit.

30. *A*. Habeo gratiam et ista mecum atque adeo tecum, quando in silentio sumus, diligenter cauteque tractabo, si nullae se tenebrae inmittant suamque etiam, quod vehementer formido, mihi faciant delectationem.

R. Constanter deo crede eique te totum conmitte quantum potes. Noli esse velle quasi proprius et in tua potestate, sed eius clementissimi et utilissimi domini te servum esse profitere. Ita enim te ad se sublevare non desinet nihilque tibi evenire permittet, nisi quod tibi prosit, etiam si nescias.

A. Audio, credo et quantum possum obtempero plurimumque ipsum deprecor, ut plurimum possim, nisi quid forte amplius a me desideras.

R. Bene habet interim. Facies postea, quicquid iam visus ipse praeceperit.

---

deest O

---

1 totum] omne *KWG* poene *N* conficimus *Cac.J* **3** *interlocutoris siglum om.F* gratiam] vel gratum *Jm2sl.* et *om.R* istam *K*, iste *Tac.* **4** sum *R* **5** tenebrae se *HKQJWF* suamque] sciam quae *G*, suique *m* **7** R(atio) *om.F* constanter] hoc tantum *R* te *om.TKJWGR, del Q, add.sl.H* **8** potest *Bac.TK* **9** sed] *add.* et *Cm2sl.W* eius] *add.* et *G*, huius *Fuchs* clementissimi] *add.* domini *J* utilissimi] mitissimi *Fuchs* **10** desinit *RE* **11** permittit *CFQac.m2RE* **12** *interlocutoris siglum om.F* in quantum *R* plurimumque – **13** deprecor *om.Qm1*, plurimumque deprecor ipsum *Qm2mg.* ipsum- plurimum *om.Hm1*, ipsum ut plurimum *Hm3mg.* R(atio) nisi quod *K* **15** R(atio)] H(omo) *K*, *om.FR* habes *DW* facias *Qac.m2* **16** visus] vis *R*, vel visu *Qm3sl.* praeceperit] perc- *E*, *add.* amen *B*

Soliloquiorum liber secundus

I.1. *A*. Satis intermissum est opus nostrum et impatiens est amor nec lacrimis modus fit, nisi amori detur quod amatur. Quare adgrediamur librum secundum.

R. Adgrediamur.

A. Credamus deum adfuturum.

R. Credamus sane, si vel hoc in potestate ⟨nostra⟩ est.

A. Potestas nostra ipse est.

R. Itaque ora brevissime ac perfectissime, quantum potes.

A. Deus semper idem, noverim me, noverim te. Oratum est.

R. Tu qui vis te nosse, scis esse te?

A. Scio.

R. Unde scis?

A. Nescio.

R. Simplicem te sentis anne multiplicem?

A. Nescio.

---

2 A(ug.)] Ratio *TDCH*, *interlocutoris siglum om.BQWGORE*, *exp.F* satis – **3** nec *om.B* **3** amor] animus *T*, *add.* noster *KE* lacrimis] criminis *B* fit] sit *J* amari *Jac.* **4** amatur] amictum *R* egrediamur *R* librum secundum *om.Cac.m2FN* **5** R(atio)] A(ug.) *JTD ae*, H(omo) *HQm2sl.*, *om.BKFNRE* adgrediamur *om.Cac.m2FNRE* **6** A(ug.)] Ratio *TDHQm2sl.NJ pae*, *om.BKFR* adfuturum *Bm2sl.*, futurum *G* **7** R(atio) *om.B*, A(ug.) *TDCNJ pae*, H(omo) *HKQm2sl.E* credamus *Bm2sl.* nostra *edd.* **8** A(ug.) *WGOQm2sl.*, *interlocutoris siglum om.BF*, R(atio) *Qm1 cet.* **9** R(atio) *WGOQm2sl.*, *om.Qm1 cet.* **10** potest *Cac.K* **11** Oratio Augustini brevissima *Hmg.* **13** esse *om.O* **15** R(atio) unde – **17** nescio *post* **17** multiplicem *tr.H* **17** R(atio) simplicem – **18** nescio *om.F* an *K* multiplicem] vel compositum *Cm3sl.*

R. Moveri te scis?
A. Nescio.
R. Cogitare te scis?
A. Scio.
R. Ergo verum est cogitare te.
A. Verum.
R. Inmortalem te esse scis?
A. Nescio.
R. Horum omnium, quae te nescire dixisti, quid scire prius mavis?
A. Utrum inmortalis sim.
R. Vivere igitur amas?
A. Fateor.
R. Quid? cum te inmortalem esse didiceris, satisne erit?
A. Erit id quidem magnum, sed mihi est parum.
R. Hoc tamen quod parum est quantum gaudebis?
A. Plurimum.
R. Nihil iam flebis?
A. Nihil omnino.
R. Quid? si vita ipsa talis esse inveniatur, ut in ea tibi nihil amplius quam nosti, nosse liceat, temperabis a lacrimis?
A. Immo tantum flebo, ut vita nulla sit.
R. Non igitur vivere propter ipsum vivere amas, sed propter scire.
A. Cedo conclusioni.
R. Quid, si eadem ipsa rerum scientia miserum faciat?

---

1 movere *FGOR* **4** scio] nescio *K* **7** esse *om.H* **9** omnium *om.HQ* scire] *add.* te *GEsl.* **10** mavis] amabis *H*, malis *Tac.*, magis vis *Tm2mg.RE*, maius *G* **14** te] *add.* ipsum *H* inmortalem te *J* esse *Cm2sl.* satis *codd.exc.N* **15** R(atio) id quidem *F* id] hic *ED* sed] est *F* mihi est] *om.codd.exc.N*, id mihi *aelm*, *om.p* **16** parum] parvum *CFNWGO*, parvuum *J* **20** ipsa vita *TDR*, vita ista *G* in *om.R* **20sq.** nihil tibi *K* **23** tantum *eras.T* **27** quid] quod *KN* ipsa eadem *O* facit *HKQJWGO*

A. Nullo id quidem pacto fieri posse credo. Sed si ita est, nemo esse beatus potest; non enim nunc aliunde sum miser nisi rerum ignorantia. Quod si et rerum scientia miserum facit, sempiterna miseria est.

R. Iam video totum quod cupis. Nam, quoniam neminem scientia miserum esse credis, ex quo probabile est ut intellegentia efficiat beatum, beatus autem nemo nisi vivens et nemo vivit qui non est: esse vis, vivere et intellegere; sed esse ut vivas, vivere ut intellegas. Ergo esse te scis, vivere te scis, intellegere te scis. Sed utrum ista semper futura sint an nihil horum futurum sit an maneat aliquid semper et aliquid intercidat an minui et augeri haec possint, cum omnia mansura sint, nosse vis.

A. Ita est.

R. Si igitur probaverimus semper nos esse victuros, sequetur etiam semper futuros.

A. Sequetur.

R. Restabit quaerere de intellegendo.

II.2. *A*. Manifestissimum ordinem video atque brevissimum.

R. Hic ergo esto nunc, ut interroganti caute firmeque respondeas.

A. Istic sum.

---

2 est *om.H* **3** ignorantia] *add.* miserum facit *K* et *exp.B* **4** faciat *B* **5** nam *om.K* quoniam] quia *WO* **6** quo] hoc *N* **7** vivens] videns *Rac.m2* **8** vis] *add.* et *Hsl.WO*, *om.E* **9** esse *pr.*] *add.* vis *Jsl.* ergo *om.JWGO*, *del.Q* esse *alt.*] *add.* ut intellegas esse *Bm2sl.TDCHKFQac. Rac.E* te *om.K* **10** te *pr. om.codd. exc.CFN* te *alt. om.codd. exc.FRE* ista] ita *RE* **11** an *pr.*] aut *G* mane ad *D*, mane ut *K* **12** intercidit *Jac.*, intercedat *Rac.* possint haec *O* **13** mansura] in (*add.m2*) mensura *R* **15** nos] non *Qac.m2* esse victuros esse *H* **16** sequitur *CFQac.m2R* **17** sequitur *CFQac.m2R* **19** *interlocutoris siglum om.B* brevissimum] beatissimum *J* **21** R(atio) *om.B* esto ergo *KWG* firmeque *om.D* **23** istic] ita *R*

R. Si manebit semper mundus iste, verum est mundum semper mansurum esse?

A. Quis hoc dubitet?

R. Quid? si non manebit, nonne ita verum est mundum non esse mansurum?

A. Nihil resisto.

R. Quid? cum interierit, si interiturus est, nonne tunc id erit verum, mundum interisse? Nam quamdiu verum non est mundum occidisse, non occidit. Repugnat igitur, ut mundus occiderit et verum non sit mundum occidisse.

A. Et hoc concedo.

R. Quid illud? videturne tibi verum aliquid esse posse, ut veritas non sit?

A. Nullo modo.

R. Erit igitur veritas, etiamsi mundus intereat.

A. Negare non possum.

R. Quid? si ipsa veritas occidat, nonne verum erit veritatem occidisse?

A. Et istud quis negat?

R. Verum autem non potest esse, si veritas non sit.

A. Iam hoc paulo ante concessi.

R. Nullo modo igitur occidet veritas.

A. Perge, ut coepisti, nam ista conlectione nihil est verius.

---

2 esse mansurum *FQNGORE*, esse semper mansurum *K* **3** dubitat *H* **7** interitus *Cac.m2R*, interitu *K* est *om.K* est – **8** erit *om.G* **8** veram *B* interisse – **9** mundum *Tm.al.* nam – **9** occidisse *Bm2* **9** haccidisse *R* accidit *R* repugnat – **10** occideret (*!*) *Wm.al.mg.* **10** occidat *TD*, acciderit *R* et – occidisse *Wm.al.mg.* accidisse *R* **11** hoc concedo] non accedo *R* **12** esse aliquid verum *RO* **15** etiamsi] *add.* cum *K* **17** occidit *N*, accidat *R*, acciderit *HQ* nonne *exp.Q*, *om.O* **18** accidisse *R* **19** istuc *BCFNWG*, ista *R* **20** potest] putas *G* **21** cessi *W* **22** igitur *om.O* occidit *CHFNE*, haccidit *R* **23** caepisti *BO*, cepisti *RE*

III.3. *R*. Nunc respondeas mihi velim, utrum tibi sentire anima videatur an corpus?

A. Anima videtur.

R. Quid? intellectus videtur tibi ad animam pertinere?

A. Prorsus videtur.

R. Ad solam an ad aliquid aliud?

A. Nihil aliud video praeter animam nisi deum, ubi intellectum esse credam.

R. Iam illud videamus. Si tibi quispiam istum parietem non esse parietem, sed arborem diceret, quid putares?

A. Aut eius sensum aut meum falli aut hoc nomine ab eo parietem vocari.

R. Quid? si et illi species arboris in eo adpareat et tibi parietis, nonne poterit utrumque verum esse?

A. Nullo modo, quia una eademque res et arbor et paries esse non potest. Quamvis enim singulis nobis singula esse videantur, necesse est unum nostrum imaginationem falsam pati.

R. Quid, si nec paries nec arbor est et ambo fallimini?

A. Potest id quidem.

R. Hoc ergo unum superius praetermiseras.

A. Fateor.

---

1 R(atio) *om.B* sentire tibi *O* sentisse *R* **2** videtur *KG*, *add.* de intellectu anime *K* **3** *interlocutoris siglum om.B* **6** solam] *add.* animam *Rouen 469 m* an etiam *Fuchs* ad *alt.Qm2sl.* aliud aliquid *H* **7** videtur *Gac.* praeter] pater *K* nisi] *add.* de intellectu animae *W* deo *B* **8** credamus *C* **9** parietem *Tm.al.mg.* **10** non esse *om.T* **11** *interlocutoris siglum om.B* **13** R(atio) *om.B* **14** parietes *K* nonne] nemo *Qac.m2* **15** quia] quod *G* et *pr. om.JWGO* **16** nobis] nominibus *Rpc.m2* **17** est] esse *K* unus *JG* **19** si] sic *Hac.* nec arbor nec paries *O* **21 – p. 50,1** *interlocutoris siglum om.B*

R. Quid? si agnoscatis aliud vobis videri quam est, numquidnam fallimini?

A. Non.

R. Potest igitur et falsum esse quod videtur, et non falli cui videtur.

A. Potest.

R. Confitendum est ⟨igitur⟩ non eum falli, qui falsa videt, sed eum, qui adsentitur falsis.

A. Plane confitendum.

R. Quid? ipsum falsum quare falsum est?

A. Quod aliter sese habet quam videtur.

R. Si ergo non sint quibus videatur, nihil est falsum.

A. Sequitur.

R. Non igitur est in rebus falsitas, sed in sensu; non autem fallitur, qui falsis non adsentitur. Conficitur ut aliud simus nos, aliud sensus, siquidem, cum ipse fallitur, possumus nos non falli.

A. Nihil habeo quod contradicam.

R. Sed numquid, cum anima fallitur, audes te dicere non esse falsum?

A. Quo pacto istud audeo?

R. At nullus sensus sine anima, nulla falsitas sine sensu.

---

1 ignoscatis *Wac.* quam] *add.* quod *B* **2** numquinnam *Cac.*, numquin nam *N*, numquid iam *D*, numquid non *K* fallemini *C* **3** A(ug.)] R(atio) *BR* **4** R(atio) *om.BR* quid *Wac.* valli *K* **5** cui videtur] qui videt *J*, cum videtur *Qpc.m2* **7** *interlocutoris siglum om.R* igitur *aelm*, *om.codd. p* qui] quia *WG* **8** vidit *Cac.m3*, videtur *O* **10** falsum *pr.*] confitendum *R* **11** quod] quia *K* sese] esse *K* **15** quare conficitur *N* ut] et *C* (ut *Cm3sl.*) aliud] aliquid *E* **16** nos] non *Hac.E* nos aliud sensus *om.K* aliud] alius *D* **17** nos *Cm3mg.KWG*, *om.Cm1 cet.* **19** aut est edicere *Cac.* **21** istuc *BCFNWG*, ista *R* audeam *elm* **22** R(atio) *om.K* at nullus] an ullus *K* nulla falsitas sine sensu *Cm2sl.*

Aut operatur igitur anima aut cooperatur falsitates.

A. Trahunt praecedentia consensionem.

4. *R*. Illud nunc responde, utrum tibi videatur posse fieri, ut aliquando falsitas non sit.

A. Quomodo mihi hoc videri potest, cum tanta sit difficultas inveniendae veritatis, ut absurdius dicatur falsitatem quam veritatem esse non posse?

R. Numquidnam arbitraris eum, qui non vivit, posse sentire?

A. Non potest fieri.

R. Confectum est animam semper vivere.

A. Nimis cito urges me in gaudia: pedetemptim, quaeso.

R. Atqui, si recte illa concessa sunt, nihil de hac re dubitandum video.

A. Nimis cito est, inquam. Itaque facilius adducor, ut me temere aliquid concessisse arbitrer quam ut iam securus de inmortalitate animae fiam. Tamen evolve istam conclusionem et, quomodo id effectum sit, ostende.

R. Falsitatem dixisti sine sensu esse non posse et eam non esse non posse: semper igitur sensus. At nullus sensus

---

17 conces(sisse) *des.E*

---

1 cooperatur] quo (quod *Qpc*.) operatur *BQ*, eo operatur *J* (*add*. vel cooperatur *m2sl*.) falsitates] falsitas *DHpc.FRE*, falsitas est *Qpc.m1* (quidam liber falsitates cooperatur *m2mg*.), falsitati *TCm3mg*.(Ał ... cooperatur falsitati) *edd*. **2** trahuntur *Cac.FRac*. consentionem *K*, consensione *WG*, ad consensionem *N* **5** hoc mihi *KJWGRE* cum tanta] quanta *E* sit] *add*. tarde sive difficiliter dubitat vel labor laboriose *R* **6** inveniendi *O* ut *Bm2sl*. **8** numquinnam *Cac.m3* **12** urgues *KWORE* gaudio *Cac*., gaudium *E* pedetentim *BT*, pedetemptin *E* **14** R(atio) *om.B* atque *E* recte] cuncta *E* de *om.G* **16** *interlocutoris siglum om.B* **17** temere] timere *K*, tenere *Rac.m2* concesse *Bac.m2* **18** anima fiat *Qac.m2* **20** falsitatem] *add*. tamen *R* **21** igitur] *add*. est *lm* at] et *CG*

sine anima: anima igitur sempiterna est. Nec valet sentire. nisi vivat: semper igitur anima vivit.

IV.5. *A*. 'O plumbeum pugionem!' Posses enim concludere hominem esse inmortalem, si tibi concessissem numquam istum mundum esse posse sine homine eumque mundum esse sempiternum.

R. Bene quidem vigilas. Sed tamen non parum est, quod confecimus rerum naturam sine anima esse non posse. nisi forte in rerum natura falsitas aliquando non erit.

A. Istud quidem consequens esse confiteor. Sed iam amplius deliberandum censeo, utrum superius concessa non nutent. Non enim parvum gradum ad animae inmortalitatem factum esse video.

R. Satisne considerasti, ne quid temere dederis?

A. Satis quidem, sed nihil video, quo me arguam temeritatis.

R. Ergo confectum est rerum naturam sine anima viva esse non posse.

A. Confectum hactenus, ut possint vicissim aliae nasci, aliae mori.

R. Quid? si de natura rerum falsitas auferatur, nonne fiet ut vera sint omnia?

A. Consequi video.

---

3 Cic. fin. 4,48 (Hagendahl, Test. 173a)

---

deest E

---

2 igitur *exp.Q*, *om.O* vivit *om.Cac.m3F* **3** possem *HQac.m2* **4** concessissem] conclusissem *Qm2mg*. **5** posse *om.G* **7** parum] parvum *Qpc.WGO*, parvuum *J* **8** conficimus *CHQac.NJ* naturam] -ras *J*, *add.* videlicet *O* **9** naturam *W* **10** istuc *BCFNWG* siquidem *H* confiteor] vel video *Jm2sl*. iam *W*, *om.cet*. **11** non *exp.Q*, *eras.W*, *om.G* **11sq.** nonutent (non vetent *pc*.) *R* **14** R(atio) *Qm2sl*. satis *K* consideras *D* redideris *K* **15** quo *TD*, qui *K*, quod *Cac.cet*. **17** natura *JG* vivam *THFQO* **21** de] e *K*

R. Responde, unde tibi videatur paries iste verus esse.
A. Quia non eius fallor aspectu.
R. Ergo quia ita est ut videtur.
A. Etiam.
R. Si igitur inde aliquid falsum est, quod aliter videtur atque est, inde verum, quod ita ut est videtur, ablato eo cui videtur, nec falsum quicquam nec verum est. At si falsitas in rerum natura non sit, vera sunt omnia. Nec videri quicquam nisi viventi animae potest. Manet igitur anima in rerum natura, si auferri falsitas non potest; manet, si potest.
A. Video robustius esse factum quidem quod iam conclusum erat, sed nihil hac adiectione promovimus. Nihilominus enim manet illud, quod me plurimum movet, nasci animas et interire atque, ut non desint mundo, non earum inmortalitate, sed successione provenire.
6. *R*. Videnturne tibi quaeque corporea, id est sensibilia, intellectu posse comprehendi?
A. Non videntur.
R. Quid illud? videtur tibi sensibus uti deus ad res cognoscendas?
A. Nihil audeo de hac re temere adfirmare; sed quantum conicere datur, nullo modo deus utitur sensibus.

---

deest E

---

1 respondes (-et *ac.*) *B* **2** eius non *edd.exc.p* **3** quia ergo *FOR* **4** A(ug.) – **5** videtur *Cm2mg.* *interlocutoris siglum om.B* **5** R(atio) *om.BWGO, eras.Q* si igitur] sed si *O* aliquid inde *edd.* falsum aliquid *TD* quo aliter *TW*, qualiter (quia aliter *pc.*) *B* **6** atque] a quo *H* quod] quo *BTDac.HQac.WO* cui] qui *TD* **7** videt *D* R(atio) at si *WGOQpc.m2* **9** manet] non est *K* **10** potest *alt.*] potes *B* **12** quidem esse factum *elm* **13** hac] hec *Bac., om.FR* promovemus *Cac.FR* **14** plurimum me *edd.* **15** animam *O* **16** mortalitate *K* successione] suasione *Jac.* **17** vide ne *Oac.m.al.* **20** deum *codd.* **21** noscendas *B*, recognoscendas *Cac.Rac.*

R. Ergo concludimus non sentire posse nisi animam.

A. Conclude interim quantum probabiliter licet.

R. Quid illud? dasne istum parietem, si verus paries non sit, non esse parietem?

A. Nihil hoc facilius dederim.

R. Neque quicquam, si verum corpus non sit, corpus esse?

A. Tale etiam hoc est.

R. Ergo si nihil verum est, nisi ita sit ut videtur, nec quicquam corporeum videri nisi sensibus potest nec sentire nisi anima nec, si verum corpus non sit, corpus esse, restat, ut corpus esse non possit, nisi anima fuerit.

A. Nimis urges, et quid resistam non habeo.

V.7. *R*. Adtende in ista diligentius.

A. En adsum.

R. Certe hic lapis et ita verus est, si non se habet aliter ac videtur, et lapis non est, si verus non est, et non nisi sensibus videri potest.

A. Etiam.

R. Non sunt igitur lapides in abditissimo terrae gremio nec omnino, ubi non sunt qui sentiant; nec iste lapis esset, nisi eum videremus, nec lapis erit, cum discesserimus nemo-

---

deest E

---

1 concludamus *Bpc.* anima *DJ* **4** esse] est *K* **5** facilius hoc *H* facilius] *add.* si hic deest *R* **6** R(atio) *om.BTDR* nequicquam *R* corpus *pr. om.O* **8** A(ug.)] R(atio) *BTDR* **9** R(atio) *om.BTDR* ita *om.G* **10** videre *Qac.m2* **11** animam *DH* corpus *alt.*] *add.* non *K* **12** ni *G* **13** urgues *KNWR* quid] qui *Cac.m3*, cui *JNWGOQpc.m2* resistat *Qac.*, restat *H* **14** ad ista *R* diligentius in ista *K* **16** lapis] *add.* est *edd.* verus] versus *K* **17** videtur] detur *Hac.m3* **18** potest videri *Cac.* **20** terrarum *J* **21** A(ug.) nec omnino *W*, H(omo) nec omnino *Wpc.m2*, H(omo) nego *K* ubi] R(atio) ibi *K* iste] *add.* ex se *O* lapides esse *K* **22** decesserimus (desc- *ac.*) *H*

que alius eum praesens videbit. Nec, si loculos bene claudas, quamvis multa in eis incluseris, aliquid habebunt nec prorsus ipsum lignum intrinsecus lignum est. Fugit enim omnes sensus quicquid in altitudine est corporis minime perlucentis; quod non esse omnino cogitur. Etenim si esset, verum esset; nec verum quicquam est, nisi quod ita est ut videtur; illud autem non videtur: non est igitur. Nisi quid habes ad haec quod respondeas.

A. De his quidem, quae concessi, hoc natum esse video; sed absurdum ita est, ut quicquid vis illorum facilius negem quam hoc verum esse concedam.

R. Nihil repugno. Vide ergo quid dicere velis: corporea nisi sensibus videri posse, an sentire nisi animam, an esse lapidem vel quid aliud, sed verum non esse, an ipsum verum aliter esse definiendum.

A. Istuc ipsum, oro te, ultimum videamus.

8. *R*. Defini ergo verum.

A. Verum est quod ita se habet, ut cognitori videtur, si velit possitque cognoscere.

R. Non erit igitur verum quod nemo potest cognoscere? Deinde, si falsum est, quod aliter quam est videtur, quid, si

---

deest E

---

1 neque si *O* loculos *Rouen 469 aelm*, oculis *WOQpc.m2*, de loculis *Qm1 cet. p* claudas] laudes (*?*) *J* (vel includas *m3sl.*) **5** non] nunc *CFRac., add.* vel non *Cm3sl.* **6** est *pr.*] esset *R* **7** R(atio) non est *KWQpc.m2* igitur] *add.* verum *Q edd.* **9** A(ug.)] R(atio) *G, interlocutoris siglum om.KWO, del.Q* **10** quicquid vis] vel quidvis *Cm2sl.* vis] vix *K* necem *K* **12** R(atio)] A(ug.) *K* (*pro* Homo *usque ad* **p. 61,5**) *WGO*, H(omo) *Qm2pc.* R(atio) vide *Cac.KWQm2* **13** nisi – sentire *om.D* sensibus – nisi *om.T* videre *Cac.FOR* an *pr.*] atque *J* (vel an *sl.*), at *Qac.m2* an sentire] adsentire *KG* anima *KGD* an esse] an sentire *B* **16** istud *TDHKJ*, istut *R* **17** R(atio) *om.KWGO, del.Qm2* **18** A(ug.)] R(atio) *KWGOQm2pc.* est] esse *K* se ita *CJ* **20** R(atio)] A(ug.) *KW*, H(omo) *Qm2pc.* **21** R(atio) deinde *G* *s.* deinde *add.* sed non erit verum *Qm.post.* quam] *add.* falsum *RO* R(atio) quid si *KFWRac.Qm2*

alteri videatur hic lapis lapis, alteri lignum, eadem res et falsa et vera erit?

A. Illud me magis superius movet, quomodo, si quid cognosci non potest, eo fiat, ut verum non sit. Nam quod simul una res et vera et falsa est, non nimis curo. Etenim video unam rem diversis comparatam simul et maiorem et minorem esse. Sed ex eo istud contingit, quod nihil per se maius aut minus est; comparationis enim sunt ista nomina.

R. At si dicis nihil verum esse per se, non times ne sequatur, ut nihil sit per se? Unde enim lignum est hoc, inde etiam verum lignum est. Nec fieri potest, ut per seipsum, id est sine cognitore, lignum sit et verum lignum non sit.

A. Ergo illud dico et sic definio nec vereor ne definitio mea ob hoc improbetur, quod nimis brevis est; nam verum mihi videtur èsse id quod est.

R. Nihil ergo erit falsum, quia quicquid est, verum est.

A. In magnas angustias me coniecisti nec invenio prorsus quid respondeam. Ita fit, ut, cum aliter doceri nolim quam istis interrogationibus, verear iam tamen interrogari.

---

deest E

---

1 lapis *alt. om.BDHR* alteri *alt.*] alterum *K* **3** A(ug.) *om.D* illum *K* superius me magis *Fuchs* quomodo] commodi *B* **4** non potest – quod *Tm2mg.* eo] et *R* fit *TD* R(atio) nam *Wac.* **5** res] *add.* ut *K* falsa *Rm2sl.* est *om.R* **7** R(atio) sed *Hac.Qac.J* eo] *add.* et *FNR* istuc *BCWGO* quo *K* **8** enim *om.FO* ista sunt *O* **9** R(atio) *om.BHKQJNWGO* at *F*, aut *cet.* esse verum *WG edd.exc.p* non – **10** se *om.KG, add.Jsl.* ne] ut *ORQpc.m2* **10** sit *om.HQac.m2* hoc – **11** est *om.FCac.m3* **11** est lignum *R* semetipsum *J* **12** cognitione *J* (vel tore *m2sl.*) sit] et verum lignum sit *B* et] ut *J* **13** A(ug.)] Ratio *KWGOQm2sl., interlocutoris siglum om.BTDN, eras.H* verear *KG* **14** est *om.H* vero *Bac.* **16** R(atio) *om.TDKWGO, eras.H, del.Q* **18** fit] sit *K* docere *KRac.* **19** interrogantibus *K* tamen *om.R*

VI.9. *R*. Deus, cui nos conmisimus, sine dubitatione fert opem et de his angustiis liberat nos, modo credamus et eum rogemus devotissime.

A. Nihil plane libentius hoc loco fecerim; nam nusquam tantam caliginem pertuli.

Deus, pater noster, qui ut oremus hortaris, qui et hoc quod rogaris praestas, siquidem, cum te rogamus, melius vivimus melioresque sumus, exaudi me palpitantem in his tenebris et mihi dexteram porrige. Praetende mihi lumen tuum, revoca me ab erroribus; te duce in me redeam et in te. Amen.

R. Hic esto, quantum potes, et vigilantissime adtende.

A. Dic, quaeso, si quid tibi suggestum est, ne pereamus.

R. Hic esto.

A. Ecce habes me nihil aliud agentem.

10. *R*. Prius, quid sit falsum, etiam atque etiam ventilemus.

A. Miror, si quicquam aliud erit quam quod non ita est ut videtur.

R. Adtende potius et ipsos sensus prius interrogemus. Nam certe, quod oculi vident, non dicitur falsum, nisi habeat aliquam similitudinem veri. Ut verbi causa homo, quem videmus in somnis, non est utique verus homo, sed

---

deest E

---

2 feret (-it *ac.*) *W* libera *DRac.* **3** rogamus *Qac.* **5** tanta caligine *KJ* pertullit *K* **6** R(atio) Deus *KG* qui *pr. om.J* et *om.J* **7** praestas quod rogaris *KJWG* **8** meliores quaesumus *KRD* **10** duce] *add.* ut (et *ac.*) *H* redeam – **12** vigilantissime *Jm2mg.* **12** R(atio) *om.KG* potest *K* adtende] ostende *K* **13** si quid] quicquid *D* suggestum] suggerendum *J* pereamus] pergamus *N* **14** R(atio) *om.HFQNWR* hic R(atio) *KJ* esto *BTDCE, om.cet.* **15** A(ug.)] *interlocutoris siglum om. TNR,* R(atio) *HKQJWGO* me *om.HQac.m2* agentem] vel -e *Jsl.,* habentem *Cac.* **16** R(atio) *BFNR edd., om.cet.* quid] quam *HQac.m2, add.* quid *Hsl.* **19** videar *G* **21** oculis *Rac.* **22** ut *om.J*

falsus eo ipso, quod habet veri similitudinem. Quis enim canem videat et recte se dicat hominem somniasse? Ergo et ille falsus canis est ex eo, quod similis vero est.

A. Ita est ut dicis.

R. Quid? vigilans quisque si viso equo putet se hominem videre, nonne eo fallitur, quod ei adparet aliqua hominis similitudo? Nam si nihil ei adpareat nisi equi species, non potest arbitrari se hominem videre.

A. Prorsus cedo.

R. Dicimus item falsam arborem, quam pictam videmus, et falsam faciem, quae de speculo redditur, et falsum turrium motum navigantibus falsamque infractionem remi nihil ob aliud, nisi quod verisimilia sunt.

A. Fateor.

R. Ita et in geminis fallimur, ita in ovis, ita in sigillis uno anulo impressis et ⟨in⟩ ceteris talibus.

A. Sequor omnino atque concedo.

R. Similitudo igitur rerum, quod ad oculos pertinet, mater est falsitatis.

A. Negare non possum.

11. *R*. Sed haec omnis silva, nisi me fallit, in duo genera dividi potest. Nam partim aequalibus in rebus, partim vero

---

deest E

---

1 quod habet *om.B* quo *FG* viri *KQJac.* **2** videat canem *N* **3** est *pr. aelm, om.codd.exc.Bm2* ex eo quod] ex quo *J* (vel ex eo quod *m2sl.*) **4** ita] cur *J* **5** si] se *B* viso equo] viso eo quo *BQac.*, viso aequo *H* **7** adpareat] -ret *K*, *add.* si nihil ei *H* **8** sese *lm* videre] -ri *G*, vel disse *Jm2sl.* **10** dicis *J* (vel dicimus *m2sl.*) pictura *H*, picta *D* **11** faciem] fac rem *K* **12** falsaque *K* remi] rem *K*, remis *R* (*add.* sed *m2*) **15** ita] *add.* est *K* et *om.O* geminis] gemmis *W* ovis] nobis *BKG* sigillis] singillis *Bac.*, singulis (sigillis *m2mg.*) *Q*, singulis sigillis *Cac.F NOR aelm* **16** in *edd.* **18** quod] quae *Hpc.G edd.exc.p* **20** possumus *FNR* **21** R(atio) *om.QWGO* sed] et *FNR* silva nisi me] si vanissime *Qac.m2* nisi me] quae vanissime *B*

in deterioribus est. Aequalia sunt, quando tam hoc illi quam illud huic simile esse dicimus, ut de geminis dictum est vel de impressionibus anuli. In deterioribus autem, quando illud, quod deterius est, simile esse dicimus melioris. Quis enim in speculum adtendat et recte dicat se esse illius imaginis similem ac non potius illam sibi? Hoc autem genus partim est in eo quod anima patitur, partim vero in his rebus quae videntur. Sed ipsum, quod anima patitur, aut in sensu patitur, ut turris motum, qui nullus est, aut apud seipsam ex eo quod accepit a sensibus, qualia sunt visa somniantium et fortasse etiam furentium. Porro illa, quae in ipsis rebus quas videmus adparent, alia a natura, cetera ab animantibus exprimuntur atque finguntur. Natura gignendo vel resultando similitudines deteriores facit: gignendo, cum parentibus similes nascuntur, resultando, ut de speculis cuiuscemodi. Quamvis enim pleraque specula homines faciant, non tamen ipsi effingunt eas quae redduntur imagines. Iam vero animantium opera sunt in picturis et huiuscemodi quibusque figmentis; in quo genere includi etiam illa possunt, si tamen fiunt, quae daemones faciunt. Umbrae autem corporum, quia non nimis ab re abest, ut corporibus similes et quasi falsa corpora dicantur, nec ad

---

deest E

---

1 est *Bm2* **2** geminis] gemmis *Cac.WO* **3** autem] aut *D* **4** dicimus esse *BCFNOR* meliori *H elm* qui *D* **5** speculam *W* recta *D* dicat recte *C* se *Qm2sl.* **5sq.** illi imagini *elm* **6** ac] an *K* **7** partim *pr.*] pati *D* partim *alt.* – **8** patitur *om.K* **8** anima] *add.* mea *N* **10** quod] quo *B* accipit *NJWGOQpc.m2* sunt *om.J* **11** et – furentium *Tm2mg.* fortassis *T edd.*, fortasse *cet.* porro] pro *K*, pre *G* **12** ipsis] illis *H* apparet *Rac.m2* alia] *add.* sunt *R* a *om.FRG* cetera *Tm2sl.* **13** exprimentur *K* **13sq.** a gignendo *H* **15** parentibus] partubus *J* (vel parientibus *m2sl.*) **16** huiuscemodi *Qac.* homines] omnes *Rac.* **17** faciunt *Wpc.* fingunt *J*, effinguntur *D* **18** opera sunt] operas.ut *B* **19** quibus *Qac.m2* concludi *R* **21** re] se *F*

oculorum iudicium pertinere negandae sunt, in illo eas genere poni placet, quod resultando a natura fit. Resultat enim omne corpus lumini obiectum et in contrariam partem umbram reddit. An tibi aliquid contradicendum videtur?

A. Mihi vero nihil. Sed quonam ista tendant, vehementer exspecto.

12. *R*. Atqui oportet patienter feramus, donec nobis ceteri sensus renuntient in veri similitudine habitare falsitatem. Nam et in ipso auditu totidem fere genera eveniunt similitudinum: velut cum loquentis vocem, quem non videmus, audientes putamus alium quempiam, cui voce similis est; atque in deterioribus vel echo testis est vel tinnitus ille ipsarum aurium vel in horologiis merulae aut corvi quaedam imitatio vel quae sibi somniantes aut furentes videntur audire. Falsae autem voculae, quae dicuntur a musicis, incredibile est quantum adtestantur veritati, quod post adparebit; tamen etiam ipsae, quod nunc sat est, non absunt ab earum similitudine quas veras vocant. Sequeris haec?

A. Et libentissime. Nam nihil laboro, ut intellegam.

---

deest E

---

1 oculos *Kac.* iudicia *R* **1sq.** gere (*!*) ponitur. placet *K* **2** quod] q(ua)n(do) *J* (vel quod *m3sl.*) a *om.G* **3** luminibus *K* contraria parte *TDCHFNR* **4** umbra *K* aliquod *K* **5** mihi] *add.* videtur *K* quonam] quo *HKG* **7** R(atio) *om.B* atqui] at quia *BW*, at quin *D*, itaque *F* **8** et ceteri *QO* **9** in *om.QR* auditu] ambitu *B* genere *Tpc.KQac.* eveniunt] enuntiant *J*, veniunt *TDHKQac. edd.* **10** similitudinem *Cac.QJac.R* veluti *edd.* **11** audientis *KG* quempiam] *add.* loqui *Fuchs* voce] *om.O*, vocem *BQac.*, vox *R* **12** est atque] extat et *B*, est at et *KJG*, est at *TDCpc.QWO*, est et *H* vel echo] vel haec *B*, vel haec hoc *K*, velliccho *Hac.*, vel ex hoc *R* tinuitas *K* ille] vel *Qac.m2* **13** orolegiis *Cac.m3*, orelogiis *J*, ore legiis *K* merulae] munulae *K* corbi *KJ*, corbui *W* **14** quae] quo *B* **16** quanto *Bac.* veritatem *E* **17** apparuit *K* sat est] stat.et *B*, sat est nunc *edd.* **18** ab earum] aberunt *D* sequeris – **20** intellegam *Cm2mg.* **20** *interlocutoris siglum om. BTac.m2KN*

R. Ergo, ne moremur, videturne tibi aut lilium a lilio posse odore aut mel thyminum a melle thymino de diversis alveariis sapore aut mollitudo plumarum cycni ab anseris tactu facile diiudicari?

A. Non videtur.

R. Quid? cum talia nos vel olfacere vel gustare vel tangere somniamus, nonne similitudine imaginum eo deteriore quo inaniore decipimur?

A. Verum dicis.

R. Ergo adparet nos in omnibus sensibus, sive aequalibus sive in deterioribus rebus, aut similitudine lenocinante falli aut, etiamsi non fallimur suspendentes consensionem seu differentiam dinoscentes, tamen eas res falsas nominare, quas verisimiles deprehendimus.

A. Dubitare non possum.

VII.13. *R*. Nunc adtende, dum eadem rursum recurrimus, quo fiat apertius quod conamur ostendere.

A. Ecce me, loquere quod velis. Nam ego circuitum

---

deest E

---

1 R(atio) *eras.B, om.TK* R(atio) videturne *Bpc.m2Tm2* a lilio] alio *BTDNac., om.K* **2** odorem *Hac.Cac.*, odorare *K*, odorari *W*, adorare *G* tyminum *BTDHQm1NG*, tymnium *K*, timinum *Qm2R*, timminum *JW* tymino *BTDCHN*, tyminino *G*, tymnino *K*, thimino *Rac.O*, timino *Qm2*, timmino *JW*, timomino *Qm1* **3** sapore] sapere *Cac.*, saporari *Hpc.W*, soporari *O* mollitudo] multitudo *Cac.m3* cygni *BCHKQOR*, cigni *TDFWG*, cicni *J* **3sq.** anserino actu *O* **4** diiudicare *R*, iudicari *HKJWGO* **5** A(ug.) *om.T* **6** R(atio) *om.T* qui *G* vel olfacere] veluti faecere (*!*) *B* **7** similitudinem *TKGac.* deteriorem *Gac.* **8** inaniore] ore *K* **10** sive] quae *B* **11** in *om.CFNR* rebus *om.B* **12** fallimur *Jpc. edd.*, fallemur *Jac. cet.* **13** seu] sive *J*, sed ut *K*, suae *Qac.m2* differentia *KG* **14** deprehendimus] nominamus *HQac.m2* **16** R(atio) *om.FR* nunc] nec *R* adtende dum] adtendum *Hac.FRm1*, attendo dum *Rpc.m2* **18** *interlocutoris siglum om.TDCKFGR* ecce me *H*, *om.ael*, eccum me *QN p*, haec cum me *B*, et cum me *TDCKFWGOR*, mecum *J*, eccum *m* eloquere *ael* velis] vis *m* ego *om.K* circuitus *K*

istum semel statui tolerare neque in eo defetiscar spe tanta perveniendi, quo nos tendere sentio.

R. Bene facis. Sed adtende, utrum tibi videatur, cum ova similia videmus, aliquod eorum falsum esse recte nos posse dicere.

A. Nullo modo videtur. Omnia enim, si ova sunt, vera ova sunt.

R. Quid? cum de speculo resultare imaginem videmus, quibus signis falsam esse comprehendimus?

A. Scilicet quod non tenetur, non sonat, non per se movetur, non vivit et ceteris innumerabilibus, quae prosequi longum est.

R. Video te nolle inmorari et properationi tuae mos gerendus est. Itaque, ne singula repetam, si et illi homines, quos videmus in somnis, vivere, loqui, teneri a vigilantibus possent nihilque inter ipsos differret et eos, quos expergefacti ac sani adloquimur et videmus, numquidnam eos falsos diceremus?

A. Quo pacto istud recte diceretur?

R. Ergo si eo veri essent, quo veri simillimi adparerent, nihilque inter eos et veros omnino distaret, eoque falsi, quo

---

deest E

---

1 tolerare *om.BQ* **1sq.** spectant apervenienda (*!*) *K* **2** perveniendo *R* tendere] ostendere *Fac.* **3** R(atio)] A(ug.) *TDCG*, H(omo) *K* R(atio) sed adtende *TDCK*, A(ug.) sed attende *WO* **3sq.** cum ova] comova *Cac.m3* **4** nos] non *DFWOR* **6** A(ug.)] R(atio) *WO* omnia] omnino *Qpc.W* **8** R(atio)] A(ug.) *WO* resultare *om.KG* videmus *om.HQac.m2* **9** falsum *NWO* **10** A(ug.)] R(atio) *WO*, *interlocutoris siglum om.BD* **10sq.** per se movetur] permovetur *K*, promovetur *G* **11** quae] quas *W* prosequi] persequi *CHKFGOR*, per se *N* **13** R(atio)] A(ug.) *D*, *om.BWO* morari *JR* properatione tua *G* mos] mox *J* (vel s *m2sl.*) **14** gerendum *DJac.* R(atio) itaque *D* singulare petam *QR* repetantur *WO* **15** vivere] videre *B* **16** possint *FR* differre *D*, differat *Rpc.m2* **17** loquimur *KG* **19** istuc *BTCFQac.NWGO* **20** veri *alt.*] veris *BCFR*, vero *Qpc.* apparent *KFQO* **21** eoque] eo quo *DK*

per illas vel alias differentias dissimiles convincerentur, nonne similitudinem veritatis matrem et dissimilitudinem falsitatis esse fatendum est?

A. Non habeo, quod dicam, et pudet me tam temerariae consensionis meae superioris.

14. *R*. Ridiculum est, si te pudet, quasi non ob idipsum elegerimus huiusmodi sermocinationes; quae, quoniam cum solis nobis loquimur, Soliloquia vocari atque inscribi volo, novo quidem et fortasse duro nomine, sed ad rem demonstrandam satis idoneo. Cum enim neque melius quaeri veritas possit quam interrogando et respondendo et vix quisquam inveniatur, quem non pudeat convinci disputantem, eoque paene semper eveniat, ut rem bene inductam ad discutiendum inconditus pervicaciae clamor explodat, etiam cum laceratione animarum plerumque dissimulata, interdum et aperta, pacatissime, ut opinor, et commodissime placuit a meipso interrogatum mihique respondentem deo adiuvante verum quaerere. Quare nihil est quod vereare, sicubi temere te inligasti, redire atque resolvere; aliter hinc enim evadi non potest.

VIII.15. *A*. Recte dicis; sed quid male concesserim, non plane video, nisi forte id recte dici falsum quod habeat

---

deest E

---

1 similes *HQac.m2* convicerentur *H* **2** non *HQac.m2* veritatis – dissimilitudinem *om.BK* matrem] *om.HQac.m2*, matre *R* **4** A(ug.)] R(atio) *K* quid *FQpc.J edd.* **5** meae superioris *om.K* **7** elegeremus *J* **8** nobis solis *O* solilo quia *K*, solis loquia *Rac.* atque] et *m* scribi *BT'DKJWG* **10** enim *om.K* **11** vix *om.R* quisquam *elm*, unusquisque *R*, quisque *cet.pa* **12** a disputante *W*, at disputantem *O* **13** poene *BWO* **14** explodat] explorat *H* **16** apertissime *K* pactissime *J*, paccatis sine *Rac.* pacatissime – commodissime *om.K* ut *Cm2mg.* commotissime *J* **17** interrogato *D* respondente *B*, respondenti *D* **18** quare *om.D* vereare] -earis *CFJ*, -ear *KG*, vere arus *R*, -ear et *TD* **19** sicuti *B* te temere *edd.* **20** hinc *om.R* **21** A(ug.)] R(atio) *K*, *om.J* quid *om.O* concesserim] consenserim *H*

aliquam veri similitudinem, cum prorsus mihi nihil aliud dignum falsi nomine occurrat. Et rursus tamen cogor fateri eo falsa vocari quae vocantur, quo a veris differunt. Ex quo conficitur eam ipsam dissimilitudinem causam esse falsitatis. Itaque conturbor; non enim mihi facile quicquam venit in mentem, quod contrariis causis gignatur.

R. Quid, si hoc unum est in rerum natura genus et solum quod ita sit – an ignoras, cum per animalium innumerabilia genera cucurreris, solum crocodilum inveniri, qui superiorem in mandendo partem moveat? –, praesertim cum paene reperiri nihil queat ita cuique rei simile, ut non in aliquo etiam dissimile sit?

A. Video quidem ista; sed cum considero illud, quod falsum vocamus, et simile aliquid habere veri et dissimile, ex qua potius parte meruerit falsi nomen, non valeo discernere. Si enim ex eo, quod dissimile est, dixero, nihil erit, quod non falsum dici possit; nihil enim est, quod non alicui rei dissimile sit, quam veram esse concedimus. Item, si dixero eo, quod simile est, falsum adpellandum, non solum ova illa reclamabunt, quae vera eo ipso sunt quo simillima,

---

deest E

---

1 aliquam] aliquid *D* cum *om.J* **2** dignum] lignum *D* falsum *KG* occurrit *BTDHKJG*, occurritur *W*, occurrerit *N*, occurrerat *FR* cogor] ergo *R* **3** vocantur] *add.* dissimilia *Hm3sl.* deferunt *J*, differtur *Rm1*, differuntur *HRpc.m2* **5** mihi *om.R*, tibi *K* **6** mentem] *add.* quod quicquam venit in mentem *K* in contrariis *FNOR* gignantur *G* **7** quod *Rac.* **8** sit] est *B* **9** cucurreris genera *G* corcodilum *Qm1*, corcodillum *Rm1*, corcodrillum *DCFJWOQpc.m2*, crocodillum *BHKNJm2sl.GRpc.m2* **10** superiore *K* moveatur *W* **11** poene *BJ* reperire *B* queas *Bpc.m2* ita] tale *Q*, itaque *Bm1*, ita quod *Bpc.m2* **12** sit] est *K* **13** A(ug.)] Ratio *Qac.m2G* ista] ita *H* **14** similem *T* haberi *BT* veri *om.B* **15** partem eruerit *Q* meruit *BK* valet *K* **16** dissimile] difficile *Cac.* **17** potest *TD* est *om.B* **18** concedimus] contendimus *JG* **19** quo *CNORac.m2* est] esse *K* **20** ova] ob *K* vere *T*

sed etiam sic non effugiam eum qui me coegerit falsa esse omnia confiteri, quod omnia sibi ex aliqua parte similia esse negare non possum. Sed fac me non metuere illud respondere, similitudinem ac dissimilitudinem simul efficere, ut aliquid falsum recte nominetur. Quam mihi evadendi viam dabis? Instabitur enim nihilominus, ut omnia falsa esse renuntiem; quippe omnia sibimet, ut supra dictum est, et similia quadam ex parte et dissimilia reperiuntur. Restaret, ut nihil aliud falsum esse dicerem, nisi quod aliter se haberet atque videretur, ni vererer illa tot monstra, quae me dudum enavigasse arbitrabar. Nam eo rursum repellor vertigine inopinata, ut verum id esse dicam, quod ita se habet ut videtur. Ex quo confit sine cognitore nihil verum esse posse; ubi mihi naufragium in scopulis occultissimis formidandum est, qui veri sunt, etiamsi nesciantur. Aut, si verum esse id quod est dixero, falsum non esse uspiam concludetur quovis repugnante. Itaque redeunt illi aestus nec quicquam tanta patientia morarum tuarum processisse me video.

IX.16. *R.* Adtende potius; nam nullo modo in animum inducam frustra nos auxilium divinum implorasse. Video enim temptatis quantum potuimus omnibus rebus non re-

---

deest E

---

1 cogerit *K* **3** non *alt. om.B* **4** similitudine *WG* dissimilitudine *WG* **5** R(atio) quam *FR* quas *B* vias *B* **7** renuntiem] nuntiem *Cac.m2FOR*, enuntiem *N* **8** quadam – dissimilia *om.TD* H(omo) restaret *F*, R(atio) restaret *R* restat *HN* **9** ut] et ut *H*, ut et *D* habere *N*, abieret *R* **10** ni] non *H*, nisi *DF* vererem *H* (effugerem *m2.sl.*) tot] tam *G* qua *G* me *om.G* **11** eo] quo *TD* veragine *H*, vertiginem *K* **12** inopina *BTDKQJac.G* id esse verum *O* quod] quid *D* **13** confit] conficitur *Bpc.Tm2mg.FNJRpc.m2 edd.exc.m*, cum fit *Qpc.*, cum sit *H* cognitore] conditore *R* posse – **15** verum esse *Rm2mg.* **15** esse] *add.* posse *J* **16** falsum non esse falsum *W*, falsum esse non falsum *O* non *om.F* concluditur *FNR* **17** reddunt *J* (vel redeunt *m2sl.*), credunt *K* nequicquam *G* tantam *BT* **18** patientiam orarum *BTac.*, *add.* h *s.* o *B* **19** R(atio)] H(omo) *F*, *om.T* in animum *Bm1*, vel in vanum *Bm.post.sl.* **20** R(atio) video *T*

mansisse quod falsum iure dicatur, nisi quod aut se fingit esse quod non est, aut omnino esse tendit et non est. Sed illud superius falsi genus vel fallax etiam vel mendax est. Nam fallax id recte dicitur, quod habet quendam fallendi adpetitum; qui sine anima intellegi non potest, sed partim ratione fit, partim natura; ratione in animalibus rationalibus, ut in homine; natura in bestiis, tamquam in vulpecula. Illud autem, quod mendax voco, a mentientibus fit. Qui hoc differunt a fallacibus, quod omnis fallax adpetit fallere; non autem omnis vult fallere, qui mentitur; nam et mimi et comoediae et multa poemata mendaciorum plena sunt delectandi potius quam fallendi voluntate et omnes fere, qui iocantur, mentiuntur. Sed fallax vel fallens is recte dicitur, cuius negotium est, ut quisque fallatur. Illi autem, qui non id agunt ut decipiant, sed tamen aliquid fingunt, vel mendaces tantum vel si ne hoc quidem, mentientes tamen vocari nemo ambigit. Nisi quid habes adversus ista quod dicas.

17. *A*. Perge, quaeso; nunc enim fortasse de falsis non falsa docere coepisti. Sed iam genus illud exspecto, quale sit quod, ⟨ut⟩ dixisti, esse tendit et non est.

R. Quidni exspectes? Eadem illa sunt, quorum multa supra memoravimus. An non tibi videtur imago tua de

---

deest E

---

1 iure dicatur] iudicatur *Cac.FR* quod *alt.*] quia *WO* aut] ad *G* finget *G* **2** tendit esse *B* **3** etiam] enim *D* mentax *J* est *om.WGORm2sl.* **4** habet] ad *N* **5** qui] quod *Hpc.* **6** fit] sit *K* in *Rm2sl.* animabus *Wac.* rationabilibus *FNG* **8** voco] vocatur *B* mentibus *Bac.m2* fit **–9** fallacibus *Bm2mg.* **9** differtur *Rac.* omnibus *K* **13** is] iste *J*, his *Qac.R* **14** quisquis *B* fallitur *Bac.K* illa *Qm1*, illos *Qpc.m2*, illud *Cac.R* **15** ut *om.B* decipiare *BKQac.m2NG*, decipiaris *H* aliquid] aliud *J* (vel aliquid *m2sl.*) **17** adversum *KJRG* quod] quid *KG* **19** A(ug.) *om.T* enim] ergo *WGO* **20** caepisti *OR* illud genus *lm* **21** ut *add.Fuchs* **22** quinni *Cac.m3HNO*, quid me *J* (vel ne *m3sl.*), quid nisi *K*

speculo quasi tu ipse velle esse, sed ideo esse falsa, quod non est?

A. Valde hoc videtur.

R. Quid? omnis pictura vel cuiuscemodi simulacrum et id genus omnia opificum, nonne illud esse contendunt, ad cuius quidque similitudinem factum est?

A. Prorsus adducor.

R. Iam ea, quibus vel dormientes vel furentes falluntur, concedis, ut opinor, in eo esse genere.

A. Et nulla magis; nam nulla magis tendunt talia esse, qualia vel vigilantes vel sani cernunt, et eo tamen falsa sunt, quo id, quo tendunt, esse non possunt.

R. Quid iam de turrium motu vel de merso remo vel de umbris corporum plura dicam? Planum est, ut arbitror, ex hac regula esse metienda.

A. Planissimum.

R. Taceo de ceteris sensibus; nam nemo considerans non hoc inveniet, falsum adpellari in rebus ipsis, quas sentimus, quod esse aliquid tendit et non est.

X.18. *A*. Recte dicis. Sed miror, cur ab hoc genere tibi secernenda illa poemata et ioca visa sunt ceteraeque fallaciae.

---

deest E

---

1 esse *pr.*] est *K* falsam *O* **3** A(ug.) valde – **6** est *Dm3mg*. **4** quod *Cac.HRac.* pictus *B* cuius comedi *Cac.m3* **5** omne *CFNOQpc.m2R*, vel omne *Jm2sl*. non *Qac.m2* **6** quodque *B*, quisque *Hac.WG* **8** R(atio) *om.B* ad ea *Bpc*. fallunt *O* **9** R(atio) concedis *Bac*. **10** *interlocutoris siglum om.BTN* nam nulla magis *om.BCac. m3FNO* tenduntur *G* **11** qualia] quia *Bm1* (quam quae *m2sl.*) cernuntur *G* **12** quo *pr.*] quod *BKQac.m2JG* quo *alt.*] quod *FQpc.m2R edd.*, qui *D* quo tendunt] contendunt *Cac.m3* possint *R* **13** R(atio) *om.BTN*, A(ug.) *G* motum *Bac.K* de demerso *J*, diverso *Cac.m2* **14** planum] plenum *H* e *B* **15** mentienda *HQac.G*, mentiendam *K* **16** A(ug.) *om.T* **17** R(atio) *om.T* nemo] bene *R*, ne me *O* **18** H(omo) ipsis *K* **20** A(ug.)] R(atio) *K* cur, quur *codd.promiscue (sim.saepe)* ab] ob *D* **21** ioca] loca *N*, ioci *Bpc*. visa *om.O* ceteraeque] alieque *WG*, ceteraque *Q*, ceteramque *K*

R. Quia scilicet aliud est falsum esse velle, aliud verum esse non posse. Itaque ipsa opera hominum velut comoedias aut tragoedias aut mimos et id genus alia possumus operibus pictorum fictorumque coniungere. Tam enim verus esse pictus homo non potest, quamvis in speciem hominis tendat, quam illa, quae scripta sunt in libris comicorum. Neque enim falsa esse volunt aut ullo adpetitu suo falsa sunt, sed quadam necessitate, quantum fingentis arbitrium sequi potuerunt. At vero in scena Roscius voluntate falsa Hecuba erat, natura verus homo, sed illa voluntate etiam verus tragoedus eo videlicet, quo implebat institutum, falsus autem Priamus eo, quod Priamum adsimilabat, sed ipse non erat. Ex quo iam nascitur quiddam mirabile, quod tamen ita se habere nemo ambigit.

A. Quidnam id est?

R. Quid putas, nisi haec omnia inde esse in quibusdam vera, unde in quibusdam falsa sunt, et ad suum verum hoc solum eis prodesse, quod ad aliud falsa sunt? Unde ad id, quod esse aut volunt aut debent, nullo modo perveniunt, si falsa esse fugiunt. Quo pacto enim iste, quem conmemoravi,

---

deest E

---

1 qua *G* **3** aut *pr.*] *add.* composita fabula sive causa *R* tracoedias *B*, tragaedias *J*, traguedias *K* aut *alt.*] atque *J* alia] aliis *Bpc.m2*, qualia *R* possumus] non possimus *J*, posuimus *Rpc.*, non possumus *H* **4** ficmentorumque *D* tam – **5** homo *om.R* tam] tamen *BHac.WO* enim *om.WO* verum *D* **5** specie *HKJG*, -iae *Q* hominis] *add.* plus *Bm3sl.*, *add.* magis *Rm2sl.* **6** sunt scripta *codd.exc.TD* **7** illo *Hac.*, ulla *N* **8** fingentis] fugientis *B* **9** at] aut *TD* riuscius *K*, roscis *Jac.* haecuba *CKFNJGO*, haeccuba *HQpc.m2* **9sq.** Hecuba erat] hecuberat *BT*, haecuberat *Qac.m2* **11** implebant *Bac.* **12** quo *CQac.* adsimulabat *Qm1R*, *add.* vel i *Qm2sl.* **14** haberet *K* ambiget *Cpc.G* **15** A(ug.) *om.T* quinnam *Cac.* id est] idem *Qac.m2* **16** R(atio) *om.T* ni *K* quibusdam] quodam *B* **17** ad *om.DKRO* **18** quod] *add.* sunt *G* aliud *WGOQpc.m2*, alius *K*, alios *Qm1 cet.* **19** volunt aut] voluntate ut *WO* debent] vel tendunt *Jm2sl.* **20** fugiunt] fiunt *Bm1* (finguntur *pc.m3*) enim pacto *J*

verus tragoedus esset, si nollet esse falsus Hector, falsa Andromacha, falsus Hercules et alia innumera? aut unde vera pictura esset, si falsus equus non esset? unde in speculo vera hominis imago, si non falsus homo? Quare, si quibusdam, ut verum aliquid sint, prodest, ut sint aliquid falsum, cur tantopere falsitates formidamus et pro magno bono adpetimus veritatem?

A. Nescio et multum miror, nisi quia in exemplis istis nihil imitatione dignum video. Non enim tamquam histriones aut de speculis quaeque relucentia aut tamquam 'Myronis bucula ex aere', ita etiam nos, ut in nostro quodam habitu veri simus, ad alienum habitum adumbrati atque adsimilati et ob hoc falsi esse debemus, sed illud verum quaerere, quod non quasi bifronte ratione sibique adversante, ut ex aliqua parte verum sit, ex aliqua falsum est.

R. Magna et divina quaedam requiris. Quae tamen si invenerimus, nonne fatebimur his ipsam confici et quasi

---

11 Cic. Verr. 4,135 (Hagendahl, Test. 107)

---

deest E

---

1 traguedus *K* esse falsus *Bm2mg*. haector *TDHQNWGO* **2** andromaca *K*, -ace *J* herculis *H*, ercules *R* innumerabilia *Jpc*. **3** aequus *W* **4** hominis] omnis *FR* **5** sint *pr. et alt*.] sit *G* **8** in] iam *R* **9** hystriones *B*, istriones *Rpc*., striones *KJWO* **10** relucentiam *D*, perlucentia *Cm1R*, vel re *Cm3sl*. **11** Myronis] mir- *BTNOGR*, minonis *D*, minores *J* (vel mironis vel mirionis *m2mg*.), in hyro (*!*) *H* (*praecedit ras. complurium litt*.) buculae *KJG m*, bacula *Nac.R*, buccila *O* **12** veri] viri *Cac.m2N*, aeris *T* sumus *HWGO* **13** assimulati *Bac*., adsimulati *TKQ* (vel i *Qsl*.), similati *JR* et *om.G* **14** quod] qui *Hsl*. qua sibi fronte *BCKF*, qua sibi fronti *G*, quas ibi fronte *T* bifronte] fronte *HQm1WO*, bifronti *Qpc.m2* **15** adversanti *WGO* aliqua *pr. et alt*.] alia *BHKQJWGO* **16** est] sit *WGOQpc.m2 m* **18** inveniremus *B* fatebimur] fatemur *K*, *add*. si invenerimus *N* iis *R* et] ac (at *ac*.) *H*

conflari veritatem, a qua denominatur omne, quod verum quoquo modo nominatur?

A. Non invitus adsentior.

XI.19. *R*. Quid tibi ergo videtur? Disciplina disputandi verane an falsa est?

A. Quis dubitet veram? Sed vera est etiam grammatica.

R. Itane ut illa?

A. Non video, quid sit vero verius.

R. Illud profecto, quod nihil falsi habet; quod intuens paulo ante offendebare his rebus quae nescio quomodo, nisi falsae essent, verae esse non possent. An ignoras omnia illa fabulosa et aperte falsa ad grammaticam pertinere?

A. Non ignoro istud quidem; sed, ut opinor, non per grammaticam falsa sunt, sed per eam, qualiacumque sunt, demonstrantur; siquidem est fabula compositum ad utilitatem delectationemve mendacium. Est autem grammatica vocis articulatae custos et moderatrix disciplina; cuius professionis necessitate cogitur humanae linguae omnia etiam figmenta conligere, quae memoriae litterisque mandata sunt, non ea falsa faciens, sed de his veram quandam docens adserensque rationem.

---

deest E

---

1 veritate *K* verum] *add.* est *TDC* **2** quoque *K* **4** R(atio) *om.J* ergo tibi *Jac.* videtur ergo *G* disciplinam *Qac.K* **5** est *om.G* **6** A(ug.)] R(atio) *G* dubitet] *add.* esse *H* A(ug.) sed *G*, R(atio) sed *DCKFWGOR* **8** R(atio) *om.DCKFWGOR* ita *J* ut] tu *Qac.m2* **9** A(ug.) *om.T* vere *Hac.Qac.m2*, vera *G* verius] veritas *G* **10** R(atio)] A(ug.) *D*, *om.J* quod *pr.*] quo *Rac.m2* habet falsi *G* **10sq.** paulo ante intuens *O* **11** offendebare *CFJpc.O*, offendebaris *R*, offendebar *Jac.cet.* e his *B*, ex his *T*, in his *H* **12** falsa *DCHQJNG*, vel e *Jsl.* vera *BKFQJNWG* R(atio) an ignoras *DJ* **13** et *om.R* **14** non istuc ignoro *C* istud *HKQJR*, istuc *cet.* **15** ea *D* **16** R(atio) si quidem *T* **17** delectationem vel *K* **18** et] hac *R* disciplinae *WG* **18sq.** necessitatem profess- *W*, necessitate profess- *G* **19** cogetur *HQac.* etiam] enim *H*

R. Recte sane. Nihil nunc curo, utrum abs te ista bene definita atque distincta sint, sed illud quaero, utrum hoc ita esse ipsa grammatica an vero illa disciplina disputationis ostendat.

A. Non nego vim peritiamque definiendi, qua nunc ego ista separare conatus sum, disputatoriae arti tribui.

20. *R*. Quid ipsa grammatica? nonne, si vera est, eo vera est, quo disciplina est? Disciplina enim a discendo dicta est; nemo autem, quae didicit ac tenet, nescire dici potest et nemo scit falsa. Omnis ergo vera est disciplina.

A. Non video quidem, quid in ista ratiuncula temere concedatur. Movet me tamen, ne per istam cuipiam videatur etiam illas fabulas veras esse; nam et has discimus et tenemus.

R. Numquidnam magister noster nolebat nos credere, quae docebat, et nosse?

A. Immo vehementer ut nossemus instabat.

R. Numquid aliquando institit, ut Daedalum volasse crederemus?

A. Hoc quidem numquam. Sed plane, nisi teneremus fabulam, vix nos posse aliquid manibus tenere faciebat.

---

deest E

---

1 R(atio)] A(ug.) *T* curro *Q* ista] ita *BK* **2** definita, difinita (diff-) *codd.promiscue (sim.saepe)* sunt *Qac.Jpc.G* **3** vera *DR* **5** A(ug.) *om.T* non nego] non ego *Cac.m2FQac.GR*, nonne ego *KJac.O*, num ego *N* nego vim] negotium *TD* vim] iam *Rm1* (artem *add.m2sl.*) qua] quia (que *ac.*) *B* **6** ista] ita *K* tribuo *R* **7** quod *Bac.* vera est *om.J* eo] et *R* **8** quod *BQac.R* **9** autem] enim *N* quae] quam *CFR*, vel quae *Cm3sl.* tenet ac didicit *O* nesciri *DK* **10** scit] sit *D* ergo omnis *CFNR* **11** quod *Cac.* **12** tamen me *J* ista *W* quippiam *Cm1* (cuipiam *m3sl.*) **12sq.** videatur] *add.* ratiuncula *Wmg.* **13** fabulas *om.H*, *add.Qm2sl.* vera *J* didicimus (ded- *J*) *TDFJNR* et] vel *R*, *om.J* **15** R(atio) *om.BCKJWGO* **17** *sigla interlocutorum om.codd. exc.DNQac.* **18** R(atio) *om.THFR* numquid *Cpc.WO*, num *Cac. cet.* tedalium *K* **19** credemus *R* **20** A(ug.) *om.T* R(atio) sed plane *FRac.* plène *K*

R. Tu ergo negas verum esse, quod ista fabula sit et quod ita sit Daedalus diffamatus?

A. Hoc non nego verum esse.

R. Non negas ergo te didicisse verum, cum ista didiceris. Nam si volasse Daedalum verum esset et hoc pueri pro ficta fabula acciperent atque redderent, eo ipso falsa retinerent, quo vera essent illa, quae redderent. Hinc enim existit illud, quod superius mirabamur: de volatu Daedali veram fabulam esse non potuisse, nisi Daedalum volasse falsum esset.

A. Iam teneo istud; sed quid ex eo proficiamus, exspecto.

R. Quid, nisi non esse falsam illam rationem, qua conlegimus disciplinam, nisi vera doceat, disciplinam esse non posse?

A. Et hoc quid ad rem?

R. Quia volo dicas mihi, unde sit disciplina grammatica; inde enim vera est, unde disciplina est.

A. Nescio, quid tibi respondeam.

R. Nonne tibi videtur, si nihil in ea definitum esset, nihil in genera et partes distributum atque distinctum, eam nullo modo disciplinam esse potuisse?

---

deest E

---

1 R(atio) *om.TF* **2** ita] ista *B* dedalis *K* defamatus *J* **4** te *om.KR* verum didicisse *WG* **5** dedalium *KR* esset] est *lm*, esse *D*, *add.* dedalium verum esse *K* et *om.G* **6** acciperent] *add.* per te *R* redderent] vel riderent *Jm2sl.* **7** reddiderunt *Tm2mg.D*, riderent *Jpc.* hic *DHFQac.m2G* existit *TDCFNR* **9** veram *edd.*, libere *B*, vere *cet.* **10** esset – **11** pro(ficiamus) *Rm2mg.* **11** istuc *O* proficiamus] faciamus *Rac.m2* **13** esset *K* quam *N* colligimus *BCac.FJNR* **14** disciplinam – doceat *om.HFQac.m2R* nisi – disciplinam *Cm2mg.inf.* veram *D*, vero *T* esse] *add.* falsam *Rm2sl.* **17** sit] est *B*, *add.* vera *Qm2sl.* **18** inde] unde *K* **20** R(atio) *om.F* esset] *add.* et *FNR edd. exc.p* **21** distributum] definitum *H* distinctum] disiunctum *H* eam *FNR aelm*, *om.cet.p* **22** disciplina *TDKJG*

A. Iam intellego quid dicas; nec ulla mihi occurrit cuiusvis facies disciplinae, in qua non definitiones ac divisiones et ratiocinationes, dum quid quidque sit declaratur, dum sine confusione parti sua cuique redduntur, dum nihil praetermittitur proprium, nihil adnumeratur alienum, totum hoc ipsum, quo disciplina dicitur, egerint.

R. Ergo et totum ipsum, quo vera dicitur.

A. Video consequi.

21. *R*. Responde nunc, quae disciplina contineat definitionum, divisionum partitionumque rationes.

A. Iam superius dictum est haec disputandi regulis contineri.

R. Grammatica igitur eadem arte creata est, ut disciplina et ut vera esset, quae est abs te superius a falsitate defensa. Quod non de una grammatica mihi licet concludere, sed prorsus de omnibus disciplinis. Nam dixisti vereque dixisti nullam disciplinam tibi occurrere, in qua non definiendi vis atque distribuendi id ipsum, ut disciplina sit,

---

deest E

---

1 *interlocutoris siglum om.FR* occurrit mihi *WG* **2** quo *K* ac] et *H* **2sq.** ac divisiones *om.G* **3** ratiocinationes] *add.* sint *Rm2sl.*, rationationes *Tac.*, rationes *Fac.* quid quidque *BC*, quid quae *H*, quidquid *R*, quicquidque *NJ*, quicquid quae *cet.* sit] sic *R* **4** confessione *Qac.m.al.* parti sua cuique *TDCFGR*, parti suae cuique *WO*, partis suae vique *H*, partis sua cuique *Qm1 p*, partes suae cuique *Qpc.m2*, partis vacuique *K*, partis vacue que *B*, partium sua cuique *N aelm* redduentur *B*, reddentur *Gac.* **5** praetermittuntur *Tac.* adnumerat *G* alienum] *add.* donec *N* **5sq.** totum *om.FOR* **6** quod *BJW* egerit *TDRpc.*, vel fecerint *Jm2sl.* **7** R(atio) *om.BTDFJR* quo] quoque *HQ*, quod *B* **8** A(ug.)] R(atio) *FR*, *interlocutoris siglum om.TDKJWGO* **9** R(atio) *om.TKFWGO* qua *G* contigeat *Rac.m2* definitionem *TGac.*, definitione *D* **10** divisionumque *B* partitionumque *om.B* **11** A(ug.)] R(atio) *T* superius *KJWG*, supra *cet.* **12** continere *R* **13** grammatica R(atio) igitur *D* ad eandem artem *R* **14** et ut *om.KJG* qua *BTDK*, quam *G* **16** vera quae *HQac.* **17** in qua non] in quando (tum *s.* do) *Qac.m2* **18** vis] ius *F edd.exc. p*

fecerit. At, si eo verae sunt, quo sunt disciplinae, negabitne quispiam veritatem ipsam esse, per quam omnes verae sunt disciplinae?

A. Prope est omnino, ut adsentiar. Sed illud me movet, quod etiam rationem disputandi inter easdem disciplinas numeramus. Quare illam potius esse existimo veritatem, qua et ista ipsa ratio vera est.

R. Optime ac vigilantissime. Sed non negas, ut opinor, eo veram esse, quo disciplina est.

A. Immo id ipsum est, quod me movet. Adverti enim etiam ipsam disciplinam esse et ob hoc veram dici.

R. Quid ergo? istam putas aliter disciplinam esse potuisse, nisi omnia in ea definita essent et distributa?

A. Nihil aliud habeo quod dicam.

R. At, si ad eam pertinet hoc officium, per seipsam disciplina vera est. Quisquamne igitur mirum putabit, si ea, qua vera sunt omnia, per se ipsam et in seipsa vera sit veritas?

A. Nihil mihi obstat, quominus recta pergam in istam sententiam.

---

deest E

---

1 quod *BDR* negavitne *BHKG* **2** ipsam] *add.* ipse *G* **4** esto *N* **6** quare] quae *TD* illa *D* existimo esse *TD edd.* **7** ista *om.D* **8** R(atio) *om.B* optime omnino *edd.* ac] et *Qpc.m2* sed *om.B* **9** quod *BKQac.GR* est *om.K* **10** A(ug.) *om.T* movit *BHac.Qac.* averti *D* **11** dicit *K* **12** R(atio) *om.T* R(atio) quid – esse *om.G* quod *J* (vel quid *m2sl.*) **13** omnia nisi *K* in ea omnia *WG*, in ea *om.H* **14** habeo aliud *WG* **15** R(atio) *om.BT* at] et *B* se ipsa *BTDKFNG* **16** R(atio) quisquamne *T*, H(omo) quisquamne *FR* miram *KG* putavit *BCac.HK* **17** qua] quae *KW*, quo *HQac.* per se ipsa *codd.*, per se ipsam *om.p* et *Qm2* in se ipsa *J*, *om.BHQm1*, in ipsa *KG*, ipsa *Qm2 cet.* **17sq.** vera veritas sit (veritas vera sit *ac.*) *J* **18** veritas *om.WO*, *exp.Q* **19** A(ug.)] R(atio) *F*, *om.T* obstat] optat *Qac.m2* rectam *D*, recte *Qpc.JG*

XII.22 *R*. Ergo adtende pauca quae restant.

A. Profer, si quid habes, modo tale sit, quod intellegam libenterque concedam.

R. Esse aliquid in aliquo, non nos fugit duobus modis dici: uno, quo ita est, ut etiam seiungi atque alibi esse possit, ut hoc lignum in hoc loco, ut sol in oriente; altero autem, quo ita est aliquid in subiecto, ut ab eo nequeat separari, ut in hoc ligno forma et species quam videmus, ut in sole lux, ut in igne calor, ut in animo disciplina, et si qua sunt alia similia. An tibi aliter videtur?

A. Ista quidem vetustissima nobis sunt et ab ineunte adulescentia studiosissime percepta et cognita; quare non possum de his interrogatus quin ea sine ulla deliberatione concedam.

R. Quid illud? nonne concedis, quod in subiecto est inseparabiliter, si subiectum ipsum non maneat, manere non posse?

A. Hoc quoque video necessarium. Nam manente subiecto posse id, quod in subiecto est, non manere, quisquis diligenter res advertit, intellegit. Siquidem huius corporis color potest vel valetudinis ratione vel aetate inmutari, cum ipsum corpus necdum interierit. Et hoc non peraeque

---

deest E

---

1 R(atio) *om.TFR* **2** quod] quid *K* **3** libenterque] libenter quod *R* **4** R(atio) *post* aḷiquo *tr.KWGO* **5** se iungi *F* **6** lignum in hoc *om.FR* **7** quod *KG* ut *om.K* **9** ut *pr.*] et *D*, *om.B* in *alt. om.K* ut *alt.*] et *D* **10** alia] talia *CFR* similia *WGO*, *om.cet.* **11** sunt nobis *edd.* ineunte] iuventae *Jac.* (iniunte *pc.*) **12** adulesc-, adulisc-, adolesc- *codd.promiscue (sim.saepe)* **13** qui In *Bac.*, vel quine *Jm2mg.* ea] et *D* ulla] illa *H* (vel u *sl.*) **15** R(atio) *eras.T* concedes *N* est] *add.* et *H* **16** si] sibi *K* non ipsum *FG* **18** A(ug.)] R(atio) *T* **20** res *om.B* res diligenter *O* R(atio) siquidem *D* **21** calor *Jac.* valit- *et* valet- *codd.promiscue* rationem *Tac.DK* **22** A(ug.) et hoc *D* per ea quae *TJ*, pereque *Jsl.*, parae quae *Q*, perreque *D*

in omnibus valet, sed in his, in quibus non, ut sint ipsa subiecta, ea, quae in subiectis sunt, coexistunt. Non enim, ut sit iste paries paries, hoc colore fit, quem in eo videmus, cum etiam, si quo casu nigrescat aut albescat vel aliquem alium mutet colorem, nihilominus tamen maneat paries ac dicatur. At vero ignis si calore careat, ne ignis quidem erit nec nivem vocare nisi candidam possumus.

XIII.23. Illud vero quod interrogasti, quis non concesserit? aut cui posse fieri videatur, ut id, quod in subiecto est. maneat ipso intereunte subiecto? Monstruosum enim et a veritate alienissimum, ut id, quod non esset, nisi in ipso esset, etiam, cum ipsum non fuerit, possit esse.

R. Illud igitur, quod quaerebamus, inventum est.

A. Quid narras?

R. Id quod audis.

A. Iamne ergo liquido constat animum esse inmortalem?

R. Si ea quae concessisti vera sunt, liquidissime; nisi forte animum dicis, etiamsi moriatur, animum esse.

---

deest E

---

1 sunt *Wac.OR* ipsa sint *WG* **2** ea *om.H, add. Jsl.Qm2sl.* coexistunt] eo exist- *Cac.m2FNWOR*, quo exist- *DHQac.m2* **3** ut *om.T* paries *alt.*] *Rm2sl., om.D* fit] sit *K* **4** cum] quo *G* (quum *pc.*) etiam] eo *B* nigrescat] grescat *K* **4sq.** alium aliquem *CFNWOR* **5** tamen *om.R* **6** at] aut *B*, ac *K* careat] aut *B*, caret *Q* ne] nec *Tpc.Opc.* **7** vocarem *B* **8** R(atio) illut *G* qui *B* non *CFNWOR, om.cet.* **9** in *Hm3sl.* est] sit *J* est – **10** subiecto *om.B* **10** monstrosum *BCFQac.NORac.* **11** veritate] varietate *N* alienissimum] *add.* est *Qm2sl. edd.* **13** R(atio)] A(ug.) *CG*, H(omo) *K*, *om.BT* **14** A(ug.)] R(atio) *KG* **15** R(atio)] A(ug.) *G*, H(omo) *K* id] hoc *D* (hic *ac.*) **16** A(ug.)] R(atio) *KG*, *om.JW* iam nec *TD* liquido] aliquando *H*, a liquido *Qm1* (ad liquidum *pc.m2*) **18** R(atio) *om.BTDKJWGO* sint *lm* R(atio) liquidissime *DO*, A(ug.) liquid- *JW* R(atio) nisi *W* **19** animum *alt. om.R*

A. Numquam equidem hoc dixerim; sed eo ipso, quo interit, fieri ut animus non sit, dico. Nec me ab hac sententia revocat, quod a magnis philosophis dictum est, eam rem, quae, quocumque venerit, vitam praestat, mortem in se admittere non posse. Quamvis enim lumen, quocumque intrare potuerit, faciat id lucere tenebrasque in se propter memorabilem illam vim contrariorum non possit admittere, tamen exstinguitur locusque ille exstincto lumine tenebratur. Ita illud, quod tenebris resistebat, neque ullo modo in se tenebras admisit et sic eis intereundo locum fecit, ut poterat etiam discedendo. Itaque timeo, ne mors ita contingat corpori ut tenebrae loco, aliquando discedente animo ut lumine, aliquando autem ibidem exstincto, ut iam non de omni morte corporis securitas sit, sed aliquod genus mortis sit optandum, quo anima ex corpore incolumis educatur perducaturque ad locum, si est ullus talis locus, ubi non possit exstingui. Aut, si ne hoc quidem potest atque in ipso corpore anima quasi lumen accenditur nec alibi potest durare omnisque mors est exstinctio quaedam animae in corpore vel vitae, aliquod genus eligendum est, quantum homo sinitur, quo id ipsum, quod vivitur, cum securitate ac tran-

---

3–5 *cf.* Plat. Phaed. 105d

---

deest E

---

1 A(ug.)] R(atio) *BTJ* quod *DKJ* **2** animum *D* ne *KOac.* sentia *T*, semna *R* **3** phylosophis *Q* ea *B* res *Bpc.* **4** quocumque] quoque *B* **5** ammitere *BD* (*sim.saepius*), amittere *KR* **7** vim] vero *R* (rationem *pc.sl.*) contrarium *K* **10** se *om.G* tenebris *G* sic] si *Bpc.* facit *H* ut *om.B* **11** discendendo *R*, discendo *Cac.m2Qac.* itaque] iamque *O*, vel iamque *Qm2sl.* continguat *J* **12** loco] luci *N* aliquando – **13** lumine *om.TD* **13** autem *exp.Q*, *om.N* non iam *B* non *om.WO* **14** mortis] cordis *B* **15** sit *om.CFN* quod *K* animo *H* incolomis, incolumis *codd.promiscue* **16** est] et *B* locus] *add.* sit *Bm2* **19** in corpore animae *O* **20** eleg- *H* **21** quo idipsum *elm*, quod ipso *R*, quod ipsum *cet.* *pa* ipsum – tranquillitate *Gmg.* quod *lm*, quo *codd.pae*

quillitate vivatur, quamquam nescio, quomodo istud possit, si anima moritur. O multum beatos, quibus, sive ab ipsis sive abs quolibet, non esse metuendam mortem, etiamsi anima intereat, persuasum est! At mihi misero nullae adhuc rationes, nulli libri persuadere potuerunt.

24. *R*. Noli gemere, inmortalis est animus humanus.

A. Unde hoc probas?

R. Ex his quae cum magna cautione, ut arbitror, superius concessisti.

A. Nihil quidem me minus vigilanter interroganti tibi memini dedisse. Sed conlige iam ipsam summam, oro te; videamus, quo tantis ambagibus pervenerimus, nec me iam interroges volo. Si enim ea breviter enumeraturus es, quae concessi, quonam rursus responsio mea desideratur? An ut moras gaudiorum mihi frustra inferam, si quid boni forte confecimus?

R. Faciam quod te velle video, sed adtende diligentissime.

A. Loquere iam; quid enecas?

---

deest E

1sq. possit fieri *m* **2** si anima – quibus *Gmg*. A(ug.) o multum *TJ*, H(omo) o multum *B* **3** abs] a *Nac*., absque *K* mortem] mentem *B* **4** est] constat *K* misero] *add*. quod *Bm2* **5** persuaderi *Q* **8** iis *lm* cautione] questione *TD* **10** A(ug.) *om.O* **11** oro te summam *T* A(ug.) oro te *O* te] *add*. ut *Bm2sl*. **12** R(atio) videamus *D* perveniremus *H* iam me *TDFNWGOR* **13** ea si enim *Jac*. enumeratus *H* **14** quonam] quoniam *BCKQGR*, quonam *Qm2mg*., vel quonam *Cm3mg*., quid *J* desiderantur *Q* (deseratur *m2mg*.) **15** inferas *Rac*. *lm* R(atio) si quid *B* forte boni *FR*, fortasse boni *O* **17** R(atio) *om.BD* **19** A(ug.) *om.D* iam] nam *Rouen 469*, *add*. quid sum *G*, hic sum *Rouen 469 m* qui *J* quid enecas *om.G Rouen 469* enecas] enegas *Cac.W*, negas *Rm1 pae*, necas *FRpc.m2*, enicas *BHac.Qac.Npc*., encicas *J*, en hic dicas *K*, hinc *D*, enitar *p*

R. Omne, quod in subiecto est, si semper manet, ipsum etiam subiectum maneat semper necesse est. Et omnis in subiecto est animo disciplina. Necesse est igitur semper animus maneat, si semper manet disciplina. Est autem disciplina veritas et semper, ut in initio libri huius ratio persuasit, veritas manet. Semper igitur animus manet nec ⟨umquam⟩ animus mortuus dicitur. Inmortalem igitur animum solus non absurde negat, qui superiorum aliquid non recte concessum esse convincit.

XIV.25. *A.* Iam me volo in gaudia mittere, sed duabus aliquantum revocor causis. Nam primum me movet, quod circuitu tanto usi sumus, nescioquam rationum catenam sequentes, cum tam breviter totum, de quo agebatur, demonstrari potuerit quam nunc demonstratum est. Quare me sollicitum facit, quod tam diu quasi ad insidiandum obambulavit oratio. Deinde non video, quomodo in animo semper sit disciplina, praesertim disputandi, cum et tam pauci eius gnari sint et quisquis eam novit, tanto ab infantia tempore fuerit indoctus. Non enim possumus dicere aut imperitorum animos non esse animos aut esse in animo eam quam nesciant disciplinam. Quod si vehementer absurdum

---

deest E

---

1 R(atio) *om.D* si – **3** est *pr. om.D* **2** subiectum] *add.* ut *Bm2sl.* et – **3** igitur *om.HQac.m2* **3** igitur] *add.* ut *Bm2mg.* semper] *add.* ut *G m* **4** si semper manet *om.G* manet *edd.*, maneat *codd.* **5** semper] *add.* et *Bm2sl.Nsl.* in *om.THKJWG* **7** umquam *add.Fuchs* **8** aliquid – **10** sed *Qm2mg.* **9** concensum *B* **10** iam me] iamne *F* mittere] dimitteres *B*, dimittere *CF pae*, demittere *N*, admittere *R* **11** revoco *N* primum emovet *Bac.* me *om.J* **12** rationem *Cac.m2KN*, ratiocinationum *lm* catenatam *N* **13** demonstrare *Qac.* **14** potuerit *lm*, potuit *codd. pae* **15** facis *Cac.m3FNR* quid *Rpc.* insidiendum *J* **17** sit *om.K* et *om.C* et tam] etiam *B* **18** ignari *TQac.Rac.* eam *om.H* tanto] vel toto *Bmg.* **19** fuit inductus *B* docere *J* (vel dicere *m2sl.*) **20** non esse animos *Bm2sl.* eam *om.J* **21** nesciat *J*, nesciunt *Bpc.m2F* absordum *KJOpc.*, absortum *Qac.m2*

est, restat, ut aut non semper ⟨in animo⟩ sit veritas, aut disciplina illa veritas non sit.

26. *R.* Vides, quam non frustra tantos circuitus egerit nostra ratiocinatio. Quaerebamus enim, quid sit veritas, quod ne nunc quidem in hac silva rerum omnibus paene callibus oberratis video nos investigare potuisse. Sed quid facimus? an incepta omittimus et exspectamus, ecquid nobis librorum alienorum in manus incidat, quod huic quaestioni satisfaciat? Nam et multos ante nostram aetatem scriptos esse arbitror, quos non legimus, et nunc, ut nihil, quod nescimus, opinemur, manifestum habemus et carmine de hac re scribi et soluta oratione et ab his viris, quorum nec scripta latere nos possunt, et eorum ingenia talia novimus, ut nos in eorum litteris, quod volumus, inventuros desperare non possimus, praesertim cum hic ante oculos nostros sit ille, in quo ipsam eloquentiam, quam mortuam dolebamus, perfectam revixisse cognovimus. Illene nos sinet, cum scriptis suis vivendi modum docuerit, vivendi ignorare naturam?

---

deest E

---

1 in animo *lm*, *om.codd. pae* **3** quam] quia *B* circumitus *Q* **4** nostra] nos *Bac.m2* rationatio *Fac.G* **5** hac] *add.* quidem *Rouen 469*, quadam *m* poene *QO* **6** callidus *D* aberratis *J* **7** faciemus *WGOQpc.m2* incoepta *CKF* amittimus *HQac.* exceptamus *Tm1* (expectamus *m2mg.*) ecquid] etquid *Bm1TDK*, ut quid *Bpc.m2*, haec (hic *Qpc.*) quid *HQWO*, quid *Cpc.NJ*, quod *G*, si aliquid *FR* **8** incedat *Cac.*, incaedat *N* **10** scriptores *N* ut *om.W* **11** quod] quos *K* opinemur] obtinemur *D* **12** hoc *Bac.m2* scribi et] scriberet *B*, scripsi et *N*, describi et *TD* ratione *Hac.* nec] ne *DN* **13** rescribta *B* nos] non *Cac.m3Qac.N* eorum *del.Fuchs* **14** inventores *KG* **15** possim *BDHKJG*, possum *F*, possumus *Jpc.* **16** mortuam] more *B* delebamus *Qac.R* **17** vixisse *Qac.* ille *B* sine *B* **18** scripturis *CFNR* vivendi *alm*, cum vivendi *Cpc.NGR p*, vel cum *Hm3sl.*, convivendi *Cac.Hm1 cet. e* ignoraret *B*

A. Non arbitror equidem et multum inde spero, sed unum doleo, quod vel erga se vel erga sapientiam studium nostrum non ei, ut volumus, valemus aperire. Nam profecto ille miseraretur sitim nostram et exundaret multo citius quam nunc. Securus enim est, quod sibi iam totum de animae inmortalitate persuasit, nec scit aliquos esse fortasse, qui huius ignorationis miseriam satis cognoverint et quibus praesertim rogantibus non subvenire crudele sit. Ille autem alius novit quidem pro familiaritate ardorem nostrum, sed ita longe abest et ita nunc constituti sumus, ut vix ad eum vel epistulae mittendae facultas sit. Quem credo iam otio transalpino perfecisse carmen, quo mortis metus excantatus effugiat et antiqua glacie duratus animae stupor frigusque pellatur. Sed interim, dum ista proveniunt, quae in nostra potestate non sunt, nonne turpissimum est perire otium nostrum et totum ipsum animum ex incerto arbitrio pendere deligatum?

XV.27. Ubi est, quod deum et rogavimus et rogamus, ut nobis non divitias, non corporis voluptates, non populares suggestus atque honores, sed animam nostram seque ipsum quaerentibus iter aperiat? Itane nos deseret aut a nobis deseretur?

---

deest E

---

1 *interlocutoris siglum om.BF* **2** vel erga se *om.B*, erga se vel *Rm2mg.* **3** ei] intellegit *J* (vel ei *m2sl.*) valeamus *J* **4** misereretur *palm*, miseratur *e*, miseretur *Gac.* **5** totum] modum *D* **6** nec scis *B*, nescit *HJQac.JW* **7** cognoverunt *edd.exc. p* **9** alios *K* **10** nunc *om.B* ut] et *K* **11** epistolae *HQ* **11sq.** iam ocio credo *O* **12** iam otio] amocio *R* transalbino *K*, transalpina *Qpc.* **13** confugiat *B* animis *J* **14** frigorque *O* appellatur *Bac.FGR* sed] est *C* (vel sed *m3sl.*), Ratio esto *FR* ista] *add.* non *J* perveniant *WG* **16** animum] annum *Qm2mg.* ex *om.B* **17** delegatum *DG*, *add.* est *D* **18** R(atio) ubi est *T* **19** non *alt.*] et *Cac.m2* voluntates *KWGOR* non populares] *Jsl.*, *om.KG* **20** honores sed] honor esse *Hac.m2* **21** ipsam *Cac.m3G*, ipsumque *R* iter] ita *H* appareat *Rac.*, aperiatur *K* deserit *TD*, desereret *KW* **22** deseretur *Rouen 469 m*, deseratur *J*, deseritur *cet. pael*

R. Alienissimum quidem ab ipso est, ut eos, qui talia desiderant, deserat; unde a nobis quoque alienum esse debet ut tantum ducem deseramus. Quare, si placet, repetamus breviter, unde illa duo confecta sint, aut semper manere veritatem aut veritatem esse disputandi rationem. Haec enim vacillare dixisti, quo minus nos faciat totius rei summa securos. An potius illud quaeremus, quomodo esse possit in imperito animo disciplina, quem non possumus non animum dicere? Hinc enim conmotus videbare, ut de illis, quae concesseras, dubitare rursus necesse fuerit.

A. Immo discutiamus prius illa; deinde hoc, quale sit, videbimus. Ita enim nulla, ut opinor, controversia remanebit.

R. Ita fiat, sed adesto totus atque cautissimus. Scio enim, quid tibi eveniat adtendenti: dum nimis pendes in conclusionem et, ut iam iamque inferatur, exspectas, ea quae interrogantur non diligenter examinata concedis.

A. Verum fortasse dicis; sed enitar contra hoc genus morbi, quantum possum. Modo iam tu incipe quaerere, ne superfluis inmoremur.

28. *R.* Ex eo, quantum memini, veritatem non posse interire conclusimus, quod non solum, si totus mundus

---

deest E

---

1 R(atio) *om.TF* **2** deserat *Bm2sl.* a *om.Qac.m2* **3** quo re *Bac.m2* **4** illa *om.B* sint] sinit *K* semper *Bm2mg.* semper manere] permanere *K* **5** aut veritatem *om.B* esse *om.T* R(atio) hec enim *D* **6** vaccilare *KW*, baccilare *Bac.*, baccillare *Qac.* A(ug.) quominus *D* **7** A(ug.) an potius *J* quaerimus *CFQNO* **8** in *Bm2sl.* **9** anima *C* hic *FR* videbar *BTDKJac.G*, videbas *N* **11** A(ug.)] R(atio) *DJ*, *om.TKNG* **12** R(atio) ita *TCac.WO* ut opinor, nulla *edd.* **14** R(atio)] A(ug.) *DJNWGO*, H(omo) *K* R(atio) sed *DKNJWGO* fiet *Rac.* castissimo *K* **15** quod *Cac.* tendenti *B* pendis *R*, pendens *DQac.* **16** conclusione *HFOac.R* inferantur *J* ea *om.R* **18** verbum *Hac.Qac.* **19** tu incipe] tunc ipse *Qac.m2* **21** R(atio) *om.WO* **22** si *om.R*

intereat, sed etiam si ipsa veritas, verum erit et mundum et veritatem interisse. Nihil autem verum sine veritate; nullo modo igitur interit veritas.

A. Agnosco ista et multum miror, si falsa sunt.

R. Ergo illud alterum videamus.

A. Sine me paululum considerare, oro te, ne huc iterum turpiter redeam.

R. Ergone interisse veritatem verum non erit? Si non erit verum, non ergo interit. Si verum erit, unde post occasum veritatis verum erit, cum iam veritas nulla est?

A. Nihil habeo, quid plus cogitem atque considerem; perge ad aliud. Certe faciemus, quantum possumus, ut docti atque prudentes viri legant haec et nostram, si qua est, corrigant temeritatem; nam me nec modo nec aliquando arbitror, quid contra hoc dicatur, posse invenire.

29. *R*. Numquidnam ergo dicitur veritas, nisi qua verum est quicquid verum est?

A. Nullo modo.

R. Numquidnam recte dicitur verum, nisi quod non est falsum?

A. Hinc vero dubitare dementia est.

---

deest E

---

1 erit] enim *B* **2** R(atio) nihil *WO* A(ug.) nullo modo *WO* **3** R(atio) ergo igitur *WO* **6** A(ug.) *om.T* ne] vel non *Jm2sl.* **8** R(atio) *om.TN* ergone] *add.* te si *B* (si *m2mg.*) A(ug.) si non *JNWO*, H(omo) si non *K* si – **9** interit *om.B* **9** R(atio) Si verum *JW*, R(atio) id verum *O*, R(atio) sed verum *G* si] id *O*, sed *cet. exc.JW* unde – **10** erit *Bm2mg.* **11** A(ug.) *om.N* quod *J* **12** ad aliud] *add.* atque considera *J* R(atio) certe *TDCKFJWGORQm2sl.* **14** me *Cm2sl., om.FN* aliquando] aliquod *Bac.* **15** arbitror – **17** verum est *Dm3mg.* quod *Dm3Cac.FQpc.R* inveniri *FNGac.* **16** R(atio)] *om.CKFJWGOR, eras.TQ*,A(ug.) *D* numquidnam] num quid ergo nam *Hac.* qua] quia *TDKNWG* **18** A(ug.)] R(atio) *D*, *eras.T* **19** R(atio)] A(ug.) *D* **21** A(ug.)] R(atio) *D* hic *Bac.m2* non dubitare *Q*

R. Num falsum non est, quod ad similitudinem alicuius adcommodatum est neque id tamen est, cuius simile adparet?

A. Nihil quidem aliud video, quod libentius falsum vocem. Sed tamen solet falsum dici etiam, quod a veri similitudine longe abest.

R. Quis negat? sed tamen quod habeat ad verum nonnullam imitationem.

A. Quomodo? Non enim, cum dicitur iunctis alitibus anguibus Medeam volasse, ulla ex parte res ista verum imitatur. quippe quae nulla sit nec imitari aliquid possit ea res, quae omnino non sit.

R. Recte dicis; sed non adtendis eam rem, quae omnino nulla sit. ne falsum quidem posse dici. Si enim falsum est. est: si non est, non est ⟨falsum⟩.

A. Non ergo dicemus illud de Medea nescio quod monstrum falsum esse?

R. Non utique; nam si factum est, quomodo falsum est, si non est factum, quomodo monstrum est?

9–11 *cf.* Cic. inv. 1,27 (Hagendahl, Test. 335)

---

deest E

---

1 R(atio) *om.D* num] nam *DFac.*, non *Q* (quod nonne *sl.*) quid *Hpc.* **4** *interlocutoris siglum om.KG* **5** vocem – falsum *om.B* R(atio) sed tamen *T* **6** similitudinem *R* **7** R(atio)] A(ug.) *TG*, H(omo) *K* **9** A(ug.)] R(atio) *TKG* R(atio) non enim *BD*, A(ug.) non enim *T* iunctos *Q* (iunctis *m2mg.*), adiunctis *B* **10** angibus *Bac.*, anguinibus *K*, anguium *H*, angues (*corr. ex* sanguinis) *Qm1* (anguibus *m2mg.*) mediam *J* re *K* **11** cum nec *N* A(ug.) nec imitari *D* **13** R(atio)] H(omo) *BK* **14** A(ug.) ne falsa *D* ne falsum] deus *K* falsam *TCpc.m3FQOR*, falsa *BDCm1N* dicis *K* si *om.K* **15** et si *N* si non est *G Rouen 469*, si est non *cet.* non est falsum *edd.*, non est *codd.* **16** *interlocutoris siglum om.BKW* dicimus *CW* media *J*, medeo *K* monstrum] nostrum *D* **18** R(atio)] A(ug.) *W* factum – **19** factum] falsum est *Rouen 469 m* est *pr. om.B* **19** si non est *Cm2sl.*, *om.FR*

A. Miram rem video. Itane tandem cum audio:

'angues ingentes alites iuncti iugo',

non dico falsum?

R. Dicis plane. Est enim quod falsum esse dicas.

A. Quid, quaeso?

R. Illam scilicet sententiam, quae ipso versu enuntiatur.

A. Et quam tandem habet ista imitationem veri?

R. Quia similiter enuntiaretur, etiamsi vere illud Medea fecisset. Imitatur ergo ipsa enuntiatione veras sententias falsa sententia. Quae si non creditur, eo solo imitatur veras, quod ita dicitur, estque tantum falsa, non etiam fallens. Si autem fidem impetrat, imitatur etiam creditas veras.

A. Iam intellego multum interesse inter illa, quae dicimus, et illa, de quibus dicimus aliquid; quare iam adsentior – nam hoc solo revocabar – quicquid falsum dicimus, non recte dici, nisi habeat veri alicuius imitationem. Quis enim lapidem falsum argentum esse dicens non iure rideatur? Tamen si quisquam lapidem argentum esse dicat, dicimus falsum eum dicere, id est falsam proferre sententiam. Stannum autem vel plumbum non absurde, ut opinor, falsum

---

2 Pacuv. frg. 397 Ribb. *apud* Cic. inv. 1,27 (Hagendahl, Test. 492a)

---

deest E

---

1 A(ug.)] R(atio) *W* A(ug.) itane *W* cum audio *om.FR* **2** anges *J*, angus *G* ingentes] ingens *KG*, *add.* dracones atque *J* aliter *F*, alitibus *R* iunctos *Qpc.m2Rouen 469 edd.exc. p* **4** discis *D* dicas] alites *J* **6** verso *Bac.Rpc.* **8** A(ug.) *om.D* quantandem *T*, quantamdem *D* habetis tam *K* istam *G* **9** R(atio) *om.TD* quia] *add.* cum *WO* media *JRac.* **10** fecisset] *add.* malefica *J* **13** impetrat] imperat *FORQpc.m2* credita *R* veras *om.TD* **14** quae – **15** illa *om.RCac.m2* **15** dicimus] quaerimus *W* **16** revocabar *Bm2sl.* **17** imitationem] similitudinem *Cm1* (vel imitationem *m3sl.*) **18** dicens] dicis *R* irrideatur *Bpc.m2* **19** dicat] dicamus *K* **20** dicere] dicimus *D* stagnum *BTDCHJWR*

argentum vocamus, quod id res ipsa velut imitatur; neque ex eo falsa est nostra sententia, sed illud ipsum, de quo enuntiatur.

XVI.30. *R*. Bene intellegis. Sed illud vide, utrum et argentum falsi plumbi nomine congruenter adpellare possimus.

A. Non mihi placet.

R. Quid ita?

A. Nescio; nisi illud video vehementer contra voluntatem meam dici.

R. Num forte propterea quod argentum melius est et quasi in contumeliam eius dicitur. plumbi autem quidam velut honor est, si falsum argentum vocetur?

A. Prorsus explicasti quod volebam. Et ideo credo iure infames intestabilesque haberi, qui muliebri habitu se ostentant, quos nescio utrum falsas mulieres an falsos viros melius vocem. Veros tamen histriones verosque infames sine dubitatione possumus vocare aut, si latent nec infame quicquam nisi a turpi fama nominatur, veros nequam non sine veritate dicimus, ut opinor.

---

deest E

1 id *om.B* vel *J* **2** nostra *Bm2sl.* sed *Bm.al.sl.* **3** enuntiabatur *B*, enuntietur *K*, enuntiat *D*, nunciatur *CR* **4** intelleges *C* **5** falsi] falso *W*, quasi *K* abbellare *K* possumus *JW* **8** R(atio) *om.T* quid] vel cur *Jm2sl.* **9** A(ug.) *om.T* **11** R(atio) *om.D* num] non *B*, nunc *D*, numquid *Jpc.* **12** contumelia *T* plumbum *Qpc.OR* quiddam *BQac.*, quidem *F* **13** honor est] honorem *Qac.m2* **14** A(ug.)] R(atio) *D* **15** in fame sint stabiles quae *Q* (infames instabilesque *pc.*) indetestabilesque *B*, vel de(testabilesque) *Jm2sl.* **16** ostentantur *G*, ostendant *KJ*, ostendunt *R* falsos] falso *D* **17** vocemus *D* veros] viros *BHQac.* hystriones *O*, striones *BTDKJ*, istri- *Bpc.*, vel striones *Cm2sl.* verosque] virosque *BHQac.m.al.* **18** possum *CFNOR* lateant *Q* **19** quiquam *R* a *FNOR, om.cet.* turpis *DRGac.* nominantur *Bpc.m2* viros *Bpc.m2* nequaquam *DHFQpc.m.al.O* **20sq.** R(atio) ut opinor alius locus *T*

R. Alius locus nobis erit de istis rebus disserendi; multa enim fiunt, quae quasi facie populari turpia videntur, aliquo tamen fine laudabili honesta monstrantur. Et magna quaestio est, utrum patriae liberandae causa muliebri tunica indutus debeat hostem decipere, hoc ipso, quo mulier falsa sit, fortasse verior vir futurus, et utrum sapiens, qui aliquo modo certum habeat necessariam fore vitam suam rebus humanis, malit emori frigore quam femineis vestibus, si aliud non sit, amiciri. Sed de hoc, ut dictum est, alias videbimus. Profecto enim cernis, quantae inquisitionis indigeat, quatenus ista progredi debeant, ne in quasdam inexcusabiles turpitudines decidatur. Nunc autem, quod praesenti quaestioni satis est, iam puto adparere neque dubitari non esse falsum quicquam nisi veri aliqua imitatione.

XVII.31. *A.* Proficiscere ad reliqua; nam hoc mihi bene persuasum est.

R. Ergo illud quaero, utrum praeter disciplinas, quibus erudimur et quibus etiam ipsum studium sapientiae adnu-

---

3–5 *cf.* Quintil. decl. min. 282 (Hagendahl, Test. 530)

---

deest E

---

1 R(atio) *om.F* disserendum *K* **2** videntur] vel vitantur *Jm2sl.* aliquo] alio *KJWGO* **3** monstratur *Rac.m2* et] hinc *R* **4** utrum] verum *D*, *add.* quis *Fuchs* **5** H(omo) hoc *R* ipsum *Cac.FNOR* falsi *K* **6** sit] fit *KW* vereor *HWac.R* **8** malit emori] malite moveri *B*, malit mori *HWGac.O* **9** amictuiri *N*, amictiri *K*, amiciturus *R* R(atio) de hoc *R* (sed *om.*), A(ug.) sed *W* de *om.KJG* ut] quod *N* aliis *K* **10** R(atio) profecto *KG* **11** quatinus *BJ* ista] is *B*, ipsa *O* nec *R* **12** turpidines *J* praesente *G* **13** questione *GR* iam *om.KJG* neque] *add.* enim *N* dubitare *KWGOR* **14** esse] posse *KJG*, est *Cac.* nisi] sine *TDpc.FRQpc.m2*, sive *Dac.* aliquam imitationem *HQac.m2* **15** reliqua] *enumerationem artium liberalium* (*inc.* disciplinas dicit grammaticam ...) *add.Cm2mg.*, *in textum receperunt FR* **17** R(atio) *eras.T*, *om.D* illud ergo *B* **18** erudimur] veri dicimur *Qac.* studium ipsum *J* adnumerare *WG*

merari decet, possimus quicquam ita verum invenire, quod non sicut theatricus Achilles ex aliqua parte falsum sit, ut ex alia verum esse possit.

A. Mihi videntur multa inveniri. Non enim disciplinae istum habent lapidem, nec tamen, ut verus sit lapis, imitatur aliquid, secundum quod falsus dicatur. Quo uno conmemorato vides iam innumerabilibus supersedendum esse, quae sponte occurrant cogitantibus.

R. Video prorsus. Sed nonne tibi videntur uno corporis nomine includi?

A. Viderentur, si aut inane nihil esse certum haberem aut ipsum animum inter corpora numerandum arbitrarer aut etiam deum corpus aliquod esse crederem. Quae omnia, si sunt, ad nullius imitationem falsa et vera esse video.

R. In longum nos mittis, sed utar, quantum possum compendio. Certe enim aliud est quod inane adpellas, aliud quod veritatem.

A. Longe aliud. Quid enim me inanius, si veritatem inane aliquid puto aut tantopere inane aliquid adpeto? Quid enim aliud quam veritatem invenire desidero?

---

deest E

---

1 possumus *DJWG* **2** achillis *R* **3** alia] aliqua *C* (vel alia *m3sl.)FNOQpc.m2* **4** A(ug.)] R(atio) *T*, *om.D* videtur *Cac.m2FOR* invenire *FWGR* **6** secundum] per *J* R(atio) quo uno *TD* quod *G* uno *om.G* commemorata *G*, incommemorato *K* **8** occurrunt *FR* cogitationibus *HQac.m3NG* **9** R(atio)] A(ug.) *TDN*, H(omo) *H* videor *H* R(atio) sed nonne *TDN* non *HJac.* ut uno *Q*, in uno *N* **10** concludi *WG* **11** *interlocutoris siglum om.HQm1*, R(atio) *Qm2sl.* videntur *K* esset *D* haberet *D*, habere *T* **13** crederemus *D* R(atio) quae omnia *D* **14** ad *OG m*, *om.N*, et *Qac.m3 cet. pael* imitationem *Qm3OG m*, imitatione *cet.pael* esse *om.H* **15** R(atio)] H(omo) *Qpc.m2* in] et *R* quanto *TDHQJG*, quando *W* **16** impendio *F* R(atio) certe *DQpc.m2* **17** veritate *D* **18** R(atio) quid enim *D* quid *om.R*, quod *G* me] *add.* aliud *B* **19** aliquid *pr.*] aliquot *K* tanto opere *D* inane *alt.*] inaniter *Cac.m2FR* aliquid inane *edd.* peto *R*

R. Ergo et illud fortasse concedis, nihil verum esse, quod non veritate fiat, ut verum sit.

A. Iam hoc olim manifestum est.

R. Num dubitas nihil esse inane praeter ipsum inane [aut certe corpus]?

A. Prorsus non dubito.

R. Opinor ergo, veritatem corpus esse aliquod credis.

A. Nullo modo.

R. Quid in corpore?

A. Nescio.

R. Nihil ad rem; arbitror enim vel illud te scire, si est inane, magis illud esse, ubi nullum sit corpus.

A. Hoc sane planum est.

R. Quid igitur inmoramur? An tibi aut veritas videtur fecisse inane aut aliquid verum esse, ubi veritas non sit?

A. Non videtur.

R. Non est ergo inane verum, quia neque ab eo, quod inane non est, inane fieri potest et, quod veritate caret, verum non esse manifestum est et omnino ipsum, quod inane dicitur, ex eo, quod nihil sit, dicitur. Quomodo igitur

---

deest E

---

1 R(atio) *om.D*, *cancell.O* illud et *R* concedis fortasse *W*, concessisti fortasse *G* concedis] *add.* desidero *FR*, concedi *Rpc.* nihil verum esse *om.FR* **2** quod – sit *post* **3** olim *tr.FR*, *add.* H(omo) iam hoc olim manifestum est *F* in veritate non *J* ut] et *Jac.* **4** num] non *KFWO*, nam *Rac.* inani *Cac.m2N*, inanem *T* **5** aut certe corpus *del.Fuchs* **6** non dubito prorsus *Cac.* **7** opinor *om.CKJWGO*, *exp.Q* ergo] ego *Cac.m2*, *add.* quod *N* veritatem *exp.Cm2* (*add.* inane *sl.*) **9** R(atio) quid in corpore *om.O* **10** A(ug.) nescio *om.O* **11** R(atio) *om.DHKQWGm* nihil ad rem *om.O* R(atio) arbitror *DHKQWGO* **12** inane *om.WO* illud] ibi *Fuchs* **13** A(ug.)] R(atio) *m* planum] plenum *B*, sanum *K* **14** R(atio)] A(ug.) *m* R(atio) an tibi *m* videatur *J* **18** et *om.F* caret] cadit *G* **19** A(ug.) manifestum *D* **20** sit *om.K*

potest verum esse, quod non est, aut quomodo potest esse, quod penitus nihil est?

A. Age iam, inane tamquam inane deseramus.

XVIII.32. Quid de ceteris dicis?

R. Quid nisi id quod vides mihi plurimum suffragari? Restat enim animus et deus. Quae duo si propterea vera sunt, quod in his est veritas, de inmortalitate dei nemo dubitat. Animus autem inmortalis creditur, si veritas, quae interire non potest, etiam in illo esse probatur. Quare iam illud ultimum videamus. utrum corpus non sit vere verum, id est non in eo sit veritas, sed quasi quaedam imago veritatis. Nam si et in corpore, quod satis certum est recipere interitum, tale verum invenerimus, quale est in disciplinis, non continuo erit disputandi disciplina veritas, qua omnes verae sunt disciplinae. Verum est enim et corpus, quod non videtur disputandi ratione esse formatum. Si vero et corpus imitatione aliqua verum est et ob hoc non liquidum verum, nihil erit fortasse, quod impediat disputandi rationem, quominus ipsa veritas esse doceatur.

A. Interim quaeramus de corpore; nam ne hoc quidem cum constiterit, video istam controversiam terminatam.

---

deest E

---

1 quod – potest esse *Tm2mg.* **2** penitus] per se *KJWG* **3** *interlocutoris siglum om.KJWGO* iam] nunc *aelm* deseramus] disser- *KWGO* **4** R(atio) quid *B aelm*, quod *F* de ceteris quid *H* dicis] *add.* A(ug.) quid *JG m*, H(omo) quid *K*, dicimus *TD p*, dicis *CFNR aelm*, dices *cet.* **5** R(atio)] A(ug.) *W ael*, H(omo) *B*, *om.p* nisi *om.KJG m* id *om.KFJGR m* video *Fuchs* **6** quae *om.B* si duo *B* **7** veritas est *J* **8** credetur *TWpc.* **9** in illo] nullo *D* probabitur *BFWO* quare] quaere *TJ* **10** illum *RO* corporis *R* **11** in eo] ideo *KJG*, vel in eo *Jm2sl.* sit in eo *O* **12** et si *O* **13** tale] valet *KG*, valet tale *WO*, valere tale *J* **14** disciplina *ante* non *tr.N* **15** verum] per deum *KG*, verum per deum *J* **16** formatum *om.B* si vero] sive *H*, si vera *G* et] est *G* **17** ob] ad *G* ad liquidum *Rouen 469 edd.* **18** rationem disputandi *WG* **20** A(ug.) *om.T* nam] non *D* **21** terminatam] nominatam *B*

R. Unde scis, quid velit deus? Itaque adtende. Nam ego puto corpus aliqua forma et specie contineri, quam si non haberet, corpus non esset, si veram haberet, animus esset. An aliter putandum est?

A. Adsentior in parte, de cetero dubito. Nam, nisi teneatur aliqua figura, corpus non esse concedo. Quomodo autem, si eam veram haberet, animus esset, non satis intellego.

R. Nihilne tandem de primi libri exordio et de tua illa geometrica recordaris?

A. Bene conmemorasti; recordor prorsus ac libentissime.

R. Talesne in corporibus figurae inveniuntur, quales illa disciplina demonstrat?

A. Immo incredibile est, quanto deteriores esse convincuntur.

R. Quas ergo istarum veras putas?

A. Ne, quaeso, etiam istuc me interrogandum putes. Quis enim mente tam caecus est, qui non videat istas, quae in geometrica docentur, habitare in ipsa veritate aut in his etiam veritatem, illas vero corporis figuras, siquidem quasi ad istas tendere videntur, habere nescio quam imitationem veritatis et ideo falsas esse? Iam enim totum illud, quod ostendere moliebaris, intellego.

---

deest E

---

1 R(atio) *om.Bac.T* **3** verum *WO* haberet *alt.*] habetur et *K* **4** est *om.FR*, esse *K* **5** in partem *CNR ael* **6** teneatur] te ne agatur *R* **7** haberet] *add.* et *R*, habere *Bac.T* non esset satis *G* **9** de *pr. om.D* illa tua *edd.* **11** conmemorasti *WGO m*, commemoras *cet. pael* **11sq.** libentissime] *add.* recordor *WO* **15** A(ug.)] R(atio) *W*, *om.T* quando *D* convincantur *H*, convincitur *Tac.m2D* **17** R(atio)] A(ug.) *Tac.W* **18** A(ug.)] R(atio) *W* istud *DHKQJR* interrogante *D* **19** ista *N*, istos *G* qua *G* **20** geometria *Dpc.Cac.m2J* aut] *add.* et *KJ* **21** veritate *K* figuras *G lm*, *om.cet. pae* **23** falsa *DCac.m2*, falsos *KN* R(atio) iam enim *F* iam – **24** intellego *om.D*

XIX.33. *R*. Quid ergo iam opus est, ut de disciplina disputationis requiramus? Sive enim figurae geometricae in veritate sive in eis veritas sit, anima nostra, id est intellegentia nostra, contineri nemo ambigit ac per hoc in nostro animo etiam veritas esse cogitur. Quod si quaelibet disciplina ita est in animo ut in subiecto inseparabiliter nec interire veritas potest, quid, quaeso, de animi perpetua vita nescio qua mortis familiaritate dubitamus? An illa linea vel quadratura vel rotunditas habent alia, quae imitentur, ut vera sint?

A. Nullo modo id possum credere, nisi forte aliud sit linea quam longitudo sine latitudine et aliud circulus quam linea circumducta undique ad medium aequaliter vergens.

R. Quid ergo cunctamur? An ubi ista sunt, veritas non est?

A. Avertat deus amentiam.

R. An disciplina non est in animo?

A. Quis hoc dixerit?

R. Sed forte potest intereunte subiecto id, quod in subiecto est, permanere?

A. Quando mihi hoc persuadetur?

R. Restat, ut occidat veritas.

A. Unde fieri potest?

---

deest E

---

1 R(atio)] A(ug.) *D*, *om.F* ut de] unde *Q* (vide *ac.*) disciplinam *Q* **2** geometriae *JW* **3** veritatem *R* sit] *add.* anima intellectualis *K* animo nostro *J* nostra] *add.* eius *FR* **4** continere *OR* nemo] nomen *OR* **5** cogitur esse *WG* A(ug.) quod si *T* qualibet *BKWG* **6** in *alt.* *om.F* **7** quid *om.J*, quod *K* perpetua vita] perpetuitate *TD* **8** R(atio) nescio qua *D* illa linea] illa in ea *B* **9** imitantur *BHKQac.WG* **11** id] hic *D* sit – **12** aliud *om.K* **12** longitudo *J* **16** *interlocutoris siglum* *om.TDH* avertas *D* amentiam] *add.* hanc *Rm2sl.* **17** R(atio) *om.TDHQac.m2* **19** R(atio) *om.WO* **21** A(ug.)] R(atio) *WO* **22** R(atio)] A(ug.) *WO* ut] at *Hac.m2* **23** A(ug.)] R(atio) *Kac.WO* unde] vide *D*

R. Inmortalis est igitur anima. Iamiam crede rationibus tuis, crede veritati; clamat et in te sese habitare et inmortalem esse nec suam sibi sedem quacumque corporis morte posse subduci. Avertere ab umbra tua, revertere in te; nullus est interitus tuus nisi oblitum esse, quod interire non possis.

A. Audio, resipisco, recolere incipio. Sed, quaeso, illa quae restant expedias, quomodo in animo imperito non enim eum mortalem dicere possumus – disciplina et veritas esse intellegantur.

R. Aliud ista quaestio volumen desiderat, si eam vis tractari diligenter. Simul et illa, quae, ut potuimus, investigata sunt, recensenda tibi esse video, quia, si nihil eorum, quae concessa sunt, dubium est, multum nos egisse arbitror nec cum parva securitate cetera quaerere.

XX.34. *A*. Ita plane est, ut dicis, et obtempero tuis praeceptis libens. Sed illud saltem impetrem, antequam terminum volumini statuas, ut quid intersit inter veram figuram, quae intellegentia continetur, et eam, quam sibi

---

deest E

---

1 R(atio)] A(ug.) *W*, *om.O* es *Cac.m2F* A(ug.) iamiam *DC* credere *H*, credo *D* **2** R(atio) crede *DC* **3** sibi suam *edd.* quamcumque *Bac.*, quaecumque *K* **4** avertere] a veritate *Qpc.* **5** interitus est *J* oblitum] *add.* te *Cm2sl.KQJWGO edd.*, oblitam *Bm1TCac.KFNJWGO*, oblitus *Bpc.m2* **6** non *om.KG* possit *R* **7** audire sipisco *R*, resispiscor *D* recolere *G aelm*, recolere me *cet.p* quero *T* **8** expediam *R* **9** eum *Cm2sl.* discipline *K* **10** intellegantur *Qpc.WO*, intellegat *K*, -atur *Qac.cet.* **11sq.** vis tractare *T*, tractare vis *JWGO*, tractares vis *K* **13** sunt *om.FCac.m2*, *post* **12** quae *tr.R* quia si] quasi *TDK* nil *H* **14** nos] non *K* **15** cetera *om.TD* **16** plane *om.m* et] set *Cpc.m2* **16sq.** praeceptis tuis *edd.exp.p* **17** saltim *CHFNac.WR* **18** voluminis *DHWO*, *add.* istius *Dac.* statues *WO*, statuis *Bac.TKQ*, facias *Tm2mg.* **19** figuram *om.R*

fingit cogitatio. quae graece sive phantasia sive phantasma dicitur, breviter exponas.

R. Hoc quaeris, quod videre nisi mundissimus non potest et ad cuius rei visionem parum es exercitatus; neque nunc per istos circuitus aliud quam exercitationem tuam, ut illud videre sis idoneus, operamur. Tamen interesse plurimum, quomodo possit doceri, fortasse breviter planum facio. Fac enim te aliquid esse oblitum aliosque te velle quasi in memoriam revocare. Dicunt ergo illi: 'numquidnam hoc est aut illud?' diversa velut similia proferentes. Tu vero nec illud vides, quod recordari cupis, et tamen vides non hoc esse quod dicitur. Numquidnam tibi, cum hoc evenit, omni modo videtur oblivio? Nam ipsa discretio, qua non admittitur, quod falso admoneris, pars quaedam recordationis est.

A. Ita videtur.

R. Tales ergo nondum verum vident, falli tamen decipique non possunt et, quid quaerant, satis norunt. At si tibi quispiam dicat te post paucos dies risisse quam natus es, non audes dicere falsum esse et si auctor sit, cui fides habenda est, non recordaturus, sed crediturus es; totum enim tempus illud validissima tibi oblivione sepultum est. An aliter putas?

A. Prorsus consentio.

---

deest E

---

1 fantasia *DHOR*, fantassia *J* sive phantasma *om.R* fantasma *DHKO*, phantasmata *Cac.* **2** exponam *K* **3** mundissimus] *add.* oculus *Qm2mg.O* non *om.FG* **4** potest *om.G* revisionem *K* neque – **5** circuitus *Cm2mg.*, *om.FR* **5** exercitationem] expectationem *J* **6** operamur] opinamur *KJG* **7** posset *B* **8** aliudque *N* **10** ne *ORF* **11** recordari] -are *K*, revocari *TD* **12** eveniet *K* **13** videt *K* oblivione *K* qua *om.KG* amittitur *Bac.HKG* **14** est *om.G* **16** vident] dicent *Cac.m3F*, dicunt *R* (diceret *ac.*) **17** norunt] non possunt *D* **18** quisquam *H* quam] quando *O* **19** auctoris *Bac.*, auctori *K* **21** enim] autem *G* tempus] item *B* oblivione tibi *edd.* tibi *om.F* **23** consencior *R*

R. Haec igitur ab illa oblivione plurimum differt, sed illa media est. Nam est alia recordationi revisendaeque veritati propior atque vicinior; cui simile est, quando videmus aliquid certoque recognoscimus id nos vidisse aliquando atque nosse adfirmamus, sed ubi aut quando aut quomodo aut apud quem nobis in notitiam venerit, satagimus repetere atque recolere. Ut si de homine nobis contigerit, etiam quaerimus, ubi eum noverimus; quod cum ille conmemoraverit, repente tota res memoriae quasi lumen infunditur nihilque amplius, ut reminiscamur, laboratur. An hoc genus ignotum tibi est aut obscurum?

A. Quid hoc planius? aut quid crebrius mihi accidere solet?

35. *R*. Tales sunt, qui bene disciplinis liberalibus eruditi, siquidem illas sine dubio in se oblivione obrutas eruunt discendo et quodam modo refodiunt; non tamen contenti sunt nec se tenent, donec totam faciem veritatis, cuius quidam in illis artibus splendor iam subrutilat, latissime

---

14–16 *cf*. Retract. 1,4,4

---

deest E

---

2 alia] illa *JWOQm2mg*. recordatione *K* revisendique *R* **2sq.** revisendae veritati recordationique *O* **4** certeque *G*, certo quod *Bpc.m.al*., certo *R* certo querere cognosc- *K* id nos *CFNOR aelm*, nos vidisse id *G*, nos id *cet.p* **5** sed] *add*. ut *D* aut quando *Qm2mg*. quomodo] modo *TD* **6** notitia *D* satis agimus *KJWGO* **7** contigerit] congerit *K* **8** etiam – **9** infunditur *om.R* quaeramus *Qpc.WG* eum] cum *B* **9** totas *W*, totum *K* infundit *K* **10** reminiscamus *HKG*, reminiscatur *BTDCFJN*, -antur *R* **12** quid *alt*.] qui *K* accedere *Cac.HNOR*, accideret *K* **14** R(atio) *Qm2sl*. discipline *K* **15** sic quidem *TD* illa *BC*, illam *K* obrutas eruunt] obruta servant *B*, obruta serviunt *DC*, obruta erunt *Qac*. **16** discendendo *Cac*., dicendo *KJac*. et quodam modo refodiunt *om.R* modum *K* nec tamen *edd.exc.p* **17** se tenendo nec *HQac*. **18** splendor iam *edd*., iam splendor *codd*. subrutulat *J*, subruit laetat *Qac.m2* latissime *m*, laetissime *codd*. *pael*

atque plenissime intueantur. Sed ex his quidam falsi colores atque formae velut in speculum cogitationis se fundunt falluntque inquirentes saepe ac decipiunt putantes illud totum esse, quod norunt vel quod inquirunt. Ipsae sunt illae imaginationes magna cautione vitandae; quae deprehenduntur fallaces, cum cogitationis variato quasi speculo variantur, cum illa facies veritatis una et inmutabilis maneat. Tum enim alterius atque alterius magnitudinis quadratum sibi cogitatio depingit et quasi ante oculos praefert, sed mens interior, quae vult verum videre, ad illud se potius convertat, si potest, secundum quod iudicat illa omnia esse quadrata.

A. Quid, si nobis quispiam dicat secundum id eam iudicare, quod videre oculis solet?

R. Quare ergo iudicat, si tamen bene erudita est, quantamvis pilam veram vera planitie puncto tangi? Quid tale umquam oculus vidit aut videre potest, cum ipsa imaginatione cogitationis fingi quicquam huiusmodi non potest? An non hoc probamus, cum etiam minimum circulum imagi-

deest E

---

1 plenissime] amplissime *J* intueatur *BKWG*, intuentur *J* **2** cogitationes *Bpc.TD*, -nibus *K* se fundunt] effundunt *HKQJWGO*, *add.* se *Jsl.* **3** putantes – **4** inquirunt *om.R* **4** ipsa *H* **5** imaginationes *om.KJG*, imagines *Jm3mg.* quae] qua *F*, *om.R* deprehendunt *G* **6** cogitationes *CHpc.m3FWORQpc.m2* variato *om.K* **7** et inmutabilis] etiam mut- *Cac.m2* **8** tum *N elm*, quam *BTDCm2mg.HKQm1G*, quamvis *J p*, cum *CFWORQm2sl. a* atque alterius *om.K* **9** profert *B*, perfert *G* **11** convertit *J* omnia illa *BHKQJWG* **13** *interlocutoris siglum om.BDFQac.m2R* ideam *TK* **14** videri *F* oculus *B* (-os *ac.*) **15** R(atio) *om.BTDHFQac.m2R* iudicat *W lm*, iudicatur *OQpc.m2*, iurat *Qm1 cet. pae* bene tamen *D* **16** vera] veram *WO*, verae *J* planiciem *WO*, -cies *R* compuncto (u *s.* o *pr.*) *R*, puncti *Cpc.* tangit *R* qui *Q* talem *D* **17** oculus *N*, -lis *cet.* ipsa *om.G*, ipsam *TD* imaginationem *T*, maginationem *D* **18** fingi] *add.* tale *N*, *add.* quid tale *Cac.FR* potes *K* **19** etiam cum *Jpc.*

nando animo describimus et ab eo lineas ad centrum ducimus? Nam cum duas duxerimus, inter quas quasi acu vix pungi possit, alias iam in medio non possumus ipsa cogitatione imaginaria ducere, ut ad centrum sine ulla conmixtione perveniant, cum clamet ratio innumerabiles posse duci nec sese in illis incredibilibus angustiis nisi centro posse contingere, ita ut in omni earum intervallo scribi etiam circulus possit. Hoc cum illa phantasia implere non possit magisque quam ipsi oculi deficiat, siquidem per ipsos est animo inflicta, manifestum est et multum eam differre a veritate et illam, dum haec videtur, non videri.

36. Haec dicentur operosius atque subtilius, cum de intellegendo disserere coeperimus, quae nobis pars proposita est, cum de animae vita quicquid sollicitat, fuerit, quantum valemus, enucleatum atque discussum. Non enim credo te parum formidare, ne mors humana, etiamsi non interficiat animam, rerum tamen omnium et ipsius, si qua comperta fuerit, veritatis oblivionem inferat.

---

deest E

---

1 discribimus *HR* et ab eo] oblico *J* (vel et obeo *m2sl.*) **2** nam – **3** possit *om.R* quas quasi] quasi *B* (quas *pc.*), has quasi *J* **3** pungi] pingi *J* posset *TD* **4** imaginaria] imaginari ac *Cac.FR* commixione *J*, comixcione *R* **5** rationi numerabiles *KG* **6** nec sese] necesse *TCG*, nec esse se *FR*, se *del.F* angustiis] *add.* cui *Rm2* **7** omnes *K* intervallos *K* etiam] eam *K* **8** circuli *TD* fantasia *DHKJR* possint *TD* **9** qua *B* deficiat *BCpc.HQN*, deficiet *J*, deficiant *Cac. cet.* **10** anima *BCac.* A(ug.) manifestum *DJWGac.O*, H(omo) manifestum *BKRm2* ea *Q* deferre *CJ* **11** illa *BDKWO* **12** R(atio) haec dicentur *BHKJOR* dicentur] videntur *TD* R(atio) operosius *D* de] deo *Qac.m2* **13** caeperimus *BOR* praeposita *B* **14** vita *om.K* solicita *W*, sollicita *HQJpc.*, sollicitata *Jac.G*, sollicitatu (*!*) *K*, solita *O* fuerat *Q* **15** valuimus *Jpc.* enucleatum] *add.* est *KG* enim *om.J* **18** comperta] comparata *Qac.* fuerit] *add.* ut *KW*

A. Non potest satis dici, quantum hoc malum metuendum sit. Qualis enim erit illa aeterna vita vel quae mors non ei praeponenda est, si sic vivit anima, ut videmus eam vivere in puero mox nato? ut de illa vita nihil dicam, quae in utero agitur; non enim puto esse nullam.

R. Bono animo esto. Deus aderit, ut iam sentimus, quaerentibus nobis, qui beatissimum quiddam post hoc corpus et veritatis plenissimum sine ullo mendacio pollicetur.

A. Fiat, ut speramus.

---

deest E

---

1 *interlocutoris siglum om.TQac.m2* **2** erit *om.OR* **3** videamus *Tac.D* **4** nihil *om.W* dicat *D* **5** A(ug.) non enim *T* puto esse] putasse *Qac.m2* **6** esto] est *B* (vel esto *m2mg*.), es *CFJWOR*, esse *K* **7** post] pro *R* **8** planissimum *H* polliceatur *R* **10** *interlocutoris siglum om.BHKQac.m2* sicut *T*

DE INMORTALITATE ANIMAE
LIBER VNVS

Conspectus siglorum

S = Sessorianus XVI (2101) bibl. nationalis Romanae, s. IXmed.
T = Trevirensis bibl. municipalis 149, s.IXmed.
M = Ambrosianus M 1 sup. membr. 8, s.IXmed.
C = Casselanus 2° Ms. theol. 30, s.IX[1]
K = Augiensis perg. CCXXXVI bibl. publ. Badensis, s.IX[1]
L = Augiensis perg. XCV bibl. publ. Badensis, s. IXmed.
P = Parisinus lat. 2718 bibl. nationalis, s. IX[1]
A = Parisinus lat. 17349 bibl. nationalis, s. IXmed.
W = Guelferbytanus Gud. lat. 184 4°, s.IXmed.
U = Parisinus lat. 13361 bibl. nationalis, s. XI

codd. = consensus codicum

p = editio Parmensis 1491
a = editio Amerbachii Basileensis 1506
e = editio Erasmi Basileensis 1529
l = editio theologorum Lovanensium 1576
m = editio Maurinorum Parisina 1679
edd. = consensus harum editionum

Hagendahl, Test. = Harald Hagendahl, Augustine and the Latin Classics, Vol. I. Testimonia (Göteborg 1967)

De inmortalitate animae

I.1. Si alicubi est disciplina nec esse nisi in eo quod vivit potest et semper est neque quicquam, in quo quid semper est, potest esse non semper, semper vivit, in quo est disciplina.

Si nos sumus qui ratiocinamur, id est animus noster, nec recte ratiocinari sine disciplina potest nec sine disciplina esse animus, nisi in quo disciplina non est, potest, est in hominis animo disciplina.

Est autem alicubi disciplina; nam est et quicquid est, nusquam esse non potest. Item disciplina non potest esse nisi in eo quod vivit. Nihil enim, quod non vivit, aliquid discit nec esse in eo, quod nihil discit, disciplina potest. Item semper est disciplina. Nam quod est atque inmutabile est, semper sit necesse est. Esse autem disciplinam nemo negat. Et quisquis fatetur fieri non posse, ut ducta per medium circulum linea non sit omnium, quae non per medium ducuntur, maxima, idque esse alicuius disciplinae, inmutabilem disciplinam esse non negat.

Item nihil, in quo quid semper est, potest esse non semper. Nihil enim, quod semper est, patitur sibi subtrahi

---

10sq. *cf.* Cic. ac. 1,24 (Hagendahl, Test. 119b) **13** *cf.* Retract. 1,5,2

---

2 nec esse] necesse non enim *Lac.m2* (potest *add.sl.*) quod *Wi.r.* vivi *M* **3** et] neque *U* **4** semper *alt. om.TW* **6** et *ante* si *add.Lm2sl.* rationamur *Lac.m2Aac.* **7** rationaris *Lac.m2* **8** in quod *Spc.m2* est. non *ST* est *alt. exp.Tm2* (esse *add.mg.*) **9** hominibus *Lac.m2* animo] anima *AU* **11** non *pr. Pm2sl.* esse non potest *U* **13** nec – discit *Tm2mg.* **15** sit] est sit *K* **16** ductam *K* **20** potest – **21** est *om.L*

aliquando id, in quo semper est. Iamvero cum ratiocinamur, animus id agit. Non enim id agit nisi qui intellegit. Nec corpus intellegit nec animus auxiliante corpore intellegit. quia, cum intellegere vult, a corpore avertitur. Quod enim intellegitur, eiusmodi est semper nihilque corporis eiusmodi est semper. Non igitur potest adiuvare animum ad intellectum nitentem, cui non impedire satis est.

Item nemo sine disciplina recte ratiocinatur. Est enim recta ratiocinatio a certis ad incertorum indagationem nitens cogitatio nihilque certum est in animo quod ignorat. Omne autem, quod scit animus, in sese habet nec ullam rem scientia complectitur, nisi quae ad aliquam pertineat disciplinam. Est enim disciplina quarumcumque rerum scientia. Semper igitur humanus animus vivit.

II.2. Ratio profecto aut animus est aut in animo. Melior autem ratio nostra quam corpus nostrum, et corpus nostrum nonnulla substantia est et melius est esse substantiam quam nihil. Non est igitur ratio nihil.

Rursum, quaecumque harmonia corporis est, in subiecto corpore sit necesse est inseparabiliter, nec aliud quicquam in illa harmonia esse credatur. quod non aeque neces-

---

4sq. *cf.* Retract. 1,5,2 **11–13** *cf.* Retract. 1,5,2 **19–p. 103,10** *cf.* Plat. Phaed. 85c – 86d

---

1 iamvero] id vero *M* cum] in quo *K* **2** id animus agit *U* non enim id agit *om.L* nisi *exp.Lm2*, ipse *add.sl.* **3** nec – intellegit *om.A* **4sq.** quod enim intellegitur *Tm2mg.* **5** intellegit *edd.* eiusmodi] huiusmodi *Pac.m2* nihilque – **6** semper *om.M* **8** definitio ratiotinationis *add.ante* item nemo *U*, *post* ratiocinatur *M* rationatur *Lac.m2P* **9** diffinitio raciocinationis *Sm2mg.* quid ratiocinatio *Wm.al.mg.Amg.* rationatio *T* **10** cogitatio] cognitio *U* **11** scit] sit *Tac.* se *M* **11sq.** ulla re scientiam *Cpc.* **13** disciplinae diffinitio *Sm2mg.* disciplinae (-na *M*) definitio *ante* est enim *add.MU* quid sit disci (*!*) *Wm.al.mg.* quarumcumque *A*, quacumque *cet.* **14** animus humanus *edd.* **16** autem *om.A* **19** armonia *codd.exc.CK* **21** armonia *codd.exc.CK (item p. 103,1)* **21sq.** necessarium *WA*

sario sit in subiecto illo corpore, in quo ipsa harmonia non minus inseparabiliter. Mutabile est autem corpus humanum et inmutabilis ratio. Mutabile est enim omne, quod semper eodem modo non est. Et semper eodem modo est ‘duo et quattuor sex’. Item semper eodem modo est, quod ‘quattuor habent duo et duo; hoc autem non habent duo: duo igitur quattuor non sunt’. Est autem ista ratio; inmutabilis igitur ratio est. Nullo modo autem potest mutato subiecto id, quod in eo est inseparabiliter, non mutari. Non est igitur harmonia corporis animus. Nec mors potest accidere inmutabilibus rebus. Semper ergo humanus animus vivit, sive ipse ratio sit sive in eo ratio inseparabiliter.

III.3. Quaedam constantiae virtus est et omnis constantia inmutabilis est et omnis virtus potest aliquid agere nec, cum agit aliquid, virtus non est. Omnis porro actio ⟨aut⟩ movetur aut movet. Aut igitur non omne, quod movetur, aut certe non omne, quod movet, mutabile est. At omne, quod ab alio movetur nec movet ipsum, aliquid mortale est. Neque mortale quicquam inmutabile. Quare de certo iam et sine ulla disiunctione concluditur non omne, quod movet, mutari.

Nullus autem motus sine substantia; et omnis substantia aut vivit aut non vivit; atque omne, quod non vivit, exanime est, nec est ulla exanimis actio. Illud igitur, quod

---

1 in quo et *edd.* **1sq.** non minus inseparabiliter *del.Fuchs* **2** mutabile – **3** ratio *om.T* **3** inmutabilium *Pac.* **5** est] quod est *add. STMPWAU edd.* **6** autem *om.T* **7** *post* inmutabilis *interp. STCA lm* inmutabilium *Pac.m2* **8** igitur] *add.* immutabilis *Cm3sl.* **10** armonia *codd.exc.C* **10sq.** immutabilis *Pac.m2* **11** humanus *om.lm* **12** sit *tr.post* ratio *alt.CKL* **13** constantia *codd.exc.A m* est *om.K* **14** est *om.TC* **15** non agit *pel* **16** aut *add.Fuchs* **16sq.** movetur] movet *STWA*, *add.* movet *Cm2mg.K* **17** movet] non movetur *S*, movetur *T*, non movet *WA* at] aut *TA*, ut *Cac.m2* **18** ab alio] ad alia *L* **19** mortale *alt.*] -lem *M* **20** ulla] illa *CK* **21** mutari] *add.* potest *Asl.* **22** et] aut *M* **23** atque] *add.* i *s.* e *C* **24** igitur] agitur *Lac.*

ita movet, ut non mutetur, non potest esse nïsi viva substantia. Haec autem omnis per quoslibet gradus corpus movet. Non igitur omne, quod corpus movet, mutabile est.

Corpus autem non nisi secundum tempus movetur; ad hoc enim pertinet tardius et celerius moveri. Conficitur esse quiddam, quod tempore moveat nec tamen mutetur. Omne autem, quod tempore movet⟨ur⟩ corpus, tametsi ad unum finem tendat, tamen nec simul potest omnia facere nec potest non plura facere; neque enim valet, quavis ope agatur, aut perfecte unum esse, quod in partes secari potest, aut ullum est sine partibus corpus aut sine morarum intervallo tempus aut vero vel brevissima syllaba enuntietur, cuius non tunc finem audias, cum iam non audis initium. Porro, quod sic agitur, et exspectatione opus est, ut peragi, et memoria, ut comprehendi queat, quantum potest. Et exspectatio futurarum rerum est, praeteritarum vero memoria. At intentio ad agendum praesentis est temporis, per quod futurum in praeteritum transit, nec coepti motus corporis exspectari finis potest sine ulla memoria. Quomodo enim exspectatur, ut desinat, quod aut coepisse excidit aut omnino motum esse? Rursus intentio peragendi, quae praesens est, sine exspectatione finis, qui futurus est, non potest esse; nec est quicquam, quod aut nondum est aut iam non est. Potest igitur in agendo quiddam esse, quod ad ea, quae

---

1 mutetur] movetur *Lac.m2Pac.m2* **2** haec] at *CK* **3** non – movet *alt. om.codd.exc.CKL* mutabile] et mutabile *WA*, quod mutabile *PU* **5** conficitur – **6** mutetur *del.Fuchs* conficitur] confitetur *Pac.m2* **6** quidam *T* mutetur] movetur *Pac.m2* **7** movetur *Fuchs*, movet *codd.edd.* **8** potest] poterit *L* **9** quamvis *P* **11sq.** intervalla *Cac.Kac.* **12** sillaba *PW* enuntietur *Pm2sr.*, nuntietur *ML* **14** peragi] *add.* possit *CK* **15** memoria ut] memorari aut *S* et *alt. om.L* **16** est futurarum rerum *U*, rerum futurarum est *A* **17** at] aut *A* at – **19** memoria *Pm2mg.* **18** in futurum *Sac.* cepti *U* **20** aut] autem *M* cepisse *PU* **21** peragenda *M* **23** quicquam] *add.* praesens *Fuchs* iam] etiam *L* **24** quidam *T* ad *om.ST* quae] quod *T*

non sunt, pertineat. Possunt simul in agente plura esse, cum ea plura, quae aguntur, simul esse non possint. Possunt ergo etiam in movente, cum in eo, quod movetur, non possint. At quaecumque in tempore simul esse non possunt et tamen a futuro in praeteritum transmittuntur, mutabilia sint necesse est.

4. Hinc iam conligimus posse esse quiddam, quod, cum movet mutabilia, non mutatur. Cum enim non mutetur moventis intentio perducendi ad finem, quem volet, corpus quod movet, illudque corpus, de quo aliquid fit, eodem motu per momenta mutetur atque illa intentio perficiendi, quam inmutatam manere manifestum est, et ipsa membra artificis et lignum aut lapidem artifici subiectum moveat, quis dubitet consequens esse quod dictum est?

Non igitur, si qua mutatio corporum movente animo fit, quamvis in eam sit intentus, hinc eum necessario mutari et ob hoc etiam mori arbitrandum est. Potest enim in hac intentione simul et memoriam praeteritorum et exspectationem futurorum habere, quae omnia sine vita esse non possunt. Quamquam, etsi nullus interitus sine mutatione sit et nulla mutatio sine motu, non tamen omnis mutatio interitum omnisque motus mutationem operatur. Licet enim ipsum corpus nostrum et motum plerumque qualibet actione et mutatum certe vel aetate dicere, tamen nondum interisse, id est non esse sine vita. Liceat igitur et animum

---

1 non *codd.*, nondum *edd.exc.p* **2** plura] *add.* in eis *Fuchs* possint] possunt *A* **3** at] ad ea *S* **3sq.** atque cumque *TLW* **4** et *Wm2* **7** quidam *T* **8** mutatur] -etur *A*, -aetur *SW* cum enim non mutetur *om.LWac.m.al.* mutetur *Fuchs*, -atur *codd.edd.* **9** intentio] sententia *C* **10** de quo aliquid fit] quod movet *A* **12** et *om.L* **13** et lignum aut lapidem artifici *Cm2mg.* **14** consequens] constans *Pac.m2* **15** quam *T* corpore *Pac.m2* **16** eam] ea *K* **17** est *om.A* **18** spectationem *T* **20** sit] fit *CKL* **22** omnisque] omnis *A* **23** motum] mutum *M* **24** actionem *Cac.K* nondum] non *Pac.m2* **25** vita liceat Igitur *P*

non continuo putare privari vita, quamquam ei fortasse per motum mutatio nonnulla contingat.

IV.5. Si enim manet aliquid inmutabile in animo, quod sine vita esse non possit, animo etiam vita sempiterna maneat necesse est. Nam hoc prorsus ita se habet, ut, si primum est, sit secundum. Est autem primum. Quis enim, ut alia omittam, aut rationem numerorum mutabilem esse audeat dicere; aut artem quamlibet non ista ratione constare; aut artem non esse in artifice, etiam cum eam non exercet; aut eius esse nisi in animo; aut, ubi vita non sit, esse posse: aut quod inmutabile est, aliquando esse non posse; aut aliud esse artem, aliud rationem?

Quamvis enim ars una multarum quasi quidam coetus rationum esse dicatur, tamen ars etiam una ratio dici verissime atque intellegi potest. Sed sive hoc sive illud sit, non minus inmutabilem artem esse conficitur. Artem autem non solum esse in animo artificis, sed etiam nusquam esse nisi in animo manifestum est, idque inseparabiliter. Nam si ars ab animo separabitur, aut erit praeter quam in animo aut nusquam erit aut de animo in animum continuo transibit. At ut sedes arti nulla sine vita est, ita nec vita cum ratione ulli nisi animae. Nusquam porro esse, quod est, vel, quod inmutabile est, non esse aliquando qui potest? Si vero ars de animo in animum transit, in illo mansura, deserens istum, nemo artem docet nisi amittendo aut etiam non nisi docentis oblivione fit aliquis peritus sive morte. Quae si absurdis-

21sq. *cf.* Retract. 1,5,2

2 nulla *Pac.m2* **5** est] esse *T* **7** aut] ut *Pm2sl.* **10** eius] eam *L* nisi *Pm2sl.* **11** posse] non posse *A* aut – non posse *Um2mg., om.A* esse *om.A* **13** caetus *M* **14** rationum] -ne *Pac.m2* **17** nusquam *U aelm,* numquam *cet.p* **17sq.** in animo nisi *M* **19** praeter] prtm *(!) A* **20** continuo *om.A, add.sl.Um2* **21** est sine vita *A* **22** ulli] nulli *C* nisi *om.T* vel] aut *A* **23** qui] que *W, eras.S,* non *edd.exc.p* **25** non *om.L* nisi *alt. om.STCKLW* **26** fit] sit *M* si] sic *S*

sima et falsissima sunt, sicuti sunt, inmortalis est animus humanus.

6. At enim si ars aliquando est, aliquando non est in animo, quod per oblivionem atque imperitiam satis notum est, nihil ad eius inmortalitatem adfert argumenti huius conexio, nisi negatur antecedens hoc modo: aut est aliquid in animo, quod in praesenti cogitatione non est, aut non est in erudito animo ars musica, cum de sola geometrica cogitat. Hoc autem falsum est; illud igitur verum.

Non autem quicquam se habere animus sentit, nisi quod in cogitationem venerit. Potest igitur aliquid esse in animo, quod esse in se animus ipse non sentiat. Id autem quamdiu sit, nihil interest. Namque si diutius fuerit in aliis animus occupatus quam ut intentionem suam in ante cogitata facile possit reflectere, oblivio vel imperitia nominatur. Sed cum vel nos ipsi nobiscum ratiocinantes vel ab alio bene interrogati de quibusdam liberalibus artibus ea, quae invenimus, non alibi quam in animo nostro invenimus – neque id est invenire, quod facere aut gignere; alioquin aeterna gigneret animus inventione temporali. Nam aeterna saepe invenit. Quid enim tam aeternum quam circuli ratio vel si quid aliud in huiuscemodi artibus? Nec non fuisse aliquando nec non fore comprehenditur –, manifestum est etiam inmortalem esse animum humanum et omnes veras rationes in secretis eius esse, quamvis eas sive ignoratione sive oblivione aut non habere aut amisisse videatur.

---

1 et falsissima *om.A* **5** est] *om.T*, *add.* non *Fuchs* mortalitatem *L* *post* adfert *interp.AW* argumentum *AW* **6** conexio nisi] conexionis *SCKLAW*, *add.* si *Sm2sl.*, *add.* nisi vel si *Cm3sl.* negetur *edd.exc.p* *post* antecedens *interp.T* **8** coagitat *T* **9** igitur] dicitur *T* **10** autem *om.M* **11** cogitatione *MTPWU* venerit] invenerit *MP* **14** quam ut] quo minus *U* (uel quam ut *mg.*) **18** in – **19** facere *om.A* venimus *Mac.m2* **19** id est] idem *S* inveniri *T* aut] quod *A* gigneretur *T* **20** inventione] inten- *T* **21sq.** si quid] sicut *Pac.m2* **22** in *om.T*, *eras.S* **23** est etiam] est. et *CK*, etiam est *edd.*

V.7. Nunc quatenus accipienda sit animi mutatio, videamus.

Si enim subiectum est animus arte in subiecto exsistente neque subiectum inmutari potest quin id, quod in subiecto est, inmutetur, qui possumus obtinere inmutabilem esse artem atque rationem, si mutabilis animus, in quo illa sunt, esse convincitur? Quae autem maior quam in contraria solet esse mutatio? et quis negat animum, ut omittam cetera, stultum alias, alias vero esse sapientem?

Prius ergo, quot modis accipiatur animae quae dicitur mutatio, videamus; qui, ut opinor, manifestiores dumtaxat clarioresque nobis duo sunt genere, specie vero plures inveniuntur. Namque aut secundum corporis passiones aut secundum suas anima dicitur inmutari: secundum corporis, ut per aetates, per morbos, per dolores, labores, offensiones, per voluptates, secundum suas autem, ut cupiendo, laetando, metuendo, aegrescendo, studendo, discendo.

8. Hae omnes mutationes, si non necessario argumento sunt mori animam, nihil quidem metuendae sunt per se ipsae separatim. Sed ne rationi nostrae adversentur, qua dictum est mutato subiecto omne, quod in subiecto est, necessario mutari, videndum est. Sed non adversantur. Nam illud secundum hanc mutationem subiecti dicitur, per quam omnino mutare cogitur nomen. Nam si ex albo cera

---

1 nunc autem *m* quatinus *A* animutatio *Lac.m2* **3** subiectus *Spc.Pac.* de subiecto et in subiecto *Smg.* **4** quin et id *lm*, qui ne id *STW*, qui (quia *Cpc.*) nec id *CK* quod in subiecto] in quo subiecto *T* **5** est *om.CK* possimus *A* **9** alias *alt.Pm2sl.* **10** quot] quod *Lac.m2PW* animae accipiatur *C* **10sq.** quae dicitur animae mutatio *aelm* **11** ut *Pm2sl.* **12** genere] a *s.* e *ult.T* species *Spc.T*, speties *M* **14** *s.* anima *add.* quibus *Lm2* **15** per labores per offensiones *U* **17** aecrescendo *C* (cresc- *pc.*) **18** haec *TA* **19** sinunt *s.* sunt *pr.Lm2* mori *om.K* metuenda *M* **20** qua] quia *Sac.WA* **21** omne quod in subiecto est *Cm2mg.* **22** necessario *om.A* **23** subiectio *W* **24** cera *om.S*

nigrum colorem ducat alicunde, non minus cera est, et si ex quadrata rotundam formam sumat et ex molli durescat frigescatque ex calida. At ista in subiecto sunt et cera subiectum. Manet autem cera non magis minusve cera, cum illa mutentur. Potest igitur aliqua mutatio fieri eorum, quae in subiecto sunt, cum ipsum tamen iuxta id, quod hoc est ac dicitur, non mutetur. At si eorum, quae in subiecto sunt, tanta conmutatio fieret, ut illud, quod subesse dicebatur, dici iam omnino non posset – veluti cum calore ignis cera in auras discedit eamque mutationem patitur, ut recte intellegatur mutatum esse subiectum, quod cera erat, et cera iam non est –, nullo modo aliqua ratione quicquam eorum, quae in illo subiecto ideo erant, quia hoc erat, remanere putaretur.

9. Quamobrem, si anima subiectum est, ut supra diximus, in quo ratio inseparabiliter, ea necessitate qua quaeque in subiecto esse monstrantur, nec nisi viva anima potest esse anima nec in ea ratio potest esse sine vita et inmortalis ⟨est⟩ ratio, inmortalis est anima. Prorsus enim nullo pacto non exsistente subiecto suo inmutabilis ratio maneret. Quod eveniret, si tanta accideret animae mutatio, ut eam non animam faceret, id est mori cogeret. Nulla autem illarum mutationum, quae sive per corpus sive per ipsam in anima

---

1 alicunde] aliunde *KA* **2** et *om.A* durescat] arescat *CK* **3** frigescatque *K elm*, frigescat *C*, rigescatque *cet. pa* calido *U* at] et *MUPsl.* **6sq.** ac dicitur] acciditur *M*, aut dicitur *U* **7** at] ut *S* **10** eamque – patitur *om.A* **12** quiquam *W* **13** quia] qui *M* erant *SM* remanere] quae manere *SWA* **16** inseparabiliter] *add.* est *Fuchs* ea – **17** monstrantur *del.Fuchs adnotationem marginalem in textum receptam esse suspicans* **16sq.** qua quaeque *SCm3sl.*, qua quae *Lpc.m2*, quoque quae *Cm1KLm1A*, quo quaeque *WP*, quoque qua *U edd.*, quoque *MT* **17** monstratur *U edd.* **17sq.** potest esse anima *Sm2sl.* **18** esse anima – potest *om.L* **19** est *pr.m*, *om.codd. pael* pacto] peccato *L* **20** manet *Tac.m2*, permaneret *edd.exc.p* **23** quae *Lpc.P*, quas *Lac. cet.* se ipsam *CK* in anima] animam *Spc.TPUpc.*

fiunt – quamvis, utrum aliquae per ipsam fiant, id est, quarum ipsa sit causa, non parva sit quaestio –, id agit, ut animam non animam faciat. Iam igitur non solum per se, verum nec nostris rationibus formidandae sunt.

VI.10. Ergo incumbendum omnibus ratiocinandi viribus video, ut ratio quid sit et quoties definiri possit, sciatur, ut secundum omnes modos et de animae inmortalitate constet.

Ratio est aspectus animi, quo per seipsum, non per corpus verum intuetur, aut ipsa veri contemplatio, non per corpus, aut ipsum verum, quod contemplatur.

Primum illud in animo esse nemo ambigit; de secundo et tertio quaeri potest; sed et secundum sine animo esse non potest. De tertio magna quaestio est, utrum verum illud, quod sine instrumento corporis animus intuetur, sit per seipsum et non sit in animo aut possitne esse sine animo. Quoquolibet modo autem se habeat, non id posset contemplari animus per seipsum nisi aliqua coniunctione cum eo. Nam omne, quod contemplamur sive cogitatione capimus, aut sensu aut intellectu capimus. Sed ea, quae sensu capiuntur, extra nos etiam esse sentiuntur et locis continentur, unde ne percipi quidem posse adfirmantur. Ea vero, quae intelleguntur. non quasi alibi posita intelleguntur quam

---

2 ipsam *L* **3** animam *pr.*] anima *A* **5** racionandis (t *s.*c) *W*, ratiotinandis *A* **6** quotiens *STCLA*, quociens *K* defini (*!*) *M*, definire *Tac.* **7** et *Pm2sl.* **9** definitio rationis *Smg.*, diffinitio rationis *add. ante* Ratio est *U* ipsum *M* **10sq.** non per corpus *del.Fuchs* **11** aut *om.CK* quod *om.CK* **13** quaeri – **14** potest *om.L* **15** sit] Si *C* (vel sit *m3sl.*), sit nec *L* **16** se ipsam *Sac.W* possitne esse] possit necesse *MC*, non possit esse *L* **17** possit *L* **19** nam] non *Pac.m2* contemplatur *Kac.* cogitatione] cognitione *SMCKac.PU p*, *add.* al.cogitatione *Sm2sl.*, cogitatione vel cognitione *L* capiamus *Lac.* **20** aut *pr.* – capimus *om.L* **21** nos etiam *P*, etiam nos *cet.edd.*, etiam *del.Fuchs* **22** ne] nec *CKPac.m2* **23** quasi] quia si *CK*, *add.* vel quasi *Cm3sl.*

ipse qui intellegit animus; simul enim etiam intelleguntur non contineri loco.

11. Quare ista coniunctio intuentis animi et eius veri, quod intuetur, aut ita est, ut subiectum sit animus, verum autem illud in subiecto; aut contra subiectum verum et in subiecto animus; aut utraque substantia. Horum autem trium si primum est, tam est inmortalis animus quam ratio, secundum superiorem disputationem, quod inesse illa nisi vivo non potest. Eadem necessitas in secundo est. Nam si verum illud, quod ratio dicitur, nihil habet conmutabile, sicut adparet, nihil conmutari potest, quod in eo tamquam in subiecto est. Remanet igitur omnis pugna de tertio. Nam si animus substantia est et substantia rationi coniungitur, non absurde quis putaverit fieri posse, ut manente illa hic esse desinat. Sed manifestum est, quamdiu animus a ratione non separatur eique cohaeret, necessario eum manere atque vivere. Separari autem qua tandem vi potest? Num corporea, cuius et potentia infirmior et origo inferior et ordo separatior? Nullo modo. Animali ergo? Sed etiam id quo modo? An alter animus potentior, quisquis est, contemplari rationem non potest, nisi alterum inde separaverit? At

1 enim *om.Mac.A, del.Fuchs* **4** subiectus *K* **6** subiecto] *add.* quaecumque in contemplatione nostra sunt aut sensibilia sunt id est secundum corpus aut intellegibilia secundum animum. Et illa quae corporaliter sentiuntur aut in se ipso corpus habet aut extra se, in se ipso sicut aures et oculos et omnia quae corpus habet, extra se sicut caelum et terram et omnia quae sunt intrinsecus(*!*). Illa vero, quae intellegit animus non alibi sicut sensibilia sed in semet ipso habet *K Paris.lat.2697 (s.XI). Videtur esse nota marginalis ad p. 110,20sq. spectans, quae falso loco in textum inserta est* utrumque *elm* **7** est *alt.*] et *Sac.m2T* **8** superiorem] priorem *Pac.m2* quod] quo *T* **9** secundum *Lac.m2* si *om.A* **10** commutabile – **11** nihil *om.M* **11** commutare *T* **12** subiecto] subdito *T* **13** et *om.A* substantia *alt.*] -iae *CK* rationi] ratio cui *Angers 284 m* **14** fieri *Pm2sl.* **16** separetur *T* **17** qua tandem vi] quo tandem ut *Cac.m3K* num] nunc *S* **18** et *tert.om.L* **19** id *codd.*, in *m* **20** an alter] in altero *ST* **21** ratione *MT*

neque ratio cuiquam contemplanti defuerit, si omnes contemplentur, et cum nihil sit ipsa ratione potentius, quoniam nihil est inconmutabilius, nullo pacto erit animus nondum rationi coniunctus eo, qui est coniunctus, potentior. Restat, ut aut ipsa ratio a se ipsum separet aut ipse animus ab ea voluntate separetur. Sed nihil est in illa natura invidentiae, quominus fruendam se animo praebeat. Deinde quo magis est, eo ⟨magis⟩ quicquid sibi coniungitur, facit, ut sit, cui rei contrarius est interitus. Voluntate autem animum separari a ratione non nimis absurde quis diceret, si ulla ab invicem separatio posset esse rerum, quas non continet locus. Quod quidem dici adversus omnia superiora potest, quibus alias contradictiones opposuimus.

Quid ergo? Iamne concludendum est animum esse inmortalem? an, etiamsi separari non potest, exstingui potest? At si illa rationis vis ipsa sua coniunctione adficit animum – neque enim non adficere potest –, ita profecto adficit, ut ei esse tribuat. Est enim maxime ipsa ratio, ubi summa etiam inconmutabilitas intellegitur. Ita quaecumque ex se adficit, cogit esse quodammodo. Non ergo exstingui animus potest nisi a ratione separatus; separari autem non potest, ut supra ratiocinati sumus. Non potest igitur interire.

---

1 cuiquam] cui *L* si] etiam si *Fuchs* contemplantur *L* **2** quoniam *CPm1*, quod *A*, qua *Angers 284 lm*, quo *Pm2 cet. pae* **4** eo qui est coniunctus *Wm.al.*, *om.L* **5** separat *Lac.m2* **6** in (*sl.*) voluntate *P* **7** fruendum *CKL* animo] animis *STCKPWA*, animus *ML* quo] quod *Cac.KL* **8** magis *add.Fuchs* cui – **9** interitus *om.A* **9** autem *om.A* animus *U* **10** non nimis] nominis *A* quis] qui se *Cac.K* ulla] illa *Pac.* **11** possit *L* **13** posuimus contradictiones *S* **14** iam *Wac.m2* **15** anne *U* an etiam] al. manet etiam *Sm2sl.* **16** si *om.A* coniunctionem *T* **17** adficere] efficere *M* **18** tribuatur *Pac.* **19** ita quaecumque] itaque eum quem *U m*, itaque quaecumque *ae*, itaque quocumque *p* **22** rationati *Lac.m2U*, ratiotinati *Wac.m2*

VII.12. At enim aversio ipsa a ratione, per quam stultitia contingit animo, sine defectu eius fieri non potest. Si enim magis est ad rationem conversus eique inhaerens, ideo quod inhaeret inconmutabili rei, quae est veritas, quae et maxime et primitus est, cum ab ea est aversus, id ipsum esse minus habet, quod est deficere. Omnis autem defectus tendit ad nihilum; et interitum nullum magis proprie oportet accipi quam cum id, quod aliquid erat, nihil fit. Quare tendere ad nihilum est ad interitum tendere. Qui cur non cadat in animum, vix est dicere, in quem defectus cadit.

Dantur hic cetera, sed negatur esse consequens interire id, quod tendit ad nihilum, id est ad nihilum pervenire. Quod in corpore quoque animadverti potest. Nam quoniam quodlibet corpus pars est mundi sensibilis, et +++ ideo, quanto maius est locique plus occupat, tanto magis propinquat universo; quantoque id magis facit, tanto magis est. Magis enim est totum quam pars. Quare etiam minus sit, cum minuitur, necesse est. Defectum ergo patitur, cum minuitur. Porro autem minuitur, cum ex eo aliquid praecisione detrahitur. Ex quo conficitur, ut tali detractione tendat ad nihilum. At nulla praecisio perducit ad nihilum. Omnis enim pars, quae remanet, corpus est, et quicquid hoc

---

1 a *om.WA* **3** ad] a *M* ideo] in eo *CKL* **4** quae *pr. aelm*, quod *codd.p* **5** et *Pm2sl.* adversus *SM* **7** et – **9** nihilum *om.S* *post* interitum *interp.MKLWA* **8** fit] sit *MA* **9** cur, quur *codd. promiscue* (*sim. saepe*) **10** in *alt.*] ad *Pac.m2* **12** perveniret *Cac.K* **13** nam quoniam] namque *Lpc.m2* **14** *post* et *lacunam statuit Fuchs excidisse fere* pro magnitudine sua locum occupat *suspicans* et *fortasse delendum est* **15** maius] magis *LW* plus] prius *CK*, vel plus *Cm3sl.* magis *aelm*, *om.codd.p* **16** quantoque *om.A*, tantoque *P* id *om.A* magis *pr.edd.*, *om.codd.* facit *U edd.*, *om.cet.* tanto *om.PA* magis est *om.A* maius *Tm2 s.* magis *alt.* **17** maius *Tm2 s.* magis est enim *A* totus *M* etiam *Pm2mg.* **18** cum minuitur] comminuitur *Pac.*, conminuitur *U* necesse – **19** minuitur *pr. Cm2mg.* **19** porro – **20** detrahitur *om.A* **21** at – nihilum *om.A* **22** et *om.CK*

est, quantolibet spatio locum occupat. Neque id posset, nisi haberet partes, in quas identidem caederetur. Potest igitur infinite caedendo infinite minui et ideo defectum pati atque ad nihilum tendere, quamvis pervenire numquam queat. Quod item de ipso spatio et quolibet intervallo dici atque intellegi potest. Nam [et] etiam de his terminatis dimidiam verbi gratia partem detrahendo et ex eo, quod restat, semper dimidiam minuitur intervallum atque ad finem progreditur, ad quem tamen nullo pervenitur modo. Quo minus hoc de animo formidandum est. Est enim profecto corpore melior et vivacior, a quo huic vita tribuitur.

VIII.13. Quod si non id, quod est in mole corporis, sed id, quod in specie, facit corpus esse, quae sententia invictiore ratione adprobatur – tanto enim magis est corpus, quanto speciosius est atque pulchrius, tantoque minus est, quanto foedius ac deformius, quae defectio non praecisione molis, de qua iam satis actum est, sed speciei privatione contingit –, quaerendum de hac re diligenter ac discutiendum est, ne quis adfirmet animum tali defectu interire, ut, quoniam specie aliqua sua privatur, dum stultus est, credatur in tantum augeri posse hanc privationem, ut omni modo specie spoliet animum et ea labe ad nihilum redigat cogat-

---

2 habere *Cac.m3* cederetur *S* **3** caedendo infinite *om.L* cedendo *S* patiat quae *K* **5** spatio *Sm2sl.*, *om.W* quolibet] libet *M*, quodlibet *WA* dici atque] dicat quae *W* **6** et *del.Fuchs* etiam de his *Fuchs*, et de his etiam *codd.edd.* interminatis *S* dimidia *A* **7** partem *om.A* **8** dimidia *SWA* progreditur] proceditur *TKLPac.m2* **9** tamen *Pm2sl.* **10sq.** melior corpore *AWU* **11** huic] hic *Cac.* **12** est – **13** quod *om.L* **13** sententiae *K* in victore *CK* **14** magis] maius *MTpc.m2* **16** fedius *S* **17** qua] quo *MPpc.m2* iam *om.A* actum] iactum *L* est *om.A* privatione] probatione *T*, in probatione *S* (al. privatione *m2sl.*), putatione *el* **18** re *om.CKL* **19** defecto *P* **20** speciali qua *Lac.m2* credatur] privatur *K* **21** privatio *Lac.m2* omnimoda *TCKPac.m2* **22** species *K* spoliet] expoliet *U*

que interire. Quamobrem si potuerimus impetrare, ut ostendatur ne corpori quidem hoc posse accidere, ut etiam ea specie privetur, qua corpus est, iure fortasse obtinebimus multo minus auferri posse animo, quo animus est, siquidem nemo se bene inspexit, qui non omni corpori qualemlibet animum praeponendum esse fateatur.

14. Sit igitur nostrae ratiocinationis exordium, quod nulla res se facit aut gignit; alioquin erat antequam esset. Quod si falsum est, illud est verum.

Item, quod factum ortumve non est et tamen est, sempiternum sit necesse est. Quam naturam et excellentiam quisquis dat ulli corpori, vehementer errat quidem. Sed quid pugnamus? Multo enim magis eam dare animo cogimur. Ita, si corpus ullum est sempiternum, nullus animus non sempiternus est, quoniam quilibet animus cuilibet corpori praeferendus est et omnia sempiterna non sempiternis.

At si, quod vere dicitur, factum est corpus, aliquo faciente factum est nec eo inferiore. Neque enim esset potens ad dandum ei, quod faceret, quicquid illud est, quod est id, quod faciebat.

Sed ne pari quidem; oportet enim facientem melius aliquid habere ad faciendum quam est id, quod facit. Nam de gignente non absurde dicitur hoc eum esse, quod est illud, quod ab eo gignitur. Universum igitur corpus ab aliqua vi et natura potentiore atque meliore factum est, non

---

1 ut *om.U* **2** nec *U* **3** ea *om.U* **4** quo] quod *U* **5** qui non *AU*, quin *cet.* **8** faciat *U* gignat *U* **9** si] sit *Cac.K* **11** naturam et] nature *U* **12** ullo *A* ulli corpori dat *m*, u.c. tribuit *pael* errat vehementer *m* **14** cogitur *Pac.U* ullum] nullum *L*, illum *M* **15** quoniam *om.A* quilibet animus *om.L* cuilibet] quilibet *Lac.* **16** praeferendum *MTac.Pac.m2* et – sempiternis *del.Fuchs* **18** factus *MTac.Cac.* **20** quod *pr.*] quam *M* quod *alt.*] quo *K* **21** faciebat] fiebat *U* **23** ad *Pm2sl.* **24** gignante *M* **25** ab eo] habeo *Cac.* **26** vi et] viget *K*

utique corporea. Nam si corpus a corpore factum est, non potuit universum fieri. Verissimum est enim, quod in exordio ratiocinationis huius posuimus, nullam rem a se posse fieri.

Haec autem vis et natura incorporea effectrix corporis universi praesente potentia tenet universum. Non enim fecit atque discessit effectumque deseruit. Ea quippe substantia, quae corpus non est neque, ut ita dicam, localiter movetur, ut ab ea substantia, quae locum obtinet, separari queat, et illa effectoria vis vacare non potest quin id, quod ab ea factum est, tueatur et specie carere non sinat, qua est, in quantumcumque est. Quod enim per se non est, si destituatur ab eo, per quod est, profecto non erit; et non possumus dicere id accepisse corpus, cum factum est, ut seipso iam contentum esse posset, etiamsi a conditore desereretur.

15. Quamquam si ita est, magis id habet animus, quem corpori praestare manifestum est. Atque ita de proximo inmortalis probatur, si potest esse per seipsum. Quicquid enim tale est, incorruptibile sit necesse est ac per hoc interire non possit, quia nihil se deserit. Sed corporis mutabilitas in promptu est, quod ipsius universi corporis universus motus satis indicat. Unde diligenter inspicientibus, quantum talis natura inspici potest, ordinata mutabilitate id, quod inmutabile est, imitari reperitur. Quod autem per se

---

1 est *om.A* **3** huius ratiocinationis *A* **5** incorporea] in corpore *STLW* effetrix *Tac.CK* **6** praesente] *add.* potente *P* **7** effectum *Lac.m2* **8** quae] qua *L* **9** locus *P* **10** vis vacare] vi sua carere *Sac.P* qui in id *C* (vel quin id *m3sl.*) **11** sinant *M*, sinent *T* qua] quae *P* **12** quantumque *Cac.m3KP* destituitur *Sac.* **13** id quod *P* **14** seipso] ipso *M*, si ipso *P* **15** contemtum *Cac.m3*, contemptum *K* possit *L* a *om.C* **16** est] esset *L* id habet] adhibeat *A* haberet *L*, habeat *A* **18** probatus *Cac.m3* **19** tale] telo *T* **21** inpromptum *STLac.* **23sq.** id quod inmutabile *Cm2mg.* **24** inmutabile] vel mutabile *Tm2sl.*, mutabile *recc. codd. e.g. Paris.lat.1930 (s.XII), Paris lat. 16275 (s.XII) aelm* imitari] mutari *Tpc.m2Lpc.m2 aelm*

est, ne motu quidem opus habet ullo omni copia sibi seipso exsistente, quia motus omnis ad aliud est, cuius indiget quod movetur.

Adest igitur species universo corpori meliore natura sufficiente atque obtinente, quae fecit; quare illa mutabilitas non adimit corpori corpus esse, sed de specie in speciem transire facit motu ordinatissimo. Non enim quaepiam eius pars ad nihilum redigi sinitur, cum totum capessat vis illa effectoria nec laborante nec deside potentia, dans, ut sit omne, quod per illam est, in quantum est.

Quamobrem nemo tam devius a ratione debet esse, cui aut non sit certum corpore animum esse meliorem aut qui hoc concesso arbitretur corpori non accidere, ut corpus non sit, animo accidere, ut animus non sit. Quod si non accidit neque animus esse, nisi vivat, potest, numquam profecto animus moritur.

IX.16. Quod si quisquam non eum interitum dicit formidandum animo, quo efficitur, ut nihil sit, quod aliquid fuit, sed eum, quo dicimus ea mortua, quae vita carent, adtendat, quod nulla res seipsa caret. Est autem animus vita quaedam, unde omne, quod animatum est, vivere, omne autem inanime, quod animari potest, mortuum, id est vita privatum intellegitur. Non ergo potest animus mori. Nam si carere poterit vita, non animus, sed animatum aliquid est.

---

1 ne motu quidem opus habet *m*, ne motum quidem opus habet *codd.* (ne *om.P*), ne motum quidem habet *pael* ullum *codd. pael*, ullo *m* in se ipso *corr.Fuchs* **2** ad] *om.P*, ab *M* **4** meliori *CK* **5** quae] quod *P* **8** sinit *A* **9** effectiori *K* **13** concesso] -sit *CK* accideret *K* **14** animo – sit *alt. om.CK* **18** ut] quo *A* si nihil *T* sit] fit *A* quod] quo *A* **19** fuit *CKU*, fit *cet.* **21** quidam *Mpc.* vivere] *add.* potest *U* **22** inanimum *A*, in animo *P* **24** nam *om.LP* potuerit *Spc.m2TP*, potest *A* **25** aliquod est *A*, aliquidem *Lac.m2*

Quod si absurdum est, multo minus hoc genus interitus timendum est animo, quod vitae certe non est timendum. Nam prorsus, si tunc moritur animus, cum eum deserit vita, illa ipsa vita, quae hunc deserit, multo melius intellegitur animus, ut iam non sit animus, quicquid a vita deseritur, sed ea ipsa vita, quae deserit. Quicquid enim ⟨a⟩ vita desertum mortuum dicitur, id ab anima desertum intellegitur: haec autem vita, quae deserit ea, quae moriuntur, quia ipsa est animus et seipsam non deserit, non moritur animus.

X.17. Nisi forte vitam temperationem aliquam corporis, ut nonnulli opinati sunt, debemus credere. Quibus profecto numquam hoc visum esset, si ea, quae vere sunt et inconmutabilia permanent, eodem animo a corporum consuetudine alienato atque purgato videre valuissent. Quis enim bene se inspiciens non expertus est tanto se aliquid intellexisse sincerius, quanto removere atque subducere intentionem mentis a corporis sensibus potuit? Quod si temperatio corporis esset animus, non utique id posset accidere. Non enim ea res, quae naturam propriam non haberet neque substantia esset, sed in subiecto corpore tamquam color et forma inseparabiliter inesset, ullo modo se ab eodem corpore ad intellegibilia percipienda conaretur avertere et, in quantum id posset, in tantum illa posset intueri eaque visione melior et praestantior fieri. Nullo quippe modo forma vel color vel ipsa etiam corporis temperatio, quae certa conmixtio est earum quattuor naturarum,

---

2 timendum] formidandum *A* vitae] vitet *W* **4** illi *Cac.K* **5** a *om.T* **6** a *suppl.Fuchs* desertum – **7** anima *om.K* **8** ipse *A* **10** intemperationem *A* **11** a quibus *C* **12** hoc numquamquam *A* **13** permanente *Cac.K* corpore *Kac.* **14** alienate *Cac.K* videre] inspicere *U* valuisset *P* **17** intentionem] inventionem *W* sensibus corporis *L* sensibus – **18** corporis *Km2mg.* **19** accedere *K* enim *om.L* **21** formam *M* **22** percipietur *M* **23** posset *pr.*] possit *Lac.m2* in *alt.* – posset *alt. om.P* posset illa et *U* **24** visionem *Cac.K* **26** certe *P*

quibus idem corpus subsistit, avertere se ab eo potest, in quo subiecto est inseparabiliter.

Ad hoc: ea, quae intellegit animus, cum se avertit a corpore, non sunt profecto corporea, et tamen sunt maximeque sunt; nam eodem modo semper sese habent nihilque absurdius dici potest quam ea esse, quae oculis videmus, ea non esse, quae intellegentia cernimus, cum dubitare dementis sit intellegentiam incomparabiliter oculis anteferri. Haec autem, quae intelleguntur eodem modo sese habentia, cum ea intuetur animus, satis ostendit se illis esse coniunctum, miro quodam eodemque incorporali modo, scilicet non localiter. Namque aut in illo sunt aut ipse in illis. Et utrumlibet horum sit, aut in subiecto alterum in altero est aut utrumque substantia est. Sed si illud primum est, non est in subiecto corpore animus, ut color et forma, quia vel ipse substantia est vel alteri substantiae, quae corpus non est, in subiecto inest. Si autem hoc secundum verum est, non est in subiecto corpore tamquam color animus, quia substantia est. Temperatio autem corporis in subiecto corpore est tamquam color: non est ergo temperatio corporis animus, sed vita est animus; et se nulla res deserit; et id moritur, quod vita deserit: non igitur animus mori potest.

XI.18. Rursus igitur, si quid metuendum est, id est metuendum, ne deficiendo animus intereat, id est dum ipsa

---

1 idem] id est *Lac.m2* non potest *A* **3** haec *U edd.* averterit *A* **4** profecto] pro peccato *CK*, *add.* vel profecto *Cm3sl.* corpora *P* et *om.P* **5** sese] esse *CL* nihilque] nam nihil *A edd.exc.p* **7** esse *om.C* **9** sese *Spc.m2MP*, esse *cet.* **10** esset *K* **11** incorporali] incomparabili *M* modo incorporali *L* **12** aut *pr.et alt.*] ut *P* aut in illo] ut illo *C* (vel aut in illo *m3mg.*) et] aut *M* **14** si *om.codd.exc.KL edd.* primum] *add.* verum *LU* est *alt. om.pael* **15** ipsa *CA* **16** alterius *Spc.m2TL* quae] quam *L* est in *exp.Lm2*, *add.* enim *sl.* in] ut Fuchs **17** inest] est *P* **19** est *alt. om.P* **21** sed] et *MCKP* sed – animus *om.A* sed – **22** deserit *Um2mg.* sed – **22** potest *del.Fuchs* se] si *PA* se deserit *A* **23sq.** id metuendum est *PA* **24** dum] de *Wac.*, natura *P*

exsistendi specie privatur. De qua re quamquam satis esse dictum arbitrer et, quam hoc fieri non possit, certa ratione monstratum sit, tamen etiam hoc adtendendum est, non esse aliam causam huius formidinis nisi quia fatendum est in defectu quodam esse animum stultum et in essentia certiore atque pleniore sapientem.

Sed si, quod nemini dubium est, tunc est animus sapientissimus, cum veritatem, quae semper eodem modo est, intuetur eique inmobilis inhaeret divino amore coniunctus et illa omnia, quae quoquo modo sunt, ab ea essentia sunt, quae summe maximeque est, aut ab illa est animus, in quantum est, aut per seipsum est. Sed si per seipsum est, quoniam ipse sibi causa exsistendi est et numquam se deserit, numquam interit, ut supra etiam disputavimus. Si vero ex illa, diligenter opus est quaerere, quae res ei possit esse contraria, quae animo auferat animum esse, quod illa praebet. Quid est igitur? An forte falsitas, quia illa veritas? Sed manifestum est atque in promptu situm, quantum nocere animo falsitas possit. Num enim amplius potest quam fallere? At nisi qui vivit, fallitur nemo. Non igitur falsitas interimere animum potest. Quod si haec non potest, quae contraria veritati est, auferre animo animum esse, quod ei veritas dedit – ita enim est invictissima veritas , quid aliud

---

1 quamquam] numquam *P* satis esse *om.A* **1sq.** dictum esse *P* **2** posset *Pac.* **3** sit *om.CKL* adtendendum] attendum *A* **4** est] est. Est *M* **5** in *om.K* **6** certatore *C* (vel certiore *m3sl.*) **7** nemini] memini *AW* **10** illa – sunt *alt. om.S* illa omnia] in illa *P*, illa omnium *CK pael*, omnium illa *L* quae] quo *Lpc.m2* quoquo modo] quomodo *Tac.LP* sunt *pr. om.L* ab ea essentia sunt *U edd. exc.p, om.cet.* **11** quae *SA edd., om.cet.* **12** seipsum *pr.*] ipsum *K* si *Lm2sl.* est *alt. om.codd. p* **13** causam *Cac.K* **14** etiam] iam *A* **15** possit ei *U*, posset *M* **16** quae] quo *CK*, *add.* vel quae *Cm3sl.* auferat] auferri *P* praebeat *Pac.m2* **17** est *om.A* sed] *add.* non *STMPAW pael* **18** situm *om.A* in quantum *A* **19** animi *M* **23** est enim *U*

invenietur, quod auferat animo id, quod est animus? Nihil profecto; nam nihil est contrario valentius ad id auferendum, quod fit ab eius contrario.

XII.19. At si veritati contrarium ita quaeramus, non in quantum veritas est, sed in quantum summe maximeque est, quamquam in tantum est idipsum, in quantum est veritas – siquidem veritatem eam dicimus, qua vera sunt omnia, in quantumcumque sunt; in tantum autem sunt, in quantum vera sunt –, tamen nullo modo id defugerim, quod mihi evidentius suffragatur. Nam si nulla essentia, in quantum essentia est, aliquid habet contrarium, multo minus habet contrarium prima illa essentia, quae dicitur veritas, in quantum essentia est. Primum autem verum est. Omnis enim essentia non ob aliud essentia est, nisi quia est. Esse autem non habet contrarium nisi non esse: unde nihil est essentiae contrarium. Nullo modo igitur res ulla esse potest contraria illi substantiae, quae maxime ac primitus est. Ex qua si habet animus idipsum, quod est – non enim aliunde hoc habere potest, qui ex se non habet, nisi ab ea re, quae illo ipso est animo praestantior –, nulla res est, qua id amittat, quia nulla res ei rei est contraria, qua id habet; et propterea esse non desinit. Sapientiam vero quia conversione habet ad id, ex quo est, aversione illam potest amittere. Conversioni namque aversio contraria est. Illud vero,

---

1 quod *pr.*] quo CKL auferatur $STCKLWA$ id quod est] id est *Lac.*, idem *Lpc.m2* **2** contraria M **4** at] ut S quaeremus C non] ut non A in] id T **5** quantum *pr.* – in *om.*T sed] *add.* si CK summe] brevissime P **8** in *pr. om.*$TMCLW$ et in tantum U **9** quanta K effugerim A **11** aliquod A multo – **12** contrarium *om.*P minus *Sm2sl.* **14** enim *om.*A **16** potest esse PA **17sq.** ex qua si] et quasi KA **19** ea] illa A *edd.*, *om.*L **21** admittat U ei est contraria rei U rei *om.*CK est *om.*A qua] quia $SMPWA$ **22sq.** conversionem STA **23** habet] *add.* et A illa TW, illum CK **24** adversio S

quod ex eo habet, cui nulla res est contraria, non est, unde possit amittere. Non igitur potest interire.

XIII.20. Hic forte oboriatur nonnulla quaestio, utrum, sicut non interit animus, ita nec in deteriorem conmutetur essentiam. Videri enim cuipiam potest, neque iniuria, id effectum esse ratiocinatione hac, ut animus ad nihilum pervenire non possit, converti autem in corpus forsitan possit. Si enim, quod erat ante animus, corpus fuerit effectum, non utique omnino non erit. Sed hoc fieri non potest, nisi aut ipse id velit aut ab alio cogatur. Nec continuo tamen animus, sive ipse id adpetierit sive coactus fuerit, poterit corpus esse. Illud enim sequitur ut, si sit, velit aut cogatur. At illud non sequitur, ut, si velit aut cogatur, sit.

Numquam autem volet. Nam omnis eius adpetitus ad corpus, aut ut id possideat, est, aut ut vivificet, aut ut quodammodo fabricetur, aut quolibet pacto ei consulat. Nihil autem horum fieri potest, si non sit corpore melior. At si erit corpus, melior corpore profecto non erit. Non igitur corpus esse volet. Neque ullum rei huius certius argumentum est quam cum seipsum hinc interrogat animus. Ita enim facile comperit adpetitum se non habere nisi agendi aliquid aut sciendi aut sentiendi aut tantummodo vivendi, in quantum sua illi potestas est.

---

1 est *pr. om.C* est *alt. om.T* **2** igitur] *add.* enim *P* **3** forte] legi *P*, fortasse *CK* aborietur *P* **4** non sicut *A* interit] interimit *A* **5** enim *om.W* quipiam *M* neque] nonque *LWA* iniuriam *Sac.Pac.* **6** nichil *U* **7** non possit pervenire *edd.* **8** effectum fuerit *U* **10** id] idem *Spc.m2T* alio] illo *M* *post* continuo *distinx.M* **13** cogitur *Cac.K* at] aut *K* **15** ut *alt.*] *add.* id *A*, *om.L* ut *tert.om.M* **16** quodlibet *Tac.Lac.P* ei pacto *P* **17** horum *om.P* at – **18** melior *Sm2mg.* **18** melior] melius *U* **19** corpus esse *AU aelm*, esse corpus *cet.p* rei *om.P* **20** seipsum] se *A* **22** aut *alt.*] vel *K*, aut vel *SMCLAU* tantummodo] postmodum *P* **23** illa *A*

21. Si autem cogitur corpus esse, a quo tandem cogitur? A quòlibet, certe a potentiore. Non ergo ab ipso corpore ⟨cogi⟩ potest. Nullo enim modo ullo animo ullum corpus potentius. Potentior autem animus non cogit in aliquid, nisi quod suae potestati subditum est. Nec ullo modo animus potestati alterius animi nisi suis cupiditatibus subditur. Cogit ergo ille animus non amplius quam quantum eius quem cogit cupiditates sinunt. Dictum est autem cupiditatem non posse animum habere, ut corpus sit. Illud etiam manifestum est ad nullam suae cupiditatis expletionem pervenire, dum amittit omnem cupiditatem; et amittit, dum corpus fit. Non igitur potest ab eo cogi, ut fiat, qui cogendi ius nisi per subditi cupiditates non habet. Deinde quisquis animus alterum animum habet in potestate, magis eum necesse est velit in potestate habere quam corpus et ei vel bonitate consulere vel malitia imperitare. Non ergo volet, ut corpus sit.

22. Postremo iste animus cogens aut animal est aut caret corpore. Sed si caret corpore, in hoc mundo non est; et si ita est, summe bonus est nec potest velle alteri tam turpem conmutationem. Si autem animal est, aut animal est etiam ille, quem cogit, aut non est. Sed si non est, ad nihil cogi ab alio potest. Non enim habet potentiorem, qui

19 *cf.* Retract. 1,5,3

9 corpus sit *des.W*

1 corpus cogitur *U* **3** cogi *edd. exc.p, om.codd.* **4** aliquid] aliquibus *T* **5** potestatem *P* **8** cogi *T pael* sinunt] si sunt *P* cupiditatem] cupidum *P* **9** habere animum *CKL* habere] cogere *Sm2sl.WA, om.MTP* **12** ab eo potest *S* ut] *add.* id *CK* ut fiat *om.A* **13** ius] vis *CK* **14** in potestatem *S* magis] *add.* autem *Lac.m2* magis – **15** potestate *om.M* **15** velit necesse est *A* **16** vel *pr.*] velit *P m* bonitatem *Cac.K* malitiam *CK* imperitare] inpertiare *C*, impertiare *K*, imperare *U* **18** postremo] post mortem *P* aut animal] ut animale *K* **19** caret *pr. et alt.*] carere *A* **20** alter *K* tam] quam *P* **21** animal est] animalem *K* est *om.A* **23** nihilum *CK*

in summo est. Si autem in corpore est, ab eo rursus, qui in corpore est, per corpus cogitur, ad quodcumque cogitur. Quis autem dubitet nullo modo per corpus fieri tantam conmutationem animo? Fieret enim, si esset illo corpus potentius, quamvis quicquid illud est, ad quod per corpus cogitur, prorsus non per corpus, sed per cupiditates suas cogitur, de quibus satis est dictum. Quod autem rationali anima melius est, omnibus consentientibus deus est. Qui profecto consulit animae et ideo non ab eo cogi anima potest, ut convertatur in corpus.

XIV.23. Si igitur nec propria voluntate nec alio cogente id anima patitur, unde id pati potest? An quia invitos nos plerumque opprimit somnus, metuendum est, ne quo tali defectu animus convertatur in corpus? Quasi vero, quoniam somno membra nostra marcescunt, idcirco animus fiat ulla ex parte debilior. Sensibilia tantum non sentit, quia, quicquid illud est, quod somnum facit, e corpore est atque in corpore operatur. Corporeos enim sensus sopit et claudit quodammodo, ita sane, ut tali conmutationi corporis cedat anima cum voluptate, quia secundum naturam est talis conmutatio, quae reficit corpus a laboribus; non tamen haec adimit animo vel sentiendi vim vel intellegendi. Nam et imagines sensibilium praesto habet tanta expressione similitudinis, ut eo ipso tempore discerni nequeant ab his rebus, quarum imagines sunt; et si quid intellegit, aeque dormienti

---

deest W

---

2 quocumque *M* cogitur *alt. om.CK* **3** per *om.A* **7** dictum est *U elm*, dictum *pa* **8** animae *CKL* deus] deo *P* **9** consulet *T* **12** animus *edd.* id *alt.*] *add.* corpus *Tm.post.mg.* pati] *add.* corpus *Ssl.* **13** quo] quod *Lac.A* **15** fiat *U*, sit *M*, fit *cet.* **17** somno *K* e] ex *U*, et *L*, a *M* **18** sopit et] id petet (i *s.* e *pr.!*) *K* **19** ut *om.P* commutatione *M* **20** voluptate] voluntate *CK* **22** animum *MA* sentiendi vim] sentiendum *CK*, *add.* vel vim *Cm3sl.*, sentiendo vim *M* **23** similitudinibus *K* **24** nequeant] quaeant *P* **25sq.** dormentiae vigilanti *CK*, *add.* et *s.* ae *Cm3*, dormendi ac vigilandi *M*

ac vigilanti verum est. Nam verbi gratia si per somnium disputare sibi visus fuerit verasque rationes secutus in disputando didicerit aliquid, etiam expergefacto eaedem inconmutabiles manent, quamvis falsa reperiantur cetera, veluti locus, ubi disputatio, et persona, cum qua disputatio fuisse visa erat, et verba ipsa, quod ad sonum adtinet, quibus disputari videbatur, et alia huiuscemodi; quae etiam cum ipsis sensibus sentiuntur agunturque a vigilantibus, praetereunt tamen nec ulla ex parte sempiternam praesentiam verarum rationum adsequuntur. Ex quo conligitur tali conmutatione corporis, qualis somnus est, usum eiusdem corporis animae, non vitam propriam, posse minui.

XV.24. Postremo, si quamvis locum occupanti corpori anima tamen non localiter iungitur, summis illis aeternisque rationibus, quae inconmutabiliter manent nec utique continentur loco, prior adficitur anima quam corpus, nec prior tantum, sed etiam magis. Tanto enim prior, quanto propinquior, et eadem causa tanto etiam magis, quanto etiam corpore melior. Nec ista propinquitas loco, sed naturae ordine dicta sit. Hoc autem ordine intellegitur a summa essentia speciem corpori per animam tribui, qua est, in quantumcumque est.

20–p. 126,3 *cf.* Retract. 1,5,3

---

deest W

---

1 somnum *Sac.LP* **2** secutas *K* **3** eadem *SMLPQ*, heedem *Mm2sl.*, esse dem *C* (vel eedem *m3sl.*), esse idem *K* incommutabilia *Spc.m2* **5** et - disputatio *om.L* **6** visa *edd.*, visum *codd.* sonum] somnum *Sac.P* **7** disputare *A* huiusmodi *U* **8** a *om.P* **10** verarum] verum *M*, verborum *T* secuntur *M* **11** sonus *Spc.T* usum] visum *SMPA* **13** postremo] post mortem *P* occupati *ML* corporis *Lpc.m2* **14** iungitur *om.P* **15** nec] ne *M* **16** loco continentur *edd.* prior] propior *M* **17** prior *pr.*] propior *M* enim – **18** quanto *om.M* **18** etiam magis quanto *om.T* quanto] tanto *S* **19sq.** natura *L*, *add.* qua est in quantumcumque est (*falso inserta ex ll. 21sq.*) **20** intelligetur *A* **21** corpore *Cac.* qua] quanta *P*

Per animam ergo corpus subsistit et eo ipso est, quo animatur, sive universaliter, ut mundus, sive particulariter. ut unumquodque animal intra mundum. Quapropter consequens erat, ut anima per animam corpus fieret nec omnino aliter posset. Quod quia non fit manente quippe anima in eo, quo anima est, ⟨et⟩ corpus per illam subsistit dantem speciem, non adimentem, conmutari in corpus anima non potest. Si enim non tradit speciem, quam sumit a summo bono, non per illam fit corpus; et si non per illam fit, aut non fit omnino aut tam propinque speciem sumit quam anima. Sed et fit corpus et, si tam propinque sumeret speciem, id esset quod anima. Nam hoc interest eoque anima melior, quo sumit propinquius. Tam propinque autem etiam corpus sumeret, si non per animam sumeret. Etenim nullo interposito tam propinque utique sumeret. Nec invenitur aliquid, quod sit inter summam vitam, quae sapientia et veritas est inconmutabilis, et id, quod ultimum vivificatur, id est corpus, nisi vivificans anima.

Quod si tradit speciem anima corpori, ut sit corpus, in quantum est, non utique speciem tradendo adimit. Adimit autem in corpus animam transmutando.

Non igitur anima sive per seipsam corpus fit, quia non nisi manente anima corpus per eam fit, sive per aliam, quia

---

deest W

---

3 unumque *P* **4** ut] et *L* (ut *m2sl.*) animam *A* **5** fit] sit *MA* quippe *om.P* anima] -mo *L* **6** quo] quod *U* et *add.Fuchs* **9** si per illam non fit *M* illam *alt.*] illa *A* aut] aut fit aut *MLPU* aut non fit *iter.T* **10** tam] iam *P* quam] qui *K* **11** propinquet *Lac.m2* sumeret] sumpserat *T* **12** melior] *add.* est *CKL* **13** propinquus *Lac.m2* propinque] *add.* ei *CK* autem *om.A* **14** etenim – **15** sumeret *Um2mg.* **15** aliquid *Sm2sl.* **16** sit *U m, om.cet. pael* vitam *om.P* sapientia] substantia *A* est et veritas *U* **17** incommutabile *ST* **19** si *om.P* anima] -mi *M* sit] fit *M* **20** non] num *A* **21** animam in corpus *A* **22** fit] sit *MA* **23** anima manente *edd.* corpus] *add.* fit *MLP*, *add.* fit quod *U*

non nisi traditione speciei fit corpus per animam et ademptione speciei anima in corpus converteretur, si converteretur.

XVI.25. Hoc et de irrationali anima vel vita, quod nec in eam rationalis anima convertitur, dici potest. Et ipsa enim, nisi inferiore ordine rationali subiceretur, aeque sumeret speciem et talis esset.

Tradunt ergo speciem a summa pulchritudine acceptam potentiora infirmioribus naturali ordine. Et utique, cum tradunt, non adimunt eoque sunt, quae infirmiora sunt, in quantum sunt, quod species, qua sint, eis a potentioribus traditur; quae quidem potentiora etiam meliora sunt. Quod his naturis datum est, quae non mole maiore plus possunt minoribus molibus, sed sine tumore ullo localis magnitudinis eadem specie potentiora sunt qua meliora. In quo genere est anima corpore melior et potentior. Quapropter cum per illam, ut dictum est, corpus subsistat, ipsa in corpus verti nullo modo potest. Corpus enim nullum fit nisi accipiendo per animam speciem. At anima ut corpus fieret, non accipiendo speciem, sed amittendo fieri posset et propterea fieri non potest, nisi forte loco anima continetur et localiter corpori iungitur. Nam si ita est, potest eam fortasse maior moles, quamquam speciosiorem, in suam deteriorem vertere speciem, ut aer maior ignem minorem. Sed

---

deest W

---

1 specie *T* fit – ademptione *om.P* et ea demptione *T* **2** converteretur] reverteretur *Tac.m2* **4** de] inde *T* inrationabili *CKPU* quod] aquod (*!*) *Cac.K* **5** dici potest *post* **4** vita *tr.U* **6** inferiori *U* rationalis *M* subiaceretur *K* aeque – **8** ergo *om.A* **8** tradunt] trahunt *K* a summa *om.T* pulchritudinem *T* **10** cum *om.M* eaquae *S* infirmiores *Tac.* **11** qua sint] quas *A* eis qua sint *m*, qua sunt eis *pa*, eis quasi *el* potentioribus] potioribus *Tac.m2* **14** timore (u *s.*i) *S* **15** qua] quam *Cac.KA* **17** illa *M* subsistit *L* **18** verti] converti *P* nullo modo verti *edd.* nullum] nullo *M* **20** amittendo] imitendo *Kac.* possit *Cac.KL* **23** speciosiorem] spetiorem *M*, speciosior est *U*

non est ita. Moles quippe omnis, quae occupat locum, non est in singulis suis partibus tota, sed in omnibus. Quare alia pars eius alibi est et alibi alia. Anima vero non modo universae moli corporis sui, sed etiam unicuique particulae illius tota simul adest. Partis enim corporis passionem tota sentit, nec in toto tamen corpore. Cum enim quid dolet in pede, advertitur oculus, lingua loquitur, admovetur manus. Quod non fieret, nisi id, quod animae in eis est partibus, et in pede sentiret; nec sentire, quod ibi factum est, absens posset. Non enim nuntio aliquo credibile est fieri non sentiente quod nuntiat, quia passio, quae fit, non per continuationem molis currit, ut ceteras animae partes, quae alibi sunt, latere non sinat; sed illud tota sentit anima, quod in particula fit pedis, et ibi tantum sentit, ubi fit. Tota igitur singulis partibus simul adest, quae tota simul sentit in singulis. Nec tamen hoc modo adest tota, ut candor vel alia huiuscemodi qualitas in unaquaque parte corporis tota est. Nam quod in alia parte corpus patitur cum coloris inmutatione, potest ad candorem, qui est in alia parte, non pertinere. Quapropter secundum partes molis a se distantes et ipse a se distare convincitur. Non autem ita esse in anima per sensum, de quo dictum est, probatur.

3–16 *cf.* Plot. Enn. 4,7,7

---

deest W

---

1 ita est *A* ita *Sm2sl.* quippe omnis] qui terminis *CK* **2** partibus *om.CK* **3** eius *om.A* alibi] alia ibi *A* universi *T* **4** mole *MK* illius *om.A* **5** enim *om.P* **6** tota *K* corpore cum] corporeum *CK* **7** advertit *elm*, avertitur *p* loquitur lingua *edd.* **8** id *om.P* in eis est] inest *A* partibus est *elm* **9** sentiret] *add.* ea *U* nec] *add.* et *MLPA* possit *L* **10** aliqua *Cac.K* **14** ibi] ab *C* (vel absens *m3mg.*) **15** sensit *Tac.CKP* **16** vel] aut *A* **17** huiusmodi *edd.* corporis] vel data *add.L* **18** cum *om.U lm* coloris *CKL e*, doloris *STMPA a*, candoris *U plm* inmutationem *U*, minutatione *K* **20** partem *P* se *om.P* distantes et] distant esset *CK* **21** a se *om.T* non – **22** probatur *om.A*

DE QVANTITATE ANIMAE LIBER VNVS

Conspectus siglorum

S = Sessorianus XVI (2101) bibl. nationalis Romanae, s. IXmed.
T = Trevirensis bibl. municipalis 149, s.IXmed.
D = Monacensis lat. 15826, s. XIin.
C = Casselanus 2° Ms. theol. 30, s.IX[1]
K = Augiensis perg. CCXXXVI bibl. publ. Badensis, s.IX[1]
L = Augiensis perg. XCV bibl. publ. Badensis, s. IXmed.
V = Darmstadtiensis 896, s. IX[2]
X = Parisinus lat. 13369 bibl. nationalis, s. IXin.
J = Augiensis perg. CXCV bibl. publ. Badensis, s. IXmed.
Y = Harleianus 3012 bibl. Brit., s. IXmed.
Z = Valencianus 163 (155), s. IXmed.

Laon 55, s. IXmed. (c. 14,24–c. 17,30; c. 36,80.81)

codd. = consensus codicum

p = editio Parmensis 1491
a = editio Amerbachii Basileensis 1506
e = editio Erasmi Basileensis 1529
l = editio theologorum Lovanensium 1576
m = editio Maurinorum Parisina 1679
edd. = consensus harum editionum

Hagendahl, Test. = Harald Hagendahl, Augustine and the Latin Classics, Vol. I. Testimonia (Göteborg 1967)

De quantitate animae

I.1. *E(uodius)* Quoniam video te abundare otio, quaeso, ut mihi respondeas de his, quae me movent, non, ut opinor, importune atque incongrue. Saepe enim, cum abs te multa quaesissem, nescio qua illa graeca sententia me deterrendum putasti, qua prohibemur ea, quae supra nos sunt, requirere. Nunc vero non puto nos ipsos supra nos esse. Quamobrem cum de anima quaero, non sum dignus qui audiam: 'Quod supra nos, quid ad nos?', sed fortasse dignus qui audiam, quid simus nos.

A(ugustinus) Enumera breviter, quae audire de anima velis.

E. Faciam; nam sunt mihi ista diuturna cogitatione praeparata. Quaero igitur, unde sit anima, qualis sit, quanta sit, cur corpori fuerit data, cum ad corpus venerit qualis efficiatur, qualis cum abscesserit?

---

9 *cf.* Otto, Die Sprichwörter der Römer n. 1714 (p. 335)

---

2 *Interlocutorum nomina variis siglis in codicibus notantur (cf. Praef. p. XI)*: A(ugustinus) – Adeodatus *STDZ*, M(agister) – D(iscipulus) *CVX Laon 55*, R(atio) – A(ugustinus) *JY*. *Sigla omittunt KL. Euodii nomen Maurini restituerunt Augustini epist. 162,2 adscita* **3** iis *lm* **4** inoportune *Y* enim] mihi *L* cum *om.K* **5** greca illa *S* **6** super *CJ* **7sq.** nos esse ipsos super nos *K* **9** super *KL* quid ad nos] *om.J*, *eras.V* quid – **10** audiam *om.p* **10** quod *J* (vel quid *sl.*) sumus *CKJ* **11 – p. 149,19** *R(ationis) verba A(ugustino), A(ugustini) verba R(ationi) tribuit, sed rectum interlocutorum ordinem hic illic corrigendo restituit Y* de anima audire *edd.* **13** ista *om.J* **14** quaero igitur] quae ergo *L* (id est quero *m2sl.*) **15** et cum *lm* venerit] advenerit *DKLYZac.* **16** qualis *om.D*

2. *A*. Cum quaeris, unde sit anima, duo quaedam intellegere cogor. Aliter enim dicimus, unde sit homo, quae sit eius patria scire cupientes; aliter unde sit, cum quaerimus, unde constet, id est, ex quibus elementis rebusque compositus. Quid horum scire vis, cum interrogas, unde sit anima? Utrumnam quasi regionem eius et patriam, unde huc venerit, nosse desideras an vero, quae sit eius substantia, requiris?

E. Equidem utrumque scire vellem, sed quid sit sciendum prius, tuo iudicio malo committere.

A. Propriam quandam habitationem animae ac patriam deum ipsum credo esse, a quo creata est. Substantiam vero eius nominare non possum; non enim eam puto esse ex his usitatis notisque naturis, quas istis corporis sensibus tangimus. Nam neque ex terra neque ex aqua neque ex aere neque ex igni neque ex his omnibus neque ex aliquibus coniunctis horum constare animam puto. Sed quemadmodum, si ex me quaereres, arbor ista ex quibus constet, notissima ista elementa quattuor nominarem, ex quibus omnia talia constare credendum est; porro si pergeres quaerere, unde ipsa terra vel aqua vel aer vel ignis constent, nihil iam quod dicerem reperirem; sic cum quaeritur, ex quibus sit homo compositus, respondere possum, ex anima et corpore; rursum de corpore si quaeras, ad illa elementa quattuor recurram; de anima vero quaerenti tibi, cum simplex

---

2 homo – sit *om.D* unde sit anima *Sm2mg*. **3** sit] fit *V* **4** constet] consistit *VXJ* **5** unde sit anima *Xm2sl*. **9** et quidem *DKJ* quid] qui *K* **12** crede *K* creatum *Lac.m2* **13** non puto enim eam *K* **14** iis *lm* notatisque *J* corporis] corporalibus *YZ* **15** tanguimus *J (sim.saepe)* **16** ex *tert.om.Y* **17** horum coniunctis *edd.exc.p* coniunctis – **18** quibus *Tm2mg*. **18** constat *Tac.Vac.X*, constent *Zpc*. **19** quattuor elementa *L*, IIII elim- *J* **21** constet *Sac.m2CKLY* **22** repperimus (reper- *X*) *SX* cum] autem *K* **24** elymenta *L* **25** recurramus *X*

quiddam et propriae substantiae videatur esse, non aliter haeream ac si quaeras, ut dictum est, unde sit terra.

E. Quomodo eam propriam velis habere substantiam, cum dixeris a deo factam, non intellego.

A. Quomodo et terram ipsam a deo factam negare non possum; et tamen non possum dicere, ex quibus quasi aliis corporibus terra constet. Simplex enim corpus est terra, eo ipso quo terra est, et ideo elementum dicitur omnium istorum corporum, quae fiunt ex quattuor elementis. Non ergo sibi adversatur sententia, qua dicimus et a deo animam factam et propriam quandam habere naturam. Hanc enim eius propriam quandam naturam et suam deus ipse fecit, ut ignis, ut aeris, ut aquae, ut terrae, quo cetera ex his omnibus componerentur.

II.3. *E*. Interim accipio, unde sit anima; quae mecum sedulo retractabo et, si quid me moverit, post requiram. Unde quaeso, explices qualis sit.

A. Videtur mihi esse deo similis. De anima enim, nisi fallor, requiris humana.

E. Idipsum est, quod abs te explicari vellem, quemadmodum sit anima deo similis, cum deum a nullo factum esse credamus, animam vero ab ipso deo factam supra dixeris.

---

1 quiddam] quaedam *SZ*, al. quid *Sm2sl*., vel quiddam *Zsl*., quidem *Y* **2** haeream] eam *SYZac.m.post*., al. haeream *Sm2sl*., haereamus *C* terra] *add*. simplex animae natura dici potest quia ex aliis naturis non est *YZ ae*, *add*. simplex animae natura dici potest quia ex nullis rebus composita est *Sm2mg*., *add*. simplex enim est et propria natura quaedam ... *Vm.post.mg*. **5** et *om.TDY* **7** terra *pr. om.Y* **8** quo] quot *T*, quod *CK* terrae *K* **11** hanc – **12** naturam *Xm2* **12** eius *om.J* proprium *L* et deus *C* **13** ut aeris] aeris ut *Y* ut *tert*.] et *YTac*. **15** accipio] accepi *codd.exc.Vm.post.Y* unde sit] ut desit *Tac*. anima] *add*. id est ex deo *Zm.post.sl. lm* **16** tractabo *K* **17** sit] *add*. anima *CLZm.post*. **18** qualis sit anima *tituli loco praemittunt CKVX*, *add.mg.Sm2Zm.post*. M(agister) *ante titulum tr.C* **20** abs] ex *J* explicare *L* **21** similis deo *edd*.

A. Quid? tu difficile putas deo fuisse, ut aliquid sibi simile faceret, cum hoc in tanta varietate imaginum etiam nobis videas esse concessum?

E. Sed nos videmur mortalia facere, deus autem inmortalem animam fecit, ut opinor, nisi forte tibi aliter videtur.

A. Ergo tu velles talia fieri ab hominibus, qualia deus fecit?

E. Non equidem hoc dixerim. Sed quemadmodum ipse inmortalis inmortale quiddam fecit ad similitudinem suam, sic et nos inmortales a deo facti ad similitudinem nostram quod facimus, inmortale esse deberet.

A. Recte diceres, si ad eius imaginem pingeres tabulam, quod in te inmortale esse credis: nunc vero in ea exprimis similitudinem corporis, quod profecto mortale est.

E. Quomodo ergo sum similis deo, cum inmortalia nulla possum facere ut ille?

A. Quomodo nec imago corporis tui potest hoc valere, quod tuum corpus valet, sic anima non mirandum est, si potentiam tantam non habet, quantam ille, ad cuius similitudinem facta est.

III.4. *E*. Et hoc interim satis est; dic nunc, quanta sit anima.

A. Quomodo quaeris, quanta sit? Non enim intellego, utrum eius quasi spatium latitudinis vel longitudinis vel roboris vel horum simul omnium requiras an, quantum valeat, nosse velis. Solemus enim quaerere, quantus fuerit Hercules, id est, in quot pedes statura eius porrecta fuerit.

---

1 deo putas *J* aliquod *L* **2** tantam *K* **3** videas nobis *edd.exc.p* **4** *interlocutoris siglum om.JX* videmus *Vac.J* mortalia] talia *Zac.m. post.* **5** videtur] D(isc.) prorsus videtur *add.X* **7** facit *Sac.CKL* **8** nonne quidem *J* (vel non equidem *m2sl.*) **9** inmortalem *K* suam – **10** similitudinem *om.D* **11** debere *TD* **12** imaginem eius *J* **13** vero] vere *Z* **16** ut ille] utile *DYac.* **19** similitudine *D* **27** quot] quod *Cac.K*

Et item quantus vir fuerit, id est, quantae potentiae atque virtutis.

E. Utrumque de anima scire cupio.

A. Atqui illud superius dici non potest nec omnino intellegi de anima. Non enim ullo modo aut longa aut lata aut quasi valida suspicanda est anima: corporea ista sunt, ut mihi videtur, et de consuetudine corporum sic animam quaerimus. Ideoque bene praecipitur etiam in mysteriis, ut omnia corporea contemnat universoque huic mundo renuntiet – qui, ut videmus, corporeus est – quisquis se talem reddi desiderat, qualis a deo factus est, id est similem deo; non enim alia salus animae est aut renovatio aut reconciliatio auctori suo. Quamobrem, quanta sit anima, secundum inquisitionem hanc tibi respondere non possum; sed possum adfirmare neque illam longam esse nec latam nec robustam neque aliquid horum, quae in mensuris corporum quaeri solent. Et hoc cur existimem, rationem tibi reddam, si placet.

E. Placet vero ac vehementer exspecto; videtur enim mihi quasi nihil esse anima, si nihil est horum.

A. Prius ergo, si videtur, ostendam tibi multas esse res, quas non possis dicere nihil esse, nec tamen in eis invenire aliqua huiusmodi spatia, qualia in anima requiris, ut non solum non tibi ex eo anima nihil esse videatur, quod in ea non invenis longitudinem sive aliquid tale, sed eo pretiosior

---

1 et *om.L* **3** *interlocutoris siglum om.Yac.m.post. (s.XV)* utrum *K* **4** *interlocutoris siglum om.Y* atqui] atquin *S*, adquin *TDY*, atque *Cac.KLJ* **6** anima corporea.ista *V* **7** corporum] temporum *S* (al. corporum *m2sl.*) anima *L* (de *sl.add.m2*) **8** mysteriis] ministeriis *V*, mysteris *J* **9** contempnat *Cpc.VXY*, contempnet *Zac.*, condemnat *Lac.* **11** ab *K* similitudinem *Xac.* **12** est aut] est.ut *L*, esse ut *Y* **15** longa *Spc.* **17** solet *Sac.m2Zac.* cur, quur *codd. promiscue (et passim)* existimes *S* **19** placet – **20** mihi *Jm2mg.* expeto *Zpc.* **20** animam *J* **22** posses *K* **23** qualia] *add.* non *L* **24** nihil anima *CKVLXJ*

et pluris aestimanda sit, quo nihil horum habet. Deinde utrum vere nihil horum habeat, videbimus.

E. Utere quo vis ordine ac modo, ego audire et discere paratus sum.

IV.5. *A*. Recte facis; sed volo interroganti mihi respondeas; fortasse enim ea, quae te docere conor, ipse iam nosti; credo enim non te dubitare hanc arborem non esse omnino nihil.

E. Quis dubitaverit?

A. Quid illud? num dubitas iustitiam multo esse hac arbore meliorem?

E. Ridiculum istud quidem ⟨est⟩, quasi vero ulla sit comparatio.

A. Liberaliter mecum agis; sed illud nunc adtende: cum constet ita esse hanc arborem deteriorem quam est iustitia, ut nec comparanda quidem tibi videatur, et hoc lignum non esse nihil confessus sis, placetne tibi ut ipsam iustitiam nihil esse credamus?

E. Quis hoc demens crediderit?

A. Recte omnino; sed fortasse arbor haec propterea tibi videtur esse aliquid, quod longa est pro suo modo et lata et robusta; quae si detraxeris, nihil erit.

E. Ita videtur.

A. Quid ergo? iustitia, quam non nihil esse confessus es, immo quiddam longe divinius hac longeque praestantius, videtur tibi longa esse?

---

2 habeant *K* **5** *interlocutoris siglum om. Y* volo ut *Z* **7** te non *D* **9** *interlocutoris siglum om. Y* **10** num] non *SXac.Z*, vel num non *V* (non *cancell.*) **11** arborem *Cac.*, hanc arborem *Kac.* **12** istuc *Sac.m2Vpc.*, istoc *Xpc.* est *edd.*, *om.codd.* **15** hanc arborem esse *edd.* **16** nec] ne *T* comparanda] comprobanda *Y* quidem *om.J* videtur *Y* **17** nihil *pr. om.D* placentne *D* *inde a* **19** *usque ad* **p. 149,19** *interlocutorum ordinem invertit Y* **21** et lata *om.codd.exc.L* **22** quae] quod *L* **23** videtur] video *S* **24** iustitiam *CK* **26** longe *K*

E. Nullo modo mihi iustitia aut longa aut lata aut tale aliquid cogitanti potest occurrere.

A. Si igitur nihil horum est iustitia et tamen ipsa nihil non est, cur tibi anima nihil videtur, nisi eius aliqua longitudo sit?

E. Age; iam non mihi videtur ex eo nihil esse anima, quod nec longa nec lata nec robusta sit, sed utrum vere ita sit, nondum a te dictum esse scis. Fieri enim potest, ut multa sint magni aestimanda, quae istis careant; sed non continuo ex hoc genere animam esse credendum puto.

6. *A*. Scio istud nobis enodandum restare et hoc me deinceps explicaturum promiseram; verum quia res subtilissima est et longe alios mentis oculos quaerit quam humana consuetudo in cotidianae vitae actibus habere solita est, admoneo te, ut per ea, per quae te ducendum existimo, libens pergas nec nostro quodam necessario circuitu defatigatus aegre tuleris aliquanto te tardius ad id quod cupis pervenire. Nam prius abs te quaero, utrum corpus ullum putes esse, quod non pro suo modo habeat aliquam longitudinem et latitudinem et altitudinem.

E. Quam dicas altitudinem, non intellego.

A. Illam dico, qua efficitur, ut interiora corporis cogitentur aut etiam sentiantur, si perlucet ut vitrum; quam si demas corporibus, quantum mea opinio est, neque sentiri possunt neque omnino corpora esse recte existimari. Hinc mihi volo aperias, quid tu sentias.

---

1 nullo] non ullo *L* **3** igitur] ergo *Y* ipsa *om.D* **4** eius] ei *L* longitudine *L* (vel do *m2sl.*) **7** nec *pr. om.L* **8** a te *om.CKVLXJ* esse dictum *codd.*, ita esse dictum *SYZ*, dictum esse *edd.* **9** magna *KJpc.* aestimanda] extimanda (*!*) *C*, existimanda *K* carent *Z* **11** istuc *STC*, istoc *J* **15** per *alt. om.STDYZac.m.post.* quae] qua *SZac.m.post.* **16** defetigatus *Tac.LJ*, defaet- *C*, defit- *VX* **17** tuleris] toleres *STDCKLY Zac.m.post.* aliquando *L* **19** putes] potes *K* sui modo *CKL*, modo suo *edd.* **22** qua] quia *Y* **23** vitrum] utrum *KZac.m.post.* quam si] quamquam si hoc *CKVLXJ paem* **25** existimare *CK* hic *YZ* **26** quod *D*

E. Prorsus non dubito corpora omnia his carere non posse.

A. Quid illud? potes cogitare ista tria non esse nisi in corporibus?

E. Non intellego, quomodo esse alibi possint.

A. Ergo animam non putas esse aliud quam corpus?

E. Si etiam ventum corpus esse confitemur, negare non possum corpus mihi animam videri; nam tale aliquid eam esse cogito.

A. Corpus quidem ventum esse tam concedo quam si me de fluctu interrogares. Nam nihil aliud quam istum aerem conmotum et agitatum ventum esse sentimus; quod in loco tranquillissimo et ab omnibus ventis quietissimo vel brevi flabello adprobari potest, quo etiam muscas abigentes aerem conmovemus flatumque sentimus. Quod cum evenerit occultiore quodam motu caelestium vel terrenorum corporum per magnum spatium mundi, ventus vocatur ex diversis partibus caeli nomina etiam diversa sortitus. An tibi aliter videtur?

E. Mihi vero nihil et probabile esse accipio quod dicis. Sed ego animam non ipsum ventum, sed tale aliquid esse dixi.

A. Dic mihi prius, utrum ipsum ventum, cuius mentionem fecisti, habere aliquam longitudinem, latitudinem et altitudinem sentias. Deinde videbimus, utrum tale aliquid

---

1 omnia] omnino *Zac.* **3** potest *SCac.K* non *om.DKVXJ* **5** alibi esse *edd.* **6** quam] quod *Y* **7** A(deod.) *ante* negare *tr.STD* confitearis *Spc.m2*, confiteris *TD* **8** ea *D* **10** tam concedo esse *J* **11** fluctu] flatu *SL* interroges *STDYZac.m.post.* **11sq.** istum aerem] isto mare *K* **12** et] ac *edd.* ventum *om.TD* **14** flavello *DVac.Xac.YZac.* **15** flatuque *TD* evenerit] venerit *Sac.m2KY* **16** motum *Cac.K* **18** diversa] divisa *D* **20** et] ex *KY* **21** sed] sicut *Yac.*, si *Ypc.* **23** dic mihi] *add.* obsecro *V* **24** et *om.CKXJ*

anima sit, ut hoc modo etiam, quanta sit, investigare possimus.

E. Quid hoc aere longius et latius et altius facile inveniri potest, quem conmotum ventum esse nunc abs te mihi persuasum est?

V.7. *A*. Recte dicis; sed numquidnam animam tuam putas esse nisi in corpore tuo?

E. Ita puto.

A. Intrinsecus tantum, ut tamquam utrem impleat an tantum forinsecus velut tectorium an et intrinsecus et extrinsecus eam esse arbitraris?

E. Hoc sentio, quod ultimum requisisti. Nam nisi esset intrinsecus, nihil in visceribus nostris vitale haberetur; nisi esset extrinsecus, non etiam in cute leviter possit sentire pungentem.

A. Quid ergo amplius quaeris, quanta sit anima, cum videas esse tantam, quantam ipsa spatia corporis patiuntur?

E. Si hoc ratio docet, nihil amplius requiro.

A. Recte facis nihil quaerere amplius quam docet ratio. Sed haec ratio videturne tibi firmissima?

E. Quando aliam non invenio, videtur. Suo enim loco quaeram, quod me multum movet, utrum haec figura eadem maneat, cum corpore excesserit; nam hoc inter discutienda ultimum me posuisse memini. Sed quoniam de numero

---

9sq. *cf*. J. Pépin, Rev. ét. aug. 66 (1964) 62sq.

---

1 sit anima *J* possumus *Cac.K* **3** et longius *CKVLZ* et *pr. om.STD* et *alt. om.D* invenire *J* **6** numquidnam, numquinnam *codd.promiscue (et passim)*, numquoquam *C* animum tuum *X* **7** tuo] suo *K* **8** ita] *add.* iam *Jsl.* **9** tantum] tamen *Y* uterem *J* **10** tectorium] iectorium *C* **14** posset *SCYZ* **17** quanta *codd.exc.CKZ* **20** A(ug.) recte – amplius *Tm2mg.* **22** D(isc.) *s.* videtur *tr.C* **23** figura] *add.* tum *C*, cum *Sac.Xac. cet.*

animarum quaerere ad quantitatem mihi videtur pertinere. non esse hoc loco praetereundum existimo.

A. Non incongrue existimas, sed prius de spatio eius, quod me adhuc movet, explicemus, si placet, ut etiam ego aliquid discam, si tibi iam satisfactum est.

E. Quaere, ut vis; nam tua ista simulata dubitatio dubitare me verissime facit de hoc ipso, quod iam peractum esse praesumpseram.

8. *A*. Dic mihi, quaeso te, utrum ea, quae adpellatur memoria, non tibi nomen inane videatur.

E. Cui hoc videri potest?

A. Animae hanc esse arbitraris an corporis?

E. Et hinc dubitare ridiculum est. Quid enim? exanime corpus meminisse aliquid credi aut intellegi potest?

A. Meministine tandem urbis Mediolanensis?

E. Valde memini.

A. Nunc ergo, quia eius facta mentio est, recordaris, quanta et qualis sit?

E. Recordor sane ac nihil recentius atque integrius.

A. Nunc ergo, cum oculis eam non videas, animo vides.

E. Ita est.

A. Meministi, credo etiam, quanto spatio terrarum nunc a nobis longe absit.

E. Ita et hoc memini.

A. Vides itaque animo etiam ipsam locorum distantiam.

E. Video.

---

2 preter eundem *Vac.L* **5** discam si tibi] de istis ibi *Xac.* **6** quaere] qua re *D* ista tua *Z* **7** peractum] pactum *Y*, factum *J* **8** praesumseram *STDCac.m3* **9** ea] et *Zac.*, et ea *Sac.m2* **10** videatur] *add.* esse *VXJ* **12** anima *Cac.K* **13** quod *SCKVL* ex anima *S* **15** meministi *Sac.m2V* tandemne *V* **19** *interlocutoris siglum om.X* ac] an *X*, *om.D* **20** vides *CK* **22** etiam credo *T*, etiam *Xm2sl.* **23** nunc] hinc *Y* **25** vide *CK* ipsa *L*

A. Cum igitur anima tua hic sit ubi corpus, nec ultra spatium eius porrigatur, ut superior ratio demonstrabat, unde fit, ut illa omnia videat?

E. Per memoriam hoc fieri puto, non quod illis locis sit praesens.

A. Imagines ergo illorum locorum memoria continentur.

E. Ita sentio; nam et quid nunc ibi agatur ignoro; quod utique non ignorarem, si animus meus usque ad ea loca porrigeretur praesentiaque sentiret.

A. Verum mihi videris dicere; sed certe istae imagines corporum sunt.

E. Ita necesse est; non enim aliud sunt urbes terraeque quam corpora.

9. *A*. Numquamne intuitus es parva specilla aut numquam in pupilla oculi alieni faciem tuam vidisti?

E. Immo saepe.

A. Cur multo brevior quam est adparet?

E. Quid enim velles aliud quam ut pro modo speculi videretur?

A. Necesse est ergo imagines corporum, si parva sunt corpora, in quibus adparent, parvas adparere.

E. Necesse omnino.

A. Cur ergo, cum tam parvo spatio sit anima quam corpus est eius, tam magnae in ea possunt exprimi imagines, ut et urbes et latitudo terrarum et quaeque alia ingentia apud se possit imaginari? Volo enim cogites paulo dili-

---

1 *interlocutoris siglum om. V* **3** fit] sit *Y* omnia videat *Zm.post.sl.* videatur *L* (-antur *pc.m2*) **4** hoc] haec *SDYZac.* quod *V*, quo *Xpc.Zac.cet.* **8** ibi nunc *edd.* **9** ea loca (loca *Xm2sl.*) *XJZ aelm*, illa loca *V*, ea *SCKLY p*, eam *TD* **13sq.** terrae//quamque *K*, terrae que (dam *sl.*) quam *X*, terrae quam quedam *Z* (quedam *m.post.sl.*) **15** specula *SZ*, speculla *Lpc.*, specie illa *CK* **16** tua *D* **19** velis *Xpc.* specille *Y* **25** eius est *J* **26** et *pr. om.D*

gentius, quanta et quam multa memoria nostra contineat, quae utique anima continentur. Qui ergo fundus est, qui sinus, quae inmensitas, quae possit haec capere, cum et eam tantam, quantum corpus est, superior ratio docuisse videatur?

E. Non invenio quid respondeam, nec satis explicare possum, quantum me ista moveant, et multum me ipse derideo, qui superiori rationi tam cito consenseram, ut ex isto corporis modo quanta sit anima terminarem.

A. Non ergo iam tibi tale aliquid videtur, qualis ventus est?

E. Nullo modo; nam etiamsi aer iste, cuius quasi fluctum ventum esse probabiliter creditur, universum istum mundum possit implere, innumerabiles tales tantosque mundos secum anima imaginari potest, quas imagines quo spatio contineat, suspicari non possum.

A. Vide ergo, ne melius sit eam credere, ut superius dixeram, nec longam nec latam nec altam, sicut mihi de iustitia concesseras.

E. Facile adsentirer, nisi me plus conturbaret, quo rursum pacto tantorum spatiorum imagines innumerabiles nulla sua et longitudine et latitudine et altitudine capere possit.

VI.10. *A.* Inveniemus hoc fortasse, quantum licet, si prius diligenter discutiamus haec tria, id est longitudinem, latitudinem et altitudinem. Itaque enitere cogitare longitudinem, quae adhuc nullam latitudinem adsumpserit.

---

2 fundus] profundus *CK* **3** et *om.CKVLXJ*, *exp.Z* **8** tam cito] ta//cito *J* tam cito rationi *V* **9** isto] ipso *J* (vel isto *m2sl.*) **10** aliquid tale *Z* **12** aer iste] aeris *Y* fluctum] flatum *SL ae* **13sq.** mundum istum *D* **14** posset *Tpc.Zpc.* **15** imaginare *Y* **15sq.** quo spatio] quos ratio *CK* **16** possumus *X* **20sq.** quo rursum] quorum sum *DZac.* **22** et latitudine *om.DCKVX* **24** *interlocutoris siglum om.D* **26** et latitudinem *D* latitudinem et altitudinem *Zm.post.mg.* **27** adsumserit *Sac.m2TXZac.*

E. Nihil possum tale cogitare; si enim filum araneae in animo constituero, quo nihil exilius solemus videre, occurrit mihi etiam in eo tamen et longitudo per se et latitudo et altitudo; quae qualescumque sint, esse tamen negare non possum.

A. Non usquequaque absurda est responsio tua, sed certe, cum tria ista esse in araneae filo intellegis, discernis haec et quid inter se differant nosti?

E. An aliter potui videre nihil horum deesse huic filo?

A. Quo igitur intellectu haec discrevisti, hoc potes etiam seiunctis illis solam longitudinem cogitare; nec aliquod corpus volvas animo; nam quodcumque fuerit, his omnibus non carebit. Incorporeum est enim, quod te nunc intellegere cupio; nam sola longitudo non nisi intellegi animo potest, in corpore inveniri non potest.

E. Iam intellego.

A. Ergo istam longitudinem si quasi secare cogitatione per longum velis, vides profecto non posse; nam si potest, inest etiam latitudo.

E. Manifestum est.

A. Hanc igitur longitudinem meram et simplicem, si tibi placet, lineam vocemus; hoc enim nomine a multis doctis adpellari solet.

E. Voca quicquid vis; non enim mihi de nominibus laborandum est, cum res aperta sit.

11. *A*. Bene facis, et non solum adprobo, verum etiam moneo, ut semper rerum curam magis quam verborum te

---

2 constituerem *C*, constituere *K* soleamus *Y* **3** tamen] tantum *Y* per] pro *SDCLXYZ* **4** esse *om.KY* **7** in araneae filo esse *edd.* **8** et *om.Y* deferant *J*, different *Y* **9** quidni quid differant nossem? an aliter ... *Troyes 1921 (s.XII) a* (quid nisi) *elm* potuit *D* **10** igitur] ergo *Y* potest *K* **11** illis] aliis *VXac.J* cogitare] *add.* si *edd.exc.p* **14** nisi] si *Cac.m2* **16** *interlocutoris siglum eras.Y* **17** secari *VXJ* **21** igitur] ergo *Y* **22sq.** doctis multis *edd.exc.p*

habere delectet. Sed linea ista, quam iam, ut opinor, bene intellegis, si porrigatur sive ex una sive ex utraque parte, qua in longum porrigi potest, cernis nullum esse finem. An ad hoc contemplandum minus valet acies mentis tuae?

E. Contemplor omnino ac nihil facilius.

A. Vides ergo etiam nullam figuram posse fieri, si nihil agatur aliud quam ut illa linea porrigatur.

E. Quam dicas figuram, nondum intellego.

VII. *A*. Figuram interim voco, cum aliquod spatium linea lineisve concluditur, tamquam si circulum faceres aut quattuor lineas finibus suis sibimet iungeres ita, ut nullius finis ab alterius copulatione liber esset.

E. Quid dicas figuram, iam me videre arbitror; sed utinam tam viderem, quo ista tendant aut quid ex his effecturus sis, ut ego, quod de anima requiro, sciam.

12. *A*. Hoc initio te admonui et postulavi, ut patienter ferres aliquantum circuitum nostrum: quod item quaeso, ut facias. Non levis res quaeritur, non facilis ad cognoscendum; nosse hoc enim plane ac tenere volumus, si fieri potest. Aliud est enim cum auctoritati credimus, aliud cum rationi. Auctoritati credere magnum compendium est et nullus labor; quod si te delectat, poteris multa legere, quae magni et divini viri de his rebus, necessaria quae videbantur, salubriter imperitioribus quasi nutu quodam locuti sunt credique sibi voluerunt ab his, quorum animis vel tardioribus vel

---

11–p. 153,14 *geometrica schemata illustrandi causa addunt TXJYZ*

---

1 dilectet *J* ut iam *J*, ut *om.XY* **3** qua] quam *T plm*, quod *D* **6** si *om.L* nihil] nisi *Lpc.m2* **8** intelligo *Vm.post.sl.* **9** aliquot *V* **10** aut] a *Y* **11** iungeres] ingeres *D* **13** quid] quam *Y* **14** his] eis (h *s*.e) *K* **15** sis ut *om.CK*, sis *add.sl.Cm3* animo *X* sciamus *C* **18** facies *KXac.* **19** enim hoc *edd.exc.p* voluimus *J* **20sq.** aliud cum ratione auctoritati credere.magnum *S* **22** te *om.X* dilectet *J* **24** quodam – credique] quae *CK* credi *Dpc.* **25** voluerat *Y*

implicatioribus alia salus esse non posset. Tales enim homines, quorum profecto maxima multitudo est, si ratione velint verum comprehendere, similitudinibus rationum facillime decipiuntur et in varias noxiasque opiniones ita labuntur, ut emergere inde ac liberari aut numquam aut aegerrime queant. His ergo utilissimum est excellentissimae auctoritati credere et secundum hoc agere vitam. Quod si tutius putas, non solum nihil resisto, sed etiam multum adprobo. Si autem cupiditatem istam refrenare non potes, qua tibi persuasisti ratione pervenire ad veritatem, multi et longi circuitus tibi tolerandi sunt, ut te non ratio adducat nisi ea, quae sola ratio dicenda est, id est vera ratio; et non solum vera, sed ita certa et ab omni similitudine falsitatis aliena, si tamen ullo modo haec ab homine inveniri potest, ut nullae disputationes falsae aut verisimiles ab ea te possint traducere.

E. Nihil iam praepropere desiderabo: agat ac ducat ratio qua vult, dummodo perducat.

VIII.13. *A*. Deus hoc faciet, qui aut de solis talibus rebus aut certe de his maxime deprecandus est. Sed ad rem quam institueram redeamus. Nam si et quid sit linea et quid sit figura iam tibi notum est, dic quod abs te quaero, id est, utrum putes ullam figuram fieri posse, si linea ex utraque parte aut ex altera per infinitum ducatur?

E. Nullo modo id fieri posse confirmo.

A. Quid igitur agendum est, ut figuram faciamus?

---

1 posset] potest *Xac.J* **2** rationem *K* **4** noxiasque] noxias atque *C*, noxias atque in *K* **5** emergere] emergi *Z* **7** auctoritate *D* **8** sed] sicut *Yac.* **11** tollerandi *C*, tollendi *Xac.* non ratio te *aelm*, te et ratio non *p* rationem *Cac.*, ratione *K* ducat *Vpc.* **13** sed] sicut *Yac.* **14** si tamen] sit. A me *D* ullo *VJY*, nullo *Sac.Cac.Xac.cet.* inveniri] iniri *CKXac.*, *add.* sic *Y* **15** te *Zm.post.sl.* **17** praepropere *om.C* siderabo *C* agit *K* **18** qua] quo *STDY* **19** qui aut] quia aut *D*, quia ut *Xac.*, qui hoc *Zac.* **20** rebus *om.TD* **21** quid *pr.*] quod *K* **22** id est] idem *Y* **24** dicatur *D*

E. Quid, nisi ut illa linea infinita non sit et ducatur in circulum, ut ex alia parte se contingat? non enim video, quomodo aliter possit ex una linea concludi aliquod spatium: quod nisi fiat, secundum tuam descriptionem figura non erit.

A. Quid, si rectis lineis figuram facere velim? potest fieri, ut de una linea fiat, an non potest?

E. Nullo modo.

A. Quid, duabus?

E. Ne hoc quidem.

A. Quid, tribus?

E. Video posse.

A. Bene igitur nosti ac tenes, cum figura lineis rectis facienda est, minus quam tribus non posse. An si ulla tibi adversetur ratio, de hac te sententia devocabit?

E. Plane si quis mihi hoc falsum esse monstraverit, nihil erit, quod me scire posse confidam.

A. Nunc ergo illud responde, quomodo tribus lineis figuram feceris.

E. Cum se finibus iungunt.

A. Quid? ubi se iungunt, nonne videtur tibi angulus fieri?

E. Ita est.

A. Quot ergo angulis haec figura constat?

E. Totidem quot lineis.

A. Quid? ipsas lineas pares constituis an impares?

E. Pares.

---

1 linea illa *Y* ducitur *J* **2** continguat *J*, contigat *K* **3** aliquot *V* **4** ni *S* **6** velimus *Z* **9** de duabus *Spc.m2* **10** nec *K* quidem] quid est *D* **13** configura *Cac.m2* tribus lineis *Xac.Zac. cet.* **15** ratio *L*, oratio *Tac.Zac. cet.* te *om.L* vel re(vocabit) *Vmg.* **17** erit] est *CK* **24** quod *T* **25** *interlocutoris siglum om.C* quot] quoque *CKXac.* **26** *interlocutoris siglum om.CY* constituis] constituisti *CKVLXJ* impares] pares *Tac.m2* **27** pares *om.L*

A. Quid? anguli tantundem omnes patent an est alius alio contractior vel apertior?

E. Etiam ipsos pares esse video.

A. Potestne fieri, ut in figura, quae tribus rectis paribus lineis facta sit, impares anguli sint an non potest?

E. Nullo prorsus modo.

A. Quid? si rectis lineis tribus, sed imparibus figura constet, possunt etiam in ista pares esse anguli an aliud intellegis?

E. Omnino non possunt.

A. Recte dicis; sed dic, quaeso, quaenam tibi figura melior videatur et pulchrior? eane quae paribus, an quae imparibus lineis constat?

E. Quis dubitet eam esse meliorem, in qua aequalitas praevalet?

IX.14. *A*. Ergo inaequalitati aequalitatem praeponis?

E. Nescio, utrum quispiam non praeponat.

A. Vide nunc in figura, quae tribus angulis paribus perfecta est, quid in ea sit angulo contrarium, id est ex altera parte contra positum; utrum linea an angulus?

E. Lineam video.

A. Quid ergo? si et angulus angulo et linea lineae contraria sit, nonne fateris aequalitatem esse potiorem in ea figura, in qua id accidit?

E. Fateor quidem, sed quemadmodum id fiat tribus lineis omnino non video.

A. Quid? quattuor lineis potestne hoc fieri?

E. Prorsus potest.

---

4 potest *C* **6** A(deod.) potest nullo prorsus modo *D* **8** constat *C* **12** videtur *Y* et pulcrior videatur *J* ea neque *DKX*, ea quae *Vpc.* paribus] imparibus *L* **13** imparibus] paribus *L* **14** quis] quid *L* **21** videam *K* **23** potiorem] potentiorem *C* **25** sed] sunt *Y* quemadmodum, quemammodum *codd.promiscue (et passim)* **27sq.** potest. D(isc.) Ne hoc fieri prorsus potest *C*

A. Melior est igitur figura, quae quattuor lineis rectis paribus quam quae tribus constat.

E. Melior certe, siquidem magis in ea aequalitas valet.

A. Quid ergo? istam, quae quattuor rectis paribus lineis confit, censesne posse etiam ita fieri, ut non anguli omnes in ea pares sint, an non putas?

E. Video posse.

A. Quonam modo?

E. Si duo contractiores, duo apertiores sint.

A. Videsne etiam, quemadmodum et ambo contractiores et ambo apertiores sibi contrarii sint?

E. Ac verissime atque apertissime.

A. Servatam igitur et hic, quanta servari potuit, cernis aequalitatem; cernis enim profecto fieri non posse, ut cum quattuor paribus lineis figura perficitur, non aut omnes aut certe vel bini anguli pares sint, quaeque tamen paria sunt, sibi ex contrario respondere.

E. Cerno et firmissime teneo.

15. *A*. Nihilne te movet etiam in his rebus tanta et tam inconcussa quaedam iustitia?

E. Quonam modo?

A. Quia nihil, ut arbitror, dicimus esse iustitiam nisi aequitatem; aequitas autem ab aequalitate quadam videtur adpellata. Sed quae in hac virtute aequitas, nisi ut sua cuique tribuantur? Porro sua cuique nisi quadam distinctione tribui non possunt. An aliter putas?

---

1 ea figura *C* **1sq.** rectis paribus lineis *L* **3** certe melior *CKVLX* melior est *Y* valeat *SXY* **4** lineis paribus *Z* **5** confit] cum fit *VX*, conficit *D*, constat *Lpc.m2* **8** quoniam *CK* **9** sunt *CK* **11** sunt *J* **13** servata *SY* cernis] *om.SCKZac.m.post.*, *add.* vides *Csl.* **13sq.** aequalitatem cernis *TDVLX* **14** aequalitate *SY* **15** quattuor] tribus *J* paribus] partibus *Vac.X* non aut] nam ut *D* **16** vel] aut *Zac.*, *om.J* sunt paria *codd.* **17** responderet *D* **19** nihil *K* **21** quo modo *Cac.* **23** aequitatem] aequalitatem *Xac.* aequitas autem *om.K* aequitate *D* **24** sed] sicut *Y* **26** possunt] potest *Y* alter *J*

E. Manifestum est et prorsus adsentior.

A. Quid? distinctionem arbitrarisne esse ullam, si omnia paria sint, ut nihil omnino inter se differant?

E. Nullo modo.

A. Ergo iustitia servari non potest, nisi in rebus, in quibus servatur, sit quaedam, ut ita dicam, imparilitas et dissimilitudo.

E. Intellego.

A. Cum igitur fateamur istas figuras, de quibus agimus, inter se esse dissimiles, illam scilicet quae tribus, et hanc quae quattuor angulis constat, cum ambae paribus lineis fiant, nonne videtur tibi quaedam retenta iustitia, ut illa, quae habere non potest parilitatem contrariorum, inconcussam teneat angulorum aequalitatem, in hac vero, quia tanta est contrariorum congruentia, illa lex angulorum admittat nonnullam inaequalitatem? Hoc ergo cum me multum moveret, quaerendum abs te visum est, quonam modo ista veritate, aequitate, aequalitate delectarere.

E. Iam cerno quid dicas, et non mediocriter admiror.

A. Age nunc, quia inaequalitati aequalitatem iure praeponis nec quisquam omnino est, ut opinor, humano sensu praeditus, cui non id videatur, quaeramus, si placet, figuram, in qua summa aequalitas inveniri queat; quaecumque enim erit, ea ceteris sine dubitatione praeferetur.

E. Placet vero et quae ista sit scire cupio.

---

2 distinctione *S* arbitraris necesse *Cac.KVac.* ullum *TLac.* **6** sit] *om.V*, sic *D* imparilitas] imparitas *Tac.CKVXJ* **9** cum igitur] cui ergo *Y* **10** se *om.TK* **11** constant *KZ* **12** videntur *K* quaedam tibi *Jac.* iustitia – **13** parilitatem *Km2mg.* **13** inconcussa *D* **14** quia] quae *Y*, cui *Z* **15** amittat *D* **16** A(deod.) hoc ergo *ST* **17** moverit *VXJZpc.* **18** ista veritate *Jm2sl.* veritatis *Zpc.* aequalitate aequitate *TY* aequalitate *om.V*, *exp.Z* delectarere] -arer *S*, -are *CKVLZ* **19** E.] R(atio) *Y*, *interlocutoris siglum om.S* te iam cerno *C*, re iam cerno *K* **20** *interlocutoris siglum om.Y* **22** placet] *add.* et *VX* **24** ea] et a *S*

X.16. *A*. Prius ergo responde, utrum tibi illarum figurarum, quarum iam, quantum satis videbatur, facta mentio est, ea videatur excellere, quae quattuor lineis paribus totidemque angulis paribus constet; namque in hac, ut vides, et linearum aequalitas et angulorum est; et quod in illa, quae tribus lineis paribus clauditur, non inveniebamus, adest huic parilitas contrariorum; nam lineae linea et angulus angulo est, ut cernis, contrarius.

E. Ita vero est, ut dicis.

A. Habetne summam aequalitatem an aliter tibi videtur? Nam si habet, frustra, ut instituerамus, aliam quaerimus; si autem non habet, volo, ut idipsum mihi abs te demonstretur.

E. Videtur mihi habere; nam ubi et anguli pares et lineae pares sunt, ubi deprehendam inaequalitatem non video.

A. Ego aliud sentio; nam recta linea donec veniat ad angulos, summa aequalitate praedita est; sed cum ex diverso latere alia coniungitur linea et angulum facit, nonne censes hoc ipsum esse inaequale? An tibi figurae pars, quae linea clauditur, cum illa parte, quae angulo concluditur, congruere videtur aequalitate aut similitudine?

E. Nullo modo et me pudet temeritatis meae; eo enim ductus sum, quod et angulos in ea pares inter se et latera cernerem. Sed quis non videat eorum laterum ab angulis magnam differentiam?

---

1 *interlocutoris siglum om.Y* illarum tibi *J* **3** videtur *X* **4** ut vides in hac *edd.* **6** cluditur *J* **7** linea lineae *J* **10** aequalitatem] aequitatem *T* **12** autem] hoc *Y* ut *om.TCKY* **15** pares *edd.exc.p*, *om.codd.* adprehendam *L*, deprehendendam *Xpc.* aequalitatem *J* non *om.D* **17** erecta *D* **18** praedita] praedicata *K*, praedicta *Jac.* ex *om.C* **19** lateri *C* lineae *T* fecit *T* **20** quae] qua *S* **21** cluditur *LJ* **22** aequalitatem *DK* **24** quod] quo *SY* pares] partes *D* **25** cernerem *om.D* quis] quid *D* laterum] latere *J*

A. Accipe aliud inaequalitatis apertissimum indicium; certe enim cernis vel illam figuram triangulam paribus lineis constantem vel istam quadratam habere aliquod medium.

E. Cerno plane.

A. Quid? ab eodem medio cum lineas ad omnes figurae partes ducimus, paresne tibi duci lineae videntur an impares?

E. Impares prorsus; nam longiores eas necesse est esse, quas in angulos ducimus.

A. Istae in quadrata quot sunt et quot in triangula?

E. Quattuor hic, tres ibi.

A. Quid? minimae omnium, quae rursum et quot sunt in figura utraque?

E. Totidem, scilicet eae quae in media latera ducuntur.

A. Verissime mihi videris dicere neque hic opus est diutius inmorari; ad id enim quod volumus satis est. Nam et magnam aequalitatem hic servari, ut opinor, vides et tamen nondum ex omni parte perfectam.

E. Omnino video et quae illa figura sit, quae habeat summam aequalitatem, nosse vehementer exspecto.

XI.17. *A*. Quam censes nisi eam, cuius et extremitas sibi concors est undique nullo angulo aequalitatem perturbante et a cuius medio ad omnes extremitatis partes pares lineae duci possunt?

E. Iam, ut opinor, intellego; nam illam figuram, quae una linea in circulum ducta terminatur, mihi videris describere.

---

1 indicium] iudicium *K* **2** triangulo *T* **3** aliquot *V* **6** ducimus] diutius *L* (ducis *m2sl.*) lineae *om.S* **8** eas] ea *D*, eius *CK* **9** angulo *D* **10** quot *pr.*] quod *Tac.KZac.* et *om.D* quot *alt.*] quod *Cac.KZac.* **12** sursum *J* (vel r *m2sl.*) R(atio) et quot *Y* quot] quod *Cac.KZac.* **14** si licet *D* ea quae *STLYZ*, *add.* hae *Zm.post.sl.*, ea eque *V*, ea aequae *K*, hae que *C* (eque *ac.*) **17** aequalitatem] aequitatem *T*, al. equitatem *Sm2sl.* **18** perfecta *SY* **19sq.** summam aequalitatem habeat *lm* **21** et *om.DCL* **23** pares *Sm2sl.Zsl.*, *om.Y* **24** duci] dici*KXac.*, educi *Vpc.*

A. Recte intellegis. Nunc itaque illud considera, cum superior ratio docuerit lineam in sola longitudine intellegi nec quicquam latitudinis usurpare et ideo per longum qua ducitur dividi non posse, utrum tibi videatur figura quaelibet sine latitudine inveniri.

E. Nullo modo.

A. Quid? ipsa latitudo potestne longitudinem non habere, quamvis latitudo sola sit, quemadmodum superius longitudinem sine latitudine intelleximus, an non potest?

E. Video non posse.

A. Vides etiam illud, nisi fallor, quod latitudo ab omni parte dividi queat, linea vero per longum non queat.

E. Manifestum est.

A. Quid ergo putas pluris habendum? quod dividi potest an id quod non potest?

E. Profecto id quod non potest.

A. Praeponis igitur lineam latitudini. Nam si quod dividi non potest, praeponendum est, praeponamus necesse est etiam id, quod minus dividi potest. Latitudo autem ex omni parte dividitur, longitudo vero non nisi ex diverso, nam per longum divisionem non admittit; est ergo latitudine praestantior. An tu aliter existimas?

E. Ita prorsus ratio cogit fateri, ut dicis.

18. *A*. Iam quaeramus, si placet, utrum sit aliquid in ista ratione, quod omnino non queat dividi; erit enim hoc multo etiam quam illa linea melius. Nam lineam cernis ex diverso innumerabiliter secari posse; itaque tibi ipsi hoc inveniendum dimitto.

---

2 solam *SZac.* longitudinem *SDZac.* **3** nequiquam *Sac.m2* **5** invenire *V* **11** vides] *add.* ergo *CKLVJ* ni *TCKLVJYZ* **14** plurimis *Xac.*, vel plurius *Jm2mg.* id quod *Y* **17** proponis *D* igitur] ergo *Y* **19** autem] enim *J* **21** divisione *D* **23** cogit ratio *J* **24** iam *om.L* **25** queant *D* **26** nam] non *L*, quam *Ypc.* linea *Y* **27** A(ug.) itaque *J*

E. Ego illud puto non posse dividi, quod medium in figura ponebamus, unde in extrema lineae ducuntur. Nam si dividitur, longitudine aut etiam latitudine carere non potest. Sed si longitudinem solam habet, non iam unde ducuntur lineae, sed ipsa linea est. Si vero etiam latum est, aliud desiderat medium, a quo in extrema latitudinis lineae ducantur. Utrumque autem hoc ratio respuit. Id erit igitur quod dividi nequeat.

A. Recte dicis. Sed nonne tibi tale aliquid videtur etiam illud, unde linea ducitur, etsi figura nondum sit, cuius medium intellegamus? Illud enim dico lineae principium, a quo incipit longitudo, quod volo sine ulla longitudine intellegas. Nam si longitudinem intellegis, nequaquam profecto intellegis, unde ipsa incipit longitudo.

E. Tale omnino.

A. Hoc ergo, quod iam te intellegere video, potentissimum omnium, quae demonstrata sunt. Siquidem hoc est, quod nullam divisionem patiatur; punctum vocatur, cum medium tenet figurae. Si autem principium lineae est vel lineis aut etiam finis, vel cum omnino aliquid notat, quod sine partibus intellegendum sit nec tamen obtineat figurae medium, signum dicitur. Est ergo signum nota sine partibus. Est autem punctum nota medium figurae tenens. Ita fit, ut omne punctum etiam signum sit, non autem omne signum punctum videatur. Volo enim de his nominibus inter nos convenire, ut minus in disputando circumloqua-

1 R(atio) ego illud puto *J* **2** linea *D* **3** latitudinem *K* **4** iam non *L* unde] inde *S* **6** in *om.K* extremae *C* latitudine *VX* **7** igitur] ergo *Y*, *om.D* **9** A(ug.) recte *J* R(atio) sed *J* non *T* aliquid tale *edd.* **12** intellegas] -amus *L* **13** intellegis] -as *CK* **15** R(atio) tale omnino *Y* omnino] *add.* est *VJ* **16** A(ug.,*!*) *Y* video] cupio *V* (vel video *sl.*) potissimum *JZpc.* **18** et punctum *edd.* cum] quam *Y* **19** tenet.figura est autem *K* est] esse *L*, *om.J* **20** notatur *X* **22** dicitur] ducitur *L* **24** omne *pr.*] omnem *L* sit] *om.L*, fit *J* **25** nominibus] omnibus *S* **26** ut *om.L* circumloquatur *L*

mur, quamquam plerique punctum adpellent, non quod omnis figurae medium, sed quod solius circuli vel pilae tenet; tametsi minus nobis de vocabulis laborandum est.

E. Adsentior.

XII.19. *A*. Vides certe etiam quantum valeat. Nam ab ipso incipit linea, ipso terminatur: figuram rectis lineis nullam videmus fieri posse, nisi ipso angulus claudatur; deinde undecumque secari linea potest, per ipsum secatur, cum ipsum omnino nullam in se admittat sectionem; nulla linea lineae nisi per ipsum copulatur. Postremo cum ceteris planis figuris – nam de altitudine adhuc nihil diximus – eam praeponendam ratio demonstraverit, quae circulo clauditur, propter summam aequalitatem, quae alia ipsius aequalitatis moderatio est quam punctum in medio constitutum? Multa de huius potentia dici possunt, sed adhibeo modum et tibi ipsi cogitanda plura permitto.

E. Sane, ut videtur; non enim me requirere pigebit, si quid fuerit obscurius. Cerno autem mediocriter, ut puto, magnam huius signi esse potentiam.

20. *A*. Nunc ergo illud adtende, cum et quid sit signum et quid sit longitudo et quid sit latitudo perspexeris, quid horum tibi videatur alterius et cuius indigere, sine quo esse non possit.

E. Video, quod latitudo longitudine indigeat, sine qua prorsus intellegi non potest. Rursus longitudinem cerno

---

1 D(isc.) quamquam *X* appellant *X* **2** omnes *J* pyle *J* **3** tamen etsi *K* **4** *interlocutoris siglum eras.X* **5** ab *om.K* **6** nulla *D* **7** cludatur *J*, clauditur *Spc.m2C* **8** unde unde undecumque *Cac.*, unde undecumque *K* **9** amittat *DZac.*, admittit *K*, ammittit *L* **10** postremum *CK* **11** altitudinis *C* diximus nihil *Y* eam] ea *D*, nisi cum eam *SZac.*, cum eam *Y*, sed eam *V* **12** praeponenda *D*, proponendam *Zac.* demonstraverat *C* cluditur *J* **16** plura cogitanda *S* permitto] committo *S* **17** videatur *VXJ* **18** autem] hoc *Y* **20** si quid signum sit *L* **21** et quid sit latitudo *om.T* **22** et – **23** possit *Cm2mg.* **24** qua] quo *Tac.D* **25** rursum *CVJ*

latitudine quidem non indigere ut sit, sed sine signo illo esse non posse. Illud autem signum per semetipsum esse et nullius horum indigere manifestum est.

A. Ita est, ut dicis; sed diligentius considera, utrum latitudo vere undique secari queat an alicunde nec ipsa sectionem possit admittere, quamvis plus admittat quam linea.

E. Nescio prorsus, unde non possit.

A. Credo te non recordari; nam nescire istud nullo modo posses; quare conmonefaciam te isto modo. Certe enim latitudinem sic intellegis, ut cogitatione tua de altitudine nihil usurpes.

E. Sic omnino.

A. Accedat igitur huic latitudini altitudo, et responde iam, utrum etiam aliquid accesserit, quo magis undique secari queat.

E. Mire omnino admonuisti. Nunc enim video non solum desuper aut ex inferiori parte, sed a lateribus quoque admitti posse sectionem nihilque omnino remansisse, unde non queat penetrare divisio. Quare manifestum est et latitudinem ex his partibus secari non posse, per quas surrectura est altitudo.

21. *A*. Quoniam tibi igitur, si non fallor, et longitudo et latitudo et altitudo nota est, quaero, utrum possint deesse duo superiora, ubi aderit altitudo.

E. Sine longitudine quidem video esse non posse altitudinem, sine latitudine autem potest.

---

1 latitudinem *TD* quidem *om.J* **2** posse] potest *Xac.* et *om.CK* **4** dicas *Cac.K* sed] sicut *Y* **5** aliunde *LY* ipsam *STY* **6** quamvis plus admittat *om.L* **9** istoc *VJ*, istuc *LY* **10** posses *SYZ*, potes *cet.* communefaciam *K*, commonere faciam *Y*, commonere te faciam *Zac.* **11** cogitatio *D* **14** igitur] ergo *Y* **17** video] ideo *D* **20** penetraret *K* R(atio) quare *J* et *om.CKXJ*, *exp.Z* **21** non *om.SY* quas] quam *SZac.*, qua *K* resurrectura *J* **23** *interlocutoris siglum om.J* quoniam] quo *K* igitur] ergo *Y* **25** superiora] priora *CKVJ* **27** non potest *D*

A. Redi ergo ad cogitationem latitudinis; et si eam quasi iacentem animo figuraveris, erigatur in quodlibet latus, tamquam si eam velles per tenuissimam rimam, ubi se clausae ianuae iungunt, educere. An nondum intellegis quid velim?

E. Intellego quid dicas, sed nondum fortasse quid velis.

A. Illud scilicet, ut respondeas, utrum sic erecta latitudo videatur tibi migrasse in altitudinem et latitudinis iam nomen descriptionemque amisisse an adhuc maneat latitudo, quamvis ita sit conlocata.

E. Videtur mihi altitudo esse facta.

A. Recordarisne, obsecro, quemadmodum altitudinem definieramus?

E. Recordor plane et me iam sic respondisse pudet. Nam etiam hoc modo quasi erecta latitudo sectionem per longum deorsum versus non admittit. Quare nulla in ea possunt interiora cogitari, quamvis medium et extrema cogitentur. Secundum autem superiorem demonstrationem altitudinis, quam fecisti ut recordarer, nulla omnino est altitudo, ubi nihil intus cogitari potest.

A. Recte dicis et sic te omnino meminisse cupiebam. Quamobrem illud iam volo respondeas, utrum falso verum anteponas.

E. Iam hinc dubitare incredibilis dementia est.

A. Dic ergo, quaeso te, numquidnam vera linea est,

---

1 M(ag.) redi – **6** velis *Xm2mg*. cognitionem *J* **2** figuraveras *TDY* quotlibet *K*, quolibet *SDCac*. **3** eam] etia//am *Y* rimam] summam *J* (vel rimam *m3sl*.) **4** se *om*. *Y* clausae] recluse *Y* ianuae] valvae *K*, palpae *CL* **6** sed *om*. *Y* **7** utrum] virum *C* (utrum *m.post.sl*.) **8** altitudinem] latitudinem *Yac*. **9** discript- *VLXJ* ammisisse *XY* **10** ita] ista *L* **13** defin- , diffin- *codd.promiscue* **14** E.] R(atio) *Y* et me iam] me etiam *SZ* **15** modo] do *D* latitudo] altitudo *LX* (vel latitudo *mg*.) **16** in ea] linea *Y* **18** autem] hoc *Y* **22** volo iam *V* utrum – **23** anteponas *Cm2mg*. **24** dementiae *L* est *om*.*D*

quae per longum secari potest; aut verum signum, quod ullo modo secari potest; aut vera latitudo, quae cum erecta est, ut diximus, sectionem per longum deorsum versus admittit?

E. Nihil minus.

XIII.22. *A*. Umquamne igitur oculis istis corporeis vel tale punctum vel talem lineam vel talem latitudinem vidisti?

E. Omnino numquam. Non enim sunt ista corporea.

A. Atqui si corporea corporeis oculis mira quadam rerum cognatione cernuntur, oportet animum, quo videmus illa incorporalia, corporeum corpusve non esse. An tu aliter existimas?

E. Age, iam concedo corpus non esse animum vel quicquam corporeum. Quid est tandem? dic mihi.

A. Vide interim, utrum confectum sit carere illum omni illa quantitate, de qua nunc quaestio est; nam quid sit animus, oblitum te esse miror priore inter nos quaestione discussum. Meministi enim te quaesisse primitus, unde esset; quod duobus modis a nobis tractatum esse memini: uno, quo quasi de regione eius quaesitum est, altero, utrumnam ex terra vel igne vel alio quopiam istorum elementorum esset vel ex omnibus vel ex aliquibus horum. In qua quaestione constitit inter nos non magis hoc quaerendum esse quam unde sit terra vel si quid aliud elementorum singulorum. Intellegendum est enim, quamquam deus fece-

---

1 quae] quem *K* aut – **2** potest *om.L* **2** quae] quem *K* ´ erecta] recta *Zac.m.post.* **3** sectione *D* **5** nihilominus *Cac.K* **6** igitur] ergo *Y* **9** numquam omnino *J*, umquam *Zac.m.post.* **10** atquin *STD* **11** cognatione] cogitatione *Sm2mg.TDX*, cognitione *a* videamus *T* **12** corpus *Cac.m2* **14** concede *D* **16** vide] unde *L* **16sq.** illa omni *edd.* **20** duobus] vobis *D* tractum *L* **21** quo] quoque *V*, quod *J* quaesitum – **22** istorum *om.D* altero] alter *T* **23** esset *J Y*, esse *Cac.Xac.Tac.cet.* eorum *J*

rit animum, habere illum certam substantiam, quae neque terrena neque ignea neque aeria sit neque umida; nisi forte arbitrandum est deum terrae dedisse, ut nihil aliud sit quam terra, et non dedisse animo, ut nihil aliud quam animus sit. Si autem definiri tibi animum vis et ideo quaeris, quid sit animus, facile respondeo. Nam mihi videtur esse substantia quaedam rationis particeps regendo corpori accommodata.

XIV.23. Itaque illud potius adtende, unde ambigitur nunc, utrum quantitas et quasi, ut ita dicam, locale spatium animo ullum sit. Nam profecto, quia corpus non est – neque enim aliter incorporea ulla cernere valeret, ut superior ratio demonstrabat –, procul dubio caret spatio, quo corpora metiuntur, et ob hoc recte credi aut cogitari aut intellegi talis eius quantitas non potest.

Si autem te movet, cur tanta caeli, terrae marisque spatia memoria contineat, cum sit ipse nullius quantitatis: mira quaedam vis est, quam tamen ex his, quae a nobis comperta sunt, quantum ingenio tuo inest luminis, animadvertere potes.

Si enim corpus nullum est, ut ratio iam ostendit, quod longitudine, latitudine, altitudine careat, nihilque eorum nisi cum aliis duobus esse in corpore potest, animo tamen etiam solam lineam interiore quodam oculo, id est intellegentia, videre concessum est, arbitror nos concedere sic animum corpus non esse, ut sit corpore melior.

---

1 animam *V* illam *V* quae neque] quinque *Xac.* **2** aerea *TDCVXJZac.* humida *codd.exc. CLX*, humi *D* **3** terra aedisse *D* **6** animus] definitio animi *YZac.m.post.* esse *om. Y* **7** rationis] orationis *K* **9** ambigatur *Cac.* **11** in animo *S* ullum *SYZ*, nullum *cet.* nam] nec *L* quia *STDYZ*, quoniam *cet.* **12** incorporea] in corpore *D* ulla] illa *STDCLYZac.* **13** demonstravit *L* **14** aut *pr. om.L* **16** terraeque *VXac.Jpc.* **17** ipsa *Xpc. Y* ipse sit *J* **19** comparata *S* (al. comperta *m2mg.*) tuo *Sm2sl.Zm.post.sl., om. Y* animatverti *Y* **20** potest *LX* **23** in animo *V* **24** interiorem *Cac.KZ*

Quo concesso non opinor dubitandum esse eum etiam linea esse meliorem; ridiculum est enim, cum tria illa insint corpori, ut corpus sit, non his omnibus esse meliorem qui corpore est melior. At ipsa linea, qua melior esse convincitur animus, ideo ceteris duobus praestat, quia minus quam illa duo secari potest. Porro illa duo eo magis secantur quam linea, quo magis se in spatium distendunt. Linea vero spatium nisi longitudinis nullum habet, quo sublato nihil omnino remanet spatii. Quapropter quicquid linea melius est, necesse est nullo spatio sit et omnino dividi secarique non possit.

Frustra igitur, ut opinor, quantitatem animi, quae nulla est, invenire laboramus, cum eum linea concedamus esse meliorem. Et si figurarum omnium planarum illa optima est, quae circulo effingitur, in qua ratio docuit nihil esse melius puncto atque potentius, quod nullo dubitante partibus caret, quid mirum, si anima neque corporea sit neque ulla aut longitudine porrecta aut latitudine diffusa aut altitudine solidata et tamen tantum valeat in corpore, ut penes eam sit regimen omnium membrorum et quasi cardo quidam in agendo cunctarum corporalium motionum?

24. Cum autem oculi medium, quae pupilla dicitur, nihil aliud sit quam quoddam punctum oculi, in quo tamen

1 esse *om.SCKYZ*, est *TDVL* **2** lineam *K* **3** sit] *add.* animum *Sm2sl.TD* **4** corpori *CK* qua] quam *K* **5** ideo –minus *om.T* **6** eo –**7** quo *om.L* **7** distendit *D* **9** linea] in ea *VX* est *om.K* **13** laboramus] *add.* hoc loco ab animae substantiam (*!*) corpoream quantitatem excludit dicitque quasi linea secari non potest quae omnibus figuris melior est, multo magis animus quantitati caret cuius natura potentior adprobatur *K (nota marginalis falso in textum recepta)* **14** si *om.Sac.m2L* figuram *D* omni *X* **15** effingitur] efficitur *SZ*, al. effingitur *Sm2* **16** melius esse *edd.* **18** diffusa] defussa *J* **19** altitudine] latitudine *Cac.* **20** penes eam] pene seca *K*, eam *om.D* et] ut *D* **21** cunctorum *Sac.m2* **23** autem] his *Y* **24** quodam *Sac.m2Jac.*

tanta vis est, ut eo dimidium caelum, cuius ineffabile spatium est, ex aliquo eminenti loco cerni conlustrarique possit, non abhorret a vero animum carere omni corporea magnitudine, quae tribus illis differentiis consummatur, quamvis corporum magnitudines quaslibet imaginari queat.

Sed paucis licet ipso animo animum cernere, id est, ut ipse se animus videat; videt autem per intellegentiam. Huic soli enim licet videre nihil esse in rebus potentius et magnificentius his naturis, quae, ut ita dicam, sine tumoribus esse intelleguntur: tumor enim non absurde adpellatur corporis magnitudo; quae si magnipendenda esset, plus nobis profecto elephanti saperent. Quod si quisquam eorum cognatus dicet elephantos esse sapientes – sensi enim quamvis admirans, sensi tamen etiam hinc homines saepe ambigere –, illud, quantum opinor, saltem concedet, plus asino sapere apiculam; quorum comparare magnitudines plus profecto est quam asininum.

Vel quod etiam de oculo dicebamus, cui non liqueat aquilae oculum multo quam noster est, esse breviorem? quo tamen illa sublime ita volans, ut a nobis in tanta luce difficile cernatur, latentem sub frutice lepusculum et sub fluctibus piscem videre comperta est.

---

1 medium *L* **3** corpore *Y* **4** consumatur *D* **8** se *om.L* autem] his *Y* **9** enim soli *Zpc.* potentius] *om.L*, potius *Laon 55 ac.* **11** non *om.S* **12** quae si] quasi *K* magna pepeddi (*!*) *Xac.m2*, magna pedenda *Vac.* essent *Xac.*, esse *Y* **13** elephantis//apperient *Cac.*, -tis saperent *L* elef- *TD*, elif- *JLaon 55 (item 14)* quisquam] quoque *Y* cognitus *D* **14** dicit *XY* sapientes esse *X* **16** saltem, saltim *codd.promiscue (sim.saepe)* concedit *CK*, concedes *Dpc.* **17** apicula *D* quorum] horum *SY* **18** asininum] asinum *SYac.* **19** dicemus *K* linqueat *D*, liceat *J* **20** est *om.D Laon 55* quo] quod *L* **21** volens *L* a *om.L*

Quod si in ipsis sensibus, quibus nisi corporea sentire non datum est, nihil ad rem, id est ad vim sentiendi, valet corporis magnitudo, metuendumne est, quaeso, ne animus humanus, cuius excellentior et paene solus aspectus est ipsa ratio, qua etiam se invenire molitur, nihil sit, si illum eadem ratio, id est se ipse, omni magnitudine, qua obtinetur locus, carere convicerit?

Magna quaedam, mihi crede, magna, sed sine ulla mole de animo cogitanda sunt. Quod facilius contingit his, qui aut bene eruditi ad haec accedunt non studio inanis gloriae, sed divino amore veritatis accensi aut qui iam in his quaerendis versantur, quamvis minus eruditi ad investiganda ea venerint, si patienter bonis se dociles praebent atque ab omni corporum consuetudine, quantum in hac vita permittitur, semet avertunt. Fieri autem non potest quadam divina providentia, ut religiosis animis seipsos et deum suum, id est veritatem, pie, caste ac diligenter quaerentibus, inveniendi facultas desit.

XV.25. Sed ab ista quaestione, nisi quid te adhuc movet, iam recedamus, si placet, et ad alia transeamus. Quicquid autem de illis figuris loquacius a nobis fortasse disputatum est quam volebas, videbis quantum ad alia valebit, si hanc disceptationem aliquid eo adiutam esse concedis;

---

4 (so)lus – **p. 175,10** pro(bem) *deest L*

---

1 quibus *om.T* **3** metuendum. Ne *CK* **4** poene *LJ* **5** qua] quae *X* **6** omni] omnium *J Laon 55ac.* **8** quaedam *om.STDYZac.m.post.* mihi magna crede *S* crede mihi *edd.* **9** sint *J Laon 55* **11** qui iam *STY*, quia *D*, cum iam *cet.* **12sq.** investigandae evenerint *C* (-nda *pc.m3*, *quae add.* haec *sl.*), investigande aevenerint *K* **13** si patienter *VJ Laon 55*, sapienter *Xac.m2*, se patienter *cet.* se dociles *Xpc.m2*, dociles *Xac.m2 cet.*, docibiles *pae* praebeant *VXpc.m2J*, *add.* consensum *Jm3sl.* **15** autem] enim *D*, his *Y* **17** pie caste] pietatem *Zac.m.post.* **19** adhuc te *lm*, te adhuc *pae*, te ab hanc *(!) Y*, te ab hac *Z* (adhuc *m.post.sl.*), te ad haec *cet.* **21** autem] his *Y* **22** videbas *K* **23** concedas *V*

nam et exercet animum hoc genus disciplinarum ad subtiliora cernenda, ne luce illorum repercussus et eam sustinere non valens in easdem tenebras, quas fugere cupiebat, libenter refugiat, et adfert argumenta, nisi fallor, certissima, quibus, quod fuerit inventum atque confectum, impudentem habeat dubitationem, quantum homini talia vestigare permissum est. Minus enim ego de his rebus dubito quam de his, quas istis oculis videmus cum pituita semper bellum gerentibus. Quid enim minus ferendum et audiendum est quam fateri nos ratione praestare bestiis et eam rem fateri esse aliquid, quam corporeo lumine sentimus, quam etiam nonnullae bestiae melius cernunt, id autem, quod ratione intuemur, nihil esse contendere? Quod si diceretur tale esse, quale illud est, quod oculi vident, nihil profecto dici posse indignius videretur.

26. *E*. Accipio ista libentissime atque adsentior. Sed illud me movet, cum corporeae quantitatis non esse animam res ita clara sit mihi, ut omnino, quemadmodum resistam illis argumentis et quid eorum non concedam, prorsus ignorem: primum, cur aetate ut corpus crescit, ita et anima vel crescat vel crescere videatur. Quis enim neget pueros infantes ne bestiarum quidem nonnullarum astutiae comparandos? Quis autem dubitet illis crescentibus etiam ipsam in eis quodammodo crescere rationem? Deinde, si per

---

deest L

---

1 et *om.Y* **2** ea *STDYZac.* **3** cupiebas *VX Laon 55* **5** impudentem] *add.* non *Jsl.*, non pudentem *D* **8** pitvitis *SYZac.*, vel ta *Sm2sl.* **9** ferundum *VX* audiundum *VXJ* **10** quam] vel qua *Jm2sl.* eam *om.TD* fateris *TDac.* **11** quam *pr.*] vel quod *Jm2sl* **12** nonulle *Laon 55* id autem] in his *Y* **13** quod] vel quid *Jm2sl.* si diceretur *om.J* **14** profecto] perfecto *Y* **15** videtur *Dax.X* **16** ista accipio *D* istuc *Z* assentio *Z* **19** concedat *J*, cedam *Laon 55* **21** excrescere *CK* videamus *D* **22** pueros] *om. Y, exp. Z* **23** autem] his *Y* (hoc *pc.*)

spatium sui corporis anima distenditur, quomodo nullius quantitatis est? Si autem non distenditur, quomodo sentit ubique pungentem?

A. Omnino ea quaeris quae me quoque saepe moverunt. Itaque non sum imparatus tibi respondere, ut mihi soleo; utrum autem bene, ratio quae te agit iudicabit. Qualecumque id tamen sit, plus certe non possum, nisi forte aliquid melius, cum disputamus, in mentem divinitus venerit. Sed agamus, si placet, more nostro, ut duce ratione tu tibi ipse respondeas.

Ac prius quaeramus, utrum crescentis cum corpore animi certum argumentum sit, quod aetatis accessu aptior humanae consuetudini homo et in ea magis magisque peritus est.

E. Age, ut placet; nam et ego id genus docendi ac discendi maxime probo. Nescio quo enim modo, cum id, quod nesciens quaerebam, ipse respondeo, fit ipsa inventio non modo re, sed admiratione etiam dulcior.

XVI.27. *A*. Dic ergo, utrum tibi maius et melius duo quaedam an unum atque idem esse videatur duobus nominibus adpellatum?

E. Scio aliud esse quod maius, aliud quod melius dicimus.

A. Quid horum duorum est, cuius esse putes quantitatem?

E. Id videlicet quod maius dicimus.

---

deest L

---

2 autem] his *Y* (hoc *pc.*) **3** pungentem] pugnantem *K* **6** autem] his *Y* (hoc *pc.*) bene ratio] veneratio *D* te] tecum *YZ* iudicavit *Laon 55* **9** more] in ore *K* **10** ipsi *X* respondeas ipse *C* **13** magis *om.D* **14** placeat *K* **16** fit] sit *J Y Laon 55* **20** nominibus] modis *Laon 55* (nominibus *m.al.mg.*) **22** quod *pr. et alt.*] que *Y* diximus *K* **24** *interlocutoris siglum om. Y* putes esse *Laon 55* **26** maius] magis *Dac.*

A. Quid? cum duarum figurarum rotundam quadrata meliorem esse confitemur, quantitasne id facit an quid aliud?

E. Nullo modo quantitas, sed illa, de qua superius egimus, aequalitas huius excellentiae causa est.

A. Nunc ergo illud adtende, utrum tibi videatur virtus aequalitas quaedam esse vitae rationi undique consentientis. Nam si aliud ab alio in vita discrepet, magis, ni fallor, offendimur, quam si aliqua pars circuli maiore minoreve intervallo quam aliae partes distet a puncto. An tu aliter existimas?

E. Immo adsentior et hanc, quae abs te descripta est, probo esse virtutem; nam et ratio non dicenda est aut existimanda nisi vera; et cuius vita per omnia congruit veritati, is est profecto vel solus vel certe maxime qui bene atque honeste vivit; et qui ita sit adfectus, solus habere virtutem et ea vivere iudicandus est.

A. Probe dicis. Sed certe etiam illud vides, ut opinor, similiorem virtuti esse circulum figurarum planarum alia qualibet. Hinc est enim quod apud Horatium magnis laudibus solemus extollere illum versum, quo ait, cum de sapiente ageret:

'fortis et in se ipso totus teres atque rotundus'.

---

23 Hor. sat. 2,7,86 (Hagendahl, Test. 412)

---

deest L

---

1 quadratam *TCac.K*, quadratae *YZac.* **2** faciat *SZac.*, faciad *Y* quid] aliquid *J* **4** *interlocutoris siglum om. Y* **5** aequalitas] et qualitas *K* causa est] necesse est *J* (causa est *mg.*) **8** nisi *SX* **9** offendimus *YZac.* **10** quam] quod *Yac.* distenta puncto *SY* **12** abs te] absque *Y* **14** congruet *K* **15** veritati is est] veritatis est *KY*, veritati.sed *C* (vel et *m3sl.*) profecto] perfecto *Y* certe *om.D* **16** qui] quid *Y* **19** esse virtuti *edd.* circulum] *add.* quam *STDCKYZac.* **19sq.** aliam quamlibet *STDCKVYZac.* **20** oratium *codd.* **22** ageretur *Y* **23** teres] tres *C* (teres *sl.*)

Et recte; nam neque in animi bonis quicquam invenis, quod magis sibi ex omni parte consentiat quam virtutem neque in planis figuris quam circulum. Quamobrem si circulus non magnitudine spatii, sed quadam conformatione ceteris praestat, quanto magis de virtute existimandum est, quod non maioris loci occupatione, sed divina quadam congruentia rationum atque concordia ceteras adfectiones animi superat?

28. Cum autem puer proficit laudabiliter, ad quam rem magis quam ad virtutem proficere dicitur? an tibi non videtur?

E. Manifestum est.

A. Non igitur tibi debet videri animus sicut corpus crescendo cum aetate proficere; proficiendo enim ad virtutem pervenit, quam fatemur nulla spatii magnitudine, sed magna vi constantiae pulchram esse atque perfectam. Et si aliud est maius, aliud melius, ut iam dedisti, quicquid anima cum aetate proficit composque rationis fit, non mihi videtur fieri maior, sed melior. Quod si membrorum id faceret magnitudo, eo quisque prudentior esset, quo longior aut validior; quod se aliter habere non, opinor, negabis.

E. Quis istud negaverit? Sed tamen, cum proficere animam per aetatem etiam tu concedas, miror qui fiat, ut omnis quantitatis expers, etiamsi non membrorum spatio, at certe temporis adiuvetur.

---

deest L

---

1 recte] *add.* oratius dicit *K* animo *YZac.* bono *Y*, boni *Sac.m2* invenis] -ies *V*, -ri *J* (vel invenis *sl.*), -imus *Laon 55* (vel s *sl.*) **4** magnitudinis *K* conformationem *Ypc.* **6** non *om.D* sed] deus *Y* **7** ratione *SYZ* ceteros *Y* **9** autem] his *Y* (hoc *pc.*) **10** non tibi *lm* **13** debet tibi *J* sicut] his *Y* **15** qua *D* fateamur *Jpc.Laon 55* **16** constantiae] conscientiae *S* (al. stantie *m2sl.*) **17** dedisti] didicisti *DXpc.m2* **18** fit] sit *Laon 55* **20** facere *D* **21** aliter] taliter *Y* ut opinor *XJ Laon 55* (ut *m.al.mg.*) **22** istud] istuc *YZLaon 55*, istunc *K*, tunc *SC*, istud *Sm2sl.* **23** qui] quid *D* **25** at] aut *SX*, haut *J* (tamen *m3sl.*), *om. Y*

XVII.29. *A*. Desine mirari; nam et hic tibi simili ratione respondeo. Ut enim membrorum magnitudo ideo nihil adfert argumenti, cur animam adiuvet, quod multi exilioribus brevioribusque membris prudentiores inveniuntur quibusdam magna mole corporis praeditis, ita quoniam iuniores nonnullos senioribus plerisque magis industrios atque strenuos videmus, non video, cur putanda sint spatia temporis in aetatibus incrementa ut corporibus, sic animis dare, cum et ipsa corpora, quibus per tempus crescere atque ampliora spatia tenere concessum est. saepe sint annosiora breviora, non modo senilia, quae magnitudine temporis contrahuntur atque minuuntur, sed etiam puerorum, quos animadvertimus his breviores esse corpore, quibus sunt aetate maiores.

Si igitur porrecta in plurimum tempora ne ipsis quidem corporibus magnitudinis adferunt causam, sed omnis illa seminis vis est et quorundam naturae numerorum sane occultorum et difficilium ad dinoscendum, quanto minus arbitrandum est longo tempore animam fieri longiorem, quia eam videmus usu rerum atque adsiduitate multa didicisse?

30. Quod si te illud movet, quod solemus eam, quam Graeci macrothymian vocant, longanimitatem interpretari, animadvertere licet a corpore ad animum multa verba

---

deest L

---

1 rationi *Y* **2** respondebo *Jac.* **3** adfert] defert *Laon 55ac.m.al.* anima *Y* **5** praedictis *C* **6** plerisque *om.VJLaon 55* **7** sunt *V* **9** et] ex *Y* **9sq.** atque ampliora] amplioraque *CK* **11** senilia] senum *Zpc.m.post.* **12** et trahuntur *Jac.* **13** breviora *S* corpora *SZac.* **16** causas *CK* **18** dignoscendum *elm* **19** est *om.Laon 55* longe *Y* longiorem animam fieri *CKVJ Laon 55* **20** quia] qua *Y* **22** illum *D* ea *K* **23** ΜΑΚΡΟΘΥΜΙΑΜ *Laon 55*, macrothymian *CK*, macrothimiam (-thym *Vpc.*) *TVJ*, magrothimiam *D*, machrotymiam *X*, machrotimiam *SYZ*

transferri, sicut ab animo ad corpus; nam si ‘montem improbum’ et ‘iustissimam tellurem’ dixit Virgilius, quae verba cernis ab animo ad corpora esse translata, quid mirum, si mutua vice longanimitatem dicimus, cum longa nisi corpora esse non possint? Ea vero, quae inter virtutes adpellatur animi magnitudo, ad nullum spatium, sed ad vim quandam, id est ad potestatem potentiamque animi relata recte intellegitur, virtus eo pluris aestimanda, quo plura contemnit. Sed de hac post loquemur, cum quaeremus, quanta sit anima, sicut quaeri adsolet, quantus fuerit Hercules factorum excellentia, non mole membrorum; ita enim supra distribuimus.

Oportet autem nunc te recordari, quod de puncto iam satis egimus; nam id potentissimum esse maximeque in figuris dominari ratio docebat. Potentia vero atque dominatus nonne ostentant quandam magnitudinem? Et in puncto tamen nullum spatium reperiebamus. Non igitur magnum vel ingentem animum cum audimus aut dicimus, quantum loci occupet, sed quantum possit, cogitandum est.

Quamobrem, si iam primum argumentum tuum, quo tibi per aetatem cum corpore animus crescere videbatur, satis discussum est, transeamus ad aliud.

XVIII.31. *E*. Nescio utrum omnia, quae me non frustra movere adsolent, persecuti fuerimus, et fieri potest, ut re-

---

1sq. Verg. Aen. 12, 687; Georg. 2, 460 (Hagendahl, Test. 933. 955)

---

deest L

---

1 sicut] si *Y* si *om.K* **2** virgilius dixit *C*(verg-)*KLaon 55* **3** translata – **5** esse *Cm2mg.* esse translata *post* cernis *tr.Laon 55* **5** corporea *DZ* inter virtutes quae *edd.* **6** animo *Y* ad *pr.*] et ad *Y* **8** aestimanda] exist- *YZ* **9** post] quo *J* (vel post *mg.*) loquimur *J* queramus *K*, quaerimus *JZac.* **10** sicut] si *Y* solet *Cpc.* **11** hercoles *J* **12** super *Xac.* **13** autem] haec *Y* **16** nonne] non *C* ostentant *aelm*, ostendat *CJ*, ostentat *Cpc. cet. p* **17** tamen] tam *V* **18** audivimus *Y*, audiamus *Zac.* **20** quo] quod *SD* **23** Ad(eod., *!*) *Y* ad omnia *CK* **24** prosecuti *Tpc.*

cordationem meam aliqua fugiant. Verumtamen, quod nunc in mentem venit, videamus, quale sit quod puer infans non loquitur atque id crescendo adsequitur.

A. Facile est istud; nam credo videri tibi ea lingua quemque loqui, qua loquuntur homines, inter quos natus educatusque sit.

E. Nemo id ignorat.

A. Constitue ergo quempiam ibi natum atque altum, ubi homines non loquerentur, sed nutibus membrorumque motu cogitationes suas sibimet expromendas signarent. Nonne censes eum talia esse facturum neque locuturum, qui loquentem neminem audierit?

E. Nolo me hoc interroges, quod fieri non potest. Qui enim tales homines, inter quos quemquam natum cogitare possim?

A. Itane? tu non vidisti Mediolani adulescentem honestissimi corporis et elegantissimae urbanitatis, mutum tamen atque ita surdum, ut neque alios nisi motu corporis intellegeret neque ipse aliter quae vellet significaret? hic enim est notissimus. Nam ego novi rusticum quendam loquentem de loquente uxore filios omnes mares atque feminas quattuor fere aut eo amplius – non enim satis nunc conmemini – mutos surdosque genuisse. Nam ex eo, quod loqui non poterant, muti, ex eo autem, quod nulla signa nisi oculis conligebant, etiam surdi intellegebantur.

---

deest L

---

1 fugient *Y* verumtamen] verum tunc *Y* **2** mente *D* **3** id crescendo] in cresc- *m* **4** istuc *SVJYZ*, vel hoc *Vmg.* videntibus *V* (vel videri tibi *m.post.mg.*) **8** ibi] ubi *VY*, ibi *Vmg.* alitum *Tpc.* **9** nutu *Zac.* **10** expromendas] exprim- *Spc.m2DXpc.* **13** qui] quis *SYZ*, quid *J* **14** inter *ante* tales *add.Sm2* inter quos *om.S* cogitari *X* **15** possit *STDYZ* **16** mediolanum *CK* **18** atque ita *edd.exc.p*, ita atque *codd.* **19** hic] hinc *K* **22sq.** nunc conmemini] mecum quot memini *J* **24** autem] haec *Y* **25** intellegebatur *D*

E. Illum vero ego bene novi et de istis nescio quibus credo tibi. Sed quorsum ista?

A. Quia dixisti non te posse cogitare inter tales homines nasci quempiam.

E. Nec nunc aliud dico; nam istos, nisi fallor, inter eos qui loquerentur natos esse concedis.

A. Non equidem negaverim. Sed cum iam inter nos constet nonnullos tales homines esse posse, quaeso cogites, si ex hoc genere mas et femina iungerentur atque in aliquam quocumque casu delati solitudinem, ubi tamen vivere valerent, gignerent filium non surdum, quemadmodum esset cum parentibus iste locuturus?

E. Quemadmodum censes, nisi ut parentes ei dabant, ita gestu signa redditurum? Sed tamen puer parvus ne hoc quidem posset. Quare illa ratio mea manet integra. Quid enim refert, utrum loqui an gestum facere crescendo adsequatur, cum ad animam utrumque pertineat, quam fateri nolumus crescere?

32.*A*. Iam mihi videris etiam, cum in fune quisque ambulat, ampliorem credere hunc habere animam quam eos, qui id facere nequeunt.

E. Hoc aliud est. Quis enim hoc non videat esse artis?

A. Cur, obsecro, artis? an quia didicit?

E. Ita vero.

A. Quare tibi ergo etiam, si aliud quisque discat, non artis videtur?

---

deest L

---

1 vero ego] ergo *K*, vero *Cm2sl*. **3** cogitasse *K* **5** *interlocutoris siglum om.D* M(ag.) nam istos *X* **7** Ad(eod.) *D*, M(ag.) *eras.K* nonne quidem *Xac.Y* **8** constat *Y* **9** mas] masculus *SCXYZ*, masc. *K* **14** ita gestu] ista iesta *(!) Y* tamen] tunc *Y* hoc] id *YZ* **15** possit *VXJ* **16** refert] differt *Z* **19** funem *K* **21** qui id] quid *Tac.DCac.KVac.XY* **22** alius *K* artis *om.K* **23** cur] cum *K* didicit] discitur *Z* **25** *interlocutoris siglum om.Y*

E. Plane quicquid discitur, artis esse non nego.

A. Non ergo ille didicit a parentibus gestum facere?

E. Didicit sane.

A. Oportet igitur et hoc non animae crescendo amplioris, sed imitatoriae cuiusdam artis esse concedas.

E. Non possum hoc concedere.

A. Ergo non omne quod discitur artis est, quod nunc concesseras.

E. Artis omnino.

A. Non ergo ille didicit gestum, quod item non minus dederas.

E. Didicit, sed hoc non est artis.

A. Atqui tu paulo ante dixisti artis esse quod discitur.

E. Age, iam concedo et loqui et gestum facere eo, quod ea didicimus, artis esse. Tamen aliae sunt artes, quas, dum in alios intendimus, discimus, aliae, quae a magistris nobis inseruntur.

A. Quas tandem istarum putas animam ex eo, quod amplior fiat, adipisci? anne omnes?

E. Non omnes puto, sed illas superiores.

A. Nonne tibi ex hoc genere videtur in fune ambulare? Nam et hoc videndo, ut arbitror, qui id faciunt adsequuntur.

E. Ita credo. Sed tamen non omnes, qui haec spectant et magno studio intuentur, adsequi possunt, sed qui huius rei magistros patiuntur.

---

deest L

---

1 *interlocutoris siglum om. Y* dicitur *Y* **6** Ad(eod., *!*) *Y* **7** A(ug., *!*) *Y* non omne *Ym2sl.* **8** conseras *Cac.m2* **9** *interlocutoris siglum om. X* **10** *interlocutoris siglum om. X* **11** dederas] desideras *C* **12** non est hoc *J* **13** atqui – artis *Ym2mg.* atquin *STDZ* discitur] dicitur *K* **14** concede *D* **15** discimus *V* esse] vel sunt *Jm2sl.* **16sq.** inseruntur nobis *edd.* **18** A(ug. *!*) *Y* putes *K* **19** ante omnes anne omnes *K* **21** ex] et *Y* videretur *Y* **22** qui id] quid *DKXac. Y* **24** sed – spectant *Xm2mg.* expectant *Y*, exspectant *Zac.*

A. Bene sane dicis; nam hoc tibi etiam de locutione responderim; multi enim Graeci et aliud linguae genus crebrius nos loquentes audiunt quam funiambulum spectant; qui ut linguam nostram discant, quemadmodum nos, cum ipsorum nosse volumus, saepe magistris traduntur. Quae cum ita sint, miror, cur animae incrementis tribuere velis, quod loquuntur homines, quod autem in fune ambulant, nolis.

E. Nescio quo modo ista confundis. Nam qui ut linguam nostram discat magistro traditur, novit aliam quandam suam, quam eum, quod eius anima creverit, puto didicisse; cum autem discit alienam, non ampliori animae, sed arti tribuo.

A. Quid? si ille, qui inter mutos natus atque altus est, sero ac iam iuvenis in alios homines incidens loqui didicisset, cum aliam linguam nullam nosset, eo tempore putares animam eius crevisse, quo loqui didicerat?

E. Numquam istuc ausim dicere; et iam cedo rationi nec puto amplioris animae argumentum esse, quod loquimur, ne et alias omnes artes cogar fateri crescendo animam consecutam. Quod si dixero, illud sequetur absurdum, decrescere animam, cum quidque obliviscitur.

---

deest L

---

1 et hoc *edd.* **2** genus linguae *edd.* **3** funambulum *Cpc.Zpc.*, funiambulant *X* (-tem *pc.m2*) expectant *X* **6** ita] ista *T* **8** nolis] non vis *J* (vel nolis *m2sl.*), nobis *X* (non vis *m2pc.sl.*) **9** *interlocutoris siglum om.X* qui *om.D* **11** quam] *add.* ut *Y* eum] eius *VX* creveris *D* **12** autem] haec *Y* discit] didicit *YZ*, disci *Xac.m2* aliena *VJ* amplior *Y* **14** altus] alitus *Tpc.Xpc.* **17** quo] quod *K*, ut *Sac.m2Z* didiceret *Y*, didicerit *Zpc.* **18** numquam] num *J* istud *SZ*, istum *VXJ*, vel istud *Vm.post.mg.* dicere et] diceret *C* **19** argumenta *Zac.* quod] quid *Dpc.* **20** ne et] nec *D* artes omnes *Y* cogas *Sac.m2YZac.* **21** sequetur] sequi *CK*, sequimur *Zac.m.post.* absurdum – **22** quid(que) *om.CK* **22** quidque] quisque *SYZac.m.post.*

XIX.33. *A*. Bene intellegis et verum ut audias, recte dicitur anima discendo quasi crescere et contra minui dediscendo, sed translato verbo, ut superius ostendimus. Tantum illud cavendum est, ne quasi spatium loci maius occupare videatur, dum dicitur crescere, sed maiorem quandam vim peritior quam imperitior habere ad agendum. Magni tamen refert, qualia sint illa ipsa quae discit, quibus quodammodo videtur augeri. Nam ut in corpore tria sunt genera incrementorum, unum necessarium, quo naturalis convenientia impletur in membris, alterum superfluum, quo a ceteris membris integra valetudine augendo aliquid discrepat, per quod interdum evenit, ut senis digitis nascantur homines, et pleraque alia, quae, cum praeter consuetudinem nimia sunt, monstruosa numerantur, tertium noxium, quod cum accidit, tumor vocatur – nam etiam sic membra crescere dicuntur et re vera locum occupant ampliorem, sed expugnata bona valetudine –, ita in animo quaedam quasi naturalia incrementa sunt, cum honestis et ad bene beateque vivendum adcommodatis disciplinis augeri dicitur. Cum vero ea discimus, quae mirabiliora quam utiliora sunt, quamquam nonnullis rebus plerumque opportuna, supervacanea tamen et de illo secundo genere numeranda sunt. Non enim, si quidam tibicen, ut Varro auctor est, ita populum delectavit, ut rex fieret, ideo animum nostrum illo artificio

---

22–24 Varro frg. incert. (Hagendahl, Test. 670)

---

deest L

2sq. minui dediscendo] invide discendo *D* **3** tantum] tamen *edd.* **6** quam imperitior *om.V* **6sq.** magni tamen] magnitudinem *D* **7** illa] alia *Zac.m.post.* **8** corpora *K* **14** monstrosa *Sac.m2Dac.CKVac.XJZac.* numerantur *codd. pa*, nominantur *elm* **15** quod] quam *K* accidat *Zac.* sic] si *K* **16** sed] et *V* (sed *m.post.mg.*) **19** vivendum] videndum *Sac.T* **21** nonnullis] nullis *D* supervacuanea *VJ*, superbacanea *Y* **22** de illo *om.Z* **23** tybicen *S*, tybicinem *Zac.* Varro] u *K* **24** delectavit ut rex] delectabitur ex *Cac.K* animum] omnium *K* illo] ullo *J*

augendum putare debemus, quia nec maiores quam humani sunt, dentes habere vellemus, si audissemus a quopiam, quod tales habuerit, morsu hostem necatum. Noxium vero illud est genus artium, quo animi valetudo sauciatur; nam et odore ac sapore mire diiudicare pulmenta et quo lacu piscis captus sit vel quotenne vinum sit, nosse dicere quaedam est miseranda peritia; et his artibus cum quasi crevisse anima videtur, quia neglecta mente defluxit in sensus, nihil aliud quam tumuisse vel etiam contabuisse iudicanda est.

XX.34. *E*. Accipio ista et adsentior; nec tamen nihil angor ex eo, quod imperita omnium rerum et bruta est anima, quam in puero recens nato, quantum licet, inspicimus. Cur enim nullam artem secum adtulit, si aeterna est?

A. Magnam omnino, magnam et qua nescio utrum quicquam maius sit, quaestionem moves, in qua tantum nostrae sibimet opiniones adversantur, ut tibi anima nullam, mihi contra omnes artes secum adtulisse videatur nec aliud quicquam esse id, quod dicitur discere, quam reminisci et recordari.

Sed vide, ne huius temporis non sit, utrum ista habeant ita sese, requirere. Nunc enim agimus, ut adpareat, si potest, non eam secundum loci spatia parvam magnamve no-

---

17–19 *cf.* Retract. 1,7,2 **18sq.** *cf.* Cic. Tusc. 1,57 (Hagendahl, Test. 294)

---

deest L

---

2 sunt] sed *Y* quopiam] copiam *Y* **5** odore] honore *CK*, odore *Cm3sl.* **6** quodenne *CX*, quod lene *Cpc.m3*, quodtenne *S*, quod tenue *YZ*, quo tenue *Zac.* vinum] unum *D* **8** quia] quae *edd.* **9** quam tumuisse vel] quantum vis se velle *Y* diudicanda *D* **10** adsentior] *add.* ista *Y* **11** angor] agor *Y* **14** utrum *om. Y* **15** in qua tantum] in quantum *VY*, tantum *Vpc.* **16** nullas *Y* **18** quicquam *om. Y* **20** sed] et *VX*, sed *Vmg.* vide ne *codd.p*, videsne quam *aelm* **21** sese] se *Sac.m2 YZac.m.post.* sese ita *VX* **22** spatia parvam magnamve] spatiam (*!*) parvamve *Cac.m2*

minari; aeternitatem autem eius, si ulla est, opportune scrutabimur, cum illud quod quartum posuisti: 'Cur corpori fuerit data', quantum fas est, tractare coeperimus. Quid enim ad talem eius quantitatem adtinet, semperne an non semper fuerit futurave sit aut quod nunc perita nunc imperita est, cum et longum tempus ne corporibus quidem adferre magnitudinis causam superius probaverimus et peritiam notissimum sit posse nullam adesse crescentibus ac saepe senescentibus opportunam esse multaque alia dicta sint satis, ut opinor, ad demonstrandum non cum magnitudine corporis, quam aetas adfert, etiam animam fieri ampliorem?

XXI.35. Quare videamus, si placet, illud alterum argumentum tuum quale sit. quod per totum spatium corporis tactus sentitur ab anima, quam spatii nullius esse volumus.

E. Sinerem iam ad illud transiri, nisi de viribus dicendum aliquid arbitrarer. Quid est enim hoc, quod auctiora per aetatem corpora vires praebent animae ampliores, si cum his amplior non fit anima? Quamquam enim virtus animae, vires autem corporis putari soleant, numquam tamen ab anima eas abiudicaverim, cum videam in exanimis corporibus nullas esse. Per corpus quidem viribus, sicuti sensibus, uti animam non negandum est; tamen quando ista sunt viventis officia, quis haec dubitaverit ad animam po-

---

deest L

---

1 autem] haec *Y* **2** scrutabimus *K* cum] tum *C* **3** data – **5** fuerit *Cm2mg.* ceperimus *DKVY* **4** talem eius *edd.*, eius talem *codd.* **5** sit] scit *D* nunc perita *om.C* nunc imperita *om.Y* inperitia *C* nunc imperita nunc perita *aelm* **6** nec *SYZac.* **10** sunt *KXpc.* **14** corporis] temporis *X* **15** sentiuntur *YZac.* **16** Ad(eod., *!*) *Y* **16sq.** aliquid dicendum *J* **17** quid – **18** praebent *om.D* hoc enim *codd.p*, enim hoc *aelm* **19** non fit *Cm2sl.* enim *om.K* **22** per *om.D* sicuti *J*, si *Y*, sicut *cet.* **23** quando] quoniam *Y edd.* **24** dubitaverit] putaverit *V* (vel dubitaverit *m.post.mg.*)

tius pertinere? Cum igitur maiores vires in pueris grandiusculis quam in infantibus esse videamus ac deinde adulescentes iuvenesque in dies viribus praestent, donec rursus corpore senescente minuantur, non leve, quantum mihi videtur, crescentis cum corpore ac deinde senescentis animae indicium est.

36. *A*. Non usquequaque absurdum est quod dicis. Sed ego vires non magis in amplitudine corporis aetatisque incrementis quam in exercitatione quadam et conformatione membrorum esse soleo putare; id adeo ut tibi probem, quaero abs te, utrum alium alio pertinacius ambulare ac minus defatigari maiorum virium esse arbitreris?

E. Ita sentio.

A. Cur ergo puer multo amplius itineris conficiebam sine defectu, cum aucupandi studio in ambulando exercerer, quam adulescens, cum me ad alia studia, quibus sedere magis cogebar, contulissem, si accedenti aetati et per hanc animae crescenti vires ampliores tribuendae sunt? Deinde in ipsis luctatorum corporibus palaestritae non molem ac magnitudinem, sed nodos quosdam lacertorum et destrictos toros figuramque omnem corporis sibi congruentem peritissime inspiciunt et hinc potius argumenta virium conligunt. Quae tamen omnia parum valent, nisi vis artis et exercitationis accedat. Saepe etiam visum est ingentis corporis viros

---

1–10 pro(bem) *deest L*

---

2 in *om.VXJY* **3** corpore *om.T* **4** senescentem *TDK* minuatur *Xac.Y* **5** dein *CKV* desenescentis *Z* (al. dein senesc- *m.post.mg.*) **8** amplitudinem *D* corporis] *add.* et conformatione *X* **9** confirmationem *D* **10** id adeo] ideo *Z* (id autem *pc.m.post.*) **12** fatigari *V*, defitig- *J*, defetig- *Tac.CL* **15** aucipandi *J*, accubandi *K*, aucubandis *L* exercere *LYac.* **17** accedente *L*, accendi *D* accedentia etate *V* aetate *L* et *om.L* **18** animae *VXJZpc.*, homini *Zac.cet. pal* **19** palaestritae] palestri *D*, *add.* qui *CK* **20** nodos] nudos *C* destrictos *SLY*, districtos *Zpc.*, describtos *C*, descriptos *cet.* **21** thoros *SLYZ* **22** hinc] inde *Z* argumentum *S* virium *om.K* **23** tamen] tunc *Y* valet *LY* **24** visus *Y*

ab exiguis brevibusque superari vel in movendis vel in ferendis ponderibus vel in ipso etiam luctamine. Nam olympionicum quemlibet lassari citius in itinere quam circumforanum aliquem mercatorem, qui uno illius digito conlidi possit, cui est incognitum? Quare si et ipsas vires non peraeque omnes, sed alias ad aliud aptiores magnas vocamus et corporum lineamenta magis et figurae quam magnitudines valent plurimum et si exercitationes tantum adferunt, ut celeberrime creditum sit hominem tollendo cotidie vitulum parvum egisse, ut eum etiam taurum sine sensu maioris oneris, quod paulatim addebatur, tollere ac sustinere posset, nequaquam amplioris aetatis vires cum corpore animam crevisse significant.

XXII.37. Quod si amplius aliquid animalium maiora corpora eo ipso, quo maiora sunt, habent virium, illa causa est, quod lege naturae cedunt pondera minora maioribus non modo, cum ad proprium locum suopte nutu feruntur, ut umida et terrena corpora in ipsius mundi medium locum, qui est infimus, rursus aeria et ignea sursum versus, sed etiam cum aliquo tormento aut iactu aut impulsu aut repulsu, eo quo non sponte ferrentur, vi aliena ire coguntur. Nam si ex alto dimiseris, quamquam simul, duos lapides disparis quantitatis, citius quidem maior terrae pervenit;

---

1 immovendis *L* **2** olympionicum] olimp- *DVac.Y*, olimpionicam *STK*, olimpunicam *C*, olympi cum *L*, olimpi cum *Z* **3** in itinere citius *edd.* circumforaneum *L* **4sq.** possit conlidi *X* **5** et si *Y* **6** per *add. ante* omnes *Zm.post.* **10** parvum egisse] partium egis (*!*) *K* etiam eum *Y* maiores *L* **11** possit *XJ*, vel e *Jm2sl.*, possent *D* **12** ampliores *STDKLZac.* **14** ad aliquid *C*, aliquod *Vpc.Zpc.* **15** corpora eo ipso] corporeo ipso *L* **16** legi *S* minora pondera *J* a maioribus *K* **17** suopte] suapte *Cpc.*, suo *STDYZ*, vel suapte natura *Zm.post.sl.* feruntur] fuerunt *D* **19** imfimus *L*, infirmus *C* aerea *TDCXpc.JZac.* sursus *Vpc.* versum *D*, versa *S* **20** iactu] tactu *J* **21** quo] quod *S* ferentur *KVpc.*, feruntur *Zpc.* **22** exalte *Y* **23** dispares *SYZac.* quantitates *Yac.* terrae] ad terram *lm*

sed si ei minor subiciatur eoque inevitabiliter occupetur, cedit profecto simulque in solum deducitur. Item si deicitur desuper maior, minor autem contra sursum versus iacitur, ubi obviam venerint, repercussio minoris et retrocessio fiat necesse est. Quod ne ideo accidere putes, quod minor contra naturam in sublimia ire cogebatur, alter vero maiore impetu locum suum petebat; facito, ut maior in superna iaculetur et minori occurrat in terras deiecto: videbis nihilominus repulsum minorem in caelum cogi, sed repercussu ipso cadere in aliam partem, ut qua expeditum est, in ima deferatur.

Item si ambo non motu naturali, sed a duobus quasi in campo pugnantibus adversum invicem iacti sibimet in medio spatio complodantur, quis dubitaverit minorem maiori esse cessurum in eam partem, unde ipse et quo ille ferebantur?

Quae cum ita sint, id est, cum minora, ut dictum est, pondera maioribus cedant, multum tamen refert, quanto in sese agantur impetu. Nam si maiore impetu minor velut vehementi aliquo tormento emissus infligatur maiori vel laxius iaculato vel iam languescenti, quamvis ab eodem resiliat. retardat illum tamen aut etiam retro agit pro modo ictuum atque ponderum.

---

1 ei] et *J* in ea vitabiliter *L* **2** deducitur] dicitur *VXac.*, deducitur *Vmg.* **3** iaciatur *Y* **4** ubi *om.K* obviam venerint] obviam veniebant *L*, obviaverunt *Y*, obviaverint *Z* repercusso *V* **6** maiore impetu] maiorem peto *Cac.m3* **8** minor *T* **9** cogis sed *K* repercusso *K*, repercusi *J*, repercurso (-um *pc.*) *Z* ipsum *Zpc.* **10** differatur *Y* **12** ad duobus *L*, a vobis *D* **13** punctuantibus *Y* sibimet *Sm2sl.* **13sq.** in medio spacio *Sm2mg.* **15** ferebatur *KYZac.* **17** ita] ista *Y* minora ut] minora aut *Tac.DCac.KXac.* **18** tamen multum *D* quantum *XY* **19** nam – impetu *om.Y* maiori *S* **20** maiori] -ra *L*, minori *D* **21** iaculatus *Zpc.m.post.* **22** illud *X* aut] *Sm2sl.Zm.post.sl.*, *om.Y* agit] ait *Y*

38. His praeiactis atque intellectis, quantum praesens negotium postulat, vide nunc eas quae dicuntur in animalibus vires, utrum rationi huic congruant. Nam corpora omnium animalium quis negat suo pondere praedita? Quod pondus nutu animae actum, quo inclinaverit, multum valet magnitudine propria. Sed nutus animae ad movendum corporis pondus nervis quasi tormentis utitur; nervos autem vegetat mobilioresque efficit siccitas calorque moderatus, contra eos laxat atque infirmat umidus rigor. Itaque somno, quia eum frigidum et umidum dicunt medici et probant, membra languescunt atque ipse expergefactorum conatus multo est debilior ideoque nihil est fractius et enervius lethargicis. At quosdam phreneticos, quibus vigiliae et vini vis et acutae febres, id est tot calida plus nimio nervos tendunt atque durant, maioribus viribus quam integra valetudine reluctari et multa facere manifestum est, cum eorum corpus sit aegritudine adtenuatius et exilius.

Si igitur et nutu animae et nervorum quodam machinamento et pondere corporis confiunt eae quae vires vocantur, voluntas nutum exhibet, qui pronior fit spe vel audacia, retunditur autem timore, sed multo magis desperatione – nam in metu cum aliqua spes subest, vehementiores vires adparere adsolent –, machinamentum configuratio quae-

---

1 postiactis *D*, praeiectis *Z*, vel praefatis *Sm2mg.* intellegis *Cac.K* **3** ratio *D* congruunt *K* omnia *codd.exc.VXZpc.m.post.* **5** nutum *Y*, natu (*!*) *V* (motu *m.post.mg.*) actum] factum *SYZac.* quo] quod *SY* **8** moderatur *L* **9** humidus *codd. exc. CVXJ* **10** humidum *codd.exc. CVXJ* **11** adprobant *Y* **12** aenervis *L* **13** letargicis *CKL*, leharg- *V*, lethargycis *J* at] ut *D*, atque *Zac.* freneicos *T*, freneticos *cet.* **14** acuta febris *YZac.m.post.* **15** in integra *STVLZ*, integra in *K* **17** attenuatus *D* **18** quadam *D* **19** confiunt] cum fiunt *Z* (vel conficiuntur *m.post.sl.*), conficiunt *DVpc.*, conficiuntur *pa* eae quae] ea quae *D*, aeque *L*, aequae *J*, hae quae *V*, vel hae *Cm2sl.*, hae quae *aelm*, hec quae *p* **20** voluntas] *add.* autem *Vsl.* vel] aut *K* **21** autem] aut *D*

dam corporis coaptat, temperatio modificat valetudinis, confirmat exercitationis industria, pondus dat moles membrorum, quam aetas et nutrimenta comparant, instaurant autem sola nutrimenta. His omnibus qui aequaliter praevalet, mirandus est viribus et tanto est alius alio invalidior, quanto plus eum ista deficiunt. Fitque saepe, ut pertinaci nutu, meliore machinamento alius, quamvis parvum pondus corporis egerit, alium maiore mole praeditum vincat. Rursusque nonnumquam tanta moles est, ut, etiamsi inbecilliore nisu agatur, opprimat tamen parvum adversarium multo vehementius innitentem. Cum vero non pondus corporis nec moderatio nervorum, sed nutus ipse, id est animus cedit, ut omnino valentior ab omnimodo invalidiore, sed tamen timidior ab audaciore superetur, nescio, utrum viribus adtribuendum sit. Nisi quis dicat habere suas quasdam vires animam, quibus ei maior audacia vel fiducia pariatur; quae cum alteri adsunt, desunt alteri, tunc intellegitur, quantum animus corpori suo etiam in eo, quod per corpus agitur, antecellat.

39. Quamobrem cum infanti puero solus ad trahendum aliquid vel repellendum nutus sit integer, nervi autem et propter recentem minusque perfectam conformationem inhabiles et propter umorem, qui illi aetati exuberat, marcidi et propter nullam exercitationem languidi, pondus vero adeo sit exiguum, ut ne ab alio quidem impactum graviter

---

1 quoac//tat *Y* modifica *Y* valetudo *Sac.m2Zac.m.post.*, valetudines *Tpc.K* **2** exercitationes *Tpc.Kac.* **3** comparant – **4** nutrimenta *om.CK* **4** autem] ex *Y* qui] quia *D* quae qualiter *KVac.* **6** quanto] q(ua)n(do) *J* ista *om.V* deficiunt] defugiunt *Zpc.m.post.* **8** predictum *L* **9** molis *J* **12** est] *add.* ipse *STDLY* **13** omnino valentior ab *om.VXJ* omnino] omni modo *STDCKLYZ* **14** audiciore *DCac.Y*, audit- *K*, audact- *Z* **15** quasdam suas *STDYZ edd.* **17** alteri desunt *edd.* **20** attrahendum *SL* **21** et – **22** inhabiles *om.D* **22** confirmationem *SZac.* **22sq.** inhabile sed *Cac.K* **23** humorem *codd. exc.VX*

urgeat, opportuniusque sit ad accipiendam quam ad inferendam molestiam: quis est qui, cum haec omnia, quae desunt, contulisse annos viderit viresque per eos datas cognoverit, crevisse animam, quae his in dies amplioribus utatur, recte ac prudenter existimet? Potest enim iste, si ab aliquo iuvene, quem velamine interposito non conspiciat, parvos ac leves calamos laxo arcu, quantum potest, iaculatos viderit non longe ire moxque recidere ac post paululum sagittas iam ferro graves, pennulis vegetas, nervo intentissimo emissas caelum remotissimum petere fidesque facta fuerit pari conatu hominis utrumque esse factum, crevisse illum tantillo tempore atque auctum viribus arbitrari. Quo quid dici potest perversius?

40. Deinde si anima crescit, vide quam sit inscitum incrementa eius de viribus corporis credere, de copia doctrinarum non credere, cum illis solum adcommodet nutum, hoc sola possideat. At si crescere animam putamus, cum additur viribus, minui putanda est, cum demitur. Demitur autem in senecta, demitur in labore studiorum; atque his temporibus doctrinae adgerari atque exstrui solent neque ullo modo eodem tempore simul augeri quicquam et minui potest.

Nullum igitur crescentis animae argumentum est vires in maiore aetate maiores. Multa alia dici possunt. Sed si tibi iam satisfactum est, modum adhibeo, ut ad alia transeamus.

1sq. sit quam (*sl.*) ad inferendam accipiendamque molestiam *J* ad *pr.Sm2sl.* **7** parvos] patruos *Y* **8** *post* viderit *interp.CV* recedere *C* **9** pinnulis *STDVac.Y* vegitas *L*, vegitatas *J*, vegetatas *Zpc.*, vectas *DXpc.* intentissime *C* **10** emissis *L*, missas *C*, remissas *Z* **11** pari] parvo *STD p* homines *Y* **12** auctum] actum *Y* quo] quod *LX* **14** anima si *aelm*, si *om.p* **15** quopia *Y* **17** at] ac *DX*, ad *KY*, ut *Zac.* animum *L* **18** demitur *pr.*] demittitur *Cac.* **19** autem] haec *Y* atqui *L* **20** aggregari *DL* exstrui] extrahi *STDYZ* **24** maiore] -res *Y* si *om.D* **24sq.** iam tibi *elm*

E. Mihi vero satis persuasum est maiores vires non ex eo esse, quod anima creverit. Nam, ut alia omittam, quae abs te subtiliter dicta sunt, insania et morbo corporis animam crescere, cum ipsum corpus minuatur, ne ipse quidem phreneticus dixerit, cui vires multo ampliores quam sano esse solent, nemo nescit. Unde mihi maxime videtur in nervis esse omne quod miramur, cum praeter spem vires in quopiam reperiuntur. Quare, oro, adgredere iam illud, cui totus intendo: cur anima, si non tanti spatii magnitudinem habet quanti corpus est, ubique illius sentit cum tangitur?

XXIII.41. *A*. Age vero, adgrediamur quod vis, sed multo te mihi adtentiore opus est quam fortasse te existimas esse debere. Quare facito, ut quam maxime adsis ac respondeas mihi, quidnam tibi videatur esse iste sensus, quo anima per corpus utitur; nam ipse iam nomine proprio sensus dicitur.

E. Sensus esse quinque audire soleo, videndi, audiendi, olfaciendi, gustandi atque tangendi; plus quid respondeam nescio.

A. Partitio ista vetustissima est et fere in contionibus celebrata. Vellem autem definiri mihi abs te, quid sit ipse sensus. ut eadem definitione omnia illa includerentur neque aliud quicquam quod sensus non esset, in ea intellegeretur. Sed si id non potest. nihil urgeo. Illud enim, quod satis est, certe potes meam definitionem vel refellere vel probare.

---

2 aliam *Y* **3** subtiliter] sublimiter *VXJ*, vel subtiliter *V m.post.mg.* corporibus *D* **4** recrescere *D* **5** freneticus *codd.p* cui *edd.*, cuius *codd.* sani *L* **6** solent] solere *CK* nemo] homo *Cac.m2* **6sq.** in nervis videtur *J* **8** quare] quaere *L* cui] ubi *STDYZ*, cuius *K* **9** totum *STDYZ* tantis *L*, tantum *X* **10** illius] illa *Vpc.YZ pae*, vel ictus *Zm.post.sl.*, ictus *l* **11** quovis *Y* **12** te *alt. om.LZ ael* te fortasse *m* **14** quidnam] quinnam *Dac.CKVac.J*, quinam *TVpc.* videtur *LJ* esse *om.STDYZ* iste esse *elm* sensum *D* **17 – p. 184,7** *interlocutorum sigla om.C* esse] est *K* **20** fere] vere *K* contionibus] contentionibus *L* **22** cluderetur *Zac.m.post.* **24** potest] potes *TDVJY* nihil] non *J* urgueo *K* **25** potes] potest *CK* refellere] revellere *Y*

E. Hoc modo tibi fortasse non deero, quantum valeo; non enim et hoc semper est facile.

A. Adtende ergo. Nam sensum puto esse non latere animam quod patitur corpus.

E. Placet mihi haec definitio.

A. Adesto ergo huic tamquam tuae ac tuere illam, dum a me paulisper refellitur.

E. Tuebor sane, si tu adiuveris; sin minime, iam mihi displicet; non enim frustra tibi visa est refellenda.

A. Noli nimis ex auctoritate pendere, praesertim mea, quae nulla est; et quod ait Horatius: 'Sapere aude', ne non te ratio subiuget priusquam metus.

E. Ego prorsus nihil metuo, quoquo res modo processerit; non enim errare me sines. Sed iam 'incipe si quid habes', ne differendo potius quam adversando defatiger.

42. *A*. Dic igitur, quid patiatur corpus tuum, cum me vides?

E. Patitur omnino aliquid. Nam oculi mei partes, nisi fallor, corporis mei sunt; qui si nihil paterentur, quomodo te viderem?

A. At non est satis, ut persuadeas tuos oculos aliquid pati, nisi etiam quid patiantur ostenderis.

E. Quid tandem nisi ipsum visum? Nam vident. Si enim me rogares, quid pateretur aegrotans, aegritudinem responderem; quid cupiens, cupiditatem; quid metuens,

---

11 Hor. ep. 1,2,40 (Hagendahl, Test. 415) **14sq.** Verg. eclog. 9,32

---

8 sane *om.L* sin] si *Vac.XJ*, sint *Y* nam iam *Z* **9** tibi frustra *VX* **10** ex] et *L* mea] ea *D* **12** te ratio] iteratio *L* **13** ego] ergo *CLY* precesserit *S*, processerint *VXJ* **14** sinis *K* **15** defatiger *STD*, defetiger *CKLYZ*, defetiges *VX*, defatiges *Xpc.*, defitiges *J* **16** patitur *V* **18** paciatur *YZac.* nisi] ni *CKVLXpc.* **20** viderim *L* **21** satis est *edd.* **22** ostendens *D*

metum; quid gaudens, gaudium. Cur ergo roganti, quid videns patiatur, non recte visum ipsum respondeam?

A. Sed enim gaudens gaudium sentit. An negabis?

E. Immo adsentior.

A. Hoc et de ceteris perturbationibus dixerim.

E. Sic habeo.

A. Quicquid autem oculi sentiunt, hoc vident.

E. Nullo modo istud dederim. Quis enim dolorem videat, quem tamen saepe oculi sentiunt?

A. Adparet te de oculis agere. Bene vigilas. Itaque vide, utrum ut gaudens gaudendo gaudium sentit, ita etiam videns videndo sentiat visum.

E. An aliter potest?

A. Quicquid autem videns videndo sentit, id etiam videat necesse est.

E. Non est necesse. Quid enim? si amorem videndo sentiat, num et amorem videt?

A. Cautissime ac sagacissime; gaudeo, quod difficile deciperis. Sed nunc adtende. Quoniam constitit inter nos non omne quod oculi sentiunt, neque omne quod videndo sentitur, videri, putasne hoc saltem verum esse omne quod videtur, sentiri?

E. Hoc sane nisi concessero, quomodo sensus poterit vocari quod videmus?

A. Quid? omne quod sentimus, nonne et patimur?

E. Ita est.

---

1 gaudiens *J Y* M(ag.) cur ergo *V* **2** ipsum visum *edd.* **5** *interlocutoris siglum om.X* **6** M(ag.) sic habeo *X* habebo *TJ* **7** *interlocutoris siglum om.X* oculis *L* **8** istuc *S Y* **9** oculi saepe *S* **10** agere] habere *J* (vel agere *m2sl.*) vigilias *KJ*, vel vigelas *Jm2sl.* **11** gaudiens *Y* **12** sentio *K* **13** *interlocutoris siglum om.S Y* **14** *interlocutoris siglum om.S Y* **16** si enim *codd.exc.V* **17** vidit *Vac.J*, videat *CK* **18** A.] Ad(eod.) *S*, *interlocutoris siglum om.X* **19** nunc *om. Y* **20** oculis *L* omne *alt.*] omnino *STDYZac.* **21** videri] vides *S* saltim *CKLXJ* **24** quod] quo *CZ* videamus *D* **26** R(atio) ita est *Y*

A. Igitur si omne quod videmus, sentimus et omne quod sentimus, patimur, patimur omne quod videmus.

E. Nihil resisto.

A. Pateris ergo me ac vicissim te ego, cum invicem nos videmus.

E. Sic existimo et ad hoc me ratio instanter cogit.

43. *A*. Accipe cetera. Nam credo absurdissimum et stultissimum videri tibi, si quis adfirmet ibi te pati aliquod corpus, ubi non est ipsum corpus quod pateris.

E. Videtur absurdum et ita esse opinor, ut dicis.

A. Quid illud? nonne manifestum est alio loco esse meum corpus, alio tuum?

E. Manifestum est.

A. Sentiunt autem corpus meum oculi tui; et si sentiunt, utique patiuntur; nec possunt ibi pati, ubi id quod patiuntur non est; nec tamen ibi sunt illi, ubi corpus meum est. Ibi igitur patiuntur, ubi non sunt.

E. Ego quidem illa omnia concessi, quae non concedere absurdum videbam. Sed hoc ultimum, quod ex his confectum est, ita est absurdius, ut illorum potius aliquid temere me dedisse quam hoc verum esse consentiam. Nam oculos meos ibi sentire, ubi non sunt, ne in somnis quidem dicere auderem.

A. Vide igitur, ubi obdormieris. Quid enim tibi tandem elaberetur incautius, si ut paulo ante vigilares?

1sq. et omne quod sentimus *Sm2mg*. **2** videmur *D* **4** me *om.Y* me ac] mea *L* vicissim te] vicissime *Y* in vice *D* **6** *interlocutoris siglum om. D* sic] si *C* cogit ratio instanter *Y* **8** videri] -eris *D* adfirmet] absistat *Y* atfirme tibi *C*, affirme tibi *Xac*. **9** ubi – corpus *om.L* pateris] paciatur *Y* **10** esse *Sm2sl*. opinor esse *D* **13** est *om.TCK* **14** autem] haec *Y* **15** ibi] ubi *DY* **17** igitur ibi *edd*. **21** me *om.L* **22** quidem *om.J* **23** auderem] -eremus *X*, ut viderem *Y* **24** quid] quod *Y* tibi tandem *SY edd*., tandem tibi *cet*. **25** elaboretur *Vac.LXac.J* si ut] sicut *KXac.Zac*.

E. Enimvero idipsum mecum sedulo pertracto ac revolvo. Nihil tamen satis elucet, quod me dedisse paeniteat, nisi forte illud, quod oculi nostri sentiunt, cum videmus. Visus namque ipse forsitan sentit.

A. Immo ita est; is enim se foras porrigit et per oculos emicat longius, quaquaversum potest lustrare quod cernimus. Unde fit, ut ibi potius videat, ubi est id quod videt, non unde erumpit, ut videat. Non ergo tu vides, cum me vides?

E. Quis hoc insanus dixerit? omnino ego video, sed emisso per oculos visu video.

A. At si tu vides, tu sentis; si tu sentis, tu pateris nec potes ibi pati aliquid, ubi non es. Ibi autem me vides, ubi ego sum; ibi igitur pateris, ubi ego sum. At si, ubi ⟨ego⟩ sum, tu ibi non es, quo pacto audeas dicere videri me abs te, prorsus ignoro.

E. Visu, inquam, porrecto in eum locum, in quo es, video te, ubi es. At me ibi non esse confiteor. Sed quemadmodum, si virga te tangerem, ego utique tangerem idque sentirem neque tamen ego ibi essem, ubi te tangerem, ita quod dico visu me videre, quamvis ego ibi non sim, non ex eo cogor fateri non me esse qui videam.

44. *A*. Nihil ergo temere concessisti. Nam et oculi tui hoc modo defendi possunt, quorum est quasi virga visus, ut

---

2 tamen] tam *Cac.KX* elucet satis *edd.* **5** *interlocutoris siglum om. JV* is] his *KLJY* **6** quaquaversum] *add.* est *Y* **7** ibi] ubi *Y* **8** M(ag.) non ergo *V*, R(atio) non ergo *J* **10** *interlocutoris siglum eras.C* **11** demisso *L* visu per oculos *TD edd.* **12** *interlocutoris siglum eras.C* **13** potest *T* ubi] ibi *D* **14** ibi – sum *alt. om.Y* si *om.CKVXJ* ego sum *edd.*, sum *codd.* **15** viderim *Cac.K* **17** *interlocutoris siglum om.C* visum *K* **18** ubi es] ibi esse *STD p* at] aut *D* M(ag.) at me *X* D(isc.) sed quem *X* **19** utique] *add.* te *codd.exc.STDY* idque] atque *Sm2pc.T*, adque *D* **20** tamen ego ibi *TD*, ibi tamen ego *cet.* esse *KL* **20sq.** ita quod] itaque *LZac.m.post.* **21** visu me] visum me *K*, visum est *L* sum *C* **22** qui] cum *STD* **23** *interlocutoris siglum om.C*

dicis, neque illa est absurda conclusio, quod ibi oculi tui vident, ubi non sunt. An tibi aliter videtur?

E. Ita sane est ut dicis. Nam et illud nunc animadverti, quod, si ibi viderent oculi ubi sunt, etiam seipsos viderent.

A. Rectius diceres non 'etiam seipsos', sed 'tantummodo seipsos viderent'. Nam ubi sunt, id est, quem locum tenent, soli tenent; nec nasus ibi est ubi illi, nec quicquid illis vicinum est; alioquin etiam tu ibi esses, ubi ego sum, quia iuxta invicem sumus. Quae cum ita sint, si tantum ibi viderent oculi ubi sunt, nihil amplius quam seipsos viderent. Cum autem se non vident, non modo cogimur consentire posse illos videre, ubi non sunt, sed etiam omnino non posse nisi ubi non sunt.

E. Nihil est quod hinc dubitare me faciat.

A. Ergo non dubitas ibi eos pati, ubi non sunt. Nam ubi vident, ibi sentiunt; ipsum enim videre sentire est, sentire autem pati; quare ubi sentiunt, ibi patiuntur. Alibi autem vident quam ubi sunt; ibi igitur patiuntur, ubi non sunt.

E. Mirum est quam vera ista existimo.

XXIV.45. *A*. Recte fortasse existimas. Sed responde obsecro, utrum omne quod per visum cognoscimus, videamus.

E. Ita credo.

A. Credis etiam omne, quod videndo cognoscimus, per visum nos cognoscere?

---

2 sunt] sinit *Y* **4** si ibi] sibi *LZac.* oculi viderent *X* seipsos] *add.* sed tantummodo se ipsos *Y (cf. 5sq.)* **5** vel rectius est si non diceres *Jm2mg.*, si non diceres *XZ p* **5sq.** sed tantummodo seipsos *om. Y* **7** tenent *pr. om.CK* est ibi *edd.* illum *Z* **8** vicinum illis *VX* **9** ibi] ubi *Y* **10** viderunt *KY* **11** autem] haec *Y* **12** illos] illud *D* etiam] iam *D* **13** nisi *Sm2sl.* **14** hic (*sl.*) me dubitare hinc *X* **15** ibi] *add.* me *D* ubi] ibi *Dpc.* **16** ipsum – **17** sentiunt *om.L* **17** ubi] ibi *D* ibi] ubi *D* **18** ubi *pr. om.codd.exc.VX* quam sunt *Jm2sl.* ibi] alibi *K* igitur] vel ergo *Jm2sl.* **19** ista vera *elm* **21** cognovimus *YZac.* videamus – **24** cognoscimus *Cm2mg.* **25** nos] nosse *D*

E. Et hoc credo.

A. Cur ergo plerumque fumum solum videndo ignem subter latere cognoscimus, quem non videmus?

E. Verum dicis. Et iam non puto nos videre quicquid per visum cognoscimus; possumus enim, ut docuisti, aliud videndo aliud cognoscere, quod visus non adtigerit.

A. Quid? illud, quod per visum sentimus, possumusne non videre?

E. Nullo modo.

A. Aliud est ergo sentire, aliud cognoscere?

E. Omnino aliud. Nam sentimus fumum, quem videmus, et ex eo ignem, quem non videmus, subesse cognoscimus.

A. Bene intellegis. Sed vides certe, cum hoc accidit, corpus nostrum, id est oculos, nihil pati ex igne, sed ex fumo, quem solum vident. Etenim videre sentire et sentire pati esse iam supra consensimus.

E. Teneo et adsentior.

A. Cum ergo per passionem corporis non latet aliquid animam, non continuo sensus vocatur unus de quinque memoratis, sed cum ipsa passio non latet. Namque ignis ille non visus nec auditus nec olfactus nec gustatus nec tactus a nobis non tamen latet animam fumo viso. Et cum hoc non latere non vocetur sensus, quia ex igne corpus nihil est passum, vocatur tamen cognitio per sensum, quia ex passione corporis quamvis alia, id est ex alterius rei visione coniectatum est atque compertum.

---

3 laterem *K* non videmus] novimus *D*, non vidimus *C* **4** quicquid] quid (*add*. o *s*.i) *X* **6** quod] quo *Y* **7** per visum] *add*. non *X* **8** non *om*.*X* **11** nam] *add*. si *J* fumus *Y* quem] quod *D* **12** videmus] *add*. fumus *Y* cognoscamus *L* **14** intellegisti *Y* hoc *om*.*L* **15** oculus *DL* **16** videt *C* sentire *pr*. *om*.*Y* sintire (*!*) videre *D* et sentire *Sm2mg*. **17** consentimus *C* **21** ille ignis *edd*. **22** auditur *Y* olephatus *L*, olefactus *X* gustus *SJYZac*. tactus] *add*. vocatur *Cm3sl*. **26** ex] et *L* **27** coniectatum] coniectum *CK*

E. Intellego et optime video istud congruere ac favere illi definitioni tuae, quam ut meam mihi defendendam dedisti. Nam ita memini esse abs te sensum definitum, cum animam non latet quod patitur corpus. Itaque illud, quod fumus videtur, sensum vocamus; passi sunt enim eum oculi videndo, qui sunt corporis partes et corpora. Ignem autem, ex quo nihil corpus est passum, quamvis cognitus fuerit, sensum non vocamus.

46. *A*. Memoriam quidem tuam probo et sequacem intellegentiam; verum munitio illa definitionis labascit.

E. Cur, quaeso?

A. Quia non negas, ut opinor, nonnihil pati corpus, cum crescimus vel senescimus; neque id nos ullo sensu sentire manifestum est nec id tamen animam latet. Non igitur eam latet quiddam quod patitur corpus, nec tamen sensus iste adpellari potest. Videndo enim maiora ea, quae aliquando minora videramus, et videndo senes eos, quos iuvenes ac pueros fuisse constat, coniectamus aliquam talem mutationem nostra corpora etiam nunc, dum loquimur, pati. Neque in eo fallimur, ut opinor. Nam proclivius est, ut me falli dicam quod video, quam quod intellego capillos meos nunc crescere corpusque per momenta mutari. Quod si mutatio ista passio corporis est, quod nemo negat, nec nunc sentitur a nobis nec tamen animam latet, quia nos non latet, patitur, ut dixi, corpus quod non latet animam, nec sensus est

---

1 istuc *YZ* **2** defendam *D* **3** abs] ex *TD* cum] quo *L* **4** anima *Y* quod] quo *Zpc.* **5** eum] cum *Y* **6** autem] haec *Y* **7** est corpus passum *D* cognitum *D* **8** non *om.STDZac.m.post.* **10** munitio] monitio *SVXY*, minitio *Z* labescit *STCZac.* **13** id] in *YZac.* sensus *L* **14** eam] animam *CK* **17** videremus *L* **18** coiectamus *Y* talem] tamen *VXJ* mutationem] veterationem *VXm2sl.J*, uel motationem *Jsl.* **19** nostram *X* **20** proclivius] procul dubius (-ium *D*) *TD*, proclius *Y* **22** crescere] canescere *Zac.* corpusve *edd.* **23** nunc] non *KY* consentitur *K* **24** latet *pr.*] lateat *Sac.YZac.* **25** non *om.K* lateat *STDCKYZac.*

tamen. Quare illa definitio, quae nihil, quod sensus non esset, debebat includere, cum hoc inclusit, certe vitiosa est.

E. Nihil mihi restare video quam ut te petam, ut aut definias aliter aut hanc recures, si potes. Nam eam ista ratione, quam vehementer probo, vitiosam esse negare non possum.

A. Facile est istam corrigere, quod volo tu audeas; facies enim, mihi crede, si bene intellexisti, ubi peccet.

E. Num alibi quam ubi aliena comprehendit?

A. Quo tandem modo?

E. Quia quod senescit corpus, quamvis in iuvene, non potest negari pati aliquid; idque cum scimus, non latet animam quiddam, quod patitur corpus, neque tamen ullo sensu percipi potest. Nam nec video me modo senescere neque id auditu aut olfactu aut gustatu aut tactu sentio.

A. Unde ergo istud nosti?

E. Ratione id conligo.

A. Quibus argumentis ratio tua nititur?

E. Quod alios video senes, qui, ut ego nunc sum, iuvenes erant.

A. Nonne sensus est, quo eos vides, unus de quinque?

E. Quis negat? Sed ex eo, quod illos video, me quoque, cum id non videam, coniecto senescere.

A. Quid verborum ergo illi definitioni, quo perficiatur, addendum putas, cum sensus non sit, nisi non lateat ani-

---

2 esset] esse *K*, est (*?*) *Y* debeat *VYac.* clusit *C* **3sq.** aut definias] audi//fias *Y* **4** recures] recuses *CKZ*, recurras *Zpc.* potest *TDCac.LXJY* istam *K* **5** vitiosa *D* **7** ista *D* audies *XZac.*, audias *Vac.* **8** facies] facile est *YZ*, facias *CVac.* credere *SK* **9** *interlocutoris siglum om.CY* num] nam *CKac.* *ante* alibi *add.sl.* ubi *Cm3* **10 – 24** *pro* A(ug.) *et* E(uod.) *pos.* M(ag.) *et* D(isc.) *C* **10 – 17** *interlocutorum ordinem invertit Y* **12** aliquid pati *D* **13** nullo *TK* **15** olfatu *SL* gustatu] gustu *SLYZ* aut actu *L* **16** illud *edd.* **19** ego] ergo *D* **23** coniecto] et congecto (*!*) *D*, cumiecto *K* **24** *interlocutoris siglum eras.C*

mam corporis passio nec tamen ita, ut eam per aliam passionem aut per aliud quodlibet intellegat?

E. Dic, quaeso, istud paulo planius.

XXV.47. *A.* Geram tibi morem et multo libentius retardanti quam festinanti. Sed fac totus adsis; valebit enim hoc ad plura quod dicam.

Definitio nihil minus, nihil amplius continet quam id quod susceptum est explicandum; aliter omnino vitiosa est. Utrum autem huiusmodi vitiis careat, conversione explorabitur; quod his exemplis tibi fiet apertius.

Si enim me rogares, quid esset homo, et eum hoc modo definirem: 'homo est animal mortale', non continuo, quia verum dictum est, etiam definitionem probare deberes, sed superposita ei particula, id est 'omnis', convertere illam et intueri, utrum etiam conversa vera esset, hoc est, utrum quemadmodum verum est 'omnis homo animal mortale est', ita esset verum, 'omne animal mortale homo est', quo aliter invento improbare definitionem propter illud vitium, quo aliena comprehendit; non enim solus homo est animal mortale, sed etiam quaevis bestia.

Haec igitur hominis definitio perfici solet, cum additur mortali 'rationale'. Nam homo est animal mortale rationale atque ut omnis homo animal rationale mortale est, ita omne animal rationale mortale homo est.

---

1 ita ut] id aut *TDCK* eam *om.TDCK* **5** fac] *add.* ut *CKL* totus] *om.CKL*, *add.* ut *J*, *add.* quod sit desinitio (*!*) *Y* valebit] iuvabit *S* (vel valebit *m2sl.*) **8** *post* est *interp. Y* **9** autem] haec *Y* huiuscemodi *K* conversatione *Zac.* **11** quid] quod *K* esset] est et *Y* **12** definire *D* animal] animam *Y* **13** dictum *om. Y* **14** est] *add.* conversa *X* converte *Vpc.* **15** intuere *Vpc.Zac.* etiam *om.J* esset] est. et *Y* **17** est *pr.*] esse *D* ita – homo est *Cm3mg.* esset] est. et *Y* **19** quo] quod *V* (quo *mg.*) animal est (*sl.*) *V* **21** addit *K* **22** mortali] -e *SX* mortale rationale *STD*, rationale mortale *cet.*, *add.* est *Vac.Xac.* **23** atque – mortale est *Vm.post.mg.* atque – **24** mortale *Xm.post.mg.* rationale] *add.* est *Y* mortale – **24** animal rationale *post* **p. 191,1** continendo *tr. Y* ita – **24** mortale *Cm3mg.*

Plus continendo ergo superior definitio vitiosa erat; bestiam enim cum homine continebat. Ista perfecta est; nam et omnem hominem et nihil plus quam hominem tenet.

Tenendo autem minus ita vitiosa est, si addas 'grammaticum': quamquam enim omne animal rationale mortale grammaticum homo sit, plures tamen homines, qui grammatici non sunt, hac definitione non continentur; et ob hoc ista per primam illam propositionem falsa est, cum autem convertitur, vera. Falsum est enim 'omnis homo animal rationale mortale grammaticum est'; sed verum est 'omne animal rationale mortale grammaticum homo est'.

Cum autem neque per primam propositionem neque per conversionem enuntiata vera est, his singulis est profecto vitiosior, ut sunt istae duae 'homo est animal candidum' aut 'homo est animal quadrupes'. Nam et si dicas 'omnis homo animal candidum est' aut 'animal quadrupes', falsum dicis, et si convertas. Sed hoc inter se differunt, quod illa prima in aliquos homines cadit – nam plerique sunt homines candidi –, haec altera in neminem; non enim quisquam homo quadrupes.

Haec pro tempore ad explorandas definitiones didiceris, quemadmodum propositione atque conversione iudicentur. Sunt alia multa, de hoc genere quae docentur, et verborum plena et tenebrarum, quae paulatim, ubi opportunum videbitur, conabor, ut discas.

---

1 continentur *D* erat] est *J* (vel erat *m2sl.*), erit *K* **3** tenet *om. Y* **4** autem] haec *Y* ita] ista *K* **6** qui] quam *LZac.* grammatici – **7** non *alt. om.K* **7** non sunt *Sm2sl.* ob] ab *D* **8** autem] haec Y **9** est *om.J* enim] autem *K* **10** grammaticum *Jm3mg.* **12** autem] haec *Y* **13** conversionem] conversationem *CZac.* hi *Cac.m2K* **13sq.** profecto vitiosior est *V* **15** quadripes *Jpc.*, quadrupis *Dac.* nam – **16** quadrupes *om.L* **16** quadripes *Jpc.* **18** homines *om.L* sunt] sed *Y*, *om.L* **19** candidi *Jm2sl.* altera *Sm2sl.* **20** quadripes *Jpc.* **22** conversatione *Zac.* **23** doceantur *CK* **25** discas] dicas *Dac.KYac.*

48. Nunc converte animum ad illam definitionem nostram et eam peritior, cum discusseris, corrige; invenera-
mus enim eam, cum definitio sensus esset, complecti aliud, quod sensus non esset, et ideo non esse, cum convertitur, veram. Fortasse enim verum est 'omnis sensus passio corporis est animam non latens', ut verum est 'omnis homo animal mortale est'. At ut falsum est 'omne animal mortale homo est', quia id est et bestia, ita falsum est 'omnis passio corporis non latens animam sensus est', quia nunc nobis ungues crescunt neque animam latet – id enim scimus – neque id sentimus, sed coniectatione cognoscimus.

Quemadmodum ergo illi definitioni hominis, ut perficeretur, additum est 'rationale', quo addito bestiae, quae simul continebantur, exclusae sunt nihilque praeter hominem atque omnem hominem tali definitione comprehendimus, nonne censes aliquid etiam huic addendum esse, quo inde seiungatur quod tenet alienum, nec quicquam in ea nisi sensus et omnis sensus intellegatur?

E. Censeo quidem, sed quid addi possit ignoro.

A. Sensus est certe omnis passio corporis non latens animam. Sed converti non potest haec enuntiatio propter passionem illam corporis, qua vel crescit vel decrescit scientibus nobis, id est, ut non lateat animam.

E. Ita est.

A. Quid? haec passio per seipsam non latet animam an per aliud?

---

2 ea *D* **3** aliud] aliquid *STD* **4** esse] esset *Y* **6** est *pr.*] et *D* ut] at *Y* **7** ut *om.CL* **8** homo est] est homo est *L* **10** unges *Y* nec *edd.* **11** sed] et *X* coniectatione] coniectione *DCV*, vel coniectatione *Vm.post.mg.* **12** definitionis *K* **14** exclausae *T* **15** definitioni *V* **17** iungatur *XJ*, vel seiungatur *Jm3sl.* nequicquam *DZac.* **19** addi] addidit *D* **20** est] *add.* enim *Jsl.* **21** *post* potest *interp.VXY* nuntiatio *L* **22** qua] quae *SZac.* vel decrescit *om.VXJ* **24** ita] ista *K* **25** quid] quo *D* hanc *Y*

E. Per aliud plane; aliud est enim videre ungues maiores, aliud scire quod crescant.

A. Cum ergo crescere ipsum sit passio, quam nullo sensu adtingimus, magnitudo autem illa, quam sentimus, eadem passione facta sit, non ipsa sit passio, manifestum est talem passionem non per seipsam scire nos, sed per aliud. Si ergo non per aliud animam non lateret, nonne sentiretur potius quam coniceretur?

E. Intellego.

A. Cur ergo dubitas, quid illi definitioni sit addendum?

E. Iam video sic esse definiendum, ut sensus sit 'passio corporis per seipsam non latens animam'. Nam et omnis sensus hoc est et omne hoc, ut opinor, sensus est.

49. *A*. Si hoc ita est, fateor definitionem esse perfectam. Sed temptemus eam, si placet, utrum illo secundo vitio non vacillet, quo illa hominis, cui 'grammaticum' est additum. Nam meminisse te oportet, quod esse hominem dictum est animal rationale mortale grammaticum eoque peccare istam definitionem, quod conversione vera est, cum prima enuntiatione sit falsa. Namque falsum est 'omnis homo animal rationale mortale grammaticum est', quamvis verum sit 'omne animal rationale mortale grammaticum homo est'.

---

1 unges *L* **2** crescunt *S* **3** quam] quod *V* **4** autem] aut *Y* **5** passionem *D* **6** se ipsa *D*, se ipsum *X* **7** aliud] *add.* sed per se ipsam passio corporis *Jm2mg.*, *add.* sed si per se ipsam *Cm3mg.* **10** cur] quid *V* definitioni – **11** definiendum *om.D* **12** se ipsa *C* **13** hoc *alt. om.K* ut *om.Y* **14** *interlocutoris siglum om.C* **15** temtemus *SCac.*, tent- *Y* **16** bacillet *L* quo] quod *D* homini *Y* **17** meminisset eo portet *T* esse] est *D*, est.et *Y* **19** ista *L* conversionem *K* **19sq.** prime nuntiatione *Tac.*, primae n. *L*, pri (*!*) enunt *Zac.m.post.* **20** hominis *L* **21** quamvis – **22** grammaticum *Km2mg.* **23** est *om.K*

Ergo ideo vitiosa est haec definitio, quod nihil quidem praeter hominem, sed non omnem hominem tenet, et haec fortasse talis est, de qua velut perfecta gloriamur. Quamquam enim omnis passio corporis per seipsam non latens animam sensus sit, non tamen omnis sensus istud est. Quod sic intellegas licet; bestiae nempe sentiunt ac paene omnes quinque illis sensibus vigent, quantum cuique natura tributum est. An tu id negabis?

E. Nihil minus.

XXVI. *A*. Quid? hoc nonne concedis scientiam non esse nisi cum res aliqua firma ratione percepta et cognita est?

E. Concedo.

A. At bestia ratione non utitur.

E. Et hoc concedo.

A. Non igitur scientia cadit in bestiam. Cum autem non latet aliquid, utique scitur. Non igitur sentiunt bestiae, si omnis sensus est, cum passio corporis per seipsam non latet animam; sentiunt autem, ut paulo ante concessum est. Quid ergo dubitamus illam definitionem improbare, quae omnem sensum circumplecti minime potuit, siquidem bestiarum sensus exclusus est?

50. *E*. Fateor me deceptum, cum tibi concessi scientiam tunc esse, cum aliquid firma ratione percipitur. Solos enim homines, cum hoc rogabas, intuebar. Nam neque possum dicere ratione uti bestias nec eis possum scientiam dene-

---

1 quod] qui *J* (vel quod *m2sl.*) **2** praeter] propter *Y* **3** talis est fortasse *Y* velut] ut *Zac.m.post.* **4** se ipsa *K* **6** nempe] neminem *S* (al. nempe *m2sl.*), nemine *K*, nemphe *J Yac.* presentiunt *S* poene *J Y*, pone *K* **7** vigent] vincent *CK* nature *SYZac.* **8** id *om.D* **10** quid] quis *D* quid hoc? *S* hoc] autem *Xpc.m2* **11** et cognita *Jm3sl.* **13** *interlocutoris siglum om.X* at bestia – **14** concedo *Xm2mg*. **18** autem] haec *Y* quid] quod *K* **21** exclusum *D* **23** tunc] tecum *Y*

gare. Sciebat enim, ut opinor, dominum suum canis, quem post viginti annos recognovisse perhibetur, ut taceam de ceteris innumerabilibus.

A. Dic mihi, oro te, si duae quaedam res tibi proponantur, una ad quam perveniendum sit, altera per quam pervenire possis, quam istarum pluris pendis et quam cui praeponis?

E. Quis dubitat eam praestare, ad quam sit perveniendum?

A. Ergo cum sint duae res quaedam scientia et ratio, per scientiam pervenimus ad rationem an per rationem ad scientiam?

E. Utraque res sibimet, quantum arbitror, ita nexa est, ut per alterutram ad alteram perveniri possit. Namque ad ipsam rationem non perveniremus, nisi ad eam perveniendum esse sciremus. Praecessit ergo scientia, ut ad rationem per eam perveniremus.

A. Quid? ad ipsam scientiam, quam dicis praecedere, sine ratione pervenitur?

E. Numquam hoc dixerim. Nam est ista summa temeritas.

A. Per rationem igitur?

E. Non ita est.

A. Ergo per temeritatem?

E. Quis hoc dixerit?

A. Per quid igitur?

E. Per nihil, quia insita est nobis.

1sq. *cf.* Hom. Odyss. 17, 291–327

---

1 suum *om.codd.exc.SVY* quem] vel qui *Jm2sl.* **4** *interlocutoris siglum om. C* oro] queso *D* proponetur *Zac.m.post.* **5** perveniri *S* **10** scientia et ratio *om.D* **11** per *pr. om.D* **14** alterutrum *D* pervenire *YZac.* **16** R(atio) praecessit *J* scientiam *D* **17** perveniremus per eam *L* **18** *interlocutoris siglum om.J* **20** est] et *J* ista est *Y* **25** dixerat *Xac.* **27** quia] *add.* scientia *Zm.posi.sl. Paris.lat.1939 (s.XI) m*

51. *A*. Oblitus mihi videris, quid inter nos superius convenerit, cum rogassem, utrumnam putares tunc esse scientiam, cum res aliqua firma ratione percipitur. Nam respondisti, ut opinor, hanc tibi videri humanam scientiam. Nunc vero dicis posse hominem habere aliquam scientiam, cum rem nulla ratione perceperit. Quis autem non videat nihil sibi esse adversius quam ista duo sunt, et non esse scientiam, nisi cum res aliqua firma ratione percipitur, et esse cuiusdam rei scientiam nulla ratione perceptae. Itaque nosse cupio, utrum horum deligas; nam utrumque verum esse nullo pacto potest.

E. Hoc eligo, quod paulo ante dixi. Nam illud superius temere me dedisse confiteor. Cum enim ratione inter nos verum quaeramus idque fiat rogando et respondendo, quomodo posset ad summam perveniri, qua concluditur ratio, nisi aliquid prius concederetur? Concedi autem recte qui posset quod nesciretur? Ita ista ratio nisi inveniret in me aliquid cognitum, quo innitens ad incognitum duceret, nihil omnino per illam discerem nec eam prorsus rationem nominarem.

Quamobrem frustra mihi non adsentiris ante rationem necessario esse in nobis aliquam scientiam, unde ipsa ratio sumat exordium.

---

1 *interlocutoris siglum om.X* **2** rogassent *D* tunc] tecum *Y* **3** scientia *YJ* **5** nunc] non *Jac.* vero] autem *D* dici *X* **6** re *D*, res *Vac.* nullam *DCK* ratio *D*, rationem *TK* percoeperit *K*, percipit *J* autem] enim *K*, aūt *Y* **7** adversius (-sus *p*) esse *edd.* adversi *Vac.J*, vel ius *Jm2sl.* **7sq.** scientiam non esse *D* **9** percepta *DZac.m.post.*, perceptam *Y* **10** delegas *D*, diligas *Cac.KZac.*, eligas *Tpc.edd.exc.p* **12** dixit *CY* **13** dedisse] dixisse *L* **14** rogando] interrogando *Tpc.* **15** possit *VLXJZpc.*, *add.* vel e *Jm2sl.* pervenire *Xac.Zac.m* **15sq.** rationi si *KLYZac.* **16** prius aliquid *edd.* autem] haec *Y* qui] quid *VXpc.*, vel quid *Jm2mg.*, quis *K* **17** possit *KVLZpc.* ratio nisi] rationis *L* inveniret] perveniret *Zac.* **18** cognitum *Zac.m.post.* **19** ea *Y* **21** adsentires *K*

A. Geram tibi morem et te quidem, ut institui, quotiens alicuius dati paenitet, emendare permittam. Sed ne, quaeso, abutaris ista licentia et neglegenter, cum interrogo, adtendas, ne adsidue male concessa etiam de his, quae bene conceduntur, dubitare te cogant.

E. Perge potius ad cetera. Quamvis enim addam vigilantiae meae quicquid possum – nam et me pudet de sententia cadere totiens , numquam tamen deterrear pudori huic reniti et lapsum meum te praesertim manum dante corrigere. Neque enim est ideo suscipienda pertinacia, quia optanda constantia.

XXVII.52. *A*. Proveniat tibi plane ista constantia, quam citissime potest; ita mihi placitam sententiam protulisti. Sed nunc fito quam praesentissimus ad ista quae volo. Quaero enim abs te, quid tibi interesse videatur inter rationem et ratiocinationem.

E. Non satis valeo ista discernere.

A. Hoc ergo intuere, utrum existimes homini iam adulescenti vel viro aut – ut omnem ambagem auferam – sapienti sine intermissione inesse rationem, dum mente sanus est, sicut bonam valetudinem corpori, dum peste ac vulneribus caret, an sicut ambulare, sedere, loqui, modo inesse, modo deesse.

E. Sanae menti semper puto inesse rationem.

---

1 moram *Sac.m2* quoties *SVZac.* **2** alicui *Y* emendari *CK* sed *om.K* **3** abuteris *Xac.* licentia] liquentia *J* **4** assidua *TLDYJ*, -uam *Dpc.*, adsidua *Vac.* **8** toties *TZac.* **9** reniti] retineri *TD*, al. retineri *Sm2sl.* manu *Y* **10** ideo est *J* **12** perveniat *V* plane] plene *J* ista *edd.*, ipsa *codd.* **13** quam] aquam *L* citissime] scit- *KL* D(isc.) ita mihi *V* **14** M(ag.) sed nunc *V* fito] sito *Z* presertissimum *Y* **15** quaero] quae *J* (quaero *mg.*) **16** ratiocinationem] rationalem *D* **18** intueri *K* **19** aut] *eras.X*, *exp.J*, *add.Vsl.* ut *om.K* auferam] aut feram *Cac.m3K* **19sq.** sapienti auferam *X* sapienti *Jm2sl.* **20** mentes annus *Zac.m.post.* **21** sicut] si cui *C* (sicut *m3sl.*) bona *D* corporis *DY* dum *om.S* **22** ambularet *K*, ambularer *L* **24** mentis *L*

A. Quid hoc? dum per ea, quae conceduntur ac manifesta sunt, vel interrogando alium vel conectendo alia perducimus nos ad alicuius rei cognitionem, videturne tibi aut nos aut quivis sapiens semper facere?

E. Non semper; non enim semper homo quilibet aut sapiens, quantum opinor, vel secum vel cum alio quaerit aliquid disserendo. Nam qui quaerit, nondum invenit; ita si semper quaerit, numquam invenit. Sapiens autem iam invenit, ut nihil aliud dicam, vel ipsam sapientiam, quam, cum esset stultus, disserendo fortasse aut quoquo modo alio poterat, requirebat.

A. Recte dicis. Quare intellegas volo non esse istam rationem, dum per ea, quae conceduntur atque cognita sunt, ad aliquid incognitum ducimur; hoc enim non semper, ut iam consensimus, inest menti sanae, ratio autem semper.

53. *E*. Intellego; sed quorsum ista?

A. Quia paulo ante dixisti propterea me tibi debere adsentiri scientiam nos habere ante rationem, quod cognito aliquo nititur, dum nos ratio ad incognitum ducit. Nunc autem invenimus non rationem vocandam esse, dum hoc agitur; non enim sana mens agit hoc semper, cum semper habeat rationem. Sed recte ista fortasse ratiocinatio nominatur, ut ratio sit quidam mentis aspectus, ratiocinatio autem rationis inquisitio, id est aspectus illius per ea quae

---

2 conectendo] coniectendo *J*, coniectando *Zpc.m.post.* **4** quisvis *V*, quis *Zac.m.post.* semper – **6** sapiens *Km2mg.* semper *Jm2sl.* **5** aut *om.CK* **7** nam] *add.* sicut *Zsl.* qui] quod *Sm2pc.*, quid *Tac.D* ita] ista *Y* si] qui *codd.exc.VXJ* **8** autem] haec *Y* **10** quoquo modo] quomodo *DCY* **13** ea] eam *D* quae *om.L* conceduntur] cum ceduntur *X* **14** aliquod *Zpc.* ducimur] -mus *C*, docuimus *K* hoc] hec *Zpc.* enim] autem *L* **15** mentis *L* autem] haec *Y* **17** *interlocutoris siglum om.D* **18** scientiam] sciam *Y* quod] vel quae *Jm2sl.* **19** nitimur *Xpc.Zpc.*, *add.* ad incognitum *Xsl.* cognitum *K* ducit] ducat *Xpc.*, dicit *LY* **20** autem] haec *Y* non] hanc *Y* **21** agatur *J* **22** recta *L* rationatio *L* **23** sit *Sm2sl.* sit quidam] quidem *Y* **24** autem] haec *Y* rationis] -ne *TDVac.XJ*, vel ne *Sm2sl.*, -num *K*

aspicienda sunt motio. Quare ista opus est ad quaerendum, illa ad videndum. Itaque cum ille mentis aspectus, quem rationem vocamus, coniectus in rem aliquam videt illam, scientia nominatur; cum autem non videt mens, quamvis intendat aspectum, inscitia vel ignorantia dicitur. Non enim et his corporalibus oculis omnis qui aspicit videt; quod in tenebris facillime animadvertimus. Ex quo liquet, ut opinor, aliud esse aspectum, aliud visionem; quae duo in mente rationem et scientiam nominamus, nisi quid te adversus haec movet aut parum dilucide ista distincta arbitraris.

E. Per mihi haec distinctio placet et libenter adsentior.

A. Vide ergo nunc, utrum aspicere nos putes, ut videamus, an videre, ut aspiciamus.

E. Hinc vero ne caecus quidem quisquam dubitaverit, aspectum esse propter visionem, non visionem propter aspectum.

A. Fatendum igitur visionem pluris quam aspectum esse pendendam.

E. Fatendum omnino.

A. Ergo et scientiam pluris quam rationem.

E. Consequens video.

A. Placetne tibi meliores aut feliciores esse hominibus bestias?

E. Avertat deus tam immanem amentiam.

---

2 quem *edd.*, quam *codd.* **4** scientiam *DZac.* nominatur] vocatur *V* autem] haec *Y* **5** inscitia] inscientia *codd.exc.TDL* **7** liquet] libet *DKac.*, licet *J* **9** mentem *K* quid] qui *Y* **10** parum] parvum *L* distincte *Sac.m2Y* **12** per] pro *J* (porro *mg.*) **13** nunc] hunc *Y* nos aspicere *edd.* **14** an] quam *Y* **15** nec *CKVpc.* **16** non visionem *om.K* sed propter *Y* **17** aspectum] *add.* esse propter visionem propter aspectum *Km2mg.* **18** fatendum – **19** esse *Km2mg.* fatendum] *add.* est *Csl.* qua *S* **19** pendendum *L* **23** placet non *V* (ne *mg.*) aut feliciores *om.J* **25** inmane manentiam *Vac.L*

A. Recte sane exhorruisti. Sed ad id nos cogit sententia tua; dixisti enim eas habere scientiam et non habere rationem. Rationem autem habet homo, per quam vix ad scientiam pervenitur. Sed ut concedam facile perveniri, quid nos adiuvabit ratio, ut bestiis nos anteponendos putemus, cum illae habeant scientiam et hanc pluris quam rationem pendendam esse compertum sit?

XXVIII.54. *E*. Cogor omnino aut scientiam bestiis non concedere aut nihil recusare, quin mihi merito anteponantur. Sed, quaeso, explica illud, quod de cane Ulixis conmemoravi, qualenam sit. Nam eius admiratione conmotus tam inaniter latravi.

A. Quid autem hoc putas esse nisi vim quandam sentiendi, non sciendi? Sensu enim nos multae bestiae superant, cuius rei causam non hic locus est ut quaeramus, mente autem, ratione, scientia nos illis deus praeposuit. Sed ille sensus ea, quibus tales animae delectantur, accedente consuetudine, cuius magna vis est, potest discernere atque eo facilius, quod anima beluarum magis corpori adfixa est, cuius sunt illi sensus, quibus utitur ad victum voluptatemque, quam ex eodem illo corpore capit. Humana vero anima propter rationem atque scientiam, de quibus agimus, quod sunt ista longe praestantiora sensibus, suspendit se a cor-

---

10 *cf. p. 195, 1sq.*

---

3 autem] haec *Y* **4** pervenire *KZac.* **5** adiuvavit *Y*, -abat *Xac.Zac.* **8** a bestiis *J* **9** concedere] cedere *D*, contendere *VJ*, *add.* concedere *Vm.post.mg.*, vel haberi *Jsl.* **10** quaeso] quero *C*, quae (*!*) *L* illum *D* **12** vel immaniter *Zsl.* **13** autem] haec *Y* putes *Ypc.* sentiendi] sciendi *L* **14** non sciendi *om.D* bestiae multae *lm* **16** autem] haec *Y* ratione] *add.* et *Sm2sl.* sed] sit *D* **17** ea] ad ea *ST*, Ad(eod.) ea *D* **19** veluarum *L* afflixa *D* **20** cuius] cui *X* sint *Sac.YZac.* illi sunt *edd.* **20sq.** voluptatemque quam] voluntatem quemquam *K*, voluntatemque quam *J* **22** propter] per *m* scientiam] *om.L*, -ia *D* **23** longe] longitudine *L* praestantiora] -ore *D*, praesentiora *VXac.J*, praestantiora *Vm.post.mg.*, vel praestantiora *Jsl.*

pore, quantum potest, et ea quae intus est, libentius fruitur voluptate; quantoque in sensus declinat magis, tanto similiorem hominem pecori facit.

Inde est, quod etiam pueri vagientes, quanto alieniores a ratione sunt, tanto facilius discernunt sensu etiam contactum coniunctionemque nutricum nec odorem aliarum possunt sustinere, cum quibus consuetudo non fuit.

55. Quamobrem, quamvis aliud ex alio inciderit, libenter tamen in eo sermone demoror, quo admonetur anima, ne se ultra quam necessitas cogit, refundat in sensus, sed ab his potius ad seipsam conligat et repuerescat deo; quod est novum hominem fieri vetere exuto; a quo incipere propter neglectam dei legem certa est necessitas, quo neque verius neque secretius quicquam scripturis divinis continetur. Vellem hinc plura dicere ac meipsum constringere, dum quasi tibi praecipio, ut nihil aliud agerem quam redderer mihi, cui me maxime debeo, atque ita deo fieri, quod ait Horatius: ‘amicum mancipium domino’. Quod omnino fieri non potest, nisi ad eius reformemur imaginem, quam nobis ut pretiosissimum quiddam et carissimum custodiendam dedit, dum nos ipsos nobis tales dedit, qualibus nihil possit

---

2sq. *cf.* Eph. 4,22.24; Col. 3,9-10 **14–17** *cf.* Retract. 1,7,3 **18** Hor. sat. 2,7,2.3 (Hagendahl, Test. 411a)

---

2 voluptate] voluntate *L* in sensus *om.L* sensu *D* tanto magis *elm* **4** vagiantes *KLZac.* **5** a *om.L* contactum] con (*!*) *L* **6** nutricum] nutricium (-tium *DX*) *TDCKYZac.X*, *om.L* aliorum *K* **9** tamen] tunc *Y* **10** cogitare fundat *K* ab his] *add.* se *Zsl.* **11** potius] *add.* se *Tsl.* se ipsa *D* conligat] collat *V* (colligat *m.post.mg.*) repuerascat *Spc.m2J* (id est se iuveniscat *Jsl.*), repueriscat *Xpc.* (se iuveniscat *m2mg.*), se iuveniscat et repuerescat *Vac.*, reparescat *K* **13** dei *om.L* legem dei *D* certe *DK* **16** nil *L* agere *CK* reddere *STDK* cui] cum *L* **17** me *om.YZac.m.post.* horacius *Y*, oratius *cet.* **18** amicum] animi cum *D* **19** eiusdem *Vac.Xpc.Jpc.* **21** qualibus] quibus *K* posset *STDCKZac.*

praeter ipsum anteponi. Hac autem actione nihil mihi videtur operosius et nihil est cessationi similius neque tamen eam suscipere aut implere animus potest nisi eo ipso adiuvante cui redditur. Unde fit, ut homo eius clementia reformandus sit, cuius bonitate ac potestate formatus est.

56. Sed ad propositum redire cogimur. Quare vide, utrum tibi iam probatum sit feras non habere scientiam totamque illam velut imaginem scientiae. quam miramur. vim esse sentiendi.

E. Probatum sane; et si quid de hoc diligentius quaerendum est, aliud tempus aucupabor. Nunc nosse cupio, quid hinc conficias.

XXIX. *A*. Quid aliud putas nisi definitionem illam sensus. ut antea. quod nescio quid plus quam sensum includebat. ita nunc contrario vitio vacillare. quod non omnem sensum potuit includere?

Habent enim ferae sensum nec habent scientiam. Quicquid autem non latet, scitur et omne quod scitur ad scientiam profecto pertinet. De quibus omnibus iam mihi tecum convenit. Aut igitur non est verum sensum esse passionem corporis non latentem animam aut eo carent bestiae, quia scientia carent. Sensum autem concedimus bestiis: definitio ergo illa vitiosa est.

E. Fateor nihil me invenire quo resistam.

---

1 hanc *KVac.* autem] haec *Y* actionem *K* **1sq.** videtur nihil mihi *Y* **3** eo] *eras.J*, eos *D* adiuvante] auxiliante *CKL* **4** reddimur *STDCKZ p*, reddimus *LY* (-mur *pc.*) clementia] potentia *VX*, vel clementia *Xmg*. **5** formatus] factus *D* (vel formatus *mg.*) **6** cogitur *XJ*, vel mur *Jsl*. **8** quam] *add.* et *VJ* **9** sentiendi] sciendi *Zac.m.post.* **10** – **p.217,18** *interlocutorum sigla om.C* diligentius de hoc *Y* **11** accupabor *KVY*, aucip- *J* **12** hic *Spc.T* **15** vachillare *Y*, baccilare *L* omne *L* **17** nec] non *Zac.* **18** autem] haec *Y* **20** vere *Zac.* **21** animam] -um *X*, *om.STDCKZac.*, animam non latentem *Zm.post.* **22** autem] haec *Y* **23** illa *om.L* **24** me nihil *Z*

57. *A*. Accipe aliud, quo magis nos huius definitionis pudeat. Nam meministi, ut opinor, tertium definitionis vitium tibi demonstratum, quo prorsus nihil est turpius, cum ex neutra parte vera est, qualis est illa hominis 'homo est animal quadrupes'. Nam sive 'omnis homo animal quadrupes est' sive 'omne animal quadrupes homo est' qui dicit atque adfirmat, insanit profecto, si non iocatur.

E. Verum dicis.

A. Quid? si in hoc etiam vitio ista nostra deprehenditur, putasne quicquam magis esse quod sit explodendum atque exterminandum de animo?

E. Quis id recuset? Sed nollem, si fieri potest, etiam hic tamdiu detineri atque interrogatiunculis agitari.

A. Nihil est quod metuas; iam enim confectum est negotium. An tibi nondum persuasum est, cum de differentia ferarum et hominum ageretur, aliud esse sentire, aliud scire?

E. Immo maxime.

A. Aliud ergo sensus, aliud scientia.

E. Ita est.

A. Non autem sentimus ratione, sed aut visu aut auditu aut olfactu aut gustatu aut tactu.

E. Adsentior.

---

1 nos] non *C* **4** est vera *CK* illa est *VXY* illa hominis est *Z* est *alt. om.STDCLY*, *post* **5** quadrupes *tr. K* **5** quadrupe *V* nam – **6** est *om.L* nam – **6** quadrupes *pr. om.KX* omnis – **6** sive *Sm2mg.* **5sq.** est quadrupes *edd.* **6** dicat *J* **7** iocatur] locatur *Y* **10** explodendum] exemplo dendum *C* **11** anima *STDZac.* **12** quis id] qui sit *K*, quasi id *L* Ad(eod.) quis id –**13** agitari *Sm2mg.* sed *om.X* **13** interrogati unculis *CY*, interrogati ungulis *KVD*, interroganti vinculis *D* **14** quod] *add.* hinc *V* **15** nondum] *add.* enim *K* est] esse *L* **16** agetur *D* **19** aliud *pr.* – **20** ita est *Xm2mg.* **21** autem] aut *Y* **22** olfatu *S* aut gustatu *Xm2sl.* gustu *JZpc.*

A. Et omne, quod scimus, ratione scimus. Nullus igitur sensus scientia est. Quicquid autem non latet. ad scientiam pertinet. Ad nullum ergo sensum pertinet non latere, ut nullus homo quadrupes recte dici potest. Quamobrem ista nostra definitio suscepta tua non solum alienos terminos invasisse neque aliquid sui iuris reliquisse, sed nihil omnino habuisse proprium totumque alienum occupasse convicta est.

E. Quid ergo agemus? Patierisne illam de iudicio ita discedere? Quamquam enim ego ei defensionem qualem potui praebuerim. tu tamen ipsam litis formulam, quae nos decepit. composuisti. Et ego quidem tametsi obtinere non potui. bona fide adfui, quod mihi satis est: tu vero si praevaricationis arguaris, quid facias, a quo et producta est, ut iurgaret audenter, et oppugnata, ut turpiter cederet?

A. Numquidnam est hic quisquam iudex, a quo huic vel mihi metuendum sit? Ego te privatim quasi adhibitus iurisconsultus instruendi causa refellere volui, ut cum ad iudicium ventum fuerit, paratus adsistas.

58. *E*. Est ergo aliquid, quod pro ista proferas, quam mihi invalidissimo temere defendendam tuendamque commendas?

A. Est certe.

XXX. *E*. Quidnam id est, obsecro?

---

1 ratione scimus *om.K*, rationes scimus *Dm3sl.* **2** scientie *K* autem] haec *Y* **5** tua *Sm2sl.* **6** sui *om.J* iuris] viris *L* relinquisse *ST*, relinquesse *Zac.* **9** paterisne *YZac.* **10** defensionem] definitionem *V* (vel defensionem *mg.*) **14** argueris *YZ* facies *Zpc.* **15** obiugaret *Vac.* et] aut *VJsl.* oppugnata ut] obpugnaret aut *V*, oppugna ut *C* (-at *pc.*), oppugnat aut *DXJ*, oppugnaret *Dpc.*, vel ret *Jm2sl.* cederet] cedere et *L*, crederet *Xac.*, concederet *V* **16** *interlocutoris siglum om.V Y* **17** M(ag.) ego te *V*, R(atio) ego te *Y* adhibitus] habitus *Zac.m.post.* **18** instruendi] -dis *D*, instituendi *L* **20** proferas] feras *X* **21** validissimo *X* commendaras *Zpc.m.post.*

A. Quia, quamquam sit aliud sensus, aliud scientia, illud tamen non latere utrique commune est, ut ipsi homini et bestiae, quamvis plurimum differant, animal tamen esse commune est. Non latet enim, quicquid animae adparet sive per temperationem corporis sive per intellegentiae puritatem; atque illud primum sensus, hoc autem alterum scientia sibi vindicavit.

E. Manet ergo illa definitio tuta et probata?

A. Manet vero.

E. Ubinam ergo deceptus sum?

A. Ubi rogavi, utrum omne quod non latet, sciatur; tu enim huic rogationi temere adsensus es.

E. Nam quid velles dicerem?

A. Non continuo esse scientiam, si quid non latet, sed si per rationem non latet; cum autem per corpus non latet, sensum vocari, si per seipsam non lateat corporis passio. An ignoras quibusdam philosophis et peracutis visum esse ne idipsum quidem, quod mente comprehenditur, ad nomen aspirare scientiae, nisi tam firma comprehensio sit, ut ab ea mens nulla ratione queat demoveri?

59. *E*. Accipio ista gratissime. Sed quaeso, quoniam quid sit sensus, subtilissime, quantum arbitror, explicatum est, referamus nos ad illam quaestionem, propter quam hoc explicandum susceperamus.

---

2 illud] aliud *S* utrisque *YZac.* ut] sicut *CK* **3** et] vel *J* **4** latet] al. valet *Sm2sl.* enim latet *K* **5** per temperationem] partem per rationem *K*, per obtemperationem *Xpc.m2*, per contemperationem *Zpc.m.post.* **6** sensus] *add.* hoc est *Y* autem] haec *Y* **7** sibi *om.D* vendicavit *Spc.m2Dac.*, vindicabit *X* **8** *interlocutoris siglum om.Y* tuta] tua *STDZac.* **9** A(ug.,*!*) *Y* vero] ergo *C* **10** *interlocutoris siglum om.Y* ubinam vero ubinam ergo *TD* ergo] ego *X* **11** *interlocutoris siglum om.V* M(ag.) tu enim *V* **13** velles] *add.* ut *V* **14** si *om.CK* sed – **15** latet *Dm3mg.* **16** se ipsa *CKJ*, se ipsum *Y* **19** ut *om.J* **20** ratio nequeat *Y* demoveri] demorari *VX*, dimoveri *Zpc.edd.exc.p* **23** referemus *L*

Adtuleram enim ego argumentum, quo tantam probarem animam esse, quantum eius est corpus, eo quod tangentem a capite usque ad pedis extremum pollicem sentit, quaquaversum tetigeris; atque inde ad sensus definitionem morarum plenissimam, sed forte necessario delati sumus. Itaque ipsum fructum tanti operis iam ostende, si placet.

A. Est omnino atque uberrimus. Nam totum, quod quaerebamus, effectum est. Si enim sensus est corporis passio per seipsam non latens animam, quod ut firmissime teneremus, diutius quam velles sermocinati sumus, meministine tandem nos comperisse ibi sentire oculos, ubi non sunt, vel potius ibi pati?

E. Memini.

A. Etiam illud dedisti, nisi fallor, nec modo dubitas dandum fuisse, animam multo quam totum corpus est, esse meliorem ac potentiorem.

E. Hinc vero dubitare nefarium puto.

A. Age, si corpus potest ibi pati aliquid, ubi non est, propter quandam cum anima contemperationem, quod oculis in cernendo accidere inventum est, adeone animam crassam et pigram putamus, per quam ipsi oculi tantum possunt, ut eam lateat corporis passio, si non ibi iaceat, ubi passio ipsa contingit?

60. *E*. Multum me movet ista conclusio et ita multum, ut omnino stupeam et non solum quid respondeam, sed prorsus ubi sim non inveniam. Quid enim dicam? Sensum non esse, cum corporis passio per seipsam non latet ani-

---

1 tantum *K* **3** pedes *Vac.X* **4** tetigerit *CK* assensus *Sac.m2*, ascensus *Zac.m.post.* definitio *D* **5** dilati *SZac.*, delatissimus *J* **6** operis *om.L* **7** esto *J* **8** est *alt.Sm2sl.*, *om.YZac.m.post.* **9** se ipsa *CK* ut *om.D* infirmissime *DL* **10** velle *K* **11** non *om.Y* **12** ibi] ubi *Y* **14** ne modo *C*, nemo *K* **17** R(atio) hinc vero *Y* **18** A(ug.,*!*) *Y* potest] est *Y* **20** grassam *C* **21** pigram] pinguem *SLYZ*, al. pigram *Sm2sl.*, vel pigram *Zsl.* **22** si] *om.T*, *exp.S* **24** ita] tam *XJ* **26** sum *Y* **27** se ipsa *C* lateat *Jpc.*

mam? Quid erit aliud, si hoc non est? Oculos nihil pati cum videmus? Absurdissimum est. Eos ibi pati ubi sunt? At seipsos non vident nec ubi sunt, quicquam est praeter ipsos. Non esse oculis animam potentiorem, cum eadem sit istorum potentia? Nihil est dementius. An hoc dicendum est, potentius esse ibi pati, ubi quidque sit, quam ubi non sit? Sed si hoc verum esset, non esset praestantior visus ceteris sensibus.

A. Quid, quod ictum aliquem vel incidens quippiam vel umoris perturbationem cum ibi patiantur oculi ubi sunt, neque hoc animam latet nec ista passio visus, sed tactus vocatur? Et tamen talia pati oculus posset etiam in exanimo corpore, quamvis deesset anima, quam passio non lateret; illud autem, quod pati non potest oculus, nisi adsit anima, id est, quod videndo patitur, hoc solum ibi patitur, ubi non est?

Ex quo cui non videatur nullo loco animam contineri? Siquidem oculus, quod est corpus, id tantum non loco suo patitur, quod numquam sine anima pateretur.

61. *E*. Quid igitur faciam, quaeso te? Nonne istis rationibus confici potest animas nostras non esse in corporibus? quod si ita est, nonne ubi sim nescio? Quis enim mihi eripit, quod ego ipse anima sum?

A. Ne perturbere ac magis bono animo facito sis. Ista enim cogitatio et consideratio ad nosmetipsos nos invitat et, quantum licet, avellit a corpore.

---

1 (Mag.) quid erit *V* **2** eos *Paris.lat.2699 (s.XI) edd.exc. p, om.cet.* at] an *CK* **5** dementia *Lac.* **6** quidque] quisque *CK*, quique *Sac.m2Y Zac.* **6sq.** quam ubi non sit *Zm.post.mg.* **7** visus] usus *K* **9** *interlocutoris siglum om.codd.* quod] quo *C*, quando *D* ictum] dictum *DCK* **12** talia] alia *CL* oculis *D* possit *VLJ* exanimi *D* **14** autem] haec *Y* **20** *interlocutoris siglum om.STD* qui dicitur *C* **22** ubi] ibi *Zac.* **23** anima *Zm.post.sl.* **24** ne] noli *Vpc.* perturbare *SLXYZac.*, vel e *s.* a *Sm2* facto *L* sis] si *VXac.J* **25** nos *om.TD* **26** avellet *Xac.*

Quod autem tibi visum est non esse animam in corpore viventis animantis, quamquam videatur absurdum, non tamen doctissimi homines, quibus id placuerit, defuerunt neque nunc arbitror deesse. Sed, ut ipse intellegis, res est subtilissima et ad quam cernendam mentis acies satis purganda est.

Nunc adtende potius, quid aliud adferas, quo convincas animam vel longam vel latam esse vel quid eiusmodi. Nam illud argumentum tuum de tangendi sensu sentis non adtingere veritatem nec valere aliquid, ut eam per totum corpus tamquam sanguinem diffusam esse convincat; aut si iam quod adferas nihil habes, videamus quae restant.

XXXI.62. *E.* Nihil haberem fortasse, nisi recordarer, quantum pueri mirari soleremus palpitantes lacertarum caudas amputatas a cetero corpore; quem motum sine anima fieri nullo modo mihi persuadere possum neque quo pacto fiat, ut nullum sit animae spatium, quando praecidi etiam cum corpore potest, intellego.

A. Possem respondere aerem et ignem, quae duo per animae praesentiam tenentur in corpore terreno et umido, ut omnium quattuor fiat contemperatio, dum post eiusdem animae abscessum ad superna evadunt ac sese expediunt, movere illa corpuscula tanto concitatius, quanto plaga re-

---

3 doctissimi homines] *cf.* J. Pépin, Rev. ét. aug. 66 (1964) 56sq.

---

1 autem] haec *Y*, *om.J* **7** adtende] aude *Z* (autem dic *pc.*) **9** nam *om.STDYZ*, enim *Zm.post.sl.* tangendo *codd.exc.YZpc.* sensus *D* *post* sentis *interp.TX* **11** diffusa *D* aut] ut *L* **11sq.** si iam] suam *L* **12** quod] quo *TD*, vel quo *Sm2sl.* adferas] differas *SY*, afferas *Sm2sl.*, deferas *Zac.* **14** solemus *Vac.XZpc.* lacertorum *TDYZac.* **15** cetero] certe ergo *C* **17** ut *om.K* animo *L* **18sq.** R(atio) intellego et possum *VJ*, A(ug.) intellego posse (-em *Zac.*) *SZ*, M(ag.) intellego posse *X* **19** possum *VJY*, possim *L* responderi *Zpc.* **20** humido *codd. exc. LX* **21** ut] et *J* (ut *sl.*) temperatio *codd.exc.Y* **22** obcessum *L* adsuperne *STac.CLJac.* vadunt *STac.DCLJac.* **23** plage *Spc.m2TDXac.* **23sq.** plagare (plac- *L*) centiore *CVL* recentiores *Spc.m2*, -ora *K*

centiore subito erumpunt, dein porro motum languescere, postremo desinere, dum minus minusque fit quod effugit, ac deinde totum evolat.

Sed ab hoc me revocat, quod his hausi oculis paene serius quam credi potest, sed certe non serius quam deberem.

Cum enim nuper in agro essemus Liguriae, nostri illi adulescentes, qui tunc mecum erant studiorum suorum gratia, animadverterunt humi iacentes in opaco loco reptantem bestiolam multipedem, longum dico quendam vermiculum; vulgo notus est, hoc tamen, quod dicam, numquam in eo expertus eram.

Verso namque stilo, quem forte habebat unus illorum, animal medium percussit. Tum ambae partes corporis ab illo vulnere in contraria discesserunt tanta pedum celeritate ac nihilo imbecilliore nisu, quasi duo huiuscemodi animantia forent. Quo miraculo exterriti causaeque curiosi ad nos, ubi simul ego et Alypius considebamus, alacriter viventia frusta illa detulerunt. Neque nos parum conmoti ea currere in tabula, quaquaversum poterant, cernebamus; atque unum ipsorum stilo tactum contorquebat se ad doloris locum nihil sentiente alio ac suos alibi motus peragente. Quid plura? Temptavimus, quatenus id valeret, atque vermiculum, immo iam vermiculos in multas partes concidimus. Ita omnes movebantur, ut nisi a nobis illud factum

---

1 subito *om. Y* deinde *Y* **2** fit] sit *J* **3** evolvat *TDZac.*, al. evolvat *Sm2sl.* **4** ab] ad *Zac.m.post.* hausi] ausi *SVX*, autsi *TCK*, auxi *YZac.m.post.* **5** credere potes *Zac.* **6** essemus in agro *J* luguriae *J* **7** adulesc-, adulisc-, adolesc-, adolisc- *codd.promiscue (sim. saepe)* tunc] tecum *Y* **9** vestiolam *C* vermiculum] *add.* qui *Vsl.* **12** stilo *om. L* **14** contrario *Z* (-um *pc.m.post.*) **15** invecilliore *LZac.*, inbelcilliore *C*, imbiciliore *J* quam si *elm* animantia] animalia *L* **17** considebamus] considerabamus *VXJY*, vel considebamus *Ym2sl.*, consederamus *Xpc.*, consedebamus *DK* **18** frusta] frustra *DVac.YZac.* **20** tactum] actum *J* (vel t *m2sl.*) **21** alibi] alio *Zpc.*

esset et comparerent vulnera recentia, totidem illos separatim natos ac sibi quemque vixisse crederemus.

63. Sed tunc ego, quod illis adulescentibus dixi, cum intenti me intuerentur, tibi nunc dicere vereor. Iam enim tantum processimus, ut, nisi tibi aliter respondero, quod secundum meam causam probabiliter valet, tota nostra intentio per tam longum munita sermonem ab uno vermiculo penetrata succubuisse videatur.

Illis autem praeceperam, ut in studiis, sicuti coeperant, suum cursum tenerent; ita eos opportunius aliquando ad quaerenda et discenda ista, si res moneret, esse venturos. Sed quae illis discedentibus cum Alypio sermocinatus sum, cum uterque nostrum pro suo quisque modulo recordaretur et coniectaret et quaereret, si exponere velim, longe plura nobis dicenda sunt quam ab ipso principio tantis ambagibus atque anfractibus dicta sunt. Non apud te tamen tacebo quod sentio. Nisi mihi tunc multa iam nota essent de corpore, de specie quae inest corpori, de loco, de tempore, de motu, quae subtilissime atque abstrusissime propter hanc ipsam quaestionem disseruntur, ad dandam palmam his, qui corpus esse animam dicunt, declinarem.

Quapropter te, ut possum, etiam atque etiam moneo, ne temere aut in libros aut in disputationes loquacissimorum hominum nimiumque sensibus his corporeis credentium te praecipites, donec corrigas firmesque vestigia, quae

---

1 compararent *L* **2** quemquam *Y* **4** intenti me] intentissime *K* **6** valeat *CKLZpc.* tota] tanta *Vac.XJ*, al. tanta *Sm2sl.* **7** intenti opertam *L* **8** penetratas *L* **9** autem] aut *Y* sicut *V* ceperant *DK* **10** cursum] cor *VXJ* **10sq.** atquerenda *D*, adquirenda *Xpc.Zac.* **12** sed] et *Vac.X* discendentibus *Tac.*, descend- *L* **13** uterque] utique V *(exp.m.post.)* uterque – modulo *Vm.post.* nostrum – quisque *om.VXJ* quisque] quaeque *Z* modulos *VXJ*, *exp.Vm.post.* recordatus *K* **14** et coniectaret *om.J* plura] plus *YZac.* **15** a nobis *YZac.* **18** corpore *L* **19** abtrusissime *LY* **20** deseruntur *Zac.m.post.* **23** temere] tempore *Xac.m2*, *add.* iam *Xm2* **24** corporis *m*

usque ad ipsum deum animam ducunt, ne ab illo secretissimo et tranquillissimo mentis habitaculo, a quo nunc, dum haec incolit, peregrina est, studiis facilius et laboribus quam inertia desidiaque avertaris.

64. Nunc autem accipe contra illud, quo, ut sentio, multum moveris, non quod robustius de multis, sed quod brevius, neque quod mihi probabilius quam cetera, sed quod tibi aptius eligere potui.

E. Dic, oro te, quam citissime potes.

A. Primum illud dico, si maxime causa lateat, cur in concisione quorundam corporum illa contingant, non continuo nos hoc uno ita perturbari oportere, ut tam multa, quae superius luce clariora tibi visa sunt, falsa esse arbitremur.

Fieri enim potest, ut huius rei causa nos lateat, quae vel humanae naturae occultata est vel sit alicui homini cognita nec iste a nobis interrogari possit; aut etiam hoc ingenio simus, ut satisfacere nobis interrogatus non possit. Numquidnam ex eo, quicquid ex contraria parte firmissime didicimus ac verissimum esse confitemur, labi nobis atque extorqueri decet? Atqui si illa maneant integra, quae interrogatus certa et indubia esse respondisti, nihil est quod istum vermiculum pueriliter metuamus, quamquam vivacitatis et numerositatis eius causam non valeamus adferre.

Si enim apud te de aliquo fixum inmotumque constaret, quod esset vir bonus, eumque in latronum convivio,

---

1 ducunt] dicunt *Y* **2** nunc] nec *Y* **3** peregrinata *STDLYZac.* **4** disidiaque *Ypc.* averteris *C* **5** autem] aut *L*, haec *Y* ut sentio] adsentio *V* (*add.* u *s.* a) **7** brevius] *add.* sit *Jm2sl.* **8** quod] quo *Y* elegere *Y* **9** ditissime *J* potest *L* **10** maxima *K* **11** corporum] -ra *S* **12** ut] et *S* **15** humana *K* occulta *Dac.Vpc.* **16** ista *KL* aut] ut *S* **17** ingenio simus *Spc.TDCKLJ pael*, ingenio usi sumus *SZ*, ingenio usi simus *Y*, ingeniosissimus *Cpc.m2VX*, vel ingenio sumus *Vmg.*, ingenio si simus *Zpc.*, ingenio ipsi simus *m* **19** dicimus *XJ* **20** atquin *ST'DZac.* **21** certae *CK* indubita *L* **23** causa *Y* valeam *VXJ* **24** aliquo] alio *X* fixo *Y* **25** eumque *om.K*

quos persequerere, deprehenderes atque aliquo casu, antequam abs te posset interrogari, moreretur, quamlibet causam putares potius illius cum sceleratis coniunctionis atque convivii, etiamsi te semper lateret, quam scelus et societatem. Cur ergo non, cum tam multis argumentis superius editis atque abs te firmissime comprobatis, planum tibi factum sit non loco animam contineri atque ob hoc nullius esse talis quantitatis, qualem in corporibus cernimus, aliquam suspicaris esse causam, cur nonnullum animal concisum in omnibus partibus vivat, non eam tamen quod cum corpore anima concidi potuerit? Quam si reperire non possumus, quaerenda non⟨ne⟩ est potius vera quam falsa credenda?

XXXII. 65. Deinde quaero abs te, utrum putes in verbis nostris aliud esse ipsum sonum, aliud quod sono significatur.

E. Ego utrumque idem puto.

A. Dic mihi ergo, sonus ipse unde procedat, cum loqueris.

E. Quis dubitet a me procedere?

A. Abs te ergo sol procedit, dum nominas solem?

E. De sono me, non de re ipsa interrogasti.

A. Aliud ergo sonus est, aliud res quam significat sonus. Tu autem utrumque idem esse dixeras.

E. Age, iam concedo aliud esse significantem sonum, aliud rem quae significatur.

---

1 per se quaerere *SVJ*, persequereris *Zpc*. **2** possit *VXJ*, possent *K* interrogare *L* interrogari posset *edd*. moraretur *K* **3** coniunctionis *elm*, coniunctionem *codd. pa* **4** convivii *elm*, -ium *codd.pa* scelus *elm*, sceleris *codd.pa* societatem *elm*, societatis *codd. pa* **5** cur] cum *K* **7** ob] ab *CKL* **8** talis esse *edd*. qualem] talem *J* **11** animam *S* quam si reperire] qua scire perire *L* **12** nonne *edd*., non *codd*. **15** aliud *pr*.] alium *STDVXJZac*., altum *CK* **17** utrum *Y* **20** *interlocutoris siglum om.D* **22** me *om.D* **24** tu autem *Zm.post.sl*. autem] haec *Y* idem *VXJ*, id *cet*. dixeras - **25** significantem *om.Y* dixeras – **25** esse *Zm.post.mg*. **26** qua *Y*

A. Dic ergo, utrum posses gnarus latinae linguae nominare in loquendo solem, si non intellectus solis praecederet sonum.

E. Nullo modo possem.

A. Quid? antequam ipsum nomen de ore procedat, si volens id enuntiare aliquamdiu te in silentio teneas, nonne in tua cogitatione manet, quod expressa voce alius auditurus est?

E. Manifestum est.

A. Quid? cum ipse sol tantae sit magnitudinis, num illa notio eius, quam cogitatione ante vocem tenes, aut longa aut lata aut quid eiusmodi videri potest?

E. Nullo modo.

66. *A*. Age, iam dic mihi: cum ore ipsum nomen erumpit tuo atque id ego audiens solem cogito, quem tu ante vocem et cum ipsa voce cogitasti et nunc fortasse ambo cogitamus, nonne tibi videtur nomen ipsum veluti accepisse abs te significationem, quam ad me per aures deportaret?

E. Videtur.

A. Cum ergo nomen ipsum sono et significatione constet, sonus autem ad aures, significatio ad mentem pertineat, nonne arbitraris in nomine velut in aliquo animante sonum esse corpus, significationem autem quasi animam soni?

E. Nihil mihi videtur similius.

---

1 *interlocutoris siglum om. Y* possis *JZpc.* ignarus *Sac.LYZac.* **2** loquendo] coquendo *Z* (colloq- *pc.m.post.*) praecideret *Y* **5** nomen] nunc *J* (vel nomen *sl.*) ore *codd. p*, de ore *aelm* **6** volens] volet *D* **7** cogitatione] in cognitione *L* maneat *K* **10** sit *om.L* num illa] nulla *J* (vel illa *m2sl.*) **11** cogitatione] cognitione *J* (vel cogitatione *sl.*) **12** huiusmodi *VXJ* **15** quem] que *L* **18** abs] ex *VJ* deportares per aures *J* deportare *Y* **19** *interlocutoris siglum om.YZac.m.post.* **20** *interlocutoris siglum om.YZac.m.post.* **21** significatio – **23** corpus *om.K* **22** nomine] homine *D* velut] veluti *L*, *add.* iam *V* **23** corporis *Zac.* quasi] tamquam *Y* **23sq.** soni quasi animam *Z*

A. Adtende nunc, utrum nominis sonus per litteras dividi possit, cum anima eius, id est significatio, non possit, siquidem ipsa est, quam paulo ante in nostra cogitatione nec latam nec longam respondisti tibi videri.

E. Prorsus adsentior.

A. Quid? cum per litteras singulas sonus ille dividitur, videtur tibi significationem illam retinere?

E. Quomodo possunt singulae litterae significare, quod nomen, quod ex his confit, significat?

A. At cum perdita significatione discerptus in litteris sonus est, num aliud putas esse factum quam dilaniato corpore discessisse animam et quasi mortem quandam nominis contigisse?

E. Non solum adsentior, sed ita libenter, ut nihil me magis in hoc sermone delectaverit.

67. *A*. Si ergo satis perspexisti in hac similitudine, quomodo possit dissecto corpore anima non secari, accipe nunc, quomodo frusta ipsa corporis, cum anima non secta sit, vivere possint.

Iam enim concessisti et recte, ut opinor, significationem, quae quasi anima soni est, dum nomen editur, per seipsam nullo pacto dividi posse, cum ipse sonus, quod velut corpus eius est, possit. Sed in solis nomine ita soni est facta divisio, ut nulla pars eius significationem aliquam retineret. Itaque illas litteras dilacerato corpore nominis tamquam exanima membra, id est significatione carentia, considerabamus.

---

2 significatio non] significatione *Zac.m.post.* **8** significare] singulare *D* **9** quod *Sm2sl.* confit] confidit *Z* (conficitur *pc.m.post.*), conficitur *Tm2* **10** at] ac *Y* significationem *Y* discerptus] discertus *TK*, discretus *Tpc.* **11** dilaniato] *add.* esse *J* **17** dissecto] disiecto *V* **18** frusta] frustra *CVac.Xac.Zac.* **18sq.** secta non sit *edd.* **19** possit *SXac.YZac.* **20** concessi *C* et *om.SY* **21** animam *CK* **25** retinere *D* dilacerato] dilaceras *CK* **26** exanima] et anima *L*, exanimia *XZpc.*

Quamobrem, si aliquod nomen invenerimus, quod divisum queat etiam singulis partibus quippiam significare, concedas oportet non omnimodam veluti mortem tali praecisione factam esse, cum tibi membra separatim considerata quodlibet significantia et quasi spirantia videbuntur.

E. Concedam omnino et ut iam idipsum sones, flagito.

A. Accipe. Nam dum viciniam solis adtendo, de cuius nomine superius egimus, Lucifer mihi occurrit.

Qui profecto inter secundam et tertiam syllabam scissus nonnihil priore parte significat, cum dicimus 'luci', et ideo in hoc plusquam dimidio corpore nominis vivit. Extrema etiam pars habet animam. Nam cum ferre aliquid iuberis, hanc audis. Qui enim posses obtemperare, si quis tibi diceret 'fer codicem', si nihil significaret 'fer'? Quod cum additur 'luci', 'lucifer' sonat et significat stellam; cum autem demitur, nonnihil significat et ob hoc quasi retinet vitam.

68. Cum autem locus et tempus sit, quibus omnia, quae sentiuntur, occupantur vel potius quae occupant, quod oculis sentimus, per locum, quod auribus, per tempus dividitur. Ut enim vermiculus ille plus loci totus quam pars eius occupabat, ita maiorem temporis moram tenet, cum 'lucifer' dicitur, quam si 'luci' tantummodo diceretur.

Quare si hoc significatione vivit in ea deminutione temporis, quae diviso illo sono facta est, cum eadem signifi-

---

1 inveniremus *L* divisum *om.Y* **3** omnimodo *Ypc.* veluti mortem] velut in mortem *DL* **4** considerato *S* **6** et ut *exp.Z* ut iam] utinam *Spc.* iam] etiam *LZ* sones flagito] non efflagito *X*, sone flagito *Z* (nomen flagito *pc.sl.)* **7** vicinam *Dac.KL* **8** Lucifer *C*, lucifer *cet.* **9** sillabam *Tpc.DCpc.Zpc.* **10** nonnihil] nichil *D* priores *C* partes *L* **13** iuveris *CK*, iusseris *Vpc.* qui] quid *SVJ* possis *VJZpc.* **15** luci *om.TDCY* autem] haec *Y* **17** vitam] animam *J* (vel vitam *m2sl.*) **18** autem] haec *Y* locis *L* omnia] somnia *C* **19** occupantur *om.Y* **22** occupat *KL* **24** significationem *KJ* eadem//monitione *D* diminutione *VLJZpc.* **25** diviso] divisio *Sac.TDJZac.*

catio divisa non sit non enim ipsa per tempus distendebatur, sed sonus -, ita existimandum est secto vermiculi corpore, quamquam in minore loco pars eo ipso, quo pars erat, viveret, non omnino animam sectam nec loco minore minorem esse factam, licet integri animantis membra omnia per maiorem locum porrecta simul possederit. Non enim locum ipsa, sed corpus, quod ab eadem agebatur, tenebat, sicut illa significatio non distenta per tempus, omnes tamen nominis litteras suas moras ac tempora possidentes velut animaverat atque compleverat.

Hac similitudine interim contentus sis peto, qua te sentio delectatum. Quae autem subtilissime de hoc disputari possunt, ita ut non similitudinibus, quae plerumque fallunt, sed rebus ipsis satis fiat, ne in praesentia exspectes. Nam et concludendus est tam longus sermo et multis aliis, quae tibi desunt, animus ad haec intuenda et dispicienda praecolendus est, ut possis intellegere liquidissime, utrum quod a quibusdam doctissimis viris dicitur, ita sese habeat, animam per seipsam nullo modo, sed tamen per corpus posse partiri.

69. Nunc accipe a me, si voles, vel potius recognosce per me, quanta sit anima non spatio loci ac temporis, sed vi ac potentia. Nam ita, si meministi, propositum ac distributum iamdiu nobis est.

18–20 *cf.* J. Pépin, Rev. ét. aug. 66 (1964) 85 n. 3

---

1 divisa] dimisa *VXac.* **2** existimanda *Y* **3** quamquam] quam *J* in *om.K* minori *CK* quo] quod *V* **4** minore *om.TL* minorem *om.DCK* **6** possiderit *VL*, possideret *Z* (-erint *ac.*) locum *om.L* **7** tene *Sac.m2* **11** contemtus *Y*, contemptus *Zac.* peto] rogo *V* qua te] quae *Y* **14** fiant *K* **16** quae tibi] quae et ibi *K* despicienda *Sac.TDYZ* **17** praecolendus] recolligendus *S* (al. precolendus *m2sl.*), recolendus *YZac.* **21** velis *L* **23** ita] ista *CK* praepositum *S*

De numero vero animarum nescio, quid tibi respondeam, cum hoc ad istam quaestionem pertinere putaveris; citius enim dixerim non esse omnino quaerendum aut certe tibi nunc differendum quam vel numerum ac multitudinem non pertinere ad quantitatem vel tam involutam quaestionem modo a me tibi posse expediri.

Si enim dixero unam esse animam, conturbaberis, quod in altero beata est, in altero misera nec una res simul et beata et misera potest esse. Si unam simul et multas dicam esse, ridebis; nec mihi facile, unde tuum risum comprimam, suppetit. Sin multas tantummodo esse dixero, ipse me ridebo minusque me mihi displicentem quam tibi perferam.

Audi ergo, quod ex me bene te audire posse polliceor; quod vero aut ambobus aut alteri nostrum ita onerosum est, ut fortasse opprimat, ne subire aut imponere velis.

E. Cedo prorsus et quod tibi congruenter mecum videtur agi posse, quantum valeat anima, exspecto ut exponas.

XXXIII.70. *A*. O utinam doctissimum aliquem neque id tantum, sed etiam eloquentissimum et omnino sapientissimum perfectumque hominem de hoc ambo interrogare possemus, quonam ille modo, quid anima in corpore valeret, quid in seipsa, quid apud deum, cui mundissima proxima est et in quo habet summum atque omne suum bonum, dicendo ac disputando explicaret.

Nunc autem, cum mihi ad hanc rem desit alius, audeo tamen tibi non deesse. Sed hoc mercedis est, quod dum, quid valeat anima, indoctus expedio, quid ipse valeam, securus experior.

---

1 vero *om.Y* **4** nunc *om.L* multitudine *J* **5** quantitam *L* **6** modo] mo *Y* (*exp.*) **7** conturbaveris *TDCKJac.*, conturbaris *L* **8** misero *K* **9** una *D* **10** cumprimam *V* **11** si *TD* deridebo *Z* (de *sl.*) **14** alteri] lateris *K* **15** ne] me *J* **16** cedo] credo *V* **17** age *Y* **20** perfectum *L* **21** possimus *CL* quoniam *KLX* valeret] *add.* id *J* **23** bonum suum *edd.exc.p* **24** explicare *YZac.* **25** autem] haec *Y* **26** non *om.J* **27** anima *Sm2sl.* **28** securior *D*

In primis tamen tibi amputem latissimam quandam et infinitam exspectationem. ne me de omni anima dicturum putes. sed tantum de humana. quam solam curare debemus. si nobismetipsis curae sumus.

Haec igitur primo, quod cuivis animadvertere facile est, corpus hoc terrenum atque mortale praesentia sua vivificat, conligit in unum atque in uno tenet, diffluere atque contabescere non sinit, alimenta per membra aequaliter suis cuique redditis distribui facit, congruentiam eius modumque conservat non tantum in pulchritudine, sed etiam in crescendo atque gignendo.

Sed haec homini etiam cum arbustis communia videri queunt; haec enim etiam dicimus vivere, in suo vero quidque illorum genere custodiri. ali. crescere. gignere videmus ac fatemur.

71. Ascende itaque alterum gradum et vide, quid possit anima in sensibus, ubi evidentior manifestiorque vita intellegitur. Non enim audienda est nescio quae impietas rusticana plane magisque lignea quam sunt ipsae arbores, quibus patrocinium praebet, quae dolere vitem, quando uva decerpitur, et non solum sentire ista, cum caeduntur, sed etiam videre atque audire credit. De quo errore sacrilego

---

19sq. *cf.* Conf. 3,10,18

---

1 tamen] *add.* ut *Zsl.* latissimum *L* **2** infinitam] *add.* et *Y* de omni anima] de anima omnino *J* **3** sola *D* **4** curae sumus] curae debemus *C*, curare debemus *K* **5** A(ug.) haec igitur *D* cuivis] cuius *DCKY*, *add.* et *J* **7** colligat *YZ* defluere *YZac.* **8** tabescere *C* aequabiliter *TDY* **9** cuique] quibusque *SYZac.* distribui] distribuit *Vac.LZpc.* congruentia *L* **10** conservat] reservat *J* (vel con *m2sl.*), servat *Yac.* **12** haec] *add.* omnia *VJ* etiam homini *m* **13** hae *L* vivere] ut vere *D* quidque] quaeque *Y*, unumquidque *Zpc.* **14** generi *K* custodire *Y* ali] *om.Y*, alii *KX* videamus *K* **15** atque *aelm*, *om.p* **18** qua *CKXYZac.* **19** plane] sane *CK* ipsae] istae *Jac.* **20** dolere] dolore *Vac.JZac.* vitae *Y* **21** cum] quae *D*

alius est disserendi locus. Nunc quod institueram, intende. quae sit vis animae in sensibus atque in ipso motu manifestioris animantis, quorum nobis cum his, quae radicibus fixa sunt, nulla potest esse communio. Intendit se anima in tactum et eo calida, frigida, aspera, lenia, dura, mollia, levia, gravia sentit atque discernit. Deinde innumerabiles differentias saporum, odorum, sonorum, formarum gustando, olfaciendo, audiendo videndoque diiudicat. Atque in his omnibus ea, quae secundum naturam sui corporis sunt, adsciscit atque adpetit, reicit fugitque contraria. Removet se ab his sensibus certo intervallo temporum et eorum motus quasi per quasdam ferias reparans imagines rerum, quas per eos hausit, secum catervatim et multipliciter versat; et hoc totum est somnus et somnia. Saepe etiam gestiendo ac vagando facilitate motus delectatur et sine labore ordinat membrorum concordiam; pro copulatione sexus agit, quod potest, atque in duplici natura societate atque amore molitur unum. Fetibus non iam gignendis tantummodo, sed etiam fovendis, tuendis alendisque conspirat. Rebus, inter quas corpus agit et quibus corpus sustentat, consuetudine sese innectit et ab eis quasi membris aegre separatur; quae consuetudinis vis etiam seiunctione rerum ipsarum atque intervallo temporis non discissa memoria vocatur. Sed haec rursus omnia posse animam etiam in bestiis nemo negat.

---

1 institueram] instrueram *D* **2** motum *T* **5** et] *add.* tactus *Y* **7** formarum] *add.* et *J* **8** videndoque] vivendoque *VX* **10** asciscit *STDYZ*, ascissit *L*, adsciscat *X*, assciscat *J*, adsiscitat *C* removetque *X* **11** ab] a *L* his *om.L* certe *C* **13** hausit] auxit *SZac.*, auxsit *Y*, ausit *V* catervatim] certatim *L* **14** versat *Sm2sl.* etiam] *add.* et in *Xsl.* **15** gestiendo] gestando *J*, gestigendo *V* **17** atque] at quoque *J* in *om.J* societatem *S* **18** amorem *S* foetibus *LJYZ* **19** fovendi stuendi.salendisque *C* salendisque *L* **20** agit *om.K* sustentat] sustineat *CK* **21** consuetudine *Cm2mg.* consuetudine sese] consuetudines esse *L* **22** separatur] *om.L*, separatus *Y* seiunctionem *CK* **23** discissa] discussa *L*

72. Ergo adtollere in tertium gradum, qui iam est homini proprius, et cogita memoriam non consuetudine inolitarum, sed animadversione atque signis conmendatarum ac retentarum rerum innumerabilium, tot artes opificum, agrorum cultus, exstructiones urbium, variorum aedificiorum ac moliminum multimoda miracula, inventiones tot signorum in litteris, in verbis, in gestu, in cuiuscemodi sono, in picturis atque figmentis, tot gentium linguas, tot instituta, tot nova, tot instaurata, tantum librorum numerum et cuiuscemodi monumentorum ad custodiendam memoriam tantamque curam posteritatis, officiorum, potestatum, honorum dignitatumque ordines, sive in familiis sive domi militiaeque in republica sive in profanis sive in sacris adparatibus, vim ratiocinandi et excogitandi, fluvios eloquentiae, carminum varietates, ludendi ac iocandi causa milleformes simulationes, modulandi peritiam, dimetiendi subtilitatem, numerandi disciplinam, praeteritorum ac futurorum ex praesentibus coniecturam.

Magna haec et omnino humana. Sed est adhuc ista partim doctis atque indoctis, partim bonis ac malis animis copia communis.

73. Suspice igitur atque insili quarto gradui, ex quo bonitas incipit atque omnis vera laudatio. Hinc enim anima se non solum suo, si quam universi partem agit, sed ipsi etiam universo corpori audet praeponere bonaque eius bona

---

2 cogita] cogit *V* memoria *Y* **3** inolitarum] *add.* vel inditarum *V* commendatarum] commentarum *CK* **5sq.** variarum urbium aedificiorum *J* **7** huiuscemodi *STDLYZac.*, cuiusquemodi *J* **8** in figmentis *LZac.* tot *om.L* **10** huiuscemodi *STDLYZac.*, cuiusquemodi *J* **11** tantamque] tamquam *Y* potestates *K* **12** dignitatemque *Y* **13** militiae et quae *YZ* prophanis *DL* **14** apparatis *Jac.m2* rationandi *VLZac.* **15** varietate *S*, -atem *YZac.* causam *X* **16** dimitiendi *Y*, demetiendi *Vac.X*, dimentiendi *K* **17** subdilitatem *L* **20** partim *pr.* – indoctis *om.K* mali *D* **22** suspice *Cpc.m2KZpc. lm*, suscepe *Cac.*, suscipe *Zac. cet.* **23** enim *om.Y* **24** partim *VXJac.*, pariter *K*

sua non putare atque potentiae pulchritudinique suae comparata discernere atque contemnere et inde, quo magis se delectat, eo magis sese abstrahere a sordibus totamque emaculare ac mundissimam et comptissimam reddere, roborare se adversus omnia, quae de proposito ac sententia demovere moliuntur, societatem humanam magni pendere nihilque velle alteri, quod sibi nolit accidere, sequi auctoritatem ac praecepta sapientium et per haec loqui sibi deum credere.

In hoc tam praeclaro actu animae inest adhuc labor et contra huius mundi molestias atque blanditias magnus acerrimusque conflictus. In ipso enim purgationis negotio subest metus mortis saepe non magnus, saepe vero vehementissimus; non magnus tum, cum robustissime creditur – nam videre hoc utrum sit verum, non nisi perpurgatae animae licet – tanta dei providentia iustitiaque gubernari omnia, ut nulli mors inique accidere possit, etiamsi eam forte iniquus intulerit. Vehementer autem formidatur mors in hoc iam gradu, cum et illud eo creditur infirmius, quo sollicitius quaeritur, et eo ipso minus videtur, quo tranquillitas propter metum minor est investigandis obscurissimis rebus pernecessaria.

Deinde quo magis sentit anima eo ipso, quo proficit, quantum intersit inter puram et contaminatam, eo magis timet, ne deposito isto corpore minus eam deus possit quam se ipsam ferre pollutam. Nihil autem difficilius quam et

---

1 pulchritudinis quae *C*, -inisque *K* **2** se *om.VXJ* **3** electat *K* abstraheres *L* sordis *J* **4** reddere et comptissimam *edd.* contissimam *C* **5** praeposito *KXac.* **6** dimovere *Zpc.edd.exc.p* humana *D* **7** sequi] qui *L* **8** haec] hoc *Kpc.* **13** saepe non magnus *om.Y* vero *om.Z* **14** tum] tam *D*, *om.L* **16** tanti L **17** posset *VX* **20** et *om.D* quo] quod *K* **21** investigandi subobscurissimis *Y* **23** quo *pr.*] quam *X* magis] *add.* ac *L* magis magisque *aelm* quo *alt.* *SVXJ*, quod *cet.* **25** disposito *L* isto] *Sm2sl.*, *om.Y* minus] *add.* vel etiam *V* possit deus *codd.* **26** se ipsam *STDK*, se ipsa *cet.* et] *add.* non *Y*

metuere mortem et ab inlecebris huius mundi, sicut pericula ipsa postulant, temperare.

Tanta est tamen anima, ut etiam hoc possit adiuvante sane iustitia summi et veri dei, qua haec universitas sustentatur et regitur; qua etiam factum est, ut non modo sint omnia, sed ita sint, ut omnino melius esse non possint. Cui sese in opere tam difficili mundationis suae adiuvandam et perficiendam piissime tutissimeque conmittit.

74. Quod cum effectum erit, id est, cum fuerit anima ab omni tabe libera maculisque diluta, tum se denique in seipsa laetissime tenet nec omnino aliquid metuit sibi aut ulla sua causa quicquam angitur.

Est ergo iste quintus gradus; aliud est enim efficere, aliud tenere puritatem, et alia prorsus actio, qua se inquinatam redintegrat, alia, qua non patitur se rursus inquinari.

In hoc gradu omnifariam concipit, quanta sit; quod cum conceperit, tunc vero ingenti quadam et incredibili fiducia pergit in deum, id est in ipsam contemplationem veritatis, et illud, propter quod tantum laboratum est, altissimum et secretissimum praemium.

75. Sed haec actio, id est adpetitio intellegendi ea, quae vere summeque sunt, summus aspectus est animae, quo perfectiorem, meliorem rectioremque non habet. Sextus ergo erit iste actionis gradus; aliud est enim mundari oculum ipsum animae, ne frustra et temere aspiciat et prave

---

7 se *STDYZac.* in opere] inope se *L* mundationis] vel mundationis mutationis *V*, mutationis *X* (vel mundationis *m2mg.*) **8** piissime tutissimeque] piissimeque *TD* committat *D*, committitur *T* **9sq.** ab omni tabe anima libera *edd.* **10** a maculis quae *L* **11** laetissimam *Y*, latissime *D* metuit aliquid *K* **12** angitur] agitur *LY*, arguitur *J* (vel n *sl.m2*) **13** efficere] effingere *T*, efingere *D*, *add.* n *s.* c *S* **14** et *om.VXJ* **15** qua] quae *D* rursus *STDYZ*, rursum *cet.* **16** omnifarie *Z* concoepit *K*, concepit *Zac.* **17** conceperit] ceperit *L* **22** quo *om.L* **24** gradus actionis *edd.* **25sq.** prave videat] praevideat *STDKLYZac. p*

videat, aliud ipsam custodire atque firmare sanitatem, aliud iam serenum atque rectum aspectum in id, quod videndum est, dirigere. Quod qui prius volunt facere quam mundati et sanati fuerint, ita illa luce reverberantur veritatis, ut non solum nihil boni, sed etiam mali plurimum in ea putent esse atque ab ea nomen veritatis abiudicent et cum quadam libidine et voluptate miserabili in suas tenebras, quas eorum morbus pati potest, medicinae maledicentes refugiant. Unde divino adflatu et prorsus ordinatissime illud a propheta dicitur: 'Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis'. Spiritus enim rectus est, credo, quo fit, ut anima in veritate quaerenda deviare atque errare non possit. Qui profecto in ea non instauratur, nisi prius cor mundum fuerit, hoc est, nisi prius ipsa cogitatio ab omni cupiditate ac faece rerum mortalium sese cohibuerit et eliquaverit.

76. Iamvero in ipsa visione atque contemplatione veritatis, qui septimus atque ultimus animae gradus est neque iam gradus, sed quaedam mansio, quo illis gradibus pervenitur, quae sint gaudia, quae perfructio summi et veri boni, cuius serenitatis atque aeternitatis adflatus, quid ego dicam? Dixerunt haec, quantum dicenda esse iudicaverunt, magnae quaedam et incomparabiles animae, quas etiam vidisse ac videre ista credimus. Illud plane nunc ego audeo tibi dicere, nos si cursum, quem nobis deus imperat et quem tenendum suscepimus, constantissime tenuerimus, perven-

10sq. Ps. 50,12

3 est videndum *J* **6** putent esse] putantes se *L* adiudicent *Cac.m2* **7** voluptate] voluntate *J* miserabili] separabili *X* (inseparabili *pc.m2*) **9** refugient *Y* **10** profeta *J* **11** et – **12** meis] usque meis *J* **11** innova] renova *L* **12** quo] quod *DVac.* **14** ea] eo *D* instauratus *X*, stauratur *L* **20** fructio *K* veri et summi *J* **21** atque aeternitatis *om.XJ* **24** credidimus *STDCKZac.* ego nunc *edd.exc. p* **25** si nos *L* deus nobis *X* **26** suscipimus *YZac.* perventuros] perveniemus *Y*

turos per virtutem dei atque sapientiam ad summam illam causam vel summum auctorem vel summum principium rerum omnium vel si quo alio modo res tanta congruentius adpellari potest; quo intellecto vere videbimus, quam sint omnia sub sole vanitas vanitantium. Vanitas enim est fallacia, vanitantes autem vel falsi vel fallentes vel utrique intelleguntur.

Licet tamen dinoscere, quantum inter haec et ea, quae vere sunt, distet et quemadmodum tamen etiam ista omnia deo auctore creata sint et in illorum comparatione nulla sint, per se autem considerata mira atque pulchra. Tunc agnoscemus, quam vera nobis credenda imperata sint quamque optime ac saluberrime apud matrem ecclesiam nutriti fuerimus quaeve sit utilitas lactis illius, quod apostolus Paulus parvulis se potum dedisse praedicavit: quod alimentum accipere, cum quis matre nutritur, saluberrimum, cum iam grandis est, pudendum, respuere, cum opus est, miserandum, reprehendere aliquando aut odisse sceleris et impietatis, tractare autem ac dispensare commode laudis et caritatis plenissimum est.

Videbimus etiam naturae huius corporeae tantas commutationes et vicissitudines, dum divinis legibus servit, ut

---

5 *cf.* Eccles. 1,2 **14sq.** *cf.* ICor. 3,2

---

1 dei] domini *Y* atque] ad *J* (vel atque *m2sl.*) **2** auctorem] actorem *L* **3** restant acongruentius *CKL* **4** intellectu *K* vidimus *L* **5** vanitatis *K* vanitatum *CXpc.* **6** vanitantes] vanitates *Tac.LXYac.*, vanitatum *Xpc.* **8** tamen] tunc *Y* **9** vere] vera *KYZac.* sunt *om.L* **10** a deo *C* sunt *X* in *om.J* nulla] mala *Zac.* **11** mira considerata *V* **12** agnoscimus *Kac.X* **13** ac] atque *J* **14** sit utilitas] fit utilitatis *K* **16** matre *SX*, a matre *V*, matri *cet.* nutritus *J p*, nutritur *VXZ aelm, om.cet.* saluberrimum *VXJZ, add.* est *Vsl., om.cet.*, utilissimum *Oxford Bodl.Auct. T II 23 (s.XI) edd.* **17** cum *pr. VXJZ, om.cet.* iam] *add.* vero *J* **18** miseriam dum *L* **19** autem] haec *Y* commode] quoquomodo *Zac.m.post.*

ipsam etiam resurrectionem carnis, quae partim tardius, partim omnino non creditur, ita certam teneamus, ut certius nobis non sit solem, cum occiderit, oriturum. Iamvero eos, qui ad exemplum salutis nostrae ac primitias a filio dei potentissimo, aeterno, inconmutabili susceptum hominem eundemque natum esse de virgine ceteraque huius historiae miracula inrident, sic contemnemus tamquam eos pueros, qui, cum pictorem propositis tabulis, quas intueatur, pingentem viderint, non putent posse hominem pingi, nisi aliam picturam, qui pingit, aspexerit.

Tanta autem in contemplanda veritate voluptas est, quantacumque ex parte eam quisque contemplari potest, tanta puritas, tanta sinceritas, tam indubitanda rerum fides, ut neque quicquam praeterea scisse se aliquando aliquis putet, cum sibi scire videbatur, et quo minus impediatur anima toti tota inhaerere veritati, mors, quae antea metuebatur, id est ab hoc corpore omnimoda fuga et elapsio, pro summo munere desideretur.

XXXIV.77. Audisti, quanta sit animae vis ac potentia. Quod ut breviter conligam: quemadmodum fatendum est animam humanam non esse, quod deus est, ita praesumendum nihil inter omnia, quae creavit, deo esse propinquius.

Ideoque divine ac singulariter in ecclesia catholica traditur nullam creaturam colendam esse animae - libentius enim loquor his verbis, quibus mihi haec insinuata sunt –, sed ipsum tantummodo rerum quae sunt omnium creato-

---

1 etiam ipsam *edd.* ipsa *D* **3** sit *om.L* **5** potentissime *C* **7** sic] si *D* condemnemus *L*, contem(p)nimus *KXac.VJ* **8** cum] *add.* fratres quem *CK* praepositis *D*, in propositis *Y* tabulis] talibus *L* intuetur *CK* **9** hominem pingi posse *L* **11** in *om.J* contemplandam veritatem *SY* voluptas] voluntas *JYZac.* **14** neque quicquam] nequaquam *S* (al. neque quicquam *m2sl.*) praeterea] praeter eam *SLZ* scisse se] si esse *L* **16** toti *om.S* tota] tanta *L* **17** omnimodo *K* **19** vis sit animae *edd.* **20** breviter] *add.* sit *Jac.* **21** non esse humanam *VX* **24** colendum *L* **25** loquar *X*

rem, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, id est inconmutabile principium. inconmutabilem sapientiam. inconmutabilem caritatem, unum deum verum atque perfectum, qui numquam non fuerit, numquam non erit, numquam aliter fuerit. numquam aliter erit, quo nihil sit secretius. nihil praesentius. qui difficile invenitur. ubi sit, difficilius, ubi non sit, cum quo esse non omnes possunt et sine quo esse nemo potest, et si quid de illo incredibilius, conveнientius tamen atque aptius homines dicere valemus.

Hic ergo solus deus animae colendus est neque discrete neque confuse. Quicquid enim anima colit ut deum, necesse est, ut melius esse quam seipsam putet. Animae autem natura nec terra nec maria nec sidera nec luna nec sol nec quicquam omnino, quod tangi aut his oculis videri potest, non denique ipsum. quod videri a nobis non potest, caelum melius esse credendum est. Immo haec omnia longe deteriora esse quam est quaelibet anima, ratio certa convincit. si modo eam veri amatores ducentem per insolita quaedam et ob hoc ardua constantissime atque observantissime sequi audeant.

78. Si quid vero aliud est in rerum natura praeter ista, quae sensibus nota sunt. et prorsus quae aliquod spatium loci obtinent, quibus omnibus praestantiorem animam humanam esse diximus: si quid ergo aliud est eorum, quae deus creavit, quiddam est deterius. quiddam par: deterius, ut anima pecoris. par. ut angeli, melius autem nihil. Et si

---

1 quem] quo *D* **2** inconmutabile principium] -lem aeternitatem *STDYZ p*, inc. principium *Zm.post.mg.* principium – sapientiam] inc. veritatem, inc. aeternitatem, inc. virtutem, inc. caritatem *ael* sapientiam] veritatem *STDYZ p*, sapientiam *Zm.post.mg.* **3** caritatem *om.Y* verum deum *STDYZ* **4** numquam non erit *om.Y* **5** aliter *pr.*] alter *L* fuerit] querit *CK* numquam aliter erit *Sm2sl.* sit *Sm2sl.* **9** valeamus *J* **10** est *om.L* **11** enim *om.K* anima *om.C* **16** esse *Sm2sl.* est *om.Y* **17** qualibet *CK* **18** veri *om.L* docentem *Sac.m2Zac.* **21** si qui *J*

quando est aliquid horum melius, hoc peccato eius fit, non natura. Quo tamen non usque adeo fit deterior, ut ei pecoris anima praeferenda aut conferenda sit. Deus igitur solus ei colendus est, qui solus eius est auctor. Homo autem quilibet alius, quamquam sapientissimus et perfectissimus, vel prorsus quaelibet anima rationis compos atque beatissima amanda tantummodo et imitanda est eique pro merito atque ordine, quod ei congruit, deferendum. Nam 'Dominum deum tuum adorabis et illi soli servies'.

Errantibus vero cognatis animis et laborantibus, quantum licet atque praeceptum est, opem ferendam esse sciamus ita, ut hoc ipsum, cum bene agitur, deum per nos agere intellegamus.

Neque quicquam nobis proprium vindicemus inanis gloriae cupiditate decepti, quo uno malo a summo in ima demergitur. Neque vitiis oppressos, sed ipsa vitia, neque peccantes, sed ipsa peccata oderimus. Omnibus enim subventum velle debemus, etiam qui nos laeserunt aut laedere aut omnino laedi volunt. Haec est vera, haec perfecta, haec sola religio, per quam deo reconciliari pertinet ad animae, de qua quaerimus, magnitudinem, qua se libertate dignam facit. Nam ille ab omnibus liberat, cui servire omnibus utilissimum est et in cuius servitio placere perfecta et sola libertas est.

Sed video me paene excessisse metas propositi mei ac sine ulla interrogatione tamdiu tibi multa dixisse; neque id

---

8 Matth. 4,10

---

1 hoc] *Sm2sl.*, ac *KVLXac.*, hac *C*, *om.Y* **1sq**: non nature quo tamen non usque adeo fit *Km2mg.* **2** quo] quod *STDYZac.* **6** compos] concors *V* **7** et] etiam *T* **12** ut] aut *CK* **14** quicquam] quicquid *T* **16** demergimur *edd.* oppressum *Spc.*, oppressus *K* vitia *om.Y* **18** debemus] demus *L* ledere *S* (al. delere *m2sl.*) **20** reconciliari] *add.* possumus *Zm.post.mg.* **22** liberat] liber.ac *S* omnibus servire *codd.* *p* **23** placeret *Y* perfecta et] perfecte *codd.exc.CK* **25** excessissem (a)etas *Dac.Lac.J* **26** tibi *om.L*

me paenitet. Nam cum sint ista per tam multas ecclesiae scripturas dispersa, quamquam ea non incommode conlegisse videamur, plene tamen intellegi nequeunt, nisi quisque in illorum septem quarto gradu fortiter agens pietatemque custodiens et ad ea percipienda sanitatem ac robur comparans inquirat omnia singillatim diligentissime ac sagacissime. Namque illis omnibus gradibus inest distincta et propria pulchritudo, quos actus melius adpellamus.

XXXV.79. Quaerimus quippe de animae potentia et fieri potest, ut haec omnia simul agat, sed id sibi solum agere videatur, quod agit cum difficultate aut certe cum timore. Agit enim hoc multo quam cetera adtentior. Ascendentibus igitur sursum versus primus actus docendi causa dicatur animatio, secundus sensus, tertius ars, quartus virtus, quintus tranquillitas, sextus ingressio, septimus contemplatio.

Possunt et hoc modo adpellari: de corpore, per corpus, circa corpus, ad seipsam, in seipsa, ad deum, apud deum.

Possunt et sic: pulchre de alio, pulchre per aliud, pulchre circa aliud, pulchre ad pulchrum. pulchre in pulchro. pulchre ad pulchritudinem, pulchre apud pulchritudinem.

De quibus omnibus post requires, si quid videbitur aperiendum; nunc ideo volui totiens ista signare vocabulis.

---

2 dispersas *D* incommode] commode *Cac.m2L* collegis *J* **3** videamus *K* tamen plena *VXac.J*, plane tamen *D* **4** in *om.J* illorum] illo//rerum *L* **6** singulatim *SXpc.Z* **7** namque *CKXJ*, nam neque *STDVpc.LYZac.* **8** adpellamus] enuntiamus *J* (vel appellamus *sl.*) **9** animae] *add.* vi ac *Z* **10** sibi] ibi *Y* solum sibi *edd.* **12** timore] amore *CKVLXJ* adtentior] anterior *S* (vel attentior *m2sl.*) **13** sursum] rursum *Y* versus] verbis *Zac.m.post.* **14** dicatur] vocetur *KL* **18** ad se ipsum *D* in se ipsam *SYZ* **19** possunt – **21** pulchritudinem *alt. prave interp.CK* **19sq.** pulchre circa aliud *om.Zac.m.post.* **20** ad] apud *Z* pulchre in pulchro *om.YZac.m.post.* **21** pulchre ad pulchritudinem *om.YZac.m.post. p* pulchre apud pulchritudinem *om.L p* **22** si quid] ac si *D* videtur *YZac.m.post.* **23** toties *TYZac.* signare] signa se *J*

ne te moveat, cum alii aliis nominibus eadem vocant aut aliter etiam partiuntur. et ob hoc aut ista aut illa improbes. Innumerabilibus enim modis eaedem res et adpellari et dividi possunt rectissime ac subtilissime, sed in tanta copia modorum utitur quisque, quo se congruenter uti existimat.

XXXVI.80. Deus igitur summus et verus lege inviolabili et incorrupta, qua omne quod condidit regit, subicit animae corpus, animam sibi et sic omnia sibi neque in ullo actu eam deserit sive poena sive praemio. Id enim iudicavit esse pulcherrimum, ut esset, quicquid est, quomodo est, et ita naturae gradibus ordinaretur, ut considerantes universitatem nulla offenderet ex ulla parte deformitas omnisque animae poena et omne praemium conferret semper aliquid proportione iustae pulchritudini dispositionique rerum omnium.

Datum est enim animae liberum arbitrium; quod qui nugatoriis ratiocinationibus labefactare conantur, usque adeo caeci sunt, ut ne ista ipsa quidem vana atque sacrilega propria voluntate se dicere intellegant. Nec tamen ita liberum arbitrium animae datum est, ut quodlibet eo moliens ullam partem divini ordinis legisque perturbet. Datum est enim a sapientissimo atque invictissimo totius creaturae domino.

---

1 alii aliis *SYZ*, aliis alii *Vac.cet.* **2** partiuntur] patiuntur *DVac. Xac.* aut illa aut ista *CKVLXJ* **3** modis *om.J* eaedem *XY*, eadem *Tac.cet.* **4** possunt] potest *Z* **5** existimas *C*, existimant *K* **7** subiecit *Jpc.* **8** ullo] nullo *D* **9** eam] eandem *STDYZac.m.post.* **10** ut] *add.* et *CK* quoquo modo *L* **13** poenam *Z*, paene *K* **14** proportioni *ael* iustae] iustitiae *L* pulchritudinis *STac.VYZ ael*, pulchritudine *KXac.* dispositioneque *K*, positioneque *STYZac.m.post.* **16** quod] *Sm2sl.*, *om.Y* **17** rationationibus *L* **18** ipsa ista *CKY* vana] bona *L* **19** intelligunt *S* **20** datum – **21** perturbet *om.X*, *add.Sm2mg.* est – **21** datum *om.J* molliens *K* **21** perturbat *L* **22** creaturae] *add.* suae *CKL*, creatore *YZac.*

Sed ista, ut videnda sunt, videre paucorum est neque ad hoc quisquam nisi vera religione fit idoneus. Est enim religio vera, qua se uni deo anima, unde se peccato velut abruperat, reconciliatione religat. Innectit ergo animam in illo actu tertio atque incipit ducere, purgat in quarto, reformat in quinto, introducit in sexto, pascit in septimo. Atque hoc fit alias citius, alias tardius, ut quaeque amore ac meritis valent; omnia tamen deus iustissime, moderatissime, pulcherrime facit, quoquo modo sese habere voluerint de quibus facit.

Iamvero etiam puerorum infantium consecrationes quantum prosint, obscurissima quaestio est, nonnihil tamen prodesse credendum est. Inveniet hoc ratio, cum quaeri oportuerit, quamquam et alia multa iamdiu quaerenda tibi potius aliquando quam cognoscenda protulerim. Quod fiet utilissime, si duce pietate requirantur.

81. Quae cum ita sint, quis est, qui iuste stomachetur, quod agendo atque administrando corpori anima data sit, cum tantus et tam divinus rerum ordo connecti melius non possit, aut quaerendum putet, qualis in hoc mortali et fragili corpore efficiatur, cum et in mortem propter peccatum iure contrusa sit et virtute hic etiam possit excellere, aut qualis post hoc corpus futura sit, cum et poena mortis

---

3 qua se] quam se *K*, quasi *Zac.* se *om.L* **4** religat *V*, relegat *Y*, religatur *cet.* **6** pascet *YZac.* **7** fit hoc *Y* **8** valens *L* **9** quoquo modo – **10** facit *om.Y* quoquo modo] quod quomodo *J* sese] esse *VXJZac.m.post.* habuere *J* voluerit *STDZac.m.post.* **11** consecrationis *K* **12** prosint] possunt *J* **13** invenit *DY* cum quaeri] conqueri *C* **15** quam] *add.* nunc *CK* **17** stomadicetur *J* (vel stomachetur *mg.*) **18** administrando] ministrando *STDYZac.m.post.* anima data] animata *Sac.m2Zac.m.post.* **19** connecti] coniecti *L*, necti *Zac.m.post.* **20** posset *STDCKLYZac.m.post.* quaerendum] quaendum *C*, quem//dum *K* **22** et virtute – **23** futura sit *Sm2mg.* **23** poenam *CK*

necessario manere debeat manente peccato et virtuti pietatique sit deus ipse, id est ipsa veritas, praemium?

Quare iam, si placet, tam longum sermonem terminemus aliquando et implendis dei praeceptis vigilantissime et religiosissime operam demus; non enim est alia fuga de tantis malis. Si quid autem obscurius a me dictum est quam velles, facito, ut memoriae mandatum alias opportunius requiras. Neque enim deerit nobis quaerentibus se, qui desuper magister est omnium.

E. Ego vero et hac oratione tua ita sum adfectus, ut eam interpellare nefas putaverim. Et si tibi modus sermonis hic placet tresque illae quaestiones, quae remanebant, tam breviter perstringendae in praesentia visae sunt, cedam iudicio tuo ac deinceps tam magnis rebus investigandis non modo tempus propter tuas occupationes, sed etiam meipsum opportuniorem observabo.

---

1 debeat] habeat *L* virtute *D* **2** ipsa *om.TD*, *del.S* veritas ipsa *YZ edd.exc.p* **3** si iam *edd.* **4** in implendis *V* et *alt. om.STDY* **5** est enim *lm*, est *om.LY* **6** dictum] datum *Y* **9** est magister *edd.* **10** *interlocutoris siglum om.DCJ* R(atio) ego vero *Y* et *Sm2sl.Zm.post.sl.*, *om.Y* **11** interpellare] interpolare *SYZ* nephas *Laon 55* **12** tresque] et tres *Z* **13** prestringendae *K*

INDICES

Tribus prioribus numerorum notis pagina, duabus posterioribus linea indicatur, e.g. 00301 = pagina 3, linea 1

Index locorum e sacra scriptura adhibitorum

Gen.
1,26: *cf.* 00901

Ps.
50,12: 22310

Eccles.
1,2: *cf.* 22405

Matth.
4,10: 22708
7,8: *cf.* 00705; 01001

Ioh.
6,35: *cf.* 00706; 00707
6,48: *cf.* 00706
16,8: *cf.* 00708
16,13: *cf.* 00702

I Cor.
3,2: *cf.* 22414
13,13: *cf.* 00605; 01008; 02007–02312; 03511
15,54: *cf.* 00618

Gal.
4,9: *cf.* 00711

Eph.
4,22: *cf.* 20102
4,24: *cf.* 20102

Col.
3,9–10: *cf.* 20102

Index locorum ex aliis scriptis adhibitorum

Aug.
Conf. 3,10,18: *cf.* 21819
Retract. 1,4,2: *cf.* 00501; 00515
Retract. 1,4,3: *cf.* 00718; 02218; 03502; 03705
Retract. 1,4,4: *cf.* 09514–09516
Retract. 1,5,2: *cf.* 10113; 10204; 10211–10213; 10621
Retract. 1,5,3: *cf.* 12319; 12520–12603
Retract. 1,7,2: *cf.* 17317–17319
Retract. 1,7,3: *cf.* 20114–20117

Cic.
ac. 1,24: *cf.* 04216; 10110
ac. 2,66: *cf.* 01515–01517
ac. 2,144sq.: *cf.* 01612–01614
fin. 4,48: 05203
Hort. frag. 74 BK: *cf.* 00615
inv. 1,27: *cf.* 08409–08411
Tusc. 1,57: *cf.* 17318
Tusc. 1,68–70: cf. 00801–00809
Tusc. 3,73: *cf.* 01414–01416
Tusc. 4,54: *cf.* 02921–03001
Verr. 4,135: 06911

Hom.
Odyss. 17,291–327: *cf.* 19501

Hor.
ep. 1,2,40: 18211
sat. 2,7,2.3: 20118
sat. 2,7,86: 16423

Pacuv.
frg. 397: 08502

Plat.
Phaed. 85c–86d: *cf.* 10219–10310
Phaed. 105d: *cf.* 07703–07705

Plot.
Enn. 4,7,7: *cf.* 12803–12816

Quintil.
decl. min. 282: *cf.* 08703–08705

Varro
frg. incert.: 17222–17224

Verg.
Aen. 12,687: 16701
eclog. 9,32: 18214
Georg. 2,460: 16702

?Cornelius Celsus: 03307

Index nominum

In hoc indice alphabetico calculatoris electronici ope distributo casuum formae isdem litteris compositae non distinguuntur. Nominis forma siglo + affecta Augustini non est.

Academici: Academicos 01515
Achilles: 08802
Alypius: 20917; Alypio 21012; Alypium 01302; 01306; 01307; 01309; 01422
Andromacha: 06902

Celsus: Cornelio Celso 03305
Cicero: Ciceronis 02616

Daedalus: 07202; Daedali 07208; Daedalum 07118; 07205; 07209

Graecus: Graeci 16623; 17102

Hector: 06901
Hecuba: 06809
Hercules: 06902; 13427; 16711
Horatius: 18211; 20117; Horatium 16420

Liguria: Liguriae 20906
Lucifer: 21508

Medea: 08416; 08509; Medeam 08410
Mediolanensis: 14015
Mediolanum: Mediolani 16816
Myro: + Myronis 06911

Paulus: 22415
Plato: 01502
Plotinus: 01502
Priamus: 06812; Priamum 06812

Roscius: 06809

Stoici: 01614

Ulixes: Ulixis 20010

Varro: 17223
Virgilius: 16702

Index verborum

In hoc indice alphabetico calculatoris electronici ope distributo casuum temporumve formae isdem litteris compositae non distinguuntur. Adverbiorum, coniunctionum, praepositionum, pronominum necnon verborum saepissime usitatorum non loci singuli sed frequentiae indicantur. Verborum formae siglo + affectae Augustini non sunt.

Tribus prioribus numerorum notis pagina, duabus posterioribus linea indicatur, e.g. 00301 = pagina 3, linea 1

A: *131*; ab *95*; abs *28*
abditus: abditissimo 05420
abesse: abest 05921; 08110; 08406; absens 12809; absit 14023; absunt 06017
abhorrere: abhorret 16003
abicere: abicit 02013
abigere: abigentes 13814
abiudicare: abiudicaverim 17421; abiudicent 22306
abnuere: abnuo 04021
abrumpere: abruperat 23004
abscedere: abscesserit 13116; abscessum 20822
absorbere: absorbetur 00618
abstrahere: 22103
abstrusus: abstrusissime 21019
absurdus: absurda 03307; 14306; 18601; absurde 07908; 08521; 11114; 11210; 11524; 16011; absurdissima 10626; absurdissimum 18407; 20702; absurdius 05106; 11906; 18420; absurdum 05510; 07921; 11801; 17121; 17507; 18410; 18419; 20802
abundare: 13102
abuti: abutaris 19703
ac: *102*
accedere: accedat 15514; 17524; accedente 20017; accedenti 17517; accedunt 16110; accesserit 15515
accendere: accenditur 07718; accensi 16111
accessus: accessu 16312
accidere: 03304; 09512; 10310; 11502; 11713; 11714; 11819; 17705; 20620; 22107; 22117; accideret 10921; acciderit 01318; accidit 11714; 14724; 17215; 18714
accipere: 22416; acceperis 02408; acceperunt 00919; accepimus 00608; accepisse 11614; 21317; accepit 05910; acceptam 12708; accipe 00918; 01701; 02313; 04010; 15101; 18407; 20301; 21105; 21417; 21507; 21621; acciperent 07206; accipi 11308; accipiatur 10810; accipienda 10801; accipiendam 18001; accipiendo 12719; 12720; accipio 01301; 13315; 13820; 16216; 17310; 20521; accipit 03914
acer: acerrimo 03219; acerrimusque 22112
acies: 14404; 20805
actio: 10315; 10324; 22214; 22221; actione 10524; 20201; actionis 22224
actus: 22808; 22813; actibus 13714; actu 22110; 22909; 23005
acus: acu 09702

acutus: acutae 17814; acute 03612
ad: *232*
adcommodare: adcommodata 15807; adcommodatis 17219; adcommodatum 08402; adcommodavi 01510; adcommodet 18016
addere: addam 19706; addas 19104; addebatur 17611; addendum 18925; 19216; 19310; addetur 02209; addi 19219; addito 19213; additum 19213; 19316; additur 18018; 19021; 21515
adducere: adducat 14511; adducor 05116; 06707; adducorque 01914
ademptio: ademptione 12701
adeo: *5*; adeone *1*
adesse: 03413; 17408; aderit 09806; 15525; adest 11704; 12805; 12815; 12816; 15006; adesto 08214; 18206; adfui 20413; adfuturum 04506; adsis 18113; 19005; adsit 20714; adsum 05415; adsunt 02807; 17917
adfectio: adfectione 03005; adfectiones 16507; adfectioni 04005
adferre: 17406; 21123; adferas 20807; 20812; adferens 02701; adfert 10705; 16204; 16603; 17411; adferunt 16616; 17608; adtuleram 20601; adtulisse 17317; adtulit 17313
adficere: 11217; adfectos 03909; adfectus 16416; 23110; adfici 01417; adficit 11216; 11217; 11220; adficitur 12516
adfigere: adfixa 20019
adfirmare: 05322; 13515; adfirmamus 09505; adfirmantur 11022; adfirmat 20307; adfirmet 11419; 18408
adflatus: 22321; adflatu 22309
adgerare: adgerari 18020
adgredi: adgredere 18108; adgrediamur 04005; 04504; 04505; 18111; adgredienda 02415
adhibere: adhibeo 15415; 18025; adhibitus 20417
adhuc: *19*
adicere: adicienda 02016
adiectio: adiectione 05313
adimere: adimentem 12607; adimit 11706; 12422; 12620; 12620; adimunt 12710
adipisci: 02915; 17019
aditus: 03210
adiuvare: 01610; 10206; adiutam 16123; adiuvabit 20005; adiuvandam 22207; adiuvante 06318; 20203; 22203; adiuveris 18208; adiuvet 16603; adiuvetur 16525
adloqui: adloquimur 06217
administrare: administrandas 02618; administrando 23018
admirari: admiranda 01009; admirans 16014; admiror 14919
admiratio: admiratione 16318; 20011
admittere: 07705; 07707; 15506; admisit 07710; admittat 14915; 15409; 15506; admitti 15519; admittit 15221; 15616; 15703; admittitur 09413
admonere: admonemur 00505; 00609; admoneo 13715; admoneris 09414; admonetur 20109; admonitus 00602; admonueris 01104; admonui 14416; admonuisti 15517
admonitio: admonitione 03511
admovere: admovetur 12807
adnumerare: adnumerari 08718; adnumeratur 07305

adorare: + adorabis 22709
adparatus: adparatibus 22014
adparere: 08713; 14122; 17823; adpareat 02901; 04913; 05807; 17321; adparebit 04402; 06017; adparent 05912; 14122; adparerent 06220; adparet 05806; 06110; 08402; 11111; 14118; 18310; 20504
adpellare: 08605; adpellamus 22808; adpellandum 06419; adpellari 06718; 14323; 18816; 22404; 22817; 22903; adpellas 08816; adpellata 14824; adpellatum 16321; adpellatur 14009; 16011; 16706; adpellent 15401
adpetere: adpetant 03416; adpetendas 02617; adpetierit 12211; adpetimus 06907; adpetit 06609; 21910; adpeto 03018; 08819
adpetitio: 01018; 02808; 22221
adpetitus: 12214; adpetitu 06807; adpetitum 06604; 12221
adprobare: adprobari 13814; adprobatur 11414; adprobo 01316; 14326; 14509
adsciscere: adsciscit 21910
adsentiri: 03305; 19818; adsensus 20512; adsentiar 01915; 07404; adsentior 02822; 03120; 07003; 08515; 09105; 14901; 15404; 16216; 16412; 17310; 18304; 18718; 19912; 20323; 21405 21414; adsentirer 14220; adsentiris 19621; adsentitur 05008; 05015
adsequi: 01408; 17025; adsequatur 16916; adsequitur 01421; 16803; adsequuntur 12510; 17022
adserere: adserensque 07022
adsiduitas: adsiduitate 16620
adsiduus: adsidue 19704
adsimilare: adsimilabat 06812; adsimilati 06913
adsistere: adsistas 20419
adsolere: adsolent 16724; 17823; adsolet 16710
adsuescere: adsuescens 03610
adsumere: adsumpserit 14227
adtendere: 00604; adtendam 00914; adtendas 19704; adtendat 05905; 11720; adtende 04214; 05414; 05712; 05720; 06116; 06203; 06519; 07501; 07817; 09101; 13614; 15420; 15809; 16406; 18203; 18319; 20807; 21401; adtendendum 12003; adtendenti 08215; adtendi 03014; 03014; adtendis 08413; adtendo 21507
adtentus: adtentior 22812; adtentiore 18112
adtenuatus: adtenuatius 17817
adtestari: adtestantur 06016
adtinere: adtinet 12506; 17404
adtingere: 20810; adtigerit 18706; adtingimus 19304
adtollere: 22001
adtribuere: adtribuendum 17915
adulescens: 17516; adulescentem 16816; adulescentes 17502; 20907; adulescenti 19718; adulescentibus 21003
adulescentia: 07512
adumbrare: adumbrati 06912
advenire: adveni 00713
adversari: adversando 18215; adversante 06915; adversantur 10822; 17316; adversatur 13310; adversentur 10820; adversetur 14615
adversarius: adversarium 17910
adversitas: adversitatibus 00611
adversum: 17713
adversus: adversius 19607
adversus: 06617; 11212; 19909; 22105

advertere: adverti 07410: advertit 07520; advertitur 12807
aedificium: aedificiorum 22005
aeger: aegerrime 14506; aegre 13717; 21922
aegrescere: aegrescendo 10817
aegritudo: aegritudine 17817; aegritudinem 02513; 18224
aegrotare: aegrotans 18224; aegrotanti 02008
aequalis: aequalia 05901; aequalibus 05822; 06110; aequaliter 09213; 17904; 21808
aequalitas: 14714; 14803; 14923; 15005; 16405; 16407; aequalitate 14823; 14918; 15018; 15022; aequalitatem 14716; 14723; 14814 14914; 14920; 15010; 15117; 15120; 15122; 15413; aequalitatis 15413
aeque: 01601; 01603; 01718; 10221; 12425; 12706
aequitas: 14823; 14824; aequitate 14918; aequitatem 14823
aer: 12724; 13221; 14212; aere 13215; 13903; aerem 13812; 13815; 20819; aeris 13313
aerius: aeria 15802; 17619
aes: + aere 06911
aestas: aestatis 00805
aestimare: aestimanda 13601; 13709; 16708
aestuare: aestuo 02801
aestus: 06517
aetas: 17411; 17903; aetate 07521; 10524; 16220; 16514; 16518; 16614; 18024; aetatem 08009; 16523; 16721; 17418; aetates 10815; aetati 17517; 17923; aetatibus 16608; aetatis 16312; 17612; aetatisque 17508
aeternitas: aeternitatem 17401; aeternitatis 22321
aeternus: aeterna 00715; 01004; 09802; 10719; 10720; 17313; aeternisque 12514; aeterno 22505; aeternum 10721
aevum: aevo 00809
ager: agro 20906; agrorum 22005
agere: 10314; 14507; 18310; 22712; 22811; actum 11417; 17805; agam 00315; 00406; 02613; agamus 16309; agantur 17719; agat 14517; 22810; agatur 10409; 14108; 14407; 17910; age 03620; 09003; 13706; 14920; 15714; 16315; 17014; 18111; 20618; 21225; 21314; agebatur 07913; 21607; agemus 20409; agendi 12221; agendo 10424; 15921; 23018; agendum 10417; 14526; 17206; agens 22804; agente 02216; 10501; agentem 05715; agerem 01304; 20116; ageremus 03815; ageres 01303; ageret 16422; ageretur 20316; agi 21717; agimus 01201; 03706; 14909; 17321; 20022; agis 00312; 13614; agit 10202; 10202; 10315; 11002; 16306; 17722; 19821; 21917; 21920; 22024; 22811; 22812; agitur 02718; 09805; 10414; 17919; 19821; 22712; ago 01107; agunt 06615; aguntur 10502; agunturque 12508; egerint 07306; egerit 08003; 17908; egimus 16405; 16714 21508; egisse 09314; 17610
agitari: 20313; agitaris 02602; agitatum 13812
agnoscere: agnoscatis 05001; agnoscemus 22412; agnoscit 00903; agnosco 08304
aio: ait 00304; 00306; 03305; 16421; 18211; 20117
alacer: alacriter 20917
albescere: albescat 07604; albescentis 03608
album: albo 10824

alere: alendisque 21919; ali 21814
ales: alitibus 08409; + alites 08502
alias: *11*
alibi: *11*
alicubi: 04217; 10102; 10110
alicunde: 10901; 15505
alienare: alienato 11814
alienus: aliena 00613; 00614; 14514; 17621; 18909; 19019; alienam 17112; alieni 14116; alieniores 20104; alienissimum 07611 08201; alienorum 08008; alienos 20405; alienum 01001; 06912; 07305; 08202; 19217; 20407
alimentum: 22416; alimenta 21808
alioquin: 10719; 11508; 18608
aliquamdiu: 21306
aliquando: *22*
aliquantus: aliquanto 13717; aliquantum 01610; 02417; 02517; 02519; 07911; 14417
aliquis: *3*; alicui *2*; alicuius *7*; aliqua *26*; aliquae *1*; aliquam *14*; aliquem 4; aliquibus *2*; aliquid *103*; aliquo *15*; aliquod *12*; aliquos *2*
aliter: *45*
aliunde: 04702; 12118
alius: *11*; alia 40; aliae *5*; aliam *9*; aliarum *2*; alias *11*; alii *2*; aliis *5*; alio *25*; alios *5*; aliosque *1*; aliud *132*; alium *5*
alter: *2*; altera *4*; alteram *1*; alteri *8*; alterius *6*; altero *5*; alterum *9*
alteruter: alterutram 19514
altitudo: 14304; 15514; 15522; 15524; 15525; 15611; 15620; altitudine 05504; 14222; 15411; 15511; 15822; 15919; altitudinem 13720; 13721; 13825; 14226; 15526; 15608; 15612; altitudinis 15619
altus: 17114; altam 14218; altaque 03904; altissimum 22220; altius 13903; alto 17622; altum 16808
alvearium: alveariis 06103
amare: 00416; 00604; 01213; 01215; 01217; 01221; 02420; 03410; 03511; 03810; amabit 02211; amabo 03718; amanda 22706; amans 01213; amarem 01210; amari 03407; amas 01212; 01214; 01216; 02507; 04612; 04624; amasne 02419; amat 00416; 03720; amata 03418; amatur 03411; 03411; 04504; amet 02020; amo 00908; 01210; 01218; 01220; 01222; 01222; 03412
amarus: amara 03817
amator: 03401; amatorem 01108; amatores 03501; 22618; amatoribus 03405
ambages: ambagem 19719; ambagibus 07812; 21015
ambigere: 16015; ambigendum 02216; ambigit 06617; 06814; 09204; 11012; ambigitur 15809
ambire: ambiatur 01011; ambio 01011
ambo: 04919; 14810; 14811; 17712; 21316; 21720; ambae 14911; 20913; ambobus 21714
ambulare: 17021; 17511;19722; ambulando 17515; ambulant 17107; ambulat 16920
amen: 01110; 01110; 05711
amentia: amentiam 09216; 19925
amicire: amiciri 08709
amicitia: amicitiae 01414
amicus: 01408; amici 01216; 02511; amiciores 03418; amicos 01212; 01222; 03414; ami-

cum 01412; 01416; + amicum 20118
amissio: amissionem 02509; amissionis 02505
amittere: 12123; 12202; amisisse 10726; 15609; amittat 12121; amittendo 10625; 12720; amittit 00601; 12311; 12311
amor: 02802; 03415; 03517; 04503; amore 01903; 02211; 03405; 12009; 16111; 21918; 23007; amorem 18316; 18317; amori 04503
amplecti: amplectenda 03018
amplitudo: amplitudine 17508
amplus: ampla 02820; amplior 17019; 17419; ampliora 16610; ampliorem 16920; 17216; 17411; ampliores 17418; 17518; 18105; ampliori 17112; amplioribus 18004; amplioris 17004; 17119; 17612; amplius *20*; amplo 02911
amputare: amputatas 20815; amputavi 02805; amputem 21801
an: *87*; anne *2*
anfractus: anfractibus 21016
angelus: angeli 22626
angere: angitur 22212
angor: 17311
anguis: anguibus 08410; + angues 08502
angulus: 14621; 14720; 14722; 15007; 15407; anguli 14701; 14705; 14708 14805; 14816; 15014; angulis 14624; 14718; 14911; 15004; 15025; angulo 14719; 14722; 15008; 15021; 15122; angulorum 14914; 14915; 15005; angulos 15018; 15024; 15109; angulum 15019
angustiae: angustias 05617; angustiis 05702; 09706
anima: 00801; 01223; 02106; 02201; 02213; 02301; 04902; 04903; 05019; 05022; 05101; 05201; 05201; 05202; 05208; 05217; 05309; 05411; 05412; 05907; 05908; 06605; 07715; 07718; 07802; 07804; 09203; 09301; 09803; 10814; 10915; 10917; 10918; 10919; 10923; 11807; 12408; 12409; 12412; 12420; 12514; 12516; 12604; 12605; 12606; 12607; 12610; 12612; 12612; 12618; 12619; 12622; 12623; 12702; 12704; 12705; 12716; 12719; 12721; 12803; 12813; 12821; 13108; 13111; 13114; 13201; 13205; 13223; 13225; 13315; 13318; 13321; 13418; 13422; 13503; 13505; 13506; 13513; 13520; 13523; 13524; 13704; 13706; 13901; 13916; 14101; 14124; 14202; 14209; 14215; 14415; 15917; 16221; 16301; 16517; 16710; 17111; 17202; 17308; 17312; 17316; 17415; 17419; 17421; 18014; 18102; 18109; 18115; 20019; 20021; 20109; 20619; 20713; 20715; 20719; 20723; 20816; 21211; 21402; 21417; 21418; 21421; 21622; 21717; 21721; 21727; 21802; 21817; 21904; 22023; 22123; 22203; 22209; 22312; 22516; 22611; 22617; 22626; 22703; 22706; 23003; 23018; animae 00813; 02002; 02110; 02205; 02715; 05118; 05212; 05309; 07719; 08106; 08113; 09714; 10101; 10622; 10810; 10921; 11007; 12409; 12512; 12808; 12812; 13101; 13211; 13512; 14012; 17004; 17106; 17112; 17119; 17418; 17420; 17505; 17518; 17805; 17806; 17818;

18023; 20017; 20504; 20817; 20820; 20822; 21902; 22110; 22116; 22222; 22225; 22318; 22323; 22519; 22524; 22610; 22612; 22720; 22809; 22908; 22913; 22916; 22920; animam 01115; 01210; 01213; 01215; 02304; 02309; 04013; 04904; 04907; 05111; 05401; 05513; 08120; 09717; 10819; 10922; 11003; 11003; 12521; 12601; 12604; 12614; 12621; 12701; 12719; 13217; 13310; 13322; 13405; 13507; 13710; 13806; 13808; 13821; 13906; 16217; 16523; 16603; 16619; 16917; 16920; 17018; 17117; 17120; 17122; 17411; 17423; 17424; 17612; 17916; 18004; 18017; 18103; 18204; 18720; 18723; 18804; 18814; 18824; 18825; 18913; 18925; 19206; 19209; 19210; 19221; 19223; 19225; 19307; 19312; 19405; 19418; 20221; 20602; 20609; 20615; 20620; 20627; 20704; 20711; 20717; 20801; 20808; 21021; 21101; 21207; 21323; 21412; 21512; 21604; 21619; 21707; 21924; 22521; 22623; 22908; 23004; animarum 06315; 14001; 21701; 00710; animas 01220; 03105; 05315; 20721

animadversio: animadversione 22003

animadvertere: 02403; 15819; 16624; 21805; animadverterunt 20908; animadverti 11313; 18603; animadvertimus 16613; 19907

animal: 01217; 12318; 12321; 12321; 12603; 19012; 19016; 19017; 19019; 19022; 19023; 19024; 19105; 19109; 19111; 19114; 19115; 19116; 19116; 19207; 19207; 19318; 19321; 19322; 20305; 20305; 20306; 20503; 20913; 21209; animalia 01215; 01217; 01218; animalibus 06606; 17802; animalium 06408; 17614; 17804

animalis: animali 11119

animare: animante 21322; animantia 20915; animantibus 05913; animantis 20802; 21605; 21903; animantium 05918; animari 11722; animatum 11721; 11724; animatur 12602; animaverat 21610

animatio: 22814

animosus: animosior 00317

animus: 03721; 07702; 07806; 07904; 07906; 07907; 09006; 09008; 09103; 09107; 10106; 10108; 10202; 10203; 10211; 10214; 10215; 10310; 10311; 10701; 10710; 10712; 10714; 10720; 10803; 10806; 11015; 11018; 11101; 11104; 11106; 11107; 11113; 11115; 11120; 11203; 11205; 11220; 11504; 11514; 11515; 11616; 11714; 11715; 11716; 11720; 11723; 11724; 11803; 11805; 11805; 11809; 11809; 11818; 11903; 11910; 11915; 11918; 11920; 11921; 11922; 11924; 12007; 12011; 12101; 12118; 12204; 12206; 12208; 12211; 12220; 12304; 12305; 12307; 12314; 12318; 12414; 12415; 14109; 15718; 15805; 15806; 15905; 16008; 16103; 16513; 16721; 17912; 17918; 20203; 21616;

animi 02601; 02806; 03002; 03223; 09207; 10801; 11009; 11103; 12306; 15912; 16312; 16501; 16507; 16706; 16707; 17304; animis 01921; 14425; 16116; 16608; 22020; 22710;

animo 02512; 03220; 07509; 07712; 07903; 07916; 07920; 08001; 08208; 09205; 09206; 09217; 09308; 09701; 09710; 09806; 10109; 10210; 10215; 10515; 10603; 10604; 10610; 10617; 10618; 10619; 10619; 10620; 10624; 10704; 10707; 10708; 10712; 10718; 11012; 11013; 11016; 11016; 11207; 11302; 11410; 11504; 11513; 11714; 11718; 11802; 11813; 12016; 12019; 12022; 12101; 12120; 12303; 12404; 12422; 14020; 14025; 14302; 14312; 14314; 15602; 15804; 15811; 15823; 16007; 16109; 16701; 16703; 17217; 20311; 20724; animos 07920; 07920; animum 01408; 02708; 03913; 06519; 07616; 07619; 07619; 07907; 08116; 08209; 08812; 10206; 10525; 10620; 10624; 10724; 10808; 11209; 11214; 11216; 11310; 11419 11422; 11506; 11712; 12005; 12016; 12021; 12022; 12309; 12314; 15711; 15714;15801; 15805; 15826; 16003; 16007; 16201; 16624; 16718; 17224; 19201; + animo 03308; 03312
annosus: annosiora 16610
annus: anni 02613; annos 00805; 02613; 18003; 19502
anser: anseris 06103
ante: *20*
antea: *2*
antecedere: antecedens 10706
antecellere: antecellat 17919
anteferre: anteferri 11908
anteponere: anteponantur 20009; anteponas 15623; anteponendos 20005; anteponi 20201
antequam: *4*
antiquus: antiqua 08113
anulus: anuli 05903; anulo 05816
aperire: 08103; aperi 00911; 00912; aperias 13726; aperiat 08121; aperiatur 00706; aperiendum 22823; aperiret 03301; aperueris 04008
apertus: aperta 06316; 14325; aperte 07013; aperti 03508; apertior 14702; apertiores 14809; 14811; apertissime 14812; apertissimum 15101; apertius 06117; 19010
apicula: apiculam 16017
apostolus: 22414
aptus: aptior 16312; aptiores 17606; aptius 21108; 22609
apud: *11*
aqua: 13215; 13221; aquae 13313
aquila: aquilae 16020
aranea: araneae 14301; 14307
arbitrari: 05808; 18012; arbitrabar 06511; arbitrandum 10517; 15803; 16619; arbitrantur 03111; arbitrarer 08812; 17417; arbitraris 04223; 05108; 13911; 14012; 19910; 21322; arbitrarisne 14902; arbitremur 21113; arbitrer 03006; 05117; 12002; arbitreris 17512; arbitretur 02101; 11713; arbitror 01415; 06714; 07808; 08010; 08101; 08315; 08911; 09314; 14413; 14822; 15825; 17022; 19513; 20522; 20804
arbitrium: 00813; 06808; 22916; 22920; arbitrio 01705; 08116
arbor: 04122; 04123; 04201; 04201; 04201; 04314; 04314; 04915; 04919; 13218; 13620; arbore 13611; arborem 04119; 04120; 04123; 04205; 04910; 05810; 13607; 13615; arbores 21819; arboris 04913
arbustum: arbustis 21812
arcus: arcu 18007

ardere: ardeo 03906; arseris 03408
ardor: ardorem 08109
arduus: ardua 03701; 22619
argentum: 03604; 04315; 04315; 08518; 08519; 08601; 08605; 08611; 08613
arguere: arguam 05215; arguaris 20414
argumentum: 12219; 16312; 16720; 17119; 17413; 18023; 20601; 20809; argumenta 16204; 17522; argumenti 10705; 16603; argumentis 16219;18918; 21205; argumento 10818
ars: 10613; 10614; 10618; 10623; 10703; 10708; 22814; arte 10803; 07313; artem 10608; 10609; 10612; 10616; 10616; 10625; 10806; 17313; artes 17015; 17120; 17317; 22004; arti 07106; 10621; 17113; artibus 09518; 10717; 10722; 17307; artis 16922 16923; 16926; 17001; 17005; 17007; 17009; 17012; 17013; 17015; 17523; artium 17304
articulatus: articulatae 07018
artifex: artifice 10609; artifici 10513; artificis 10513; 10617
artificium: artificio 17224
arx: arce 02707
ascendere: ascende 21816; ascendentibus 22812
asininus: asininum 16018
asinus: asino 16016
aspectus: 01908; 02001; 02110; 02111; 02113; 02116; 02119; 11009; 16104; 19823; 19824; 19902; 22222; aspectu 05302; aspectum 02118; 19905; 19908; 19916; 19917; 19918; 22302
asper: aspera 21905
aspernari: aspernor 03016
aspernatio: aspernatione 02721
aspicere: 02001; 02002; 02418; 19913; aspexerit 02117; 22510; aspiciam 00914; aspiciamus 19914; aspiciat 02004; 02109; 02309; 22225; aspicienda 19901; aspiciendo 02211; aspicit 02111; 19906
aspirare: 20519
astutia: astutiae 16222
at: *42*
atque: *175*; + *1*
atqui: 05114; 06007; 13504; 15710; 17013; 21120
auctor: 09419; 17223; 22704; auctore 22410; auctorem 22402; auctori 13513
auctoritas: 02902; auctoritate 18210; auctoritatem 22107; auctoritati 14420; 14421; 14507
auctus: auctiora 17417
aucupari: aucupabor 20211; aucupandi 17515
audacia: 17820; 17916
audax: audaciore 17914
audens: audenter 20415
audere: audeam 01414; 02412; 02917; audeant 22620; audeas 18515; 18907; audeat 10608; audent 04002; audeo 01814; 02408; 05021; 05322; 21725: 22324; auderem 18423; audes 01412; 05019; 09419; audet 02808; 22025; ausim 17118; + aude 18211
audire: 06015; 13111; 13603; 18117; 21713; 21822; audi 21713; audiam 00911; 13109; 13110; audias 10413; 17201; audienda 21818; audiendi 18117; audiendo 21908; audiendum 16209; audiens 21315; audientes 06011; audierit 16812; audimus 16718; audio 04412; 08501; 09307; audis

07615; 10413; 21513; audissemus 17302; audisti 22519; auditurus 21307; auditus 18722; audiunt 17103
auditus: auditu 06009; 18915; 20321
auferre: 12022; ablato 05306; auferam 19719; auferat 12016; 12101; auferatur 03208; 03209; 05221; auferendum 12102; auferri 05310; 11504
augere: auctum 18012; auge 01008; 01009; 01009; augendo 17211; augendum 17301; augeri 04712; 11421; 17208; 17219; 18021; augetur 02801
aura: auras 03711; 10910
auris: aures 00911; 21318; 21321; auribus 21520; aurium 06013
aurora: aurorae 03607
aurum: 03605
aut: *232*
autem: *204*; + *2*
autumnus: autumni 00805
auxiliare: auxiliante 10203
auxilium: 00316; 00715; 06520
avellere: avellit 20726
aversio: 11301; 12124; aversione 12123
avertere: 09304; 11823; 11901; aversus 11305; avertaris 21104; avertat 19925; 09216; averti 00517; 02608; avertit 11903; avertitur 10204; avertunt 16115

Balneum: balneis 02810
beatitudo: 00510; beatitudinis 00503
beatus: 04702; 04707; beata 00511; 00511; 02122; 02301; 21708; 21709; beateque 17218; beatissima 02212; 22706; beatissimi 01110; beatissimum 09807; beatos 07802; beatum 02116; 04707
bellum: 16208
belua: beluarum 20019
bene: *40*
bestia: 19020; 19208; 19413; bestiae 16212; 19213; 19406; 19416; 20014; 20221; 20503; bestiam 19102; 19415; bestiarum 16222; 19420; bestias 19425; 19924; bestiis 06607; 16210; 20005; 20008; 20222; 21925
bestiola: bestiolam 20909
bifrons: bifronte 06914
bini: 14816
blandimentum: blandimenta 02708
blandiri: 04002
blanditiae: 03816; blanditias 22111
bonitas: 01010; 22023; bonitate 12316; 20205
bonus: 12320; 21125; bona 00512; 00513; 00610; 00611; 00703; 00801; 00815; 03015; 17217; 20413; 22025; bonae 03613; bonam 02508; 19721; bonaque 22025; boni 00503; 07815; 22305; 22320; bonis 02706; 16113; 16501; 22020; bonisque 00813; bono 03318; 06906; 09806; 12609; 20724; bonum 00303; 00512; 01013; 02722; 03305; 03313; 03505; 21723; + bonum 03310
brevis: 05614; brevi 13814; brevibusque 17601; brevior 14118; breviora 16611; breviorem 16020; breviores 16613; brevioribusque 16604; brevissima 10412; brevissime 04509; brevissimum 04719; breviter 00401; 01114; 07813; 07913;

08204; 09402; 09407; 13111; 22520; 23113; brevius 21107
brutus: bruta 17311
bucula: + 06911

Cadere: 00518; 17710; 19708; cadat 11310; cadit 11310; 19118; 19415
caducus: caduca 01004
caecitas: caecitati 04002
caecus: 09119; 19915; caeci 22918
caedere: caedendo 11403; caederetur 11402; caeduntur 21821
caelestis: caelestium 13816
caelum: 01907; 01911; 16001; 18010; 17709; 22615; caeli 01912; 03608; 13818; 15816; caelo 01915
caenum: 03001
calamus: calamos 18007
calidus: calida 10903; 17814; 21905
caligo: caliginem 05705
callis: callibus 08006
calor: 07509; calore 07606; 10909; calorque 17808
campus: campo 17713
candidus: candidam 07607; candidi 19119; candidum 19114; 19116
candor: 12816; candorem 12819
canis: 05803; 19501; cane 20010; canem 05802
capere: 14203; 14222; capiam 02520; capimus 11019; 11020; capit 20021; capiuntur 11020; captus 17306
capessere: capessat 11708
capillus: capillos 18821
caput: capite 20603
cardo: 15921
carere: 11611; 11724; 13801; 15303; 15716; 16003; 16107; careant 13709; careat 07606; 15822; 19009; carebit 14313; carent 11719; 20221; 20222; carentia 21426; caret 08918; 11720; 12319; 12319; 15813; 15917; 19722
caritas: 00606; 02104; 02117; 02305; 02310; 02312; caritatem 01009; 22603; caritati 02208; caritatis 22420
carmen: 08112; carmine 08011; carminum 22015
caro: carnis 22501
carus: carissimis 02819; carissimorum 02507; carissimum 20120
castitas: 04104; 04108; castitate 04109; castitatem 04112; 04211
castus: 04111; casta 03502; caste 16117; castissima 03407; castissimo 03402; casto 04108; 04210; castum 04105; 04109
casus: casu 02614; 07604; 16910; 21201; casum 01703
catena: catenam 07912
catervatim: 21913
catholicus: catholica 22523
cauda: caudas 20815
causa: 00904; 01317; 01401; 05722; 08704; 11002; 12013; 12518; 16405; 17615; 20418; 21110; 21114; 22015; 22212; 22813; causaeque 20916; causam 06404; 12004 16616; 17407; 20015; 21006; 21123; 21202; 21209; 22402; causis 06406; 07911
cautio: cautione 07808; 09605
cautus: caute 04721; cauteque 04404; cautissime 02618; 18318; cautissimus 08214
cavea: 03709
cavere: cavendum 17204; cavendumque 03705
cedere: cedam 23113; cedant 17718; cedat 12419; cederet 20415; cedimus 00611; cedit

17702; 17913; cedo 04626; 05809; 17118; 21716; cedunt 17616; cessurum 17715
celeber: celeberrime 17609
celebrare: celebrata 18121
celer: celerius 10405
celeritas: celeritate 20914
cena: 01311; cenam 01422
cenare: cenaturus 01311
censere: censeo 01204; 05211; 19219; censes 01201; 04111; 15020; 15121; 16811; 16913; 19216; censesne 14805
centrum: 09701; 09704; centro 09706
cera: 10824; 10901; 10903; 10904; 10904; 10909; 10911; 10911
cernere: 15812; 16007; cernatur 16022; cernebamus 20919; cernenda 16202; cernendam 20805; cernendo 20620; cernerem 15025; cerni 16002; cernimus 11907; 18506; 21208; cernis 08710; 14403; 14813; 14814; 15008; 15102; 15226 16703; cerno 14818; 14919; 15104; 15418; 15425; cernunt 06711; 16212; cernuntur 15711
certus: certa 01004; 01917; 11826; 12002; 14513; 20113; 21121; 22617; certam 15801; 22502; certe *37*; certiore 12006; certis 10209; certissima 01921; 16204; certius 12219; 22502; certo 10320; 21911; certoque 09504; certum 01910; 01911; 02911; 03121; 08707; 08811; 09012; 10210; 11712; 16312; certusque 02703
cessare: cessandum 04006; cesset 03910
cessatio: cessationi 20202
ceterus: cetera *13*; ceteraeque *1*; ceteraque *2*; ceteras *2*; ceteri *1*; ceteris *13*; cetero *2*; ceteros *1*; ceterum *1*
cibus: cibo 02809; ciborum 02803
cimex: cimices 01214
circa: 22816; 22820
circuitus: 08003; 09405; 14511; circuitu 07912; 13716; circuitum 06118; 14417
circulus: 09212; 09708; 16503; circuli 10721; 15402; 16409; circulo 15412; 15915; circulos 01713; circulum 09619; 10117; 14410; 14602; 15126; 16419; 16503
circumducere: circumducta 09213
circumforanus: circumforanum 17603
circumire: circumeuntium 00811
circumloqui: circumloquamur 15326
circumplecti: 19420
cito: 05112; 05116; 14208; citissime 19713; 21109; citius 01608; 03608; 08104; 17603; 17623; 21703; 23007
civis: civibus 00403
clamare: clamat 09302; clamet 09705
clamor: 06314
clarus: clara 16218; clariora 21113; clarioresque 10812
claudere: claudas 05501; claudatur 15407; claudit 12418; clauditur 15006; 15021; 15412; clausae 15604
clemens: clementissime 00915; clementissimi 04409
clementia: 20204; clementiae 03908; clementiam 01104
coaptare: coaptat 17901
coarguere: coarguis 00708
codex: codicem 21514
coepisse: 10420; coeperam 01520; coeperant 21009; coeperimus 09713; 17403; coepi 01607;

coepisti 04823; 06620; coepti 10418
coercere: coercentur 00816
coetus: 10613
coexistere: coexistunt 07602
cogere: coactus 12211; coegerit 06501; cogant 19705; cogar 17120; cogatque 11422; cogatur 12210; 12213; 12213; cogebar 17517; cogebatur 17706; cogendi 12313; cogens 12318; cogente 12411; cogeret 10922; cogi 12303; 12312; 12323; 12409; 17709; cogimur 11514; 18611; 20206; cogit 11220; 12304; 12307; 12308; 12322; 15223; 18406; 20001; 20110; cogitur 04217; 05505; 07019; 09205; 10824; 12301; 12301; 12402; 12402; 12406; 12407; cogor 03304; 06402; 13202; 18522; 20008; coguntur 17621
cogitare: 03807; 04603; 04605; 13803; 14226; 14301; 14311; 16814; 16903; cogita 22002; cogitamus 21317; cogitanda 15416; 16109; cogitandum 16719; cogitanti 13702; cogitantibus 08808; cogitari 15617; 15620; 15814; cogitas 02609; 02610; cogitasti 21316; cogitat 10708; cogitata 10714; cogitavi 02615; cogitem 08311; cogitentur 13722; 15618; cogites 14127; 16908; cogito 03303; 13809; 21315
cogitatio: 09401; 09609; 10210; 20725; 22315; cogitatione 01607; 09703; 10707; 11019; 13113; 14317; 15511; 21307; 21311; 21403; cogitationem 02502; 10711; 15601; cogitationes 16810; cogitationibus 02808; cogitationis 09602; 09606; 09618
cognatio: cognatione 15711
cognatus: 16013; cognatis 22710
cognitio: 03208; 18725; cognitionem 01817; 19803
cognitor: cognitore 05612; 06513; cognitori 05518
cognoscere: 04013; 04018; 04305; 05519; 05520; 18625; 18706; 18710; cognita 07512; 19411; 19813; 21116; cognito 01821; 01905; 19818; cognitum 19618; cognitus 18807; cognoscenda 04019; 23015; cognoscendas 05321; cognoscendum 14418; cognosci 04020; 05604; cognoscimus 18621; 18624; 18703; 18705; 18712; 19211; cognoverint 08107; cognoverit 18003; cognovimus 08017
cohaerere: cohaeret 11116
cohibere: cohibe 03912; cohibuerit 22316
colere: colendam 22524; colendus 22610; 22704; colit 22611
color: 07521; 11821; 11825; 11915; 11918; 11920; colore 07603; colorem 07605; 10901; colores 09601; coloris 12818
comicus: comicorum 06806
commodus: commoda 04004; commode 22419; commodissime 06316
communio: 21904
communis: 22021; commune 20502; 20504; communia 21812; communior 03418
comoedia: comoediae 06611; comoedias 06802
comparare: 16017; comparanda 13616; comparandos 16223; comparans 22806; comparant 17903; comparata 22101; comparatam 05606; comparerent 21001

comparatio: 13613; comparatione 01310; 01822; 03716; 03807; 22410; comparationis 05608
compendium: 14421; compendia 03919; compendio 08816
comperire: comperi 02711; comperisse 20611; comperisset 03407; comperit 12221; comperta 09718; 15819; 16023; compertum 18727; 20007
complecti: 19203; complectitur 10212
complere: compleverat 21610
complexus: 03813; complexu 03402
complodere: complodantur 17714
componere: componerentur 13314; compositum 07016; compositus 13204; 13223; composuisti 20412; + compositi 03308
compos: 22706; composque 16518
comprehendere: 04017; 14503; comprehendendam 03122; comprehendi 01508; 05318; 10415; comprehendimus 06209; 19215; comprehendit 03504; 18909; 19019; comprehenditur 10723; 20518
comprehensio: 20519
comprimere: comprimam 21710
comprobare: comprobatis 21206
comptus: comptissimam 22104
conari: conabor 19125; conamur 06117; conantur 22917; conaretur 11822; conatus 07106
conatus: 17812; conatu 18011
concedere: 02606; 15825; 17006; 18418; 20009; concedam 05511; 07503; 07514; 16219; 20004; 21506; concedamus 15913; concedas 01702; 16523; 17005; 21503; concedatur 07112; concedendum 04319; concederetur 19616; concedet 16016; concedi 19616; concedimus 04302; 06418; 20222; concedis 04204; 06709; 07515; 08217; 08901; 16123; 16906; 19410; concedit 02401; concedo 04203; 04212; 04811; 05817; 09106; 13810; 15714; 17014; 19412; 19414; 21225; concedunt 01616; conceduntur 19705; 19801; 19813; concessa 05114; 05211; 09314; 19704; concesseras 08210; 14219; 17008; concesserim 06321; concesserit 07608; concessero 18323; concessi 04821; 05509; 07814; 18418; 19422; concessisse 05117; concessissem 05204; concessisti 07618; 07809; 18523; 21420; concesso 11713; 15901; concessum 04310; 07909; 13403; 15825; 16610; 19418
concidere: concidi 21211; concidimus 20923; concisum 21209
concinere: concinunt 00415
concipere: conceperit 22217; concipit 22216
concisio: concisione 21111
concitatus: concitatius 20823
concludere: 05204; 07315; concludamus 04003; conclude 05402; concludendum 11214; concludendus 21615; concludetur 06516; concludi 04007; 14603; concludimus 05401; concluditur 03315; 04207; 10320; 14410; 15021; 19615; conclusimus 08222; conclusisti 02604; conclusum 05312
conclusio: 18601; 20624; conclusionem 05118; 08216; conclusioni 04626
conclusiuncula: conclusiunculis 00401
concordia: 00717; 16507; concordiam 21916

concors: 15122; concorditer 02516; 02912; 03105
concubitus: concubitum 02706
concumbere: concumbit 02712
concupisco: concupita 00316
condere: condidit 22907
conditor: 00405; conditore 11615
conectere: conectendo 19802
conexio: 10706
conferre: conferenda 22703; conferret 22913; conferri 02811; contulisse 18003; contulissem 17517
conficere: confecimus 04401; 05208; 07816; confecta 08204; confectum 05111; 05217; 05219; 15716; 16205; 18419; 20314; confectus 03917; confici 06918; 20721; conficias 20212; conficiebam 17514; conficitur 02201; 04313; 05015; 06404; 10405; 10616; 11320
confidere: confidam 14617
confieri: confit 06513; 14805; 21409; confiunt 17819
configuratio: 17823
confirmare: confirmat 17902; confirmo 14525
confiteri: 06502; confessus 13617; 13624; confitemur 13807; 16402; 21119; confitendum 05007; 05009; confiteor 05210; 18518; 19613
conflare: conflari 07001
conflictus: 22112
conformatio: conformatione 16504; 17509; conformationem 17922
confugere: 02609
confundere: confundis 17109
confusio: 00716; confusione 07304
confusus: confuse 22611
congruens: congruentem 17521; congruenter 08605; 21716; 22905; congruentius 22403
congruentia: 14915; 16506; congruentiam 21809
congruere: 15022; 18801; congruant 17803; congruit 16414; 22708
conicere: 05323; coniceretur 19308; coniecisti 05617; coniectus 19903
coniectare: coniectamus 18818; coniectaret 21014; coniecto 18923; coniectatum 18727
coniectatio: coniectatione 19211
coniectura: coniecturam 22018
coniunctio: 03503; 11103; coniunctione 11018; 11216; coniunctionemque 20106; coniunctionis 21203
coniungere: 06804; coniunctis 13217; coniunctum 11910; coniunctus 11204; 11204; 12009; coniungitur 11113; 11208; 15019
conlectio: conlectione 04823
conlidere: conlidi 17604
conligere: 07020; conlecta 01509; conlegerit 02305; conlegimus 07213; conlegisse 22802; conligam 22520; conligat 20111; conlige 00402; 01114; 07811; conligebant 16825; conligimus 10507; conligit 21807; conligitur 12510; conligo 18917; conligunt 17522
conlocare: conlocata 15610
conlustrari: conlustrarique 16002
conmeminisse: conmemini 16823
conmemorare: conmemorasti 09111; conmemorato 08806; conmemoraverit 09508; conmemoravi 06820; 20010; conmemores 04306
conmendare: conmendabis 00307; conmendas 20421; conmendatarum 22003
conmittere: 13210; conmisimus 05701; conmitte 04407; con-

mittit 22208; conmitto 01102; 03908
conmixtio: 11826; conmixtione 09704
conmonefacere: conmonefaciam 15510
conmovere: conmoti 20918; conmotum 13812; 13904; conmotus 08209; 20011; conmove 03001; conmovemus 13815; conmovent 02804; conmoveri 02423; 02505; conmovet 03217
conmutabilis: conmutabile 11110
conmutare: conmutari 11111; 12607; conmutet 01318; conmutetur 12204
conmutatio: 10908; 12421; conmutatione 12511; conmutationem 12321; 12404; conmutationes 22421; conmutationi 12419
connecti: 23019
conari: conor 13606
conqueri: conqueritur 03802
consecratio: consecrationes 23011
consensio: consensionem 05102; 06112; consensionis 06305
consentire: 18611; consenseram 14208; consensimus 18717; 19815; consentiam 18421; consentiat 16502; consentiendum 04218; consentientibus 12408; consentientis 16407; consentio 09423
consequens: 02513; 05210; 10514; 11311; 12603; 19922
consequi: 05223; 07308; consecutam 17121; consequitur 02122
conservare: conservat 21810
considerare: 03916; 08306; considera 04318; 15201; 15504; considerabamus 21427; considerans 06717; considerantes 22911; considerasti 05214; considerata 21504; 22411; considerem 08311; considero 06413
consideratio: 20725
considere: considebamus 20917
consistere: 00518
consopire: consopita 02921
conspectus: conspectu 03402
conspicere: conspiciat 18006
conspirare: conspirat 21919
constans: constantem 15103; constanter 04407; constantissime 22326; 22619
constantia: 00718; 10313; 19711; 19712; constantiae 10313; 16516; constantiam 00807
constare: 10608; 13217; 13220; constaret 21124; constat 02203; 07616; 14624; 14713; 14802; 14911; 18818; constent 13221; constet 11007; 13204; 13218; 13307; 13615; 14708; 15004; 16908; 21320; constiterit 09021; constitit 15724; 18319
constituere: constitue 16808; constituero 14302; constituis 14626; constituti 08110; constitutum 03203; 15414
constringere: 20115
consuetudo: 13714; 20107; consuetudine 02020; 11813; 13507; 16114; 20017; 21921; 22002; consuetudinem 17213; consuetudini 16313; consuetudinis 21922
consulere: 12316; consulat 12216; consulit 12409
consummare: consummatur 16004
contabescere: 21808; contabuisse 17309
contactus: 02709; contactum 20105
contaminare: contaminatam 22124
contaminatio: contaminatione 03502

contemnere: 02916; 22102; contemnat 13509; contemnemus 22507; contemnis 02701; contemnit 02013; 16709; contemno 01822; contemptis 03609; contemptum 03715
contemperatio: 20821; contemperationem 20619
contemplari: 11017; 11120; 22512; contemplamur 11019; contemplanda 22511; contemplandum 14404; contemplanti 11201; contemplatur 11011; contemplentur 11201; contemplor 14405
contemplatio: 11010; 22815; contemplatione 22317; contemplationem 22218
contendere: 16213; contendunt 06705
contentus: 21611; contentam 02101; contenti 09516; contentum 11615
continere: contineat 01818; 07309; 14201; 14216; 15817; continebantur 19214; continebat 19102; continendo 19101; continentur 11021; 12516; 14106; 14202; 19107; contineri 07312; 09102; 09204; 11102; 20717; 21207; continet 11211; 19007; continetur 09319; 12721; 20114
contingere: 09707; contigerit 02206; 09507; contigisse 21413; contingant 21111; contingat 07711; 10602; 14602; contingit 03106; 05607; 11302; 11418; 16109; 20623
continuatio: continuationem 12811
continuo: *10*
contio: contionibus 18120
contorquere: contorquebat 20920
contra: *12*
contractus: contractior 14702; contractiores 14809; 14810
contradicere: contradicam 05018; contradicendum 06004
contradictio: contradictiones 11213
contrahere: contrahuntur 16612
contrarius: 11209; 15008; contraria 10807; 12016; 12022; 12117; 12121; 12124; 12201; 14722; 20914; 21118; 21910; contrariam 06003; contrarii 14811; contrariis 06406; contrario 12102; 12103; 14817; 20215; contrariorum 07707; 14913; 14915; 15007; contrarium 12104; 12111; 12112; 12115; 12116; 14719
contravenire: contravenio 04208
controversia: 08212; controversiam 09021
contrudere: contrusa 23022
contumelia: 01417; contumeliam 08612
conturbare: conturbaberis 21707; conturbaret 14220; conturbor 06405
convenire: 15326; convenerit 19602; convenit 20220
conveniens: convenientius 22608
convenientia: 17209
convertere: 02114; 02904; 19014; conversa 19015; conversus 11303; convertant 03509; convertas 01105; 19117; convertat 09611; convertatur 12410; 12414; converte 19201; convertendus 02116; converteretur 12702; 12702; converti 00518; 12207; 19221; convertis 00619; convertitur 02802; 12705; 19109; 19204
conversio: conversione 12122; 19009; 19122; 19319; conversionem 19113; conversioni 12124

convincere: convicerit 16107; convicta 20407; convincas 01814; 20807; convincat 20811; convincerentur 06301; convinci 06312; convincit 07909; 22617; convincitur 10807; 12821; 15904; convincuntur 09115
convivium: convivii 21204; convivio 21125
cooperari: cooperatur 05101
copia: 11701; 18015; 22021; 22904
copiosus: copiose 01505
copulari: copulatur 15410
copulatio: copulatione 14412; 21916
cor: 22314; + 22310
corporalis: corporalibus 19906; corporalium 15921
corporeus: 13510; corporea 05317; 05512; 11117; 11601; 11904; 13506; 13509; 15709; 15710; 15917; 16003 16101; corporeae 16217; 22421; corporeis 15706; 15710; 21024; corporeo 16211; corporeos 12418; corporeum 05410; 15712; 15715
corpus: 01107; 03706; 04222; 04223; 04902; 05406; 05406; 05411; 05411; 05412; 06003; 07522; 08813; 08905; 08907; 08912; 09010; 09015; 09016; 09102; 09103; 09106; 09808; 10203; 10216; 10216; 10302; 10402; 10403; 10404; 10407; 10411; 10509; 10510; 10523; 10923; 11010; 11011; 11314; 11322; 11413; 11414; 11503; 11514; 11518; 11525; 11601; 11608; 11614; 11706; 11713; 11901; 11916; 12207; 12208; 12212; 12215; 12218; 12219; 12301; 12303; 12309; 12312; 12315; 12317; 12402; 12403; 12404; 12405; 12406; 12410; 12414; 12421; 12516; 12601; 12604; 12606; 12607; 12609; 12611; 12613; 12617; 12619; 12621; 12622; 12623; 12701; 12702; 12717; 12718; 12718; 12719: 12818; 13115; 13307; 13418; 13718; 13806; 13807; 13808; 13810; 14014; 14101; 14125; 14204; 14312; 15714; 15811; 15821; 15826; 15903; 16220; 16513; 16701; 17422; 17817; 17918; 18104; 18110; 18115; 18204; 18216; 18409; 18409; 18412; 18414; 18416; 18715; 18724; 18804; 18807; 18812; 18815; 18825; 18911; 18913; 20515; 20602; 20615; 20618; 20718; 20811; 21021; 21323; 21423; 21607; 21619; 21806; 21920; 21920; 22817; 22818; 22908; 23023; corpora 05922; 08812; 13725; 13801; 11414; 14122; 15814; 16609; 16703; 16705; 17418; 17615; 17618; 17803; 18806; 18819; corpore 02213; 02509; 02515; 03202; 07715; 07718; 07719; 08909; 09012; 09020; 10203; 10204; 10220; 10301; 11313; 11410; 11601; 11712; 11820; 11822; 11904; 11915; 11918; 11919; 12217; 12218; 12302; 12319; 12319; 12401; 12402; 12417; 12418; 12519; 12716; 12806; 13223; 13224; 13907; 13924; 14315; 15823; 15826; 15904; 15919; 16311; 16613; 16624; 16721; 17208; 17503; 17505; 17612; 20021; 20023; 20713; 20726; 20801; 20815; 20818; 20820; 21018; 21211; 21412; 21417; 21425; 21511; 21602 21721; 22125; 22517; 22817; 23021; corpori 07712; 11502; 11505; 11512; 11516; 11617; 11704; 11706 11713;

12513; 12521; 12619; 12722; 13115; 15807; 15903; 17402; 17918; 19721; 20019; 21018; 22025; 23018; corporibus 05922; 09113; 13307; 13724; 13804; 16608; 16616; 17406; 17422; 17519; 20721; 21208; corporis 01101; 02005; 02215; 02302; 02607; 02810; 03216; 03306; 03717; 03916; 05504; 07520; 07714; 08119; 08809; 09121; 09303; 10205; 10219; 10310; 10419; 10813; 10814; 11015; 11412; 11605; 11620; 11621; 11810; 11817; 11818; 11825; 11919; 11920; 12419; 12511; 12512; 12804; 12805; 12817; 13214; 13414; 13417; 13722; 13917; 14012; 14209; 16011; 16103; 16301; 16605; 16817; 16818; 17411; 17414; 17420; 17508; 17521; 17524; 17806; 17819; 17901; 17908; 17911; 18015; 18103; 18219; 18719; 18726; 18806; 18823; 19001; 19205; 19209; 19220; 19222; 19312; 19404; 19417; 20221; 20505; 20516; 20608; 20622; 20627; 20913; 21418; 21909; corporum 05921; 06714; 10515; 11813; 13309; 13507; 13516; 13816; 14112; 14121; 16005; 16114; 17607; 21111; corporumque 02708; corpusque 18822; corpusve 15712; + corpus 03309; + corpore 03309; 03313

corpusculum: corpuscula 20823

corrigere: 18907; 19709; corrigant 08314; corrigas 21025; corrige 19202

corvus: corvi 06013

cotidianus: cotidianae 13714

cotidie: 17609

cras: 01311; 01315

crassus: crassam 20620

creare: creasti 00410; creata 07313; 13212; 22410; creavit 22522; 22625; + crea 22310

creator: creatorem 22526

creatura: creaturae 00418; 22922; creaturam 22524

creber: crebrius 09512; 17102

credere: 01323; 03511; 07115; 09211; 11811; 14217; 14421; 14507; 16920; 18015; 18016; 22109; credam 01322; 04908; credamus 04506; 04507; 05702; 13322; 13618; credas 04121; credat 02009; 02010; 02018; credatur 02115; 10221; 11420; crede 03712; 04407; 09301; 09302; 16108; 18908; credenda 21212; 22412; credendum 02401; 13220; 13710; 22616; 23013; credentium 21024; crederem 02422; 08813; crederemus 07119; 21002; credi 14014; 15814; 20905; credierit 13619; credidi 03909; credimus 01323; 02817; 03808; 14420; 22324; credique 14424; credis 01320; 04301; 04706; 08907; 13413; 18624; credit 21822; creditas 08513; creditum 17609; creditur 02218; 08511; 09008; 14213; 22114; 22119; 22502; crediturus 09420; credo 01121; 01321; 01418; 01909; 02017; 02714; 03007; 04105; 04412; 04701; 08111; 08614; 09716; 13212; 13607; 14022; 15509; 16804; 16902; 17024; 18407; 18623; 18701; 22312; credunt 00709

credibilis: 03614; credibile 12810

crescere: 16221; 16224; 16609; 16721; 16918; 17202; 17205; 17216; 18017; 18104; 18822; 19303; 21814; crescant 19302; crescat 16221; crescendo 16514;

16803; 16916; 17004; 17120; 21811; crescenti 17518; crescentibus 16223; 17408; crescentis 16311; 17505; 18023; crescimus 18813; crescit 02722; 16220; 18014; 19222; crescunt 19210; creverit 02902; 17111; 18102; crevisse 17117; 17307; 17613; 18004; 18011
crocodilus: crocodilum 06409
cruciare: crucias 03903
cruciatus: cruciatu 03409
crudelis: crudele 08108
cuiuscemodi: 05916; 06704; 22007; 22010
cultus: 22005
cum: (*coni.*) *288*; (*praep.*) *44*
cumulare: 02705
cunctari: cunctamur 09214
cuncti: cunctarum 15921
cupere: 01506; 02614; 02620; 02715; cuperem 01507; cupias 03104; cupiebam 03010; 15621; cupiebat 16203; cupiendo 10816; cupiens 18225; cupientes 13203; cupio 00910; 01115; 01409; 01518; 03017; 13503; 14314; 14925; 19610; 20211; cupis 01804; 02611; 02912; 03119; 03713; 04705; 09411; 13717
cupiditas: 03002; 03016; cupiditate 03814; 22315; 22715; cupiditatem 03012 03102; 12308; 12311; 14509; 18225; cupiditates 12308; 12313; 12406; cupiditatibus 02005; 02903; 12306; cupiditatis 12310
cur: *27*
cura: 03902; curae 02803; 21804; curaeque 03908; curam 14327; 22011; curis 03112
curare: 21803; curandum 03902; curarem 03206; curares 03203; cures 00402; curo 05605; 07101
curiosus: curiosi 20916
currere: 20918; cucurreris 06409; currit 12812; cursura 01315
cursus: 00802; 00806; cursum 21010; 22325; cursumque 01318
custodire: 22301; custodiendam 20120; 22010; custodiens 22805; custodiri 21814; custodit 00809
custos: 07018
cutis: cute 13914
cycnus: cycni 06103

Daemon: daemones 05920
dare: 02711; 11513; 16608; da 01008; 03619; dabant 16913; dabis 06506; dandam 21020; dandum 11520; 20615; dans 11709; dante 19709; dantem 12606; dantur 11311; daret 03406; das 00706; dasne 05403; dat 02010; 11512; 17902; data 13115; 17403; 23018; datas 18003; dati 19702; datum 12713; 16102; 22916; 22920; 22921; datur 03017; 05323; demus 23105; detur 04503; dederas 17011; dederim 00916; 05405; 18308; dederis 05214; dedisse 07811; 15803; 15804; 18421; 18502; 19613; 22415; dedisti 02914; 16517; 18802; 20614; dedit 12023; 20120; 20121
de: *186*
debere: 01911; 02101; 18113; 19817; debeant 08711; debeat 01120; 08705; 23101; debebat 18902; debemus 06913; 11811; 17301; 21803; 22718; debent 00313; 06819; debeo 20117; deberem 20905; deberes 19013; deberet 13411; debet 08202; 11711; 16513; debuisti 01422
debilis: debilior 12416; 17812
decet: 03501; 08801; 21120

decernere: decreveris 02717; decrevi 02707
decerpere: decerpitur 21821
decidere: decidatur 08712
decipere: 08705; decepit 20412; decepti 22715; deceptum 19422; deceptus 00602; 20510; deciperis 18319; decipiant 06615; decipimur 06108; decipique 09416; decipiunt 09603; decipiuntur 14504
declarare: declaratur 07303
declinare: declinarem 21021; declinat 20102: declinaverit 02212
decrementum: decrementisque 00804
decrescere: 17121; decrescit 19222
dediscere: dediscendo 17202
deducere: deducis 00705: deducitur 17702
deesse: 03413; 14309; 15524: 19723; 20804; 21726; deesset 20713; deest 00718; defuerit 11201: defuerunt 20803; desint 05315; desit 16118; 21725: desunt 17917; 18003: 21616
defatigari: 17512; defatigatus 13716; defatiger 18215
defectio: 11416
defectus: 11306; 11310; defectu 11302: 11419: 12005; 12414; 17515: defectum 11318; 11403
defendere: defendendam 18802; 20421: defendi 18524; defensa 07315
defensio: defensionem 20410
deferre: deferatur 17710; deferendum 22708: delati 16910; 20605; detulerunt 20918
defetisci: defetiscar 06201
deficere: 11306; deficiat 09709; deficiendo 11924; deficiunt 17906
definire: defini 05517; definias 18904; definiendi 07105; 07318; definiendum 05515; 19311; definieramus 15613; definio 05613; definirem 19012; definiri 11006; 15805; 18121; definita 07102; 07413: definitum 07220; 18803
definitio: 05613; 18205; 18901; 19007: 19021; 19101; 19203; 19401; 20222; 20405; 20508; definitione 18122; 19107; 19215; definitionem 18125; 19013: 19018; 19201; 19314; 19319; 19419; 20213; 20604; definitiones 07302; 19121; definitioni 18802; 18924; 19212; 19310; definitionis 18810; 20301; 20302; definitionum 07309
defluere: defluxit 17308
deformitas: 22912
deformis: deformius 11416
defugere: defugerim 12109
deicere: deiciat 02708; deicitur 17702: deiecto 17708
deinceps: 13712; 23114
deinde: *24*: dein *1*
delectare: delectandi 06611; delectantur 20017; delectarere 14918; delectari 02805; delectat 02621; 14422; 22103; delectatum 21612; delectatur 21915; delectatus 03013; delectaverit 21415; delectavit 17224; delectet 02919; 02920; 03712; 14401
delectatio: delectatione 03514; delectationem 04406; delectationemve 07017
deliberare: deliberandum 05211
deliberatio: deliberatione 07513
deligare: deligas 19610; deligatum 08117
demere: demas 13724; demitur 18018; 18018; 18019; 21516
demens: 13619; dementis 11907; dementius 20705

dementia: 08321; 15624
demergere: demergitur 22716
deminutio: deminutione 21524
demonstrare: demonstrabat 14102; 15813; demonstrabit 03408; demonstranda 03601; demonstrandam 06309; demonstrandum 17410; demonstrandus 03606; demonstrantur 07016; demonstrari 01120; 02007; 07913; demonstrat 09114; demonstrata 15317; demonstratum 07914; 20303; demonstratur 01920; demonstraturam 01919; demonstraverit 15412; demonstretur 01119; 15013
demonstratio: demonstrationem 15618
demorari: demoror 20109
demovere: 22106; demoveri 20520
denegare: 19425
denique: 22210; 22615
denominare: denominatur 07001
dens: dentes 17302; dentium 03220
deorsum: 15616; 15703
depingere: depingit 09609
deponere: deposito 22125
deportare: deportaret 21318
deprecari: deprecabor 01104; deprecandus 14520; deprecor 00607; 04413
deprehendere: deprehendam 15015; deprehenderes 21201; deprehendimus 06114; deprehenditur 20309; deprehenduntur 09605
deridere: derideo 14208
descendere: descendis 03904
describere: 15126; describimus 09701; describitur 00517; descripta 16412
descriptio: descriptionem 14604; descriptionemque 15609
deserere: deseramus 08203; 09003; deserat 08202; deserens 10624; desereretur 11615; deseret 08121; deseretur 08122; deseris 01012; 01012; deserit 02304; 11620; 11803; 11804; 11806; 11808; 11809; 11921; 11922; 12013; 22909; deseritur 11805; desertum 11806; 11807; deseruit 11607
deses: deside 11709
desiderare: desiderabis 02821; desiderabo 14517; desideranda 02906; desiderant 00314; 01224; 03512; 08202; desideras 01808; 03403; 04414; 13207; desiderat 09311; 13511; 15306; desideratur 07814; desideravi 03010; 03011; desideret 02020; 02118; desideretur 22518; desidero 01017; 01122; 02720; 03702; 08820
desiderium: desiderio 03112
desidia: desidiaque 21104
desinere: 20902; desinat 10420; 11115; desine 16601; desinet 04410; desinit 12122
desistere: destiti 02614; 02620
desperare: 08014; desperet 02012
desperatio: desperatione 03002; 17821
destituere: destituatur 11612
destringere: destrictos 17520
desuper: 15518; 17703; 23109
deterior: 22702; deteriora 00415; 22616; deteriore 06107; deteriorem 12204; 12723; 13615; deteriores 05914; 09115; deteriori 00617; deterioribus 05901; 05903; 06012; 06111; deterius 05904; 22625; 22625; + deterioris 03311; + deterius 03309
deterrere: deterrear 19708; deterrendum 13106
detinere: detineri 03810; 20313

detractio: detractione 11320
detrahere: detracto 02203; detrahendo 11407; detrahetur 02209; detrahitur 11320; detraxeris 13622
deus: (00405 - 00903) *63*; 01119; 01317; 01705; 01923; 02315; 04511; 05320; 05323; 05701; 05706; 09006; 09101; 09216; 09806; 12408; 13312; 13404; 13406; 14519; 15726; 19925; 20016; 22125; 22325; 22521; 22610; 22625; 22703; 22906; 23008; 23102; dei 01819; 01916; 02119; 09007; 20113; 22116; 22204; 22401; 22504; 23104; deo 01205; 01208; 01209; 01502; 01804; 01805; 01812; 01821; 01905; 02301; 02314; 02405; 04407; 06318; 13304; 13305; 13310; 13318; 13321; 13322; 13401; 13410; 13415; 13511; 13511; 20111; 20117; 22410; 22522; 22720; 23003; deique 02419; deum 01111; 01115 01122; 01202; 01206; 01207; 01210; 01302; 01306; 01308; 01314; 01422 01503; 01802; 01804; 01808; 01811; 01814; 01818; 01919; 02107; 02205 02205; 02214; 02305; 02407; 02905; 03105; 04013; 04506; 04907; 08118 08813; 13212; 13321; 15803; 16116; 21101; 21722; 22108; 22218; 22603; 22611 22712; 22818; 22818; + deus 22311; + deum 22709
deviare: 22313
devius: 11711
devocare: devocabit 14615
devotus: devotissime 05703
dextera: dexteram 05709
dicere: *35*; dic *18*; dicam *17*; dicantur *1*; dicas *10*; dicat *6*; dicatur *7*; dicebamus *1*; dicebatur *1*; dicemus *1*; dicenda *5*; dicendae *1*; dicendo *1*; dicendum *2*; dicens *1*; dicentur *1*; dicerem *5*; diceremus *1*; diceres *3*; diceret *4*; diceretur *3*; dicet *1*; dici *24*; dicimur *1*; dicimus *19*; dicis *39*; dicit *2*; dicitur *40*; dico *9*; dicta *5*; dictum *21*; dicturum *1*; dicunt *4*; dicuntur *4*; dixeram *1*; dixeras *1*; dixerim *5*; dixeris *2*; dixerit *5*; dixero *7*; dixerunt *3*; dixi *7*; diximus *4*; dixisse *1*; dixisti *13*; dixit *1*
dictare: dictari 00313
dies: 00303; 00803; 02722; 09418; 17503; 18004; die 03618; 03809; diebus 02620; 03220; diem 00802
diffamare: diffamatus 07202
differentia: 20315; differentiam 06113; 15026; differentias 06301; 21907; differentiis 16004
differre: 01717; 01917; 09710; differant 14308; 14903; 20503; differendo 18215; differendum 21704; differendus 03517; differentium 01719; differor 03410; differret 06216; differt 09501; differunt 01716; 01719: 01817; 02317; 06403; 06609; 19117
difficilis: difficile 00311; 13401; 16022; 18318; 22606; difficili 22207; difficilium 16618; difficilius 22126; 22606
difficultas: 05106; difficultate 22811
diffluere: 21807
diffundere: diffusa 15918; diffusam 20811
digitus: digitis 17212; digito 17604
dignari: dignatur 03709

dignitas: dignitatemque 02906; dignitatumque 22012
dignus: 13108; 13110; dignam 22721; dignum 00406; 01109; 06402; 06909
diiudicare: 17305; diiudicari 06104; diiudicat 21908
dilacerare: dilacerato 21425
dilaniare: dilaniato 21411
diligere: diligat 01416; diligis 02516; 03104; 03204; diligo 01102; 02505
diligens: diligenter 04318; 04404; 07520; 08217 09312; 11418; 11622; 12015; 14225; 16117; diligentissime 07817; 22806; diligentius 05414; 14127; 15504; 20210
dilucidus: dilucide 19910
diluere: diluta 22210
dimetiri: dimetiendi 22016
dimidius: dimidiam 11406; 11408; dimidio 21511; dimidium 16001
dimittere: dimiseris 17622; dimisi 01607; dimitto 15228
dinoscere: 22408; dinoscendum 16618; dinoscentes 06113
dirigere: 22303
discedere: 20410; discedendo 07711; discedente 07712; discedentibus 21012; discedit 10910; discesserimus 05422; discesserunt 20914; discessisse 21412; discessit 11607
disceptatio: disceptationem 16123
discere: 13603; 17318; didiceram 03221; didicerat 17117; didiceris 04614; 07204; 19121; didicerit 12503; didicimus 17015; 21119; didicisse 07204; 16620; 17112; didicisset 17115; didicit 07109; 16923; 17002; 17003; 17010; 17012; discerem 19619; discam 14005; discant 17104; discas 19125; discat 16925; 17110; discenda 21011; discendi 16316; discendo 03221; 07108; 09516; 10817; 17202; discentes 01610; discimus 00613; 07113; 17016; 17220; discit 10113; 10113; 17112; 17207; discitur 17001; 17007; 17013
discernere: 06415; 19717; 20018; 22102; discerni 12424; discernis 14307; discernit 21906; discernunt 20105; discrevisti 14310
discerpere: discerptus 21410
disciplina: 01512; 01818; 07004; 07018; 07103; 07108; 07108: 07110; 07217; 07218; 07306; 07309; 07313; 07318; 07409; 07416; 07509; 07903; 07904; 07905; 07917; 08002; 08208; 09014; 09114; 09201; 09205; 09217; 09309; 10102; 10104; 10107; 10107; 10108; 10109; 10110; 10111; 10113 10114; 10208; 10213; disciplinae 03614; 07302; 07401; 07403; 08804; 09015 10118; disciplinam 01612; 07214; 07214; 07222; 07317; 07411; 07412; 07921; 10115; 10119; 10212 22017; disciplinarum 02316; 16201; 01916; 01921; disciplinas 07405; 08717; disciplinis 02318; 07316; 09013; 09514; 17219
discindere: discissa 21923
discrepantia: 00715
discrepare: discrepat 17211; discrepet 16408
discretus: discrete 22610
discretio: 09413
discutere: discusseris 19202; discussum 09715; 15719; 16722; discutiam 02610; discutiamus 08211; 14225; discutienda

13924; discutiendum 06314; 11418
disiunctio: disiunctione 10320
dispar: disparis 17623
dispensare: 22419
dispergere: dispersa 22802
dispicere: dispicienda 21616
displicere: displicentem 21712; displicet 18209
dispositio: dispositionique 22914
disputare: 12502; disputamus 16308; disputandi 07004; 07311; 07405; 07917; 08205; 09014; 09016; 09018; disputando 12502; 15326; 21724; disputantem 06312; disputari 12507; 21612; disputatum 16121; disputavimus 12014; disputo 02909
disputatio: 12505; 12505; disputationem 11108; disputationes 14515; 21023; disputationis 07103; 09202
disputatorius: disputatoriae 07106
dissecare: dissecto 21417
disserere: 09713; disserendi 08701; 21901; disserendo 19807; 19810; disseruntur 21020
dissimilis: 01816; dissimile 06412; 06414; 06416; 06418; dissimiles 06301; 14910; dissimilia 06508
dissimilitudo: 14907; dissimilitudine 01906; dissimilitudinem 06302; 06404; 06504
dissimulare: 02521; dissimulata 06315
dissolvere: dissoluta 03710
dissonantia: 00414
distantia: distantiam 14025
distare: 12821; distantes 12820; distaret 06221; distet 16410; 22409
distendere: distendebatur 21601; distenditur 16301; 16302; distendunt 15907; distenta 21608
distinctio: 19912; distinctione 14825; distinctionem 14902
distinguere: distincta 07102; 19910; 22807; distinctum 07221
distribuere: distribuendi 07318; distribui 21809; distribuimus 16712; distributa 07413; distributae 00814; distributum 07221; 21623
diu: 00302; 01608; 07915; diutius 10713; 15116; 20610
diuturnus: diuturna 13113
diversus: diversa 09410; 13818; diversis 05606; 06102; 13818; diverso 15018; 15220; 15227
dives: 03011
dividere: dividi 05822; 15204; 15212; 15214; 15218; 15219; 15225; 15301; 15308; 15910; 21402; 21422; 22904; dividitur 15220; 15303; 21406; 21520; divisa 21601; diviso 21525; divisum 21501
divinitus: 16308
divinus: 23019; divina 00713; 03208; 06917; 16115; 16506; divine 22523; divini 14423; 22921; divinis 20114; 22422; divinius 13625; divino 12009 16111; 22309; divinum 06520
divisio: 15520; 21424; divisionem 15221; 15318; divisiones 07302; divisionum 07310
divitiae: divitias 02611; 02617; 02702; 02821; 03011; 08119
docere: 01818; 02407; 06620; 13606; doce 01002; doceat 03507; 07214; doceatur 09019; docebat 07116; 16715; docendi 16315; 22813; docens 07021; docente 02315; docentis 10625; docentur 09120; 19123; docere-

ris 03202; doceri 05618; 09407; docet 10625; 13919; 13920; docuerit 08018; 15202; docuisse 14204; docuisti 18705; docuit 15915
docilis: dociles 16113
doctus: docti 08312; doctis 02921; 14323; 22020; doctissimi 20803; doctissimis 21618; doctissimum 21718
doctor: doctore 03510
doctrina: doctrinae 18020; doctrinarum 18015
dolere: 03314; 21820; dolebamus 08016; doleo 08102; dolet 12806
dolor: 03216; dolore 03220; dolorem 03302; 03306; 18308; dolores 10815; doloris 02506; 20920; + dolor 03313
dominari: 16715; dominamur 00612; dominaris 00909
dominatus: 16715
dominus: domine 00904; 00915; domini 04409; domino 22923; dominum 19501; + domino 20118; + dominum 22708
domus: 00905; domi 22013
donec: *5*
dormire: dormientes 06708; dormienti 12425
dos: dotis 02701
dubitare: 01812; 06115; 08210; 08321; 11907; 13607; 14007; 14013; 15624; 18614; 19705; 20617; dubitamus 09208; 19419; dubitandum 05115; 15901; dubitante 15916; dubitari 08713; dubitas 01613; 08904; 13610; 18615; 19310; 20614; dubitat 09008; 19508; dubitaverit 13609; 17424; 17714; 19915; dubitem 03703; dubitet 04803; 07006; 10514; 12403; 14714; 16223; 21220; dubito 08906; 09105; 13801; 16207
dubitatio: 14006; dubitatione 02319; 03319; 05701; 08618; 14924; dubitationem 16206
dubium: 09314; 12007; dubio 01209; 09515; 15813
ducere: 02716; 03919; 09704; 23005; duc 03620; 04012; ducam 04010; ducantur 15307; ducat 10901; 14517; ducatur 02910; 14524; 14601; ducendum 13715; ducentem 22618; duceret 19618; duci 09706; 15106; 15124; ducimur 19814; ducimus 09701; 15106; 15109; ducit 04218; 19819; ducitur 15204; 15310; ducta 10116; 15126; ductus 15024; ducunt 21101; ducuntur 10118; 15114; 15302; 15305; duxerimus 09702
dudum: 06510
dulcis: dulcior 16318
dum: *35*
dummodo: 14518
dumtaxat: 10811
duo: 02407; 02411; 04101; 05821; 08204; 09006; 10304; 10306; 10306; 10306; 10306; 10812; 13201; 14809; 14809; 15525; 15906; 15906; 16319; 19607; 19908; 20819; 20915; duabus 07910; 14609; duae 04102; 04104; 19114; 19504; 19510; duarum 16401; duas 01707; 09702; duobus 07504; 15720; 15823; 15905; 16320; 17712; duorum 16324; duos 01713; 17622; + duabus 03307
duplex: duplici 21917
durare: 07718; durant 17815; duratus 08113; duro 03904
durescere: durescat 10902
durus: dura 02015; 03701; 21905; duro 06309

dux: 03510; duce 05710; 16309; 23016; ducem 08203

E: *1*; ex *127*; + *2*
ecce: *4*
ecclesia: 22523; ecclesiae 22801; ecclesiam 22413
echo: 06012
ecquid: 08007
edere: 02804; editis 21206; editur 21421
edomare: edomandum 02815
educare: educatur 07715; educatusque 16806
educere: 15604
effectorius: effectoria 11610; 11709
effectrix: 11605
efficere: 06504; 22213; effectum 05119; 12206; 12208; 20608; 22209; effectumque 11607; effecturus 14415; efficeret 03015; efficiat 04707; efficiatur 13116; 23021; efficit 17808; efficitur 11718; 13722
effingere: effingitur 15915; effingunt 05917
effringere: effracta 03710
effugere: effugiam 06501; effugiat 08113; effugit 20902
effulgere: effulget 03604
egenus: egenis 00712
ego: *52*; me *155*; + *1*; mecum *11*; mecumque *1*; meipso *1*; meipsum *2*; memetipsum *2*; mihi *137*; mihique *1*
eiusmodi: 10205; 10205; 20808; 21312
elabi: elaberetur 18425
elapsio: 22517
electus: electissimis 03404
elegans: elegantissimae 16817
elementum: 13308; elementa 13219; 13224; elementis 00712; 13204; 13309; elementorum 15722; 15725
elephantus: elephanti 16013; elephantos 16014
eligere: 21108; elegerimus 06307; eligendum 07720; eligo 19612
eliquare: eliquaverit 22316
eloquens: eloquentissimum 21719
eloquentia: eloquentiae 22015; eloquentiam 08016
elucere: elucet 18502
emaculare: 22104
emendare: 19702
emergere: 14505; emerserimus 03805
emicare: emicat 18506
eminens: eminenti 16002
emittere: emissas 18010; emisso 18511; emissus 17720
emori: 00519; 08708
en: 05415
enavigare: enavigasse 06511
enecare: enecas 07819
enervus: enervius 17812
enim: *310*
enimvero: 18501
eniti: enitar 08218; enitere 14226
enodare: enodandum 13711
enucleare: enucleatum 09715
enumerare: enumera 13111; enumeraturus 07813
enuntiare: 21306; enuntiaretur 08509; enuntiata 19113; enuntiatur 08506; 08603; enuntietur 10412
enuntiatio: 19221; enuntiatione 08510; 19320
eo: *3*
epistula: epistulae 08111
equus: 06903; equi 05807; equo 05805
equidem: *5*
erga: *3*
ergo: *174*; ergone *1*

erigere: erecta 15607; 15615; 15702; erigatur 15602; erigit 00606
eripere: eripit 20722
errare: 01516; 18214; 22313; errantibus 22710; errat 00501; 11512
error: 00501; errore 01016; 21822; errorem 00710; erroribus 05710
erudire: erudimur 08718; eruditi 02701; erudita 09615; eruditi 09514; 16110 16112; erudito 10708
erumpere: erumpit 18508; 21314; erumpunt 20901
eruere: eruunt 09515
esca: escis 00615
esse: *504*; eram *1*; eramus *1*; erant *3*; erat *14*; erit *43*; erunt *2*; es *12*; essem *2*; essemus *1*; essent *6*; esses *1*; esset *48*; est *1054*; + *4*; estque *1*; esto *5*; fore *2*; forent *1*; fueramus *1*; fuerim *1*; fuerimus *2*; fuerint *4*; fueris *1*; fuerit *27*; fuisse *6*; fuit *2*; sim *8*; simus *5*; sint *43*; sis *7*; sit *258*; sum *23*; sumus *11*; + *1*; sunt *176*
essentia: 12005; 12010; 12110; 12111; 12112; 12113; 12114; 12114; 12521; essentiae 12116; essentiam 12205
et: *836*; + *4*
etenim: *4*
etiam: *202*
etiamsi: *15*
etsi: *3*
evadere: 03711; evadendi 06505; evadi 06320; evadunt 20822; evaseris 03902
evenire: 04411; evenerit 13815; eveniat 06313; 08215; eveniens 02503; eveniret 10921; evenit 02422; 09412; 17212; eveniunt 06009
evidens: evidentior 21817; evidentius 12110
evidentia: 00717
evigilatio: evigilationis 00504
evitare: evitandum 00304
evolare: evolat 20903; evolemus 03708
evolvere: evolve 05118
examinare: examinata 08217
exanimis: 10324; exanime 10324; 14013
exanimus: exanima 21426; exanimis 17421; exanimo 20712
exaudire: exaudi 00903; 00903; 00903; 00906; 00906; 00906; 05708
exaudibilis: exaudibiles 00701
excantare: excantatus 08113
excellens: excellentior 16104; excellentissimae 14506; excellentissimam 01104
excellentia: 16711; excellentiae 16405; excellentiam 11511
excellere: 15003; 23022
excedere: excesserit 13924; excessisse 22725
excidere: excidit 10420
excipere: excepturum 03205
excitare: excitat 00605
excludere: exclusae 19214; exclusus 19421
excogitare: excogitandi 22014; excogitata 00310
exemplum: 22504; exemplis 06908; 19010
exercere: exercendi 03516; exercerer 17515; exercet 00802; 10610; 16201
exercitare: exercitatus 09404
exercitatio: exercitatione 04006; 17509; exercitationem 09405; 17924; exercitationes 17608; exercitationis 17523; 17902
exhaurire: exhausta 02920
exhibere: exhibet 17820

exhorrere: exhorruisti 20001
exiguus: exiguis 17601; exiguum 17925
exilis: exilioribus 16603; exilius 14302; 17817
exire: 00519
existimare: existimanda 16414; existimandum 16505; 21602; existimari 13725; existimas 14003; 15222; 15713; 16411; 18113; 18620; existimat 22905; existimem 13517; existimes 19718; existimet 18005; existimo 07406; 13715; 14002; 18406; 18619
exordium: 11507; 19623; exordio 09109; 11602
expedire: expedias 09308; expedio 21727; expediri 21706; expeditum 17710; expediunt 20822
expellere: expelle 00912
expergefieri: expergefacti 06216; expergefacto 12503; expergefactorum 17811
experiri: experior 21728; expertus 01605;11815; 20911
expers: 16524
expetere: expetenda 03009
expletio: expletionem 12310
explicare: 01803; 14206; explica 01118; 20010; explicandum 19008; 20524; explicaret 21724; explicari 13320; explicasti 08614; explicatum 20522; explicaturum 13712; explicemus 14004; explices 13317
explodere: explodat 06314; explodendum 20310
explorare: explorandas 19121; exploratur 19009
exponere: 21014; exponas 09402 21717; expositum 02414
exposcere: exposcit 02313
exprimere: expressa 21307; exprimi 14125; exprimis 13413; exprimuntur 05913
expressio: expressione 12423
expromere: expromendas 16810
expugnare: expugnata 17217
exsecrabilis: 03812
exsistere: 02910; exsistendi 12001; 12013; exsistente 10803; 10920; 11702; exstitit 07207
exspectare: exspectamus 08007; exspectari 10419; exspectas 08216; exspectatur 10420; exspectes 06622; 21614; exspecto 04213; 06006; 06620; 07211; 13519; 15120; 21717
exspectatio: 10416; exspectatione 10414; 10422; exspectationem 10518; 21802
exstinctio: 07719
exstinguere: exstincto 07708; 07713; exstingui 07717; 11215; 11220; exstinguitur 07708
exstructio: exstructiones 22005
exstruere: exstrui 18020
exterminare: exterminandum 20311
exterrere: exterriti 20916
extollere: 16421
extorquere: extorqueri 21120
extra: 00817; 11021
extremitas: 15121; extremitatis 15123
extremus: extrema 15302; 15306; 15617; 21511; extremum 00415; 20603
extrinsecus: 00305; 13910; 13914
exuberare: exuberat 17923
exuere: exuis 00619; exuto 20112
exundare: exundaret 08104

Fabricare: fabricetur 12216
fabula: 07016; 07201; 07206; fabulam 07121; 07209; fabulas 07113

fabulosus: fabulosa 07013
facere: *13*; fac *7*; faceres *1*; faceret *4*; faciam *6*; faciamus *1*; faciant *2*; facias *4*; faciat *8*; faciebat *2*; faciemus *1*; facienda *1*; faciendum *1*; faciens *1*; faciente *1*; facientem *1*; facies *2*; faciet *1*; facimus *2*; facio *2*; facis *9*; facit *20*; facito *4*; faciunt *3*; facta *9*; factam *6*; facti *1*; factorum *1*; factum *19*; facturum *2*; factus *1*; faxit 01705; fecerim *1*; feceris *1*; fecerit *2*; fecisse *1*; fecisset *1*; fecisti *4*; fecit *7*
facies: 07302; 09607; facie 08702; faciem 05811; 09517; 14116
facilis: 14418; facile 02622; 02815; 02915; 03106; 06104; 06405; 10715; 12221; 13903; 14220; 15806; 16804; 18202; 18907; 20004; 21710; 21805; facilius 05116; 05405; 05510; 14405; 16109; 20019; 20105; 21103; facillime 02616; 14503; 19907
facilitas: facilitate 21915
facultas: 08111; 16118
faex: faece 22316
fallacia: 22405; fallaciae 06721; fallaciarum 00917
fallax: 06603; 06604; 06609; 06613; fallaces 09606; fallacibus 06609
fallere: 06609; 06610; 12019; fallatur 06614; fallendi 06604; 06612; fallendum 02216; fallens 06613; 08512; fallentes 22406; falli 04911; 05004; 05007; 05017; 06112; 09416; 18820; fallimini 04919; 05002; fallimur 06112; 18820; 05815; fallit 05821; fallitur 03721; 05015; 05016; 05019; 05806; 12020; fallor 01603; 05302; 13319; 15211; 15523; 16204; 16408; 16905; 18219; 20614; fallunt 21614; falluntque 09603; falluntur 01909; 06708
falsitas: 05014; 05022; 05104; 05209; 05221; 05307; 05310; 12017; 12019; 12020; falsitate 03315; 07314; falsitatem 05106; 05120; 06008; falsitates 05101; 06906; falsitatis 05819; 06303; 06404; 14513
falsus: 05801; 05803; 06811; 06901; 06902; 06903; 06904; 08806; falsa 04201; 04314; 05007; 05602; 05605; 05922; 06403; 06501; 06506; 06620; 06701; 06711; 06807; 06807; 06809; 06817; 06818; 06820; 06901; 07005; 07013; 07015; 07021; 07110; 07206; 08304; 08511; 08512; 08602; 08705; 08814; 12504; 19108; 19320; 21113 21212; falsae 06015; 07012; 14515; falsam 04918; 05810; 05811; 06209; 07213; 08520; falsamque 05812; falsas 06113; 08616; 09123; falsi 06221; 06402; 06415; 06603; 06913; 07010; 08605; 09601; 22406; falsis 05008; 05015; 06619; falsissima 10701; falso 09414; 15622; falsorum 02307; falsos 06217; 08616; falsum 01319; 04314; 04315; 04316; 04317; 05004; 05010; 05010; 05012; 05020; 05305; 05307; 05521; 05616; 05716; 05721; 05811; 06204; 06322; 06414; 06417; 06419; 06505; 06509; 06516; 06601; 06718; 06801; 06905; 06915; 07210; 08320; 08401; 08404; 08405; 08414; 08414; 08415; 08417; 08418; 08503; 08504; 08516; 08518; 08520; 08521; 08613; 08714; 08802; 09419; 10709; 11509; 14616;

19109; 19117; 19207; 19208; 19320
fama: 03015; 08619
familiaris: 02820; familiarem 01404; 01412; familiares 02903
familiaritas: familiaritate 08109; 09208
familia: familiis 22012
famulus: famulum 00918
fas: 17403
fateri: 06402; 15223; 16210; 16210; 16917; 17120; 18522; fateamur 14909; fateatur 11506; fatebimur 06918; fatemur 16515; 21815; fatendum 02410; 06303; 12004; 19918; 19920; 22520; fateor 01914; 02510; 02620; 02805; 03117; 04220; 04613; 04922; 05814; 14725; 19314; 19422; 20224; fateris 01719; 04219; 14723; fatetur 10116
favere: 18801
febris: febres 17814
felix: feliciores 19923; felicius 02714
felicitas: felicitatis 03615
femina: 16909; feminae 03405; feminas 16821
femineus: 03813; feminea 02708; femineis 08708
ferae: 20217; ferarum 20316; feras 20207
fere: *5*
feriae: ferias 21912
ferire: feriuntur 03513
ferre: 21512; 22126; fer 21514; 21514; feramus 06007; ferebantur 17715; ferendam 22711; ferendis 17602; ferendum 16209; ferrentur 17621; ferres 14417; fert 05702; feruntur 17617; tuleris 13717
ferrum: ferro 18009
festinare: festinanti 19005
fetus: fetibus 21918
fictor: fictorumque 06804
fides: 00605; 02007; 02115; 02207; 02217; 02310; 09419; 22513; fide 01007; 20413; fidei 02016; fidem 01007; 01009; 01510; 02306; 08513; fidesque 18010
fiducia: 17916; 22218
fieri: *53*; fiam *1*; fiant *2*; fias *1*; fiat *18*; fieret *6*; fiet *3*; fit *39*; fito 19714; fitque 17906; fiunt *4*
figmentum: figmenta 07020; figmentis 05919; 22008
figura: 09106; 13923; 14522; 14604; 14613; 14624; 14704; 14707; 14711; 14718; 14724; 14801; 14815; 15113; 15119; 15204; 15302; 15310; figurae 09113; 09202; 15020; 15105; 15319; 15321; 15323; 15402; 17607; figuram 09319; 14406; 14408; 14409; 14413; 14523; 14526; 14606; 14619; 14923; 15102; 15125; 15406; figuramque 17521; figurarum 15001; 15914; 16401; 16419; figuras 09121; 14909; figuris 15411; 16121; 16503; 16715
figurare: figuraveris 15602
filius: filio 22504; filios 16821; filium 16911
filum: 14301; filo 14307; 14309
fingere: ficta 07206; fingentis 06808; fingi 09618; fingit 06601; 09401; fingunt 06615; finguntur 05913
finis: 02119; 10419; 10422; 14412; 15320; fine 08703; finem 02121; 10408; 10413; 10509; 11408; 14403; finibus 14411; 14620
firmare: 22301; firmesque 21025
firmitas: firmitate 03504
firmus: firma 19411; 19423; 19603; 19608; 20519; firmeque 04721; firmissima 13921; fir-

missime 14818; 20609; 21118; 21206
fixus: fixa 21904; fixis 00814; fixum 21124
flabellum: flabello 13814
flagitare: flagitanda 02414; flagito 21506
flagrare: flagrares 03406
flatus: flatumque 13815
flere: 03904; flebis 04618; flebo 04623; flevisti 03913
fluctus: fluctibus 16023; fluctu 13811; fluctum 14212
fluvius: fluvios 22014
fluxus: fluxa 01004
fodere: fodis 03904
foedus: 03812; foedius 11416
foras: 18505
forinsecus: 13910
forma: 07508; 09102; 11821; 11825; 11915; formae 09602; formam 10902; formarum 21907
formare: formatum 09016; formatus 20205
formidare: 09716; formidamus 06906; formidandae 11004; formidandum 06514; 11410; 11717; formidatur 22118; formido 03218; 04406
formido: formidinis 12004
formula: formulam 20411
forsitan: 12207; 18504
fortasse: *37*
forte: *24*
fortis: fortiter 22804; + fortis 16423
fovere: fovendis 21919
fractus: fractius 17812
fragilis: fragili 23021
frenum: frenisque 00811
frigescere: frigescatque 10903
frigidus: frigida 21905; frigidum 17810
frigus: frigore 08708; frigusque 08114
fructus: fructum 20606
frui: 02517; fruendam 11207; fruereris 03204; fruitur 20101
frustum: frusta 20918; 21418
frustra: *9*
frutex: frutice 16022
fuga: 22517; 23105
fugere: 16203; fugerem 03201; fugiant 16801; fugiebam 00919; fugienda 03705; fugiendum 02706; fugientem 00918; fugimus 00610; fugit 05503; 07504; fugitque 21910; fugiunt 06820
fugitivus: fugitivum 00915
fulgere: fulget 02404
fulgor: 03301; 03607; 04010; fulgore 03513
fumus: 18805; fumo 18716; 18723; fumum 18702; 18711
fundere: fundunt 09602
fundus: 14202
fungi: fungitur 03803
funiambulus: funiambulum 17103
funis: fune 16919; 17021; 17107
furere: furentes 06014; 06708; furentium 05911
futurus: 08706; 10422; futura 01312; 02303; 04711; 23023; futurarum 10416; futurave 17405; futuri 03418; futuro 10505; futurorum 10519; 22017; futuros 04716; futurum 04711; 10418

Gaudere: gaudebis 04616; gaudendo 18311; gaudens 18301; 18303; 18311; gaudentem 01702; gaudeo 18318; gauderem 01820; gavisurum 01821; 01906
gaudium: 18301; 18303; 18311; gaudia 05112; 07910; 22320; gaudii 02521; gaudiorum 07815
gemere: 07806
geminus: geminis 05815; 05902

gens: gentium 22008
genus: 02520; 04204; 05906; 06407; 06603; 06620; 06705; 06803; 07714; 07720; 08218; 09511; 11801; 16201; 16315; 17102; 17304; genera 05821; 06009; 06409; 07221; 17208; genere 01420; 01915; 05919; 06001; 06709; 06720; 10812; 12716; 13710; 16909; 17021; 17222; 19123; 21814; generis 02913
geometres: 01818
geometricus: geometrica 01512; 09110; 09120; 10708; geometricae 09202; geometricam 01609; 01811
gerere: geram 19004; 19701; gerendus 06214; gerentibus 16209; gerit 04009
gestire: gestiendo 21915; gestiendum 02517
gestus: gestu 16914; 22007; gestum 16916; 17002; 17010; 17014
gignere: 10719; 21814; genuisse 16823; gignatur 06406; gignendis 21918; gignendo 05913; 05914; 21811; gignente 11524; gignerent 16911; gigneret 10720; gignit 00719; 00719; 11508; gignitur 11525
glacies: glacie 08113
gloria: gloriae 16110; 22715
gloriari: gloriamur 19403
gnarus: 21301; gnari 07918
gradus: 10402; 22213; 22224; 22318; 22319; gradibus 22319; 22807; 22911; gradu 22119; 22216; 22804; gradui 22022; gradum 05212; 21816; 22001
graecus: graeca 13105; graece 09401
grammatica: 07006; 07017; 07103; 07107; 07217; 07313; 07315; grammaticam 07013; 07015
grammaticus: grammatici 19106; grammaticum 19104; 19106; 19110; 19111; 19316; 19318; 19321; 19322
grandis: 22417
grandiusculus: grandiusculis 17501
gratia: 02712; 11407; 12501; 20908; gratiam 04403; gratias 01303; 01304
gratus: gratissime 20521
gravis: graves 18009; gravia 21906; graviores 03304; gravioris 03808; graviter 03914; 17925; gravius 01706
gremium: gremio 05420
gubernare: gubernari 22116
gustare: 06106; gustandi 18118; gustando 21907; gustata 02807; gustatus 18722
gustatus: gustatu 18915; 20322

Habere: *43*; habeant *2*; habeat *16*; habebat *1*; habebo *1*; habebunt *1*; habemus *1*; habenda *1*; habendum *1*; habent *9*; habentia *1*; habeo *8*; haberem *2*; haberes *1*; haberet *6*; haberetur *1*; haberi *2*; habes *6*; + *1*; habet *39*; habetne *1*; habuerit *2*; habuisse *1*
habitaculum: habitaculo 21102
habitare: 00601; 06008; 09120; 09302
habitatio: habitatione 01109; habitationem 13211
habitator: habitatorem 01109
habitus: habitu 06912; 08615; habitum 06912
hactenus: 05219
haerere: haeream 13302; haeremus 00615
harmonia: 10219; 10221; 10301; 10310

haurire: hausi 20904; hausit 21913; hausto 00707
hesternus: hesterno 03809
hic (*adv.*): *18*
hic: *5*; hac *28*; hae *1*; haec *76*; hanc *23*; has *1*; his *68*; hoc *269*; horum *24*; hos *1*; huic *15*; huius *21*; hunc *4*
hiemis: 00805
hinc: *19*
historia: historiae 22506
histrio: histriones 06909; 08617
hodie: 03616
homo: 01217; 05722; 05723; 06805; 06810; 06904; 07720; 13202; 13223; 16313; 19011; 19012; 19016; 19017; 19019; 19022; 19023; 19024; 19106; 19109; 19111; 19114; 19115; 19116; 19120; 19206; 19208; 19320; 19323; 19805; 20003; 20204; 20304; 20305; 20306; 20404; 22704; homine 05205; 06607; 09507 14514; 19102; hominem 00902; 05204; 05802; 05805; 05808; 17609; 19103 19103; 19214; 19215; 19317; 19402; 19402; 19605; 20103; 20112; 21720; 22505; 22509; homines 01216; 01218; 01219; 03103; 05916; 06214; 14501; 16015; 16805; 16809; 16814; 16903; 16908; 17107; 17115; 17213; 19106; 19118; 19119; 19424; 20803; 22609; homini 16206; 19718; 20502; 21115; 21812; 22002; hominibus 13406; 19923; hominis 03314; 05806; 06805; 06904; 10109; 18011; 19021; 19212; 19316; 20304; hominum 06802; 20316; 21024; 02505
honestus: honesta 08703; honeste 16416; honestis 17218; honestissimi 16816
honor: 00905; 08613; honore 02902; honores 02619; 02905; 02914; 08120; honoresque 03011; honorum 22012
honoratus: honorati 02905
horologium: horologiis 06013
horribilis: 03812
horror: horrore 02721
hortari: hortaris 05706
hostis: hostem 08705; 17303
huc: 08306; 13206
huiuscemodi: 05919; 10722; 12507; 12817; 20915
huiusmodi: 02720; 06307; 09618; 13523; 19009
humanus: 07806; 10214; 10311; 10702; 16104; humana 09716; 13319; 13713; 20021; 21803; 22019; humanae 07019; 16313; 21115; humanam 19604; 22106; 22521; 22623; humani 17301; humanis 08708; humano 14921; humanum 10302; 10724
humus: humi 20908

Iacere: iaceat 20622; iacentem 15602; iacentes 20908
iacere: iacitur 17703; iacti 17713
iactare: iactet 03801
iactus: iactu 17620
iaculare: iaculato 17721; iaculatos 18007; iaculetur 17707
iam: *147*; iamne *2*; iamque *1*
iamdiu: 21624; 23014
iamiam: 00916; 03904; 09301
iamvero: 10201; 22317; 22503; 23011
ianua: 01002; ianuae 15604; ianuam 00705
ibi: *36*
ibidem: 07713
ictus: ictum 20709; ictuum 17723
idcirco: 12415
idem: *5*; eadem *17*; eademque *1*; eaedem *2*; easdem *2*; eiusdem

2; eodem *15*; eodemque *1*; eundemque *1*; iidem *1*
identidem: 11402
ideo: *22*
ideoque: *3*
idoneus: 09406; 23002; idoneo 06310; idoneum 01019
igitur: *121*
igneus: ignea 15802; 17619
ignis: 03606; 07606; 07606; 10909; 13221; 13313; 18721; igne 07509; 15722; 18715; 18724; ignem 12724; 18702; 18712; 18806; 20819; igni 13216
ignorantia: 04703; 19905
ignorare: 01404; 04122; 08018; ignorarem 14109; ignoras 06408; 07012; 20517; ignorat 00516; 10210; 16807; ignorem 01417; 16220; ignoro 01006; 01312; 01316; 07014; 14108; 18516; 19219
ignoratio: ignoratione 10725; ignorationis 08107
ignotus: ignotum 01413; 01418; 09511
ille: *28*; illa *112*; illae *4*; illam *42*; illarum *72*; illas *7*; illene *1*; illi *20*; + *1*; illis *22*; illius *13*; illo *22*; illorum *10*; illos *5*; illud *130*; illudque *1*; illum *14*
imus: ima 17710; 22715
imaginari: 14127; 14215; 16005; imaginando 09619; imaginatae 03816
imaginarius: imaginaria 09704
imaginatio: imaginatione 09617; imaginationem 04917; imaginationes 09605
imago: 06623; 06904; 09011; 13417; imaginem 00902; 06208; 13412; 20119; 20208; imagines 05918; 12423; 12425; 14106; 14111; 14121; 14125; 14215; 14221; 21912; imaginis 05906; imaginum 06107; 13402
imbecillis: imbecilliore 20915
imitari: 08411; 11624; imitanda 22707; imitandus 02713; imitatur 08411; 08510; 08511; 08513; 08601; 08805; imitentur 09209
imitatio: 06014; imitatione 06909; 08714; 09017; imitationem 08408; 08508; 08517; 08814; 09122
imitatorius: imitatoriae 17005
immanis: immanem 19925
immo: *16*
impar: impares 14626; 14705; 15106; 15108; imparibus 14707; 14713
imparatus: imparatus 16305
imparilitas: 14906
impatiens: 04502
impedimentum: 02808; impedimento 03122
impedire: 10207; impediantur 03707; impediat 03114; 09018; impediatur 22515; impediebar 03222; impedit 03219; impediunt 02814
imperare: impera 00910; 03620; imperat 22325; imperata 22412; imperavi 02715
imperitare: 12316
imperitia: 10715; imperitiam 10704
imperitus: imperita 17311; 17405; imperitior 17206; imperitioribus 14424; imperito 08208; 09308; imperitorum 07920
impetrare: 11501; impetrat 08513; impetrem 09317
impetus: impetu 17706; 17719; 17719
impietas: 21818; impietatis 22419
impingere: impactum 17925
implere: 09708; 14214; 20203; impleat 13909; implebat 06811;

implendis 23104; impletur 17210
implicatus: implicatioribus 14501
implorare: implorasse 06520
imponere: 02904; 21715
importunus: importune 13104
impressio: impressionibus 05903
imprimere: impressis 05816
improbare: 19018; 19419; improbamus 00710; improbes 22902; improbetur 05614
improbus: + improbum 16702
impudens: impudentem 16205; impudenter 01308; 01312; 01421
impudentia: 02602
impulsus: impulsu 17620
in: *619*; + *5*
inaequalis: inaequale 15020
inaequalitas: inaequalitatem 14916; 15015; inaequalitati 14716; 14920; inaequalitatis 15101
inanimis: inanime 11722
inanis: 16110; 22714; inane 08811; 08816; 08819; 08819; 08904; 08904; 08912; 08915; 08917; 08918; 08918; 08920; 09003; 09003; 14010; inaniore 06108; inaniter 20012; inanius 08818
inbeccilis: inbecilliore 17909
incautus: incautius 18425
inceptum: incepta 08007
incertus: incerto 08116; incertorum 10209
incidere: incidat 08008; incidens 02502; 17115; 20709; inciderit 20108
incipere: 20112; incipe 01118; 08219; incipio 09307; incipit 15312; 15314; 15406; 22023; 23005; + incipe 18214
inclinare: inclinaverit 17805
includere: 18902; 20216; includebat 20214; includerentur 18122; includi 05919; 08810; incluseris 05502; inclusis 03709; inclusit 18902
incognitus: incognitum 17605; 19618; 19814; 19819
incolere: incolit 21103
incolumis: 07715
incommodum: incommoda 02303
incommodus: incommode 22802
incomparabilis: incomparabiles 22323; incomparabiliter 11908
incomprehensibilis: 03506
inconcussus: inconcussa 14820; inconcussam 14913
inconditus: 06314
incongruus: incongrue 13104; 14003
inconmutabilis: 12617; inconmutabile 22602; inconmutabilem 22602; 22602; inconmutabiles 12503; inconmutabili 11304; 22505; inconmutabilia 11813; inconmutabiliter 12515; inconmutabilius 11203
inconmutabilitas: 11219
incorporalis: incorporali 11911; incorporalia 15712
incorporeus: incorporea 11605; 15812; incorporeum 14313
incorruptibilis: incorruptibile 11619
incorruptus: incorrupta 22907
incredibilis: 15624; incredibile 06016; 09115; incredibili 22217; incredibilibus 09706; incredibilius 22608
incrementum: incrementa 16608; 17218; 18015; incrementis 00804; 17106; 17509; incrementorum 17209
incumbere: incumbendum 11005
indagatio: indagationem 10209
inde: *12*
indicare: indicat 11622
indicium: 15101; 17506
indifferens: 01720

indigere: 15422; 15501; 15503; indigeat 08710; 15424; indigent 03510; indiget 11702
indigentia: 00716
indignus: indignius 16215
indoctus: 07919; 21727; indoctis 22020
indubitare: indubitanda 22513
indubius: indubia 21121
inducere: inducam 06520; inducis 00702; inductam 06313
induere: induis 00701; indutus 08705
industria: 17902
industrius: industrios 16606
ineffabilis: 03506; ineffabile 16001
inertia: 21104
inesse: 11108; 19720; 19722; 19724; inesset 11821; inest 11917; 14319; 15819; 19815; 21018; 22110; 22807; insint 15902
inevitabilis: inevitabiliter 17701
inexcusabilis: inexcusabiles 08711
infamis: infame 08618; infames 08615; 08617
infans: 16802; infantes 16222; infanti 17920; infantibus 17502; infantium 23011
infantia: 07918
infelix: 03409
inferior: 11118; inferiore 11519; 12706; inferiori 15518
inferre: inferam 07815; inferat 09718; inferatur 08216; inferendam 18001; intulerit 22118
infigere: infixerit 02211
infimus: 17619
infinitus: infinita 14601; infinitam 21802; infinite 01711; 11403; 11403; infinitum 14524
infirmare: infirmat 17809
infirmus: infirmior 11118; infirmiora 12710; infirmioribus 12709; infirmis 00712; infirmius 22119
infligere: inflicta 09710; infligatur 17720
infractio: infractionem 05812
infundere: infunditur 09509
ingenium: ingenia 08013; ingenio 15819; 21117
ingens: ingentem 16718; ingenti 02211; 22217; ingentia 14126; ingentis 17524; + ingentes 08502
ingressio: 22815
inhabilis: inhabiles 17922
inhaerere: 22516; inhaerens 11303; inhaeret 11304; 12009
inhiare: inhient 03417; inhio 03211
inimicus: inimicis 00916; inimicum 00606
iniquus: 22118; inique 22117
inire: ineunte 07511
initium: 10413; initio 07905; 14416
iniuria: 12205
inlecebrae: inlecebris 00615; 22201
inligare: inligasti 06319
inluminare: inluminat 02404
inluminatio: inluminationis 00504
inlustrare: inlustrantur 01922; inlustrat 01924; inlustrata 02318; inlustrentur 02402
inmensitas: 14203
inmittere: inmittant 04405
inmobilis: 12009
inmorari: 06213; 15116; inmoramur 08914; inmoremur 08220
inmortalis: 04611; 07806; 09008; 09301; 10701; 10918; 10919; 11107; 11618; 13409; inmortale 13409; 13411; 13413; inmortalem 04607; 04614; 05204; 07616; 07907; 09303; 10724; 11214 13404; inmortales 04312;

13410; inmortalia 04313; 04317; 13415
inmortalitas: inmortalitate 05118; 05316; 08106; 09007; 10101; 11007; inmortalitatem 05212; 10705
inmotus: inmotumque 21124
inmutabilis: 09607; 10303; 10307; 10314; 10920; inmutabile 10114; 10319; 10603; 10611; 10623; 11624; inmutabilem 10119; 10616; 10805; inmutabilibus 10310
inmutare: inmutari 07521; 10804; 10814; inmutatam 10512; inmutetur 10805
inmutatio: inmutatione 12818
innectere: innectit 21921; 23004
inniti: innitens 19618; innitentem 17911
innovare: + innova 22311
innumerabilis: innumerabiles 09705; 14214; 14221; 21906; innumerabilia 06408; innumerabilibus 06211; 08807; 19503; 22903; innumerabiliter 15227; innumerabilium 22004
innumerus: innumera 06902
inolescere: inolitarum 22003
inopinatus: inopinata 06512
inquam: 03619; 05116; 18517; inquit 03307
inquinare: inquinari 22215; inquinatae 02008; inquinatam 22214
inquirere: inquiramus 03105; inquirat 22806; inquirendo 03114; inquirentes 09603; inquirunt 09604
inquisitio: 19824; inquisitionem 13514; inquisitionis 08710
inridere: inrident 22507
insania: 18103; insaniam 00913
insanire: insanit 20307
insanus: 18510; insanos 00703; 02922
inscitia: 19905
inscitus: inscitum 18014
inscribere: inscribi 06308
inseparabiliter: 07516; 09206; 10220; 10302; 10309; 10312; 10618; 10916; 11821; 11902
inserere: 02808; inseruntur 17017; insita 19527
insidiari: insidiandum 07915
insilire: insili 22022
insinuare: insinuata 22525
insolitus: insolita 22618
inspicere: inspexit 11505; inspici 11623; inspiciens 11815; inspicientibus 11622; inspicimus 17312; inspiciunt 17522
instabilis: 00810
instanter: 18406
instare: instabat 07117; instabitur 06506; instandum 02907; institit 07118
instaurare: instaurant 17903; instaurata 22009; instauratur 22314
instituere: instituerat 14521; 21901; institueramus 15011; institui 19701; instituta 22009; institutum 06811
instruere: instruendi 20418
instrumentum: instrumento 11015
integer: 17921; integra 02512; 16915; 17211; 17815; 21120; integri 21605; integris 03707; integrius 14019
intellectus: 01421; 01906; 02122; 04904; 21302; intellectu 01405; 01408; 01508; 01604; 05318; 11020; 14310; intellectum 04908; 10206
intellegentia: 04124; 04707; 09203; 09319; 11907; 15824; intellegen-

tiae 20505; intellegentiam 11908; 16008; 18810

intellegere: 01206; 02107; 02206; 02405; 04708; 04710; 10204; 13201; 14314; 15316; 21617; intellectis 17801; intellecto 02301; 22404; intellegam 06020; 07502; intellegamus 15311; 22713; intellegant 22919; intellegantur 09310; intellegas 02407; 04709; 15312; 19406; 19812; intellegat 02214; 19002; intellegatur 10910; 19218; intellegebantur 16825; intellegendi 12422; 22221; intellegendo 04718; 09713; intellegendum 15321; 15726; intellegente 02201; intellegerem 03205; intellegeret 16819; intellegeretur 18123; intellegi 02401; 02406; 06605; 10615; 11406; 13505; 14014; 14314; 15202; 15425; 15815; 22803; intellegis 08604; 14307; 14402; 14709; 15201; 15313; 15314; 15511; 15604; 17201; 18714; 20804; intellegit 02319; 03804; 07520; 10202; 10203; 10203; 11101; 11903; 12425; intellegitur 02202; 02406; 10205; 11219; 11723; 11804; 11807; 12520; 16708; 17917; 21817; intellego 01206; 07301; 08514; 09107; 09124; 13304; 13423; 13721; 13805; 14316; 14408; 14908; 15125; 15606; 18801; 18821; 19309; 19816; 20818; intelleguntur 11023; 11023; 11101; 11909; 16011; 22407; intellexero 01901; intellexi 01205; intellexeramus 15209; intellexisse 11816; intellexisti 18908

intellegibilis: 00504; 00513; 02315; intellegibili 01916; intellegibilia 02315; 11822; intellegibiliter 00514; 00515

intendere: intendat 02120; 19905; intende 21901; intendimus 17016; intendit 21904; intendo 18109

intentio: 10417; 10421; 10509; 10511; 21007; intentione 03222; 10518; intentionem 10714; 11817

intentus: 04008; 04010; 10516; 01701; intenti 21004; intentissimo 18009

inter: *37*

intercidere: intercidat 04712

intercludere: intercludatur 03210

interdum: *4*

interesse: 08514; 09406; 19715; interest 03002; 10713; 12612; intersit 09318; 22124

interficere: interficiat 09717

interim: *10*

interimere: 12021

interior: 09610; interiora 13722; 15617; interiore 15824

interire: 04119; 04120; 04207; 04210; 05315; 08222; 09009; 09207; 09305; 11222; 11311; 11419; 11501; 11619; 12202; intereat 04205; 04815; 07804; 08301; 11924; intereundo 07710; intereunte 07610; 09219; intereuntibus 04209; 04309; interierit 04807; 07522; interisse 04808; 08302; 08308; 10525; interit 04114; 04115; 04116; 07702; 08303; 08309; 12014; 12204; interiturus 04807

interitus: 09305; 10520; 11209; 11801; interitum 09013; 10522; 11307; 11309; 11717

intermissio: intermissione 19720

intermittere: intermissum 04502

interpellare: 23111

interpellatio: interpellatione 02307
interponere: interposito 03403; 12614; 18006
interpretari: 16623
interrogare: 21720; interrogando 06311; 19802; interrogandum 09118; interroganti 04721; 07810; 13605; interrogantur 08217; interrogares 13811; interrogari 05619; 21116; 21202; interrogas 13205; interrogasti 01617; 07608; 21222; interrogat 12220; interrogati 10717; interrogatum 01909; 06317; interrogatus 07513; 21117; 21120; interrogemus 05720; interroges 02810; 03905; 07813; 16813; interrogo 19703
interrogatio: interrogatione 22726; interrogationibus 05619
interrogatiuncula: interrogatiunculis 20313
intervallum: 11408; intervallo 09707; 10411; 11405; 16410; 21911; 21923
intestabilis: intestabilesque 08615
intra: 12603
intrare: 07706
intrinsecus: 00306; 05503; 13909; 13910; 13913
introducere: introducit 23006
intueri: 11824; 19015; intueantur 09601; intueatur 22508; intuebar 19424; intuemur 16213; intuenda 21616; intuens 07010; intuentis 11103; intuentur 17025; intuere 19718; intuerentur 21004; intueris 01907; intuetur 11010; 11015; 11104; 11910; 12009; intuitus 14115
intus: 15620; 20101
invadere: invasisse 20406
invalidus: invalidior 17905; invalidiore 17913; invalidissimo 20421
invenire: 08315; 08801; 08820; 10719; 13522; 15913; 16105; 20224; inveneramus 19202; invenerimus 06918; 09013; 21501; inveniam 01017; 20626; inveniatur 04620; 06312; inveniebamus 15006; inveniemus 14224; inveniendae 05106; inveniendam 03119; inveniendi 16117; inveniendum 15228; inveniet 06718; 23013; invenietur 12101; invenimus 10717; 10718; 19820; invenio 05617; 13922; 14206; inveniret 19617; inveniri 03111; 06409; 08804; 13903; 14315; 14514; 14923; 15205; invenis 00401; 13525; 16501; invenisse 00307; 03110; invenit 00603; 01014; 10721; 19807; 19808; 19808; invenitur 12615; 22606; inveniunt 01007; inveniuntur 09113; 10812; 16604; invento 19018; inventum 07613; 16205; 20620; inventuros 08014
inventio: 03106; 16317; inventione 10720; inventiones 22006
investigare: 08006; 13901; investiganda 16112; investigandis 22121; 23114; investigata 09312
invicem: *5*
invictus: invictiore 11413; invictissima 12023; invictissimo 22922
invidentia: invidentiae 11206
invidere: invideo 03415
inviolabilis: inviolabili 22906
invitare: invitat 04010; 20725
invitatio: invitationem 00402
invitus: 07003; invitos 12412
invocare: invoco 00506

involvere: involutam 21705; involvaris 03208
iocari: iocandi 22015; iocantur 06613; iocatur 20307
iocus: ioca 06721
ipse: *49*; ipsa *71*; ipsae *4*; ipsam *27*; ipsarum *2*; ipsas *2*; ipsi *12*; ipsis *8*; ipsius *4*; ipso *36*; + *1*; ipsorum *2*; ipsos *9*; ipsum *61*
ire: 17621; 17706; 18008
irrationalis: irrationali 12704
is: *3*; ea *96*; eae *2*; eam *69*; eamque *1*; eane *1*; eaque *1*; earum *6*; eas *8*; ei *25*; eique *5*; eis *11*; eius *53*; eo *117*; eoque *6*; eorum *23*; eos *23*; eosque *1*; eum *28*; eumque *2*; id *183*; idipsum *8*; idque *6*
iste: *17*; ista *108*; istae *3*; istam *15*; istarum *5*; istas *3*; isti *2*; istis *14*; istius *1*; isto *4*; istorum *5*; istos *3*; istud *26*; istum *10*
istic: 04215; 04723
istic: istuc 05516; 09118; 17118
ita: *173*; itane *4*
itaque: *31*
item: *18*
iter: 08121; itinere 17603; itineris 17514
iterum: 08306
iubere: iube 00910; iubeasque 01106; iuberis 21513; iubes 01704; 03917; iusseris 00914
iucunditas: 02803
iucundus: iucundae 02101
iudex: 20416
iudicare: 09614; iudicabit 16306; iudicanda 17309; iudicandus 16417; iudicat 09611; 09615; iudicatur 04124; iudicaverunt 22322; iudicavit 22909; iudicentur 19122
iudicium: 06001; 20419; iudicio 00708; 13210; 20409; 23114
iugum: + iugo 08502
iungere: iunctis 08409; iungerentur 16909; iungeres 14411; iungit 00606; iungitur 12514; 12722; iungunt 14620; 14621; 15604; + iuncti 08502
iunior: iuniores 16605
iurgare: iurgaret 20415
iurisconsultus: 20418
ius: 12313; iure 01221; 03406; 03802; 06601; 08518; 08614; 11503; 14920; 23022; iuris 00910; 20406
iustitia: 00708; 13615; 13624; 13701; 13703; 14219; 14820; 14905; 14912; 22204; iustitiam 13610; 13617; 14822; iustitiaque 22116
iustus: iustae 22914; iuste 00909; 02714; 23017; iustissimam 01414; iustissime 23008; iustum 01107; + iustissimam 16702
iuvenis: 17115; iuvene 18006; 18911; iuvenes 18817; 18919; iuvenesque 17503
iuxta: 10906; 18609

Labascere: labascit 18810
labefactare: 22917
labes: labe 02005; 11422
labi: 21119; labuntur 14505
labor: 14421; 22110; labore 03107; 18019; 21916; laborem 00313; labores 10815; laboribus 12421; 21103
laborare: laborabis 03115; laboramus 15913; laborandum 14325; 15403; laborante 11709; laborantibus 22710; laboratum 22219; laboratur 09510; laboro 06020
lac: lactis 22414
laceratio: laceratione 06315
lacerta: lacertarum 20814

lacertus: lacertorum 17520
lacrima: lacrimas 03915; lacrimis 03912; 04503; 04621
lacus: lacu 17305
laedere: 22718; laedat 03605; laedi 22719; laeserunt 22718
laetari: laetando 10816; laeteris 01913
laetitia: 02517
laetus: laetissime 22211
languescere: 20901; languescenti 17721; languescunt 17811
languidus: languidi 17924
lapis: 05416; 05417; 05421; 05422; 05601; 05601; 08805; lapidem 05514; 08518; 08519; 08805; 10513; lapides 05420; 17622
lapsus: lapsum 19709
lassari: 17603
latere: 08013; 12813; 18203; 18703; 18724; 20403; 20502; lateat 18925; 19223; 20516; 20622; 21110; 21114; latens 19206; 19209; 19220; 19312; 19404; 20609; latent 08618; latentem 16022; 20221; lateret 19307; 20714; 21204; latet 18719; 18721; 18723; 18804; 18814; 18815; 18824; 18824; 18825; 18912; 19210; 19225; 19416; 19417; 20218; 20402; 20504; 20511; 20514; 20515; 20515; 20627; 20711
latinus: latinae 21301
latitudo: 14126; 14303; 14319; 15207; 15208; 15211; 15219; 15421; 15424; 15505; 15524; 15607; 15609; 15615; 15702; latitudine 09212; 14222; 15205; 15209; 15221; 15303; 15501; 15527; 15822; 15918; latitudinem 13720; 13824; 14226; 14227; 15511; 15520; 15707; latitudini 15217; 15514; latitudinis 13424; 15203; 15306; 15601; 15608
latrare: latravi 20012
latro: latronibus 01220; latronum 21125
latus: 15603; latera 15024; 15114; latere 15019; lateribus 15518; laterum 15025
latus: lata 13505; 13621; 13701; 13707; 21312; latam 13515; 14218; 20808; 21404; latissimam 21801; latissime 09518; latius 13903; latum 15305
laudabilis: laudabili 08703; laudabiliter 16509
laudatio: 22023
laus: laudibus 16420; laudis 22419
laxare: laxat 17809
laxus: laxius 17721; laxo 18007
legere: 14422; legant 08313; legentium 00402; legimus 08010
lenis: lenia 21905
lenocinari: lenocinante 06111
lepusculus: lepusculum 16022
lethargicus: lethargicis 17813
levis: 14418; leve 17504; leves 18007; levia 21906; leviter 13914
lex: 00517; 14915; lege 17616; 22906; legem 01414; 20113; legibus 00801; 00809; 00813; 22422; legisque 22921
libellus: libellum 04007
libens: 09317; 13716; libenter 16203; 19912; 20108; 21414; libenterque 07503; libentissime 06020; 09111; 16216; libentius 05704; 08404; 19004; 20101; 22524
liber: 14412; libera 22210; liberum 00813; 22916; 22919
liber: 00101; 02616; 04501; libri 07805; 07905; 09109; libris 06806; libro 04402; librorum 08008; 22009; libros 21023; librum 04504

liberalis: liberalemque 02615; liberali 02516; liberalibus 09514; 10717; liberaliter 13614
liberare: liberandae 08704; liberari 14505; liberat 05702; 22722; liberes 00406; 00407
liberi: liberis 02711
libertas: 22724; libertate 02715; 22721
libido: libidine 22307; libidinem 02718
licentia: 19703
licere: liceat 04621; 10525; licet 01220; 02403; 05402; 07315; 10522; 14224; 16007; 16009; 16624; 17312; 19406; 20726; 21605; 22116; 22408; 22711
ligneus: lignea 21819
lignum: 04314; 04315; 05503; 05503; 05601; 05610; 05611; 05612; 05612; 07506; 10513; 13616; ligno 07508
lilium: 06101; lilio 06101
linea: 01513; 01715; 01805; 01809; 01816; 02411; 09208; 09212; 09213; 10117; 14401; 14407; 14410; 14521; 14523; 14601; 14603; 14607; 14720; 14722; 15007; 15017; 15019; 15021; 15126; 15212; 15226; 15305; 15310; 15406; 15408; 15409; 15507; 15625; 15902; 15904; 15907; 15907; 15909; 15913; lineae 14722; 15007; 15015; 15106; 15124; 15302; 15305; 15306; 15311; 15319; 15410; lineam 01520; 01707; 01809; 14322; 14721; 15202; 15217; 15226; 15707 15824; linearum 15005; lineas 01707; 09701; 14411; 14626; 15105; lineis 14606; 14613; 14618; 14625; 14705; 14707; 14713; 14726; 14727; 14801; 14804; 14815; 14911; 15003; 15006; 15102; 15320; 15406; lineisve 14410
lineamentum: lineamenta 17607
lingua: 12807; 16804; linguae 07019; 17102; 21301; linguam 17104; 17109; 17116; linguas 22008
liquere: liqueat 16019; liquet 19907
liquidum: 09017; liquidissime 07618; 21617; liquido 07616
lis: litis 20411
litterae: 21408; litteras 21401; 21406; 21425; 21609; litteris 00317; 08014; 21410; 22007; litterisque 07020
litteratus: litterata 02622
localis: 12714; locale 15810; localiter 11608; 11911; 12514; 12722
loculus: loculos 05501
locus: 07716; 08701; 11211; 12505; 16107; 20015; 21518; 21901; loca 14109; loci 16506; 16719; 17204; 17322; 21521; 21622; 22623; locique 11315; locis 11021; 14104; loco 02912; 04222; 04222; 05704; 07506; 07712; 11102; 12516; 12519; 12721; 13813; 13922; 14002; 16002; 18411; 20717; 20718; 20908; 21018; 21207; 21603; 21604; locorum 14025; 14106; locum 01606; 07710; 07716; 11401; 11609; 12513; 12801; 17216; 17617; 17618; 17707; 18517; 18606; 20921; 21520; 21606; 21606; locusque 07708
locutio: locutione 17101
longanimitas: longanimitatem 16623; 16704
longitudo: 09212; 13704; 14303; 14314; 15220; 15312; 15314; 15421; 15523; longitudine 14222; 15202; 15303; 15312; 15424; 15526; 15822; 15918;

longitudinem 13525; 13719; 13824; 14225; 14226; 14311; 14317; 14321; 15207; 15209; 15304; 15313; 15425; longitudinis 13424; 15908
longus: 21615; longa 13505; 13621; 13626; 13701; 13707; 16704; 21311; longam 13515; 14218; 20808; 21404; longe *14*; longeque *1*; longi 14511; longior 16520; longiorem 16619; longiores 15108; longius 13903; 18506; longo 16619; longum 01707; 06212; 08815; 14318; 14403; 15203; 15212; 15221; 15616; 15701; 15703; 17406; 20909; 21007; 23103
loquax: loquacissimorum 21023; loquacius 16121
loqui: 06215; 16805; 16824; 16916; 17014; 17115; 17117; 19722; 22108; locuti 14424; locuturum 16811; locuturus 16912; loquemur 16709; loquendo 21302; loquente 16821; loquentem 16812; 16820; loquentes 17103; loquentis 06010; loquere 06118; 07819; loquerentur 16809; 16906; loqueris 00703; 21218; loquimur 06308; 17119; 18819; loquitur 01919; 12807; 16803; loquor 22525; loquuntur 16805; 17107
lucere: 07706; lucent 00515; 00515; 03602; lucet 01713
lucifer: 21515; 21522
luctamen: luctamine 17602
luctari: luctatorum 17519; luctaris 02718
ludere: ludendi 22015
ludibrium: 00918
lumen: 05709; 07705; 07718; 09509; lumine 07708; 07713; 16211; lumini 06003; luminis 15819
luna: 00802; 01312; 01315; 03607; 22613; lunae 01318; lunam 01423
lunaris: lunaribus 00804
lustrare: 18506
lustrum: lustra 00806
lux: 00514; 00906; 02317; 03505; 03506; 07509; luce 02317; 02608; 16021; 16202; 21113; 22304; lucem 02019; 02114; 02814; 03602; 03604; 03708; luci 21510; 21515; 21523; lucis 00504; 00803; 03919; 04008

Machinamentum: 17823; machinamento 17818; 17907
macrothymia: macrothymian 16623
macula: maculisque 22210
magis: *49*; magisque *3*
magister: 07115; 23109; magistri 03612; magistris 17016; 17105; magistro 17110; magistros 17026
magnanimus: magnanimum 01107
magnificenter: magnificentius 16009
magnipendere: magnipendenda 16012
magnitudo: 16012; 16103; 16520; 16602; 16706; 19304; magnitudine 16004; 16106; 16504; 16515; 16611; 17410; 17806; magnitudinem 16716; 17520; 18109; 22721; magnitudines 16005; 16017; 17607; magnitudinis 09608; 12715; 16616; 17407; 21310
magnopere: *4*
magnus: 22111; 22113; 22114; magna 03611; 06917; 07808; 08703; 09605; 11014; 16108; 16108; 16516; 16605; 20018; 22019; magnae 14125; 22323;

magnam 00807; 15026; 15117; 15419; 17314; 17314; magnamve 17322; magnas 05617; 17608; magni 13709; 14422; 17206; 22106; magnis 07703; 16420; 23114; magno 06906; 17025; magnos 00806; magnum 04615; 13817; 14421; 16717
maiestas: maiestate 01916
maior: 10807; 12723; 12724; 16519; 17623; 17703; 17707; 17916; maiora 17614; 17615; 18816; maiore 12713; 16409; 17706; 17719; 17908; 18024; maiorem 02411; 05606; 17205; 21522; 21606; maiores 16614; 17301; 17501; 18024; 18101; 19301; maiori 17714; 17720; maioribus 17616; 17718; 17815; maioris 16506; 17610; maiorum 17512; maius 03303; 05608; 11315; 16319; 16322; 16326; 16517; 17204; 17315
maledicere: maledicentes 22308
malitia: 00418; 12316
malle: malit 08708; mavis 04610; malo 13210
malus: mala 00610; 00816; male 01222; 02922; 06321; 19704; mali 00304; 22305; malis 00610; 00814; 22020; 23106; malo 03208; 03319; 22715; malorum 00615; malum 00411; 00413; 03306; 03314; 09801; + malum 03311
manare: manant 00815
mancipium: + 20118
mandare: manda 00317; mandavi 01509
mandatum: 23107; mandata 07020
mandere: mandendo 06410
manere: 00518; 02212; 02817; 03123; 03214; 04308; 04309; 07516; 07519; 08204; 10512; 11116; 23101; maneant 21120; maneat 04308; 04711; 07516; 07605; 07610; 07902; 07904; 09607; 10605; 13924; 15609; manebit 04801; 04804; manent 12504; 12515; manente 07518; 11114; 12605; 12623 23101; maneret 10920; manet 05309; 05310; 05314; 07901; 07904; 07906; 07906; 10603; 10904; 16915; 20508; 20509; 21307; mansura 10624; 04713; mansurum 03211; 04802; 04805
manifestus: manifesta 19801; manifestiores 10811; manifestioris 21902; manifestiorque 21817; manifestissimum 04719; manifestum 01708; 01709; 08011; 08903; 08919; 09710; 10512; 10618; 10723; 11115; 11617; 12018; 12310; 14320; 14901; 15213; 15503; 15520; 16512; 17816; 18411; 18413; 18814; 19305; 21309
mansio: 22319
manus: 08008; 12807; manibus 07121; manum 19709
marcescere: marcescunt 12415
marcidus: marcidi 17923
mare: maria 22613; marisque 15816
mas: 16909; mares 16821
mater: 05819; matre 22416; matrem 06302; 22413
materia: 00808
maximus: maxima 10118; 14502; maxime *11*; maximeque *4*
medicina: medicinae 22308
medicus: 03901; 04009; medici 02013; 03803; 17810; medicum 02102
mediocris: mediocriter 14919; 15418

medius: media 09502; 15114; medio 01712; 09703; 15105; 15123; 15414; 17713; medium 09213; 10117; 10117; 15103; 15301; 15306; 15311; 15319; 15322; 15323; 15402; 15617; 15923; 17618; 20913
mel: 06102; melle 06102
melior: 10215; 11411; 11824; 12217; 12218; 12519; 12612; 12716; 14712; 14801; 14803; 15826; 15904; 15904; 16519; meliora 12712; 12715; meliore 11526; 11704; 17907; meliorem 11712; 13611; 14714; 15902; 15903; 15914; 16402; 20616; 22223; meliores 19923; melioresque 05708; melioribus 00415; melioris 05904; melius 00617; 04402; 05707; 06310; 08611; 08617; 10217; 11522; 11804; 12408; 14217; 15226; 15909; 15916; 16212; 16308; 16319; 16322; 16517; 22206; 22612; 22616; 22626; 22701; 22808; 23019; meliusque 03804; + melior 03309; + melioris 03310
membrum: membra 10512; 12415; 17215; 17811; 21426; 21504; 21605; 21808; membris 16604; 17210; 17211; 21921; membrorum 15920; 16519; 16524; 16602; 16711; 17510; 17902; 21916; membrorumque 16809
meminisse: 14014; 15621; 19317; memini 07811; 08221; 13925; 14016; 14024; 15720; 18803; 20613; meministi 14022; 15719; 20302; 21623; meministine 14015; 20610
memorabilis: memorabilem 07707
memorare: memoratis 18721; memoravimus 06623
memoria: 10415; 10416; 10419; 14010; 14106; 14201; 15817; 21923; memoriae 00309; 01509; 07020; 09509; 23107; memoriam 09409; 10518; 14104; 18809; 22002; 22011
mendacium: 07017; mendacio 09808; mendaciorum 06611
mendax: 06603; 06608 mendaces 06615
mens: 02004; 09610; 19821; 19904; 20520; mente 09119; 17308; 19720; 19909; 20015; 20518; mentem 01904; 02423; 06406; 16308; 16802; 21321; mentes 01920; menti 01919; 19724; 19815; mentibus 01924; 03223; mentis 03005; 11817; 13713; 14404; 19823; 19902; 20805; 21102; mentium 03506
mensis: menses 00804
mensura: mensuris 13516
mentio: 14017; 15002; mentionem 13823
mentiri: mentientes 06616; mentientibus 06608; mentitur 06610; mentiuntur 06613
mercator: mercatorem 17604
merces: mercedis 21726
merere: meruerit 06415
mergere: mersi 03806; merso 06713
meritum: merita 00710; meritis 23007; merito 20009; 22707
merula: merulae 06013
merus: meram 00314; 14321
meta: metas 22725
metiri: metienda 06715; metiuntur 15814
metuere: 06503; 22201; metuamus 21122; metuas 20314; metuebatur 22517; metuendae 10819; metuendam 07803; metuendo 10817; metuendum 09801; 11923; 11924; 12413;

20417; metuendumne 16103; metuens 18225; metueres 02509; metuit 22211; metuo 18213
metus: 08112; 18212; 22113; metum 18301; 22121; metu 02506; 02506; 17822; 02505
meus: *6*; mea *18*; meae *6*; meam *5*; meas *2*; mei *4*; meis *2*; + *1*; meos *4*; meum *7*
migrare: migrasse 15608
militia: militiaeque 22013
mille: milia 04119
milleformis: milleformes 22016
mimus: mimi 06610; mimos 06803
minimus: minimae 15112; minime 00709; 01014; 05504; 18208; 19420; minimum 09619
minor: 17701; 17703; 17705; 17719; 22121; minora 17616; 17717; 18817; minore 21603; 21604; minorem 05607; 12724; 17709; 17714; 21604; minoreve 16409; minori 17708; minoribus 12714; minoris 17704; minus *38*; minusque *3*; minusve *1*
minuere: minuantur 17504; minuatur 18104; minui 04712; 11403; 12512; 17202; 18018; 18021; minuitur 11318; 11319; 11319; 11408; minutae 00616; minuunt 00616; minuuntur 16612
mirabilis: mirabile 06813; mirabiliora 17220
miraculum: miracula 22006; 22507; miraculo 20916
mirari: 16601; 20814; mirabamur 07208; miramur 18107; 20208; mirandum 02413; 13418; mirandus 02712; 17905; miror 04118; 05718; 06720; 06908; 08304; 15718; 16523; 17106
mirus: mira 15710; 15818; 22411; miram 08501; mire 15517; 17305; miro 11911; mirum 15917; 16704; 18619; 07416
miser: 04703; misera 21708; 21709; misero 07804; miserum 04627; 04703; 04706
miserabilis: miserabili 22307; 03409
miserari: miseranda 17307; miserandum 22418; miseraretur 08104
miseria: 04704; miseriae 03915; miseriam 08107
mittere: 07910; mittendae 08111; mittis 08815
mobilis: mobilioresque 17808
moderatio: 15414; 17912
moderatrix: 07018
moderatus: 17808; moderata 04005; moderatissime 23008
modestus: modeste 03606
modicus: modicum 04008
modificare: modificat 17901
modulari: modulandi 22016
modulus: modulo 21013
modus: 04503; 23111; modis 07504; 10810; 15720; 22903; modo *117*; modorum 22905; modos 11007; modum 02904; 03414; 03915; 03916; 04105; 08018; 15415; 18025; modumque 21810
moles: 12723; 12801; 17902; 17909; mole 11412; 12713; 16108; 16605; 16711; 17908; molem 17519; moli 12804; molibus 12714; molis 11417; 12812; 12820
molestia: molestiae 02703; molestiam 18002; molestias 02302; 22111
molimen: moliminum 22006
moliri: moliaris 04212; molieba-ris 09124; moliens 22920; mo-

lior 00306; 02814; molitur 16105; 21918; moliuntur 22106
mollis: molli 10902; mollia 21905
mollitudo: 06103
momentum: momenta 10511; 18822; momento 03712
monere: moneo 14327; 21022; moneret 21011; monuerit 01519
mons: + montem 16701
monstrare: monstrantur 08703; 10917; monstraret 03901; monstratum 12003; monstraverit 14616
monstrum: 08416; 08419; monstra 06510
monstruosus: monstruosa 17214; monstruosum 07610
monumentum: monumentorum 22010
mora: moram 21522; morarum 06518; 10411; 20605; moras 07815; 21609
morari: moramur 02415; moremur 06101; moreretur 21202
morbus: 02015; 03914; 22308; morbi 03808; 08219; morbis 02601; morbo 18103; morbos 10815
mori: 03207; 04111; 04210; 05220; 10517; 10819; 10922; 11723; 11922; moriatur 07619; moritur 04111; 07802; 11716; 11803; 11809; 11921; moriuntur 11808
morigerus: morigera 02622
mors: 00618; 00717; 07711; 07719; 09716; 09802; 10310; 22117; 22118; 22516; morte 07714; 09304; 10626; mortem 02302; 07704; 07803; 21412; 21503; 22201; 23021; mortis 02506; 07714; 08112; 09208; 22113; 23023
morsus: morsu 17303
mortalis: 01101; mortale 10319; 10319; 13414; 19012; 19016; 19017; 19020; 19022; 19023; 19024; 19105; 19110; 19111; 19207; 19207; 19318; 19321; 19322; 21806; mortalem 09309; mortali 19022; 23020; mortalia 13404; mortalibus 04307; 04311; mortalium 02005; 22316
mortuus: 07907; mortua 11719; mortuam 08016; mortuo 04210; mortuum 11722; 11807
mos: 06213; more 00906; 16309; morem 19004; 19701; 04009
motio: 19901; motionum 15921
motus: 00810; 10322; 10418; 10522; 11622; 11702; 20921; 21912; 21915; motu 06713; 10511; 10521; 11701; 11707; 13816; 16810; 16818; 17712; 21019; 21902; motum 05812; 05909; 10421; 10602; 20815; 20901
movere: 16724; 20823; motum 10523; moveant 14207; moveat 06410; 10406; 10513; 22901; movebantur 20924; movendis 17601; movendum 17806; movent 00709; 13103; movente 10503; 10515; moventis 10509; moveret 14917; moveri 04601; 10405; moveris 01918; 21106; moverit 13316; moverunt 16304; moves 17315; movet 01914; 05314; 05603; 07112; 07404; 07410; 07911; 10316; 10317; 10318; 10321; 10401; 10403; 10403; 10508; 10510; 13923; 14004 14819; 15816; 16119; 16217; 16622; 19910; 20624; movetur 06211; 10316; 10316; 10318; 10404; 10407; 10503; 11609; 11703
mox: *2*; moxque *1*
muliebris: muliebri 08615; 08704
mulier: 08705; mulieres 08616
multimodus: multimoda 22006

multipes: multipedem 20909
multiplex: multiplicem 04517; multipliciter 21913
multitudo: 14502; multitudinem 21704
multus: multa *21*; multae *1*; multaque *1*; multarum *1*; multas *6*; multi *4*; multis *6*; multo *22*; multos *2*; multum *19*
mundare: mundari 22224; mundati 22304; munda 01019
mundatio: mundationis 22207
mundus: 00516; 00803; 04801; 04810; 04815; 08222; 12602; mundos 14215; mundum 00409; 04801; 04804; 04808; 04809; 04810; 05205; 05206; 08301; 12603; 14214; + mundum 22310
mundus: mundi 11314; 13817; 17618; 22111; 22201; mundissima 21722; mundissimam 22104; mundissimus 09403; mundo 05315; 12319; 13509; mundos 00501; + mundum 22314
munire: munita 21007
munitio: 18810
munus: munere 03803; 22518
musca: muscas 13814
musica 10708; musicis 06015
mutabilis: 10806; mutabile 10302; 10303; 10317; 10403; mutabilem 10607; mutabilia 10505; 10508; mutabilium 00810
mutabilitas: 11620; 11705; mutabilitate 11623
mutare: 10824; mutari 10309; 10321; 10516; 10822; 18822; mutato 10308; 10821; mutatum 10524; 10911; mutatur 10508; mutentur 10905; mutet 07605; mutetur 10401; 10406; 10508; 10511; 10907
mutatio: 10515; 10521; 10521; 10602; 10801; 10808; 10811; 10905; 10921; 18822; mutatione 10520; mutationem 10522; 10823; 10910; 18818; mutationes 10818; mutationum 10923
mutus: muti 16824; mutos 16823; 17114; mutum 16817
mutuus: mutua 16704
mysterium: mysteriis 13508

Nam: *185*; + *1*
namque: *11*
narrare: narras 07614
nasci: 05314; 05219; 16904; nascantur 17212; nascatur 04205; nascitur 06813; nascuntur 05915; nato 09804; 17312; natos 16906; 21002; natum 05509; 16808; 16814; 22506; natus 09418; 16805; 17114
nasus: 18607
natura: 05209; 05221; 05308; 05310; 05912; 05913; 06002; 06407; 06606; 06607; 06810; 11206; 11526; 11605; 11623; 11704; 19407; 21917; 22613; 22621; 22702; naturae 01317; 12519; 16617; 17616; 21115; 22421; 22911; naturam 05208; 05217; 08018; 11511; 11819; 12420; 13311; 13312; 17706; 21909; naturarum 11826; naturis 12713; 13214; 16010
naturalis: 17209; naturali 12709; 17712; naturalia 17218
naufragium: 06514
navigare: navigantibus 05812; navigari 01609
navis: navim 01605
ne: *75*
nec: *168*
necare: necatum 17303
necdum: 07522
necessarius: necessaria 02104; 02207; 02207; 02311; 14423; necessariam 08707; necessario 10221; 10516; 10818; 10822;

11116; 13716; 19622; 20605; 23101; necessarios 02914; necessarium 02105; 02615; 07518; 17209
necesse: 01505; 02014; 04202; 04221; 04917; 07902; 07903; 08210; 10115; 10220; 10505; 10605; 11318; 11511; 11619; 12315; 14113; 14121; 14123; 15108; 15218; 5910; 17705; 18315; 18316; 22611
necessitas: 02910; 11109; 20110; 20113; necessitate 07019; 10916; 06808; necessitates 02820; necessitatibus 00814
nectere: nexa 19513
nefarius: nefarium 20617
nefas: 23111
negare: 02514; 04206; 04816; 05820; 06503; 13305; 13807; 14304; 18905; negabis 04123; 16521; 18303; 19408; negabitne 07401; negandae 06001; negandum 17423; negari 18912; negas 07201; 07204; 07408; 18812; negat 04819; 07908; 08407; 10116; 10119; 10808; 17804; 18823; 18922 21925; negatum 02919; negatur 10706; 11311; negaverim 16907; negaverit 16522; negavit 01721; negem 05510; neget 16221; nego 01616; 07105; 07203; 17001
neglegenter: 19703
neglegere: neglecta 17308; neglectam 20113
negotium: 01704; 04014; 04401; 06614; 17802; 20315; negotio 01605; 22112
nemo: *27*; nemoque *1*; neminem *3*; nemini *1*
nempe: 02315; 19406
nequam: 08619
nequaquam: 15313; 17612
neque: *86*
nequire: 01803; nequeant 12424; nequeat 07507; 15308; nequeunt 16921; 22803; nequit 02008
nervus: nervi 17921; nervis 17807; 18107; nervo 18009; nervorum 17818; 17912; nervos 17807; 17814
nescioqui: nescioquam 07912
nescire: 02421; 04609; 07109; 15509; nesciant 07921; nesciantur 06515; nescias 01422; 04411; nesciens 00417; 16317; nescimus 08011; nescio 00305; 00315; 01101 01120; 02915; 03013; 04009; 04516; 04518; 04602; 04608; 06908; 07011; 07219; 07801; 08416; 08609; 08616; 08910; 09122; 09208; 13105; 14717; 15508; 16316; 16723; 16901; 17109; 17314; 17914; 18119; 20214; 20722; 21701; 21818; nesciretur 19617; nescit 18106; nesciunt 01506
neuter: neutra 20304; neutrum 01211
ni: 06510; 16408
niger: nigrum 10901
nigrescere: nigrescat 07604
nihil: *227*; nihilne *4*; nihilque *14*
nihilominus: *6*
nihilum: 11307; 11309; 11312; 11312; 11321; 11321; 11404; 11422; 11708; 12206; nihilo 00409; 02702; 03302; 20915
nimis: *9*
nimius: nimia 17214; nimio 17814; nimiumque 21024
nisi: *192*
nisus: nisu 17910; 20915
niti: nitens 10209; nitentem 10207; nitimur 03317; nititur 18918; 19819
nitor: 03608; nitore 03013
nix: nivem 07607

nobilitas: nobilitate 02913
nocere: 12018; nocet 00418
nodus: nodos 17520
nolle: 06213; nolebat 07115; noli 04408; 07806; 18210; nolim 05618; nolis 17108; nolit 22107; nollem 20312; nollet 06901; nolo 16813; noluerunt 01516; noluisti 00501; nolumus 16918; nolunt 03108
nomen: 06415; 10824; 14010; 15609; 20518; 21305; 21314; 21317; 21320; 21409; 21421; 21501; 22306; nomina 05608; 13818; nomine 04911; 06309; 06402; 08605; 08810; 14322; 18115; 21322; 21423; 21508; nominibus 14324; 15325; 16320; 22901; nominis 21401; 21412; 21425; 21511; 21608
nominare: 06113; 13213; 21301; nominamus 19909; nominant 01521; nominarem 13219; 19619; nominari 17322; nominas 21221; nominatur 07002; 08619; 10715; 19822; 19904; nominetur 06505
non: *1013*
nondum: *15*
nonne: *49*
nonnihil: *4*
nonnullus: nonnulla *4*; nonnullae *1*; nonnullam *3*; nonnullarum *1*; nonnulli *2*; nonnullis *1*; nonnullos *2*; nonnullum *1*
nonnumquam: *2*
nos: *95*; nobis *53*; nobiscum *2*; nobismetipsis *1*; nosmetipsos *1*; nostrum *3*
noscere: norunt 09417; 09604; nosci 01410; noscitur 01407; nosse 01207; 01302 01308; 01314; 01405; 01802; 01811; 04513; 04621; 04713; 07116; 09505; 13207; 13426; 14419; 15120; 17105; 17306; 19610; 20211; nossemus 07117; nosset 17116; nosti 01207; 01207; 01302: 01309; 01314; 01521; 01521; 01601; 01718; 01808; 01809; 01811; 04621; 13606; 14308; 14613; 18916; noverim 04511; 04511; noverimus 09508; noverit 01419; 03906; novi 01005; 01306; 01307; 01406; 01518; 01522; 01820; 03705; 16820; 16901; novimus 08013; novit 00903; 03802; 07918; 08109; 17110
noster: *4*; nostra *17*; nostrae *6*; nostram *8*; nostras *2*; nostri *2*; nostris *3*; nostro *5*; nostros *2*; nostrum *11*
nota: 15322; 15323
notare: notat 15320
notio: 21311
notitia: 01902; notitiam 09506
notus: 20910; nota 15524; 21017; 22622; 14522; notisque 13214; notissima 13219; notissimo 00907; notissimum 17408; notissimus 16820; notum 10704
novus: nova 22009; novo 06309; novum 20112
nox: nocte 03814; noctem 00803; noctis 00804
noxius: noxiasque 14504; noxium 17214; 17303
nudus: nudam 03403
nugatorius: nugatoriis 22917
nullus: *11*; nulla *48*; nullae *3*; nullam *15*; nullas *2*; nulli *3*; nullius *7*; nullo *56*; nullum *12*
num: *11*
numerare: numeramus 07406; numeranda 17222; numerandi 22017; numerandum 08812; numerantur 17214
numerositas: numerositatis 21123

numerus: numero 13925; 21701; numerorum 10607; 16617; numerum 21704; 22009
numquam: *25*; numquamne *1*
numquid: 05019; 07118; numquidnam 05002; 05108; 06217; 07115; 08316; 08319; 09409; 09412; 13906; 15625; 20416; 21118
nunc: *89*
nuntiare: nuntiat 12811
nuntius: nuntio 12810
nuper: 20906
nusquam: *7*
nutare: nutent 05212
nutrimentum: nutrimenta 17903; 17904
nutrire: nutriendus 03517; nutriti 22414; nutritur 22416
nutrix: nutricum 20106
nutus: 00912; 17806; 17912; 17921; nutibus 16809; nutu 14424; 17617; 17805; 17818; 17907; nutum 17820; 18016

O: *3*; + *1*
ob: *15*
obambulare: obambulavit 07916
obdormire: obdormieris 18424
oberrare: oberratis 08006
obicere: obiectum 06003
obiurgare: obiurgato 01706
oblivio: 09413; 10715; oblivione 09421; 09501; 09515; 10626; 10725; oblivionem 09718; 10704
oblivisci: oblitum 09305; 09408; 15718; oblitus 19601; oblivisci-tur 17122
oboriri: oboriatur 12203
obruere: obruatur 03002; obrutas 09515
obscurus: obscura 02609; obscurissima 23012; obscurissimis 22121; obscurius 15418; 23106; obscurum 09511
obsecrare: obsecro 03903; 15612; 16923; 18621; 20424
observans: observantissime 22619
observare: observabo 23116
obstare: obstat 07419
obtemperare: 21513; obtemperat 00720; 02013; obtempero 04412; 09316
obtinere: 10805; 20412; obtineat 15321; obtinebimus 11503; obtinent 22623; obtinente 11705; obtinet 11609; obtinetur 16106
obviam: 17704
occasus: occasum 08309
occidere: occidat 04817; 09222; occiderit 04810; 22503; occidet 04822; occidisse 04809; 04810; 04818; occidit 04809
occultare: occultata 21115
occultus: occulta 01317; occultiore 13816; occultissimis 06514; occultorum 16618
occupare: 17204; occupabat 21522; occupant 17216; 21519; occupanti 12513; occupantur 21519; occupasse 20407; occupat 11315; 11401; 12801; occupatus 10714; occupet 16719; occupetur 17701
occupatio: occupatione 16506; occupationes 23115
occurrere: 07317; 13702; occurrant 08808; occurrat 01016; 06402; 17708; occurrerit 04004; occurrit 07301; 14302; 21508
oculus: 03717; 09617; 12807; 20712; 20714; 20718; oculi 00410; 01909; 02004; 03508; 05721; 09709; 14116; 15923; 15924; 16214; 18218; 18307; 18309; 18320; 18414; 18503; 18523; 18601; 18604; 18610; 18805; 20621; 20710; oculis 01920; 01924; 02202; 09614;

11906; 11908; 14020; 15706; 15710; 16208; 16825; 18310; 19906; 20619; 20704; 20904; 21520; 22614; oculo 15824; 16019; oculorum 02602; 02719; 06001; oculos 00912; 02001; 02003; 02108; 02114; 02607; 03605; 03920; 04118; 05818; 08015; 09609; 13713; 18221; 18421; 18505; 18511; 18715 20611; 20701; oculum 02211; 16020; 22224
odisse: 22418; oderim 01221; oderimus 22717
odor: odore 06102; 17305; odorem 20106; odorum 21907
offendere: offendebare 07011; offenderet 22912; offendimur 16409
offensio: offensiones 10815
offerre: oblatum 02920; offerrentur 02614
officium: 02710; 02915; 03614; 07415; officia 17424; officiorum 22011
olere: 03001
olfacere: 06106; olfaciendi 18118; olfaciendo 21908; olfactus 18722
olfactus: olfactu 18915; 20322
olim: 08903
olympionicus: olympionicum 17602
omittere: omittam 10607; 10808; 18102; omittimus 08007
omnifariam: 22216
omnimodus: omnimoda 22517; omnimodam 21503; omnimodo 17913
omnino: *80*
omnis: *45*; omnisque *4*; omne *50*; omnem *9*; omnes *28*; omni *19*; omnia *74*; omnibus *26*; omnium *17*; omniumque *1*
onerosus: onerosam 02702; onerosum 21714
onus: oneris 17611
opacus: opaco 20908
opera: operam 02010; 02711; 23105
operari: operamur 09406; operatur 05101; 10522; 12418
operosus: operosius 09712; 20202
opifex: opificum 06705; 22004
opinari: opinati 11811; opinemur 08011; opinor 03314; 04108; 04123; 06316; 06709; 07014; 07408; 08212; 08521; 08620; 08907; 10811; 13104; 13405; 14401; 14921; 15117; 15125; 15901; 15912; 16016; 16418; 16521; 17410; 18410; 18812; 18820; 19313; 19501; 19604; 19806; 19908; 20302; 21420
opinio: 13724; opiniones 14504; 17316
oportere: 21112; oportet 06007; 11307; 11522; 15711; 16713; 17004; 19317; 21503; oportuerit 23014
opponere: opposuimus 11213
opportunus: opportuna 17221; opportunam 17409; opportune 17401; opportuniorem 23116; opportunius 21010; 23107; opportuniusque 18001; opportunum 19124
opprimere: oppressos 22716; opprimat 17910; 21715; opprimit 12413
oppugnare: oppugnata 20415
ops: ope 10409; opem 02811; 05702; 22711
optare: 03008; optabis 02821; 03115; optanda 19710; optandum 07715
optimus: optima 15914; optime 01103; 03101; 07408; 18801;

22413; optimi 03613; + optimum 03310; 03312
opus: 02003; 03223; 03708; 04502; 09201; 10414; 11701; 12015; 15115; 18112; 19901; 22417; opera 05918; 06802; opere 02215; 22207; operibus 06803; operis 20606
orare: ora 00316; 04509; oratum 04511; oravi 01111; 01113; 01506; oremus 05706; oro 00915; 01104; 03714; 04012; 05516; 07811; 08306; 18108; 19504; 21109
oratio: 07916; orationе 08012; 23110
orbis: orbes 00806
ordinare: ordinaretur 22911; ordinat 21916
ordinatus: ordinata 11623; ordinatissime 22309; ordinatissimo 11707
ordo: 11118; 23019; ordine 03613; 03614; 12520; 12520; 12706; 12709; 13603; 22708; ordinem 01318; 03609; 03619; 03719; 04719; ordines 22012; ordinibus 00808; ordinis 22921
oriens: oriente 07506
origo: 11118
oriri: oriturum 22503
ortus: 00807; ortumve 11510
os: ore 21305; 21314
ostendere: 03515; 03709; 06117; 09124; ostendam 13521; ostendat 03803; 03907; 07104; ostendatur 11502; ostende 01006; 05119; 20606; ostenderis 18222; ostenderit 03318; ostendi 02815; 03410; ostendimus 17203; ostendis 00412; ostendit 11910; 15821
ostentare: ostentant 08616; 16716
otiosus: otiose 02912; otiosi 01701
otium: 08116; otio 02516; 02702; 08112; 13102
ovis: 05815
ovum: ova 06204; 06206; 06207; 06420

Pacatus: pacatissime 06316
pactum: pacto 01204; 01213; 04701; 05021; 06219; 06820; 10919; 11203; 12216; 14221; 18515; 19611; 20817; 21422
paene: *9*
paenitere: paeniteat 18502; paenitet 19702; 22801
palaestrita: palaestritae 17519
palma: palmam 21020
palpitare: palpitantem 05708; palpitantes 20814
panis: panem 00706
par: 01820; 22625; 22626; pares 01713; 14626; 14627; 14703; 14708; 14806; 14816; 15014; 15015; 15024; 15123; paresne 15106; pari 11522; 18011; paria 14816; 14903; paribus 14704; 14712; 14718; 14802; 14804; 14815; 14911; 15003; 15004; 15006; 15102
paratus: 00909; 13604; 20419
parcere: parcendum 03616
parentes: 16913; parentibus 05915; 16912; 17002
parere: pariatur 17916
paries: 03602; 04916; 04919; 05301; 05403; 07603; 07603; 07605; parietem 04909; 04910; 04912; 05403; 05404; parietis 04914
parilitas: 15007; parilitatem 14913
pariter: 01713; 01714
pars: 09414; 09713 11314; 11317; 11322; 11708; 12803; 15020; 16409; 21424; 21512; 21521; 21603; 21603; parte 00414; 01712; 06415; 06502; 06508;

06915; 08410; 08802; 09105; 12416; 12509; 12817; 12818; 12819; 14402; 14524; 14602; 14720; 15021; 15118; 15212; 15220; 15518; 16502; 20304; 21118; 21510; 22512; 22912; partem 01407; 06003; 06410; 11407; 17710; 17715; 22024; 22921; partes 07221; 10410; 11402; 12812; 12820; 15106; 15123; 16410; 18218; 18806; 20913; 20923; parti 07304; partibus 10411; 12802; 12808; 12815; 13818; 15321; 15322; 15521; 15917; 21210; 21502; partis 12805; + partibus 03308; + partis 03310
particeps: 15807
particula: 12813; 19014; particulae 12804
particulariter: 12602
partim: *10*
partiri: 21620; partiuntur 22902
partitio: 18120; partitionumque 07310
parum: *8*
parvulus: parvulis 22415
parvus: 16914; parva 09315; 11002; 14115; 14121; parvam 17322; parvas 14122; parvo 14124; parvos 18007; parvum 01703; 05212; 17610; 17907; 17910
pascere: pascit 23006
passio: 12811; 18721; 18823; 19001; 19205; 19208; 19220; 19225; 19303; 19305; 19311; 19404; 19417; 20516; 20609; 20622; 20623; 20627; 20711; 20713; passione 18725; 19305; passionem 12805; 18719; 19001; 19222; 19306; 20220; passiones 10813
pater: 00502; 00502; 00502; 00503; 00503; 00503; 00504; 00505; 00904; 01005; 01015; 01017; 01102; 05706
patere: pateat 01001; patent 14701
pati: 04918; 11403; 12412; 18222; 18408; 18415; 18513; 18615; 18617; 18715; 18717; 18812; 18819; 18912; 20612; 20618; 20701; 20702; 20706; 20712; 20714; 22308; passi 18805; passum 18725; 18807; passurum 02704; paterentur 18219; pateretur 18224; 20719; pateris 18404; 18409; 18512; 18514; patiantur 18222; 20710; patiatur 15318; 18216; 18302; patierisne 20409; patimur 18325; 18402; 18402; patitur 00808; 05907; 05908; 05909; 10121; 10910; 11318; 12412; 12818; 18204; 18218; 18804; 18815; 18824; 18913; 20715; 20715; 20719; 22215; patiuntur 13917; 17026; 18415; 18416; 18417; 18617; 18618
patiens: patienter 06007; 14416; 16113
patientia: 06518
patria: 00905; 13203; patriae 08704; patriam 13206; 13211
patrimonium: patrimonio 02911
patrocinium: 21820
pauci: 07918; pauca 07501; paucis 00401; 00403; 00412; 00907; 16007; paucissimis 03404; paucorum 23001; paucos 09418
paulatim: 17611; 19124
paulisper: 18207
paulo: *12*
paululum: 08306; 18008
peccare: 19318; peccantes 22717; peccet 18908
peccatum: 23021; peccata 22717; peccato 00708; 22701; 23003; 23101

pectus: pectoris 03914
pecus: pecori 20103; pecoris 22626; 22702
pedetemptim: 05112
peior: peiore 03207; peius 03205
pellere: pellatur 03003; 08114
pendere: 08117; 18210; pendes 08215
pendere: 22106 pendendam 19919; 20006; pendis 19506
penes: 15920
penetrare: 15520; penetrata 21008
penitus: 01105; 03222; 03705; 09002
penna: pennae 03707
pennula: pennulis 18009
per: *220*
peracutus: peracutis 20517
peraeque: 07522; 17605
peragere: peractum 14007; peragendi 10421; peragente 20921; peragi 10414; peragunt 00802
perceptio: 02414; perceptionem 01615
perceptor: perceptoremque 01108
percipere: 01804; perceperit 19606; percepi 03209; percepisti 01604; percepta 07512; 19411; perceptae 19609; perceptum 01803; percipi 01610; 11022; 18914; percipienda 11822; 22805; percipiendis 03210; percipitur 19423; 19603; 19608
percutere: percussit 20913
perdere: perdit 00409; perdita 21410
perdomare: perdomuisse 03012
perducere: perducat 14518; perducaturque 07716; perducendi 10509; perducimus 19802; perducit 03107; 11321
peregrinus: peregrina 21103
perfectio: perfectione 00806
perfectus: 02111; perfecta 00414; 02113; 02121; 14719; 19102; 19403; 22719; 22723; perfectam 08017; 15118; 16516; 17922; 19314; perfecte 10410; perfectiorem 22223; perfectisque 03707; perfectissime 04509; perfectissimus 22705; perfectum 22603; perfectumque 21720; 01108
perferre: perferam 21712; pertuli 03303; 05705
perficere: perfecisse 08112; perficeretur 19212; perfici 19021; perficiatur 18924; perficiendam 22208; perficiendi 10511; perficitur 14815
perfructio: 22320
perfrui: 03417; perfruique 02118
pergere: pergam 07419; pergas 00308; 13716; perge 01618; 04823; 06619; 08312; 19706; pergeres 13220; pergit 22218
perhibere: perhibetur 19502
periculosus: periculosius 02713; periculosum 03514
periculum: pericula 22201
perire: 00409; 00604; 08115; pereamus 05713; periremus 00608; peritur 01012; peritura 01902
peritia: 17307; peritiam 17407; 22016; peritiamque 07105
peritus: 10626; 16313; perita 17405; peritior 17206; 19202; peritissime 17521
perlucere: perlucentis 05504; perlucet 13723
permanere: 09220; permaneant 02115; permanent 11813
permittere: permissum 16207; permittam 19702; permittar 02521; permittet 04411; permittimur 03807; permittis

00409; permittitur 16114; permitto 15416
permotio: permotione 02806
permulcere: permulceat 01908
permultum: 01821
pernecessarius: pernecessaria 22122
perpetuus: perpetua 09207
perpurgare: perpurgatae 22115
persequi: persecuti 16724; persequerere 21201
persona: 12505
perspicere: perspexeris 15421; perspexisti 21416
perstringere: perstringendae 23113
persuadere: 07805; 20816; persuadeas 18221; persuadeatur 02818; persuadebis 03005; persuadebit 03317; persuadebo 03109; persuadetur 09221; persuasisti 14510; persuasit 02616; 07906; 08106; persuasum 07804; 08716; 13905; 18101; 20315; persuasurum 02901
pertimescere: pertimescas 01703; pertimesco 01617
pertinacia: 19710
pertinax: pertinaci 17906; pertinacius 17511
pertinere: 03719; 04904; 06001; 07013; 12819; 14001; 17501; 21702; 21705; pertineat 02915; 10212; 10501; 16917; 21321; pertinent 01424; 02309; pertinet 02710; 05818; 07415; 10405; 20219; 20403; 20403; 22720
pertrahere: pertracto 18501
perturbare: perturbante 15122; perturbari 21112; perturbatus 00810; perturbavit 02503; perturbere 20724; perturbet 22921
perturbatio: perturbationem 20710; perturbationibus 02601; 18305
pervehere: pervexerint 01606
pervellere: pervellerit 02502
pervenire: 03203; 03317; 03613; 11312; 11404; 12207; 12311; 13718; 14510; 19505; perveneri-mus 07812; perveneris 01202; pervenero 01519; perveniant 09705; pervenias 00316; perveniatur 01002; 01006; perveniendi 06202; perveniendum 19505; 19508; 19515; perveniens 02121; pervenimus 19511; perveniremus 19515; 19517; perveniri 19514; 19615; 20004; pervenit 16515; 17623; pervenitur 03503; 11409; 19519; 20004; 22319; perveniunt 06819; perventuros 22326; perventurum 03702
perversus: perversius 18013
pervicacia: pervicaciae 06314
pes: pede 12806; 12808; pedes 13427; pedibus 00917; pedis 12814; 20603; pedum 20914
pessimus: pessimum 00411; + 03311; + 03313
pestis: 02920; peste 03810; 19721; pestium 02605
petere: 18010; petam 18903; petebat 17707; peto 01012; 02811; 21611
phantasia: 09401; 09708
phantasma: 09401
philosophus: philosophis 07703; 20517
phreneticus: 18105; phreneticos 17813
pictor: pictorem 22508; pictorum 06804
pictura: 06704; 06903; picturam 22510; picturis 05918; 22008

pietas: pietate 23016; pietatemque 22804; pietatique 23101
piger: pigram 20621
pigere: pigeat 03920; pigebit 15417
pignus: pignoris 00505
pila: 01816; 02411; pilae 15402; pilam 01521; 01811; 09616
pingere: 02705; pictam 05810; pictus 06805; pingentem 22508; pingeres 13412; pingi 22509; pingit 22510
piscis: 17306; piscem 16023
pituita: 16208
pius: pie 16117; piissime 22208
placere: 22723; placet 03907; 03907; 04003; 06002; 08203; 08607; 13518; 13519; 14004; 14322; 14922; 14925; 15224; 16120; 16309; 16315; 17413; 18205; 19315; 19912; 20606; 23103; 23112; placetne 13617; 19923; placitam 19713; placuerit 20803; placuit 06317
plaga: 20823
planities: planitie 09616
planus: planarum 15914; 16419; plane *17*; planis 15410; 16503; planissimum 06716; planius 09512; 19003; planum 06714; 08913; 09407; 21206
plenitudo: 00718
plenus: plena 06611; 19124; plene 22803; pleniore 12006; plenissimam 20605; plenissime 02214; 09601; plenissimum 09808; 22420
plerique: *2*; pleraque *2*; plerisque *1*; plerumque *6*
pluma: plumarum 06103
plumbeus: + plumbeum 05203
plumbum: 08521; plumbi 08605; 08612
plurimus: plurimos *1*; plurimum *15*; plurimumque *1*
plus: *24*; plura *10*; plures *2*; pluris *7*
plusquam: 21511
poema: poemata 06611; 06721
poena: 22909; 22913; 23023; poenae 00814; poenas 00916
polus: poli 00801
pollere: polleat 02913
pollex: pollicem 20603
polliceri: polliceor 21713; pollicetur 09808
polluere: pollutam 22126
pondus: 17805; 17807; 17902; 17907; 17911; 17924; pondera 17616; 17718; pondere 17804; 17819; ponderibus 17602; ponderum 17723
ponere: ponebamus 15302; poni 06002; posita 11023; positum 14720; positus 01607; posuimus 11603; posuisse 13925; posuisti 17402
popularis: populares 08119; populari 08702
populus: populum 17223
porrigere: porrecta 13427; 15918; 16615; 21606; porrecto 18517; porrigatur 14102; 14402; 14407; porrige 05709; porrigeretur 14110; porrigi 14403; porrigit 18505
porro: *9*
portare: porto 01107
posse: *94*; possem *3*; possemus *1*; possent *2*; posses *5*; posset *19*; possim *5*; possimus *4*; possint *14*; possis *8*; possisque *1*; possit *1*; possitne *1*; possitque *1*; possum *34*; possumus *14*; possumusne *1*; possunt *32*; poterant *2*; poterat *2*; poteris *1*; poterit *5*; potero *1*; potes *14*; potest *207*; potestne *4*; potuerimus *1*; potuerit *4*; potuerunt *2*;

potui *6*; potuimus *2*; potuisse *4*; potuit *5*
possidere: possederit 21606; possideat 02308; 12215; 18017; possidentes 21609
post: *14*
postea: 04415
posteritas: posteritatis 22011
posterius: 03316
posthac: 01706
postremo: *5*
postulare: postulant 22202; postulat 17802; postulavi 14416
potens: 11519; potentior 11120; 11204; 12304; 12716; potentiora 12709; 12712; 12715; potentiore 11526; 12302; potentiorem 12323; 20616; 20704; potentioribus 12711; potentissimo 22505; potentissimum 15316; 16714; potentius 11202; 12304; 12405; 15916; 16009; 20706
potentia: 11118; 11606; 11709; 15415; 16715; 20705; 21623; 22519; 22809; potentiae 13501; 22101; potentiam 13419; 15419; potentiamque 16707
potestas: 04508; 12223; potestate 03701; 04408; 04507; 08115; 12314; 12315; 20205; potestatem 16707; potestati 12305; 12306; potestatum 22011
potior: potiorem 14723; potius *26*
potus: potu 02809; potum 00707; 22415
prae: 01903
praebere: praebe 01007; praebeat 11207; praebent 16113; 17418; praebet 12016; 21820; praebuerim 20411
praecedere: 19518; praecedentia 05102; praecederet 21302; praecedit 02416; praecessit 19516
praeceptum: praecepta 02014; 22108; praeceptis 02013; 09317; 23104
praecidere: praecidi 20817
praecipere: 03704; praeceperam 21009; praeceperit 04416; praeceptum 22711; praecipio 20116; praecipitur 13508
praecipitare: 01704; praecipites 21025
praecisio: 11321; praecisione 11319; 11416; 21503
praeclarus: praeclaro 22110
praecolere: praecolendus 21617
praedicare: praedicavit 22415
praeditus: 14922; praedita 15018; 17804; praeditis 16605; praeditum 17908
praeferre: praeferenda 22703; praeferendus 11516; praeferetur 14924; praefert 09609
praeiacere: praeiactis 17801
praemium: 22220; 22913; 23102; praemia 00713; 00813; praemio 22909
praeparare: praeparas 00713; praeparata 13114
praepedire: praepediuntur 03112
praeponere: 220251; praeponamus 15218; praeponat 14717; praeponenda 09803; praeponendam 15412; praeponendum 11506; 15218; praeponis 14716; 14921; 15217; 19506; praeposuit 20016
praepropere: 14517
praescribere: praescribitur 01415
praesens: 02313; 05501; 10421; 14105; 17801; praesente 11606; praesenti 08712; 10707; praesentibus 02805; 22018; praesentis 10417; praesentissimus 19714; praesentius 22606
praesentia: 03115; 21614; 21806; 23113; praesentiam 03118;

12509; 20820; praesentiaque 14110
praesertim: *11*
praestans: praestantior 11824; 12120; 15222; 20707; praestantiora 20023; praestantiorem 22623; praestantius 04107; 13625
praestare: 11617; 16210; 19508; praesta 00405; praestas 05707; praestat 02006; 07704; 15905; 16505; praestent 17503
praesto: 12423
praesumere: praesumat 02117; praesumendum 22521; praesumo 01821; 03905; praesumpseram 01319; 02501; 14008; praesumpseras 03816
praetendere: praetende 05709
praeter: *16*
praeterea: 22514
praeterire: praetereundum 14002; praetereunt 12509; praeteritarum 10416; praeteritorum 10518; 22017; praeteritum 10418; 10505
praetermittere: praetermiseras 04921; praetermittitur 07305
praevalere: praevalet 14715; 17904
praevaricatio: praevaricationis 20413
pravus: prave 22225
pretiosus: pretiosior 13525; pretiosissimum 20120
primus: 00101; 22813; prima 12112; 19118; 19319; primam 19108; 19112; primi 09109; primis 21801; primo 01610; 01816; 02007; 02310; 03601; 04101; 21805; primum 00405; 02612; 04003; 07911; 10606; 10606; 11012; 11107; 11914; 12113; 16220; 16720; 20506; 21110
primitiae: primitias 22504
primitus: 11305; 12117; 15719
principium: 15311; 15319; 22402; 22602; principio 21015
prior: 12516; 12517; 12517; priore 15718; 21510; priori 03106; prius *21*; + prior 03309
priusquam: 18212
privare: privari 10601; privatum 11723; privatur 11420; 12001; privetur 11503
privatim: 20417
privatio: privatione 11417; privationem 11421
pro: *21*
probabilis: probabile 04706; 13820; probabilia 02408; 02410; probabiliter 05402 14213; 21006; probabilius 21107
probare: 18125; 19013; probamus 09619; probant 17811; probarem 20601; probas 07807; probata 20508; probatum 20207; 20210; probatur 09009; 11618; 12822; probaverimus 04715; 17407; probem 17510; probes 02516; probo 16316; 16413; 18809; 18905
probe: 16418
procedere: 21220; procedat 21218; 21305; procedit 21221; processerit 18213; processimus 21005; processisse 06518
proclivis: proclivius 18820
procul: 15813
prodesse: 06818; 23013; prodest 06905; prosint 23012; prosit 04411
producere: producta 20414
profanus: profanis 22013
profecto: *30*
proferre: 01423; 08520; profer 07502; proferas 20420; proferentes 09410; protulerim 23015; protulisti 19713

professio: professione 01515; professionis 07018
proficere: 16510; 16514; 16522; profeci 03920; profecisse 02611; 02816; 03006; profecisti 02813; proficiamus 07211; proficiendo 16514; proficit 16509; 16518; 22123
proficisci: proficiscere 08715
profiteri: 01518; professus 01819; profiteor 01313; profitere 04410
progredi: 08711; progreditur 11408; progressi 03806; progressus 03206
prohibere: prohibemur 13106
proles: prole 00317
promittere: promiseram 13712; promittit 01918; promittitur 02019; promitto 03905
promovere: promoveris 02609; promoverit 02605; promovimus 05313
promptus: 11621; 12018
pronuntiare: pronuntiabo 03911; pronuntiaveramus 03809
pronus: pronior 17820
prope: 07404; propior 09503
properare: propera 01701
properatio: properationi 06213
propheta: 22310
propinquare: propinquat 11315
propinquus: propinque 12610; 12611; 12613; 12615; propinquior 12518; propinquius 12613; 22522
propinquitas: 12519
propitius: 00713
proponere: proponantur 19504; proposita 09713; propositis 22508; propositum 21623
proportio: proportione 22914
propositio: propositione 19122; propositionem 19108; 19112
propositum: 20206; propositi 22725; proposito 22105
proprius: 04408; 22002; propria 12411; 17806; 22808; 22919; propriae 13301; propriam 11819; 12512; 13211; 13303; 13311; 13312; proprie 11307; proprio 02215; 18115; proprium 07305; 17617; 20407; 22714
propter: *31*
propterea: *8*
prorsus: *54*
prosequi: 06211
provenire: 05316; provenerint 02520; 02617; proveniant 02907; proveniat 19712; proveniunt 08114
providentia: 16116; 22116
proximus: proxima 21722; proximo 11617
prudens: prudentemque 01108; prudenter 18005; prudentes 08313; prudentior 16520; prudentiores 16604
pudere: pudeat 06312; 20302; pudendum 22417; pudet 06304; 06306; 15023; 15614; 19707
pudicus: pudica 02622
pudor: pudori 19708
puer: 16509; 16802; 16914; 17514; pueri 07205; 20104; 20814; pueris 17501; puero 09804; 17312; 17920; puerorum 16612; 23011; pueros 16222; 18818; 22507
pueriliter: 21122
pugio: + pugionem 05203
pugna: 11112
pugnare: pugnamus 11513; pugnantibus 17713
pulcher: pulcherrime 23009; pulcherrimum 00410; 22910; pulchra 00513; 00513 02621; 22411; pulchrae 03405; pulchram 16516; pulchre 22819; 22819; 22819; 22820; 22820; 22821; 22821; pulchri 00503; pulchrior 14712; pulchrius

03604; 11415; pulchro 22820; pulchrum 00512; 22820
pulchritudo: 03408; 03802; 22808; pulchritudine 01912; 12708; 21810; pulchritudinem 02210; 03910; 22821; 22821; pulchritudini 22914; pulchritudinique 22101; pulchritudinis 02801; 03415
pulex: pulices 01214
pulmentum: pulmenta 17305
pulsare: pulsanti 01002; pulsantibus 00705
punctum: 15318; 15323; 15324; 15325; 15401; 15414; 15707; 15924; puncto 03713 09616; 15916; 16410; 16713; 16716
pungere: pungentem 13915; 16303; pungeret 02501; pungi 09703
pupilla: 14116; 15923
purgare: purganda 20805; purgas 00712; purgat 23005; purgata 02006; purgato 11814; purgatus 00603
purgatio: purgationis 22112
puritas: 22513; puritatem 20505; 22214
purus: pura 02005; puram 22124; purum 01107
putare: 10601; 17301; 17510; 22101; putabam 02503; putabamus 00614; putabit 07416; putamus 06011; 18017; 20621; putanda 16607; 18018; putandum 09104; putant 00711; putantes 09603; putares 04910; 17116; 19602; 21203; putaretur 10913; putari 17420; putas 02611; 04107; 04119; 06816; 07412; 09117; 09422; 13401; 13806; 13907; 14508; 14806; 14826; 15214; 17018; 18925; 20013; 20213; 21411; putasne 18321; 20310; putasti 13106; putaveras 03818; putaverim 23111; putaveris 21702; putaverit 11114; putemus 20005; putent 22306; 22509; putes 09118; 13719; 14523; 16324; 17705; 19913; 21214; 21803; putet 03801; 05805; 22515; 22612; 23020; puto 03102; 03616; 03714; 04224; 08713; 08819; 09102; 09805; 13107; 13213; 13217; 13710; 13908; 14104; 15301; 15418; 17020; 17111; 17119; 18203; 18704; 19724; 20617; 21217

Quadratum: 09608; quadrata 09612
quadratura: 09209
quadratus: quadrata 10902; 15110; 16401; quadratam 15103
quadrupes: 19115; 19116; 19120; 20305; 20305; 20306; 20404
quaerere: 01015; 01118; 01520; 02716; 03108; 03811; 04118; 04718; 06318; 06914; 08219; 09315; 12015; 13220; 13426; 13920; 14001; quaeram 13923; quaeramus 04221; 09020; 12104; 14922; 15224; 16311; 19614; 20015; quaerant 09417; quaeras 01203; 13224; 13302; quaere 14006; quaerebam 16317; quaerebamus 07613; 08004; 20608; quaeremus 08207; 16709; quaerenda 21011; 21212; 22313; 23014; quaerendis 16111; quaerendo 03219; quaerendum 02904; 11418; 14917; 15724; 19901; 20210; 21703; 23020; quaerenti 00303; 01016; 02418; 13225; quaerentibus 08121; 09807; 16117; 23108; quaererem 04303; quaereres 13218; quaereret 21014; quaeri 06310; 11013; 13516; 16710;

23013; quaerimus 03401; 09508; 13203; 13508; 15011; 22721; 22809; quaeris 01618; 09403; 13201; 13423; 13916; 15805; 16304; quaerit 00602; 03502; 13713; 19806; 19807; 19808; quaeritur 13222; 14418; 22120; quaero 00908; 01321; 02717; 02720; 02818; 02919; 03103; 03416; 07102; 08717; 13108; 13114; 13718; 14522; 15524; 17511; 19715; 21214; quaesisse 15719; quaesissem 13105; quaesitum 03814; 15721; quaesiveram 01807; quaesivit 01013; 01014
quaeso: 00910; 01017; 01305; 13103; 01512; 01813; 03619; 03918; 05113; 05713; 06619; 08505; 09118; 09207 09307; 13317; 14009; 14417; 14711; 15625; 16103; 16908; 18811; 19003; 19703; 20010; 20521; 20720
quaestio: 08703; 09311; 11002; 11014; 12203; 15717; 23012; quaestione 15718; 15724; 16119; quaestionem 17315; 20523; 21020; 21702; 21705; quaestiones 23112; quaestioni 08008; 08713
qualis: *13*; quale *6*; qualem *3*; quales *1*; qualia *6*; qualibus *1*
qualiscumque: qualecumque 16306; qualescumque 14304; qualiacumque 07015
qualislibet: qualemlibet 11505
qualisnam: qualenam 20011
qualitas: 12817
quam: *173*
quamdiu: *4*
quamobrem: *15*
quamquam: *26*
quamvis: *41*
quando: *23*
quantitas: 15810; 15815; 16404; quantitasne 16402; quantitate 10101; 15717; quantitatem 14001; 15912; 16324; 17404; 21705; quantitatis 15817; 16217; 16302; 16524; 17623; 21208
quantus: *3*; quanta *14*; quantae *3*; quantam *3*; quanti *1*; quanto *18*; quantoque *2*; quantum *79*; quantumque *1*
quantuscumque: quantacumque 22512; quantumcumque 11612; 12108; 12522
quantuslibet: quantolibet 11401; quantumlibet 02705
quantusvis: quantamvis 09615
quapropter: *5*
quaquaversum: 18506; 20604; 20919
quare: *35*
quartus: 22814; quarto 22022; 22804; 23005; quartum 17402
quasi: *60*
quatenus: 08711; 10801; 20922
quattuor: 10305; 10305; 10307; 11826; 13219; 13224; 13309; 14411; 14727; 14801; 14804; 14815; 14911; 15003; 15111; 16822; 20821
quattuordecim: 02613
quemadmodum: *17*
qui: *138*; quis *51*; cui *32*; cuius *34*; qua *79*; quae *285*; quaeve *1*; quam *70*; quarum *3*; + *1*; quas *25*; quem *76*; quibus *55*; quid *278*; + *1*; quidni *2*; quidve *1*; quo *196*; quod *481*; quorum *10*; quos *17*
qui: 10805; 16523
quia: *75*
quicumque: quacumque *1*; quaecumque *4*; quarumcumque *1*; quocumque *1*; quodcumque *2*

quidam: *7*; cuiusdam *2*; quadam *11*; quaedam *28*; quandam *12*; quasdam *3*; quendam *3*; quibusdam *10*; quiddam *13*; quodam *10*; quoddam *1*; quorundam *2*; quosdam *2*
quidem: *71*
quies: quietem 03414
quietus: quietissimo 13813
quilibet: *3*; cuilibet *1*; quaelibet *5*; qualibet *3*; quamlibet *2*; quaslibet *1*; quemlibet *1*; quodlibet *5*; quolibet *5*; quoslibet *1*
quin: *4*
quinam: quaenam *2*; quidnam *3*; quonam *6*
quinque: 18117; 18720; 18921; 19407
quintus: 22213; 22815; quinto 23006
quippe: *8*
quire: queant 14506; queat 06411; 10415; 11404; 11610; 14923; 15212; 15212; 15225; 15505; 15516; 15520; 16006; 20520; 21502; queunt 21813
quispiam: *5*; quaepiam *1*; quempiam *3*; quippiam *2*; quopiam *3*
quisquam: *9*; quisquamne *1*; cuiquam *1*; quemquam *1*; quicquam *40*; quoquam *1*
quisque: *12*; cuique *6*; quaeque *7*; quamque *1*; quemque *2*; quibusque *1*; quidque *5*
quisquis: *9*; quicquid *37*; quoquo *5*
quisquislibet: quoquolibet 11017
quivis: *1*; cuiusvis *1*; cuivis *1*; quaevis *2*; quavis *1*; quovis *2*
quo: *13*
quocumque: *2*
quod: *46*
quodammodo: *6*
quominus: *3*
quomodo: *49*
quoniam: *15*; + *1*
quoque: *6*
quorsum: 01618; 16902; 19816
quot: *7*
quotennis: quotenne 17306
quotiens: 19701; quoties 11006

Radiare: radiatum 03605
radix: radicibus 21903
rapere: rape 04012
ratio: 01918; 01924; 02110; 02113; 02121; 03306; 07407; 07905; 09705; 10215; 10216; 10218; 10303; 10307; 10308; 10312; 10312; 10614; 10721; 10916; 10918; 10919; 10920; 11006; 11009; 11107; 11110; 11201; 11205; 11218; 13919; 13921; 13921; 14102; 14204; 14511; 14512; 14512; 14518; 14615; 15202; 15223; 15307; 15412; 15813; 15821; 15915; 16105; 16106; 16306; 16413; 16715; 16915; 18212; 18406; 18918; 19510; 19615; 19617; 19622; 19815; 19819; 19823; 20005; 22617; 23013; ratione 06605; 06606; 06914; 07521; 09016; 10608; 10621; 10912; 11115; 11202; 11210; 11221; 11301; 11414; 11711; 12002; 14502; 14510; 15225; 16210; 16212; 16309; 16601; 18905; 18917; 19411; 19413; 19423; 19425; 19519; 19603; 19606; 19608; 19609; 19613; 20016; 20105; 20321; 20401; 20520; rationem 01221; 07022; 07213; 07405; 08205; 09018; 10607; 10612; 10806; 11121; 11303; 13517; 16224; 19511; 19511; 19515; 19516; 19522; 19619; 19621; 19715; 19720; 19724; 19813; 19818; 19820; 19822; 19903;

19909; 19921; 20002; 20003; 20006; 20022; 20515; rationes 07805; 10724; 12502; 17310; rationi 10820; 11113; 11204; 14208; 14420; 16407; 17118; 17803; rationibus 09301; 11004; 12515; 20720; rationis 11216; 15807; 16518; 19824; 22706; rationum 07912; 10614; 12510; 14503; 16507
ratiocinari: 10107; ratiocinamur 10106; 10201; ratiocinandi 11005; 22014; ratiocinantes 10716; ratiocinati 11222; ratiocinatur 10208
ratiocinatio: 10209; 19822; 19823; 18004; ratiocinatione 12206; ratiocinationem 19716; ratiocinationes 07303; ratiocinationibus 22917; ratiocinationis 11507; 11603
rationalis: 12705; rationale 19022; 19022; 19023; 19024; 19105; 19110; 19111; 19213; 19318; 19321; 19322; rationales 01219; rationali 01223; 12407; 12706; rationalibus 06606
ratiuncula: 07111; ratiunculam 04318
ratus: rata 04319
recedere: recedamus 16120; recesserit 02605
recens: 17312; recentem 17922; recentia 21001; recentiore 20823; recentius 14019
recensere: recensenda 09313
recidere: 18008
recipere: 09012; recipe 00915
reclamare: reclamabunt 06420
recognoscere: recognoscam 00913; recognosce 21621; recognoscimus 09504; recognovisse 19502
recolere: 09307; 09507
reconciliari: 22720
reconciliatio: 13512; + reconciliatione 23004
recordari: 09411; 15509; 16713; 17319; recordarer 15619; 20813; recordaretur 21013; recordaris 09110; 14017; recordarisne 15612; recordaturus 09420; recordor 09111; 14019; 15614; 12721
recordatio: recordationem 16724; recordationi 09502; recordationis 09414
rectus: 02111; 22312; recta 02113; 07419; 10209; 15017; recte 01013; 01014; 01015; 01322; 02514; 03515; 04317; 05114; 05802; 05905; 06204; 06219; 06321; 06322; 06505; 06604; 06613; 06720; 07101; 07909; 08319; 08413; 08517; 10107; 10208; 10910; 13412; 13605; 13620; 13725; 13906; 13920; 14711; 15201; 15309; 15621; 15814; 16501; 16708; 17201; 18005; 18302; 18620; 19616; 19812; 19822; 20001; 20404; 21420; rectioremque 22223; rectis 14606; 14613; 14704; 14707; 14801; 14804; 15406; rectissime 22904; rectius 18605; rectum 22302; + 22311
recurare: recures 18904
recurrere: recurram 13225; recurrimus 06116
recursus: recursu 00806
recusare: 20009; recusat 00313; recuset 20312
reddere: 01702; 22104; reddam 13517; redderent 07206; 07207; redderer 20116; reddi 13511; reddit 06004; redditis 21809; redditur 05811; 20204; redditurum 16914; redduntur 05917; 07304

redigere: redigat 11422; redigi 11708
redintegrare: redintegrat 22215
redire: 00505; 00519; 06319; 20206; redeam 05710; 08307; redeamus 14521; redeundum 01001; redeunt 03514; 06517; redi 15601
redundare: redundat 00719
refellere: 18125; 20418; refellenda 18209; refellitur 18207
referre: 04001; referamus 20523; refert 16916; 17207; 17718; relata 16708
reficere: reficit 12421
reflectere: 10715
refodere: refodiunt 09516
reformare: reformandus 20204; reformat 23005; reformemur 20119
refrenare: 14509
refugere: refugiant 22309; refugiat 16204; refugientibus 00412; refugiunt 01007
refundere: refundat 20110
regere: regendo 15807; regit 22907; regitur 22205
regimen: 15920
regio: regione 15721; regionem 13206
regnum: 00515; regna 00517; regni 01110; regno 00517
regula: 06715; regulis 07311
reicere: reicit 21910
religare: religat 23004
religio: 22720; 23003; religione 23002
religiosus: religiosis 16116; religiosissime 23105
relinquere: 00603; relictae 04001; relicto 03202; reliquisse 20406
reliquus: reliqua 08715; reliqui 04001
relucere: relucentia 06910
reluctari: 07816
remanere: 02816; 10913; remaneat 03902; remanebant 23112; remanebit 08212; remanet 11112; 11322; 15909; remansisse 06521; 15519
reminisci: 17318; reminiscamur 09510
removere: 11816; remota 02006; removet 21910
remotus: remotissimum 18010
remus: remi 05812; remo 06713
reniti: 19709
renovatio: 13512
renuere: renuo 01520
renuntiare: renuntiem 06507; renuntient 06008; renuntiet 13509
reparare: reparans 21912
repellere: repellendum 17921; repellor 06511; repulsum 17709
repente: 02515; 02520; 09509
repercussio: 17704
repercussus: repercussu 17709
repercuti: 02608; repercussus 16202
reperire: 21211; reperiantur 12504; reperiebamus 16717; reperirem 13222; reperiri 06411; reperitur 11624; reperiuntur 06508; 18108
repetere: 09507; repetam 06214; repetamus 08203
replicatio: replicationibusque 00809
reprehendere: 22418
reptare: reptantem 20908
repuerescere: repuerescat 20111
repugnare: 01106; repugnante 06517; repugnat 04809; repugno 05512
repulsus: repulsu 17620
requirere: 13107; 15417; 17321; requiram 02918; 13316; requiramus 09202; requirantur 23016; requiras 13425; 23108;

requirebat 19811; requirenda 01004; requires 22822; requiris 06917; 13207; 13319; 13523; requiro 13919; 14415; requiruntur 03102; requisisti 13912
res: 00616; 00905; 01815; 02502; 02820; 04102; 04104; 04312; 04915; 05320; 05601; 05605; 06113; 07520; 08410; 08412; 08601; 09509; 11508; 11720; 11819; 11921; 12015; 12116; 12120; 12121; 12201; 13521; 13712; 14325; 14418; 16218; 18213; 19411; 19504; 19510; 19513; 19603; 19608; 20804; 21011; 21223; 21708; 22403; 22903; re 02422; 02503; 05114; 05322; 05921; 08012; 11418; 12001; 12119; 16318; 17216; 21222; rebus 01011; 01703; 02003; 02504; 03905; 04209; 04307; 04309; 04310; 05014; 05822; 05908; 05912; 06111; 06521; 06718; 07011; 08701; 08707; 10311; 12424; 14423; 14520; 14819; 14905; 16009; 16207; 17221; 21614; 21920; 22122; 23114; rebusque 13204; rei 02711; 06411; 06418; 08206; 09404; 11208; 11304; 12121; 12219; 17026; 18726; 19609; 19803; 20015; 21114; rem 02011; 02115; 05606; 06309; 06313; 07216; 07703; 08413; 08501; 08911; 10211; 11603; 14520; 16102; 16210; 16509; 19606; 19903; 21226; 21725; rerum 00807; 00810; 01518; 01612; 01719; 01819; 01906; 02005; 03101; 03112; 04119; 04204; 04627; 04703; 04703; 05208; 05209; 05217; 05221; 05308; 05310; 05818; 06407; 08005; 09717; 10213; 10416; 11211; 14327; 15711; 16620; 17311; 21913; 21923; 22004; 22316; 22403; 22513; 22526; 22621; 22914; 23019
resecare: resecta 02817
resilire: resiliat 17722
resipiscere: resipisco 09307
resistere: resistam 05413; 16219; 20224; resistebat 07709; resistitur 02217; resisto 04806; 14508; 18403
resolvere: 06319
respondere: 01911; 02420; 03004; 04122; 06503; 13223; 13514; 14817; 16305; 20819; responde 01501; 01810; 02408; 05103; 05301; 07309; 14618; 15001; 15514; 18620; respondeam 05618; 07219; 14206; 18118; 18302; 20625; 21701; respondeas 04722; 04901; 05508; 13103; 13605; 15607; 15622; 16310; 18114; respondebo 02418; respondendo 06311; 19614; respondentem 06317; respondeo 02421; 15806; 16317; 16602; responderem 18225; responderim 17102; respondero 21005; respondi 03012; respondisse 15614; respondisti 01802; 19604; 21121; 21404
responsio: 07814; 14306
respublica: republica 22013
respuere: 22417; respuis 01401; respuit 02102; 15307; respuo 01403
restare: 13711; 18903; restabit 04718; restant 02813; 07501; 09308; 20812; restaret 06508; restat 02108; 02305; 02308; 03216; 05411; 08001; 09006; 09222; 11204; 11407; restiterit 02606
resultare: 06208; resultando 05914; 05915; 06002; resultat 06002

resurgere: 00518
resurrectio: resurrectionem 22501
retardare: retardanti 19004; retardat 17722
retinere: 21407; retenta 14912; retentarum 22004; retinerent 07206; retineret 21425; retinet 21516
retractare: retractabo 13316
retro: 17722
retroagere: retroageret 03206
retrocessio: 17704
retundere: retunditur 17821
reverberare: reverberantur 22304
reverti: revertere 09304
revisere: revisendaeque 09502
reviviscere: 00519; revixisse 08017
revocare: 09409; revoca 05710; revocabar 08516; revocas 00704; revocat 07703; 20904; revocatur 00812; revocor 07911
revolvere: revolvo 18501
rex: 00904; 17224
ridere: rideatur 08518; ridebis 21710; ridebo 21711; risisse 09418
ridiculus: ridiculum 06306; 13612; 14013; 15902
rigor: 17809
rima: rimam 15603
risus: risum 21710
roborare: 22104
robur: 22805; roboris 13425
robustus: robusta 13622; 13707; robustam 13515; robustissime 22114; robustius 15312; 21106
rogare: rogabas 19424; rogamus 05707; 08118; rogando 19614; roganti 18301; rogantibus 08108; rogares 18224; 19011; rogaris 05707; rogassem 01801; 19602; rogato 01705; rogavi 20511; rogavimus 08118; rogem 00406; rogemus 05703
rogatio: rogationi 20512
rotare: rotantur 00801
rotunditas: 09209
rotundus: rotundam 10902; 16401; + rotundus 16423
rursum: *7*
rursus: *12*; rursusque *1*
rusticanus: rusticana 21818
rusticus: rusticum 16820

Sacer: sacris 22014
sacrilegus: sacrilega 22918; sacrilego 21822
saeculum: 00708; saeculorum 00811
saepe: *21*
sagax: sagacissime 18318; 22806
sagitta: sagittas 18009
saltem: *5*
saluber: saluberrime 22413; saluberrimum 22416; salubriter 14423
salus: 00905; 13512; 14501; salute 01019; salutem 00316; salutis 22504
salvus: salvo 02515
sanare: sana 00911; 00912; sanantur 03805; sanari 02012; 02019; sanati 22304; sanatur 02106
sanguis: sanguinem 20811
sanitas: 02605; 03510; sanitate 02719; 03003; 03504; 03910; sanitatem 22301; 22805; sanitati 02010
sanus: 03720; 03721; 03907; 19720; sana 02009; 02309;19821; sanae 19724; 19815; sane *16*; sano 18105; sanos 02108; 02114; 02607; 03808; sanum 03801
sapere: 03314; 16016; saperent 16013; sapiunt 00508; 00508; + sapere 18211
sapiens: 01517; 08706 19804; 19806; 19808; sapiente 16421;

sapientem 01516; 10809; 12006; sapientes 16014; sapienti 19719; 01615; sapientis 02710; sapientissime 01103; 02618; sapientissimo 22922; sapientissimum 21719; sapientissimus 12007; 22705; sapientium 22108
sapientia: 00507; 03317 12616; sapientiae 00502; 01109; 02819; 03401; 03407; 03501; 03611; 08718; sapientiam 01519; 02902; 03119; 03122; 03203; 03214; 03305; 03412; 03810; 08102; 12122; 19809; 22401; 22602; + sapientia 03312
sapor: sapore 06103; 17305; saporum 21907
sat: *5*
satagere: satagimus 09506
satis: *49*; satisne *3*
satisfacere: 21117; satisfaciat 08009; satisfactum 14005; 18025
sauciare: sauciatur 17304
sceleratus: sceleratis 21203
scelus: 21204; sceleris 22418
scena: 06809
scientia: 01008; 01617; 01720; 01815; 01819; 04627; 04703; 04706; 10212; 10213; 19415; 19510; 19516; 19904; 20016; 20222; 20319; 20402; 20501; 20507; scientiae 20208; 20519; scientiam 01008; 01518; 01613; 01614; 02419; 19410; 19422; 19425; 19511; 19512; 19518; 19603; 19604; 19605; 19608; 19609; 19622; 19818; 19909; 19921; 20002; 20003; 20006; 20008; 20022; 20207; 20217; 20218; 20402; 20514
scilicet: *8*; + *1*
scindere: scindi 01707; scissus 21509
scire: 00306; 00501; 01112; 01115; 01121; 01122; 01202; 01313; 01323; 01420 01422; 01503; 01506; 01510; 01804; 01808; 01814; 02412; 04609; 04625; 08911; 13203; 13205; 13209; 13503; 14617; 14925; 19302; 19306; 20317; 22515; sciam 01321; 14415; sciamus 22711; sciatur 11006; 20511; sciebant 01503; sciebat 19501; sciendi 12222; 20014; sciendum 01202; 13209; sciens 00416; scientibus 19222; scimus 01322; 18912; 19210; 20401; 20401; scio 01003; 01211; 01514; 01815; 04514; 04604; 08214; 13711; 16322; scirem 01209; 01507; 04303; sciremus 19516; scires 01807; 01808; scis 04513; 04515; 04601; 04603; 04607 04709; 04710; 04710; 09101; 13708; scisne 01512; scisse 01505; 22514; scit 07110; 08106; 10211 scitur 19416; 20218; 20218
scopulus: scopulis 06514
scribere: scribendi 00313; scribendum 00312; scribi 08012; 09707; scripsimus 03616; scripta 06806; 08013; scriptis 08018; scriptos 08010
scriptura: scripturas 22802; scripturis 20114
scrutari: scrutabimur 17402
secare: 14317; secantur 15906; secari 01711; 10410; 15227; 15408; 15505; 15516; 15521; 15701; 15702; 15906; 21417; secarique 15910; secatur 15408; secta 21418; sectam 21604; secto 21602
secernere: secernenda 06721
secretus: secretis 10725; secretissimo 02405; 21101; secretissi-

mum 22220; secretissimus 03901; secretius 20114; 22605
sectio: sectionem 15409; 15506; 15519; 15615; 15703
secundum: *20*
secundus: 04501; 22814; secundam 21509; secundo 02311; 04004; 11012; 11109; 17222; 19315; secundum 04504; 10606; 11013; 11917
securitas: 07714; securitate 07721; 09315
securus: 05117; 08105; 21728; secura 02308; securi 03809; securos 08207
secus: 03719
sed: *342*
sedere: 17516; 19722
sedes: 10621; sedem 09303
sedulo: 00303; 13316; 18501
seiunctio: seiunctione 21922
seiungere: seiunctis 14311; seiungatur 19217; seiungi 07505
semel: 03909; 06201
semen: seminis 16617
semper: *59*; semperne *1*
sempiternus: 11515; sempiterna 04704; 05201; 10604; 11516; sempiternam 12509; sempiternis 11516; sempiternum 05206; 11511; 11514
senecta: 18019
senescere: 18914; 18923; senescente 17504; senescentibus 17409; senescentis 17505; senescimus 18813; senescit 18911
senex: senes 18817; 18919
seni: senis 17212
senilis: senilia 16611
senior: senioribus 16606
sensibilis: 00808; 11314; sensibili 02203; sensibilia 03705; 05317; 12416; sensibilium 02314; 12423
sensus: 00516; 01605; 01920; 02215; 05016; 05022; 05121; 05504; 05720; 06008; 12418; 17308; 18114; 18116; 18117; 18122; 18123; 18323; 18720; 18724; 18815; 18825; 18901; 18921; 18925; 19203; 19204; 19205; 19209; 19218; 19218; 19220; 19311; 19313; 19313; 19405; 19405; 19417; 19421; 20017; 20020; 20102; 20110; 20214; 20319; 20402; 20501; 20506; 20522; 20604; 20608; 22814; sensibus 01316; 01609; 04121; 05320; 05323; 05410; 05418; 05513 05910; 06110; 06717; 11817; 12508; 13214; 16101; 17423; 19407; 20023; 20708; 21024; 21817; 21902; 21911; 22622; sensibusne 01604; sensu 01405; 01406; 01406; 02202; 02421; 04124; 05014; 05022; 05120; 05909; 11020; 11020; 14922; 17610; 18813; 18914; 19304; 20014; 20105; 20809; sensum 01424; 04911; 12822; 18203; 18725; 18803; 18805; 18808; 19420; 20214; 20216; 20217; 20220; 20222; 20403; 20516; 20626; sensuum 01401
sententia: 04216; 07702; 08511; 08602; 11413; 13105; 13310; 14615; 19707; 20001; 22105; sententiam 03319; 07420; 08506; 08520; 19713; sententias 08510
sentire: 03807; 04901; 05109; 05201; 05401; 05410; 05513; 12809; 13914; 16101; 18422; 18616; 18616; 18710; 18716; 18716; 18813; 20316; 20611; 21821; sensi 16014; 16015; sensisti 03815; sensurum 03301; sentiam 02604; sentiant 05421; sentiantur 13723; sentias 02515; 13726; 13825; sentiat 02015; 10712; 18312; 18317;

sentiendi 12222; 12422; 16102; 20013; 20209; sentiente 12810; 20921; senties 03001; sentimus 06718; 09806; 13812; 13815; 16211; 18325; 18401; 18402; 18707; 18711; 19211; 19304; 20321; 21520; sentio 01001; 02418; 02707; 03006; 06202; 13912; 14108; 15017; 17513; 18915; 21017; 21105; 21612; sentirem 18520; sentiret 12809; 14110; sentiretur 19307; sentiri 13724; 18322; sentis 04517; 18512; 18512; 20809; sentit 10710; 12416; 12805; 12813; 12814; 12815; 16302; 18110; 18303; 18311; 18314; 18504; 20603; 21906; 22123; sentitur 17415; 18321; 18823; sentiunt 00410; 18307; 18309; 18320; 18414; 18414; 18503; 18616; 18617; 19406; 19416; 19418; sentiuntur 11021; 12508; 21519
separare: 07106; separabitur 10619; separamus 00610; separari 07508; 11117; 11209; 11215; 11221; 11609; separatur 11116; 21922; separatus 11221; separaverit 11121; separet 11205; separetur 11206
separatim: 10820; 21001; 21504
separatio: 11211
separatus: separatior 11119
sepelire: sepultum 09421
septem: 22804
septimus: 22318; 22815; septimo 23006
sequax: sequacem 18809
sequi: 06808; 22107; 22619; secutus 12502; sequatur 05610; sequentes 07913; sequeris 06018; sequetur 04717; 04716; 17121; sequimur 00611; sequitur 01310; 02110; 02112; 02118; 05013; 12212; 12213; sequor 00908; 05817
serenitas: serenitatis 22321
serenus: serenum 01907; 22302
sermo: 21615; sermone 20109; 21415; sermonem 21007; 23103; sermonis 23111
sermocinari: sermocinati 20610; sermocinatus 21012
sermocinatio: sermocinationes 06307
sero: 17115; serius 20904; 20905
servare: servari 14813; 14905; 15117; servatam 14813; servatur 14906; servet 00310
servire: 00909; 22722; servierim 00917; servimus 00612; 00711; servit 22422; serviunt 00720; 00720; + servies 22709
servitium: servitio 22723
servus: servum 04409
seu: *3*
sex: 10305
sextus: 22223; 22815; sexto 23006
sexus: 21917
si: *447*; + *1*
sic: *36*
siccitas: 17808
sicubi: 06319
sicut: *13*; sicuti *3*
sidus: sidera 00802; 03607; 22613; siderum 00807; 01310
sigillum: sigillis 05815
signare: 22823; signarent 16810
significare: 21408; 21502; significant 17613; significantem 21225; significantia 21505; significaret 16819; 21514; significari 04103; significat 21223; 21409; 21510; 21515; 21516; significatur 21216; 21226
significatio: 21321; 21402; 21525; 21608; significatione 21320; 21410; 21426; 21524; significa-

tionem 21318; 21323; 21407; 21420; 21424
signum: 15322; 15322; 15324; 15325; 15420; 15502; 15701; signa 16824; 16914; signi 15419; signis 06209; 22003; signo 01312; 01315; 15501; signorum 22007
silentium: silentio 04404; 21306
silva: 05821; 08005
similis: 05803; 06011; 13318; 13321; 13415; simile 01205; 01208; 01209; 01805; 05902; 05904; 06411; 06414; 06419; 08402; 09503; 13402; similem 05906; 13511; similes 01805; 05915; 05922; simili 01423; 16601; similia 03605; 06204; 06502; 06508; 07510; 09410; similiorem 16419; 20102; similiter 01804; 08509; similius 20202; 21325; simillima 06420; simillimi 06220
similitudo: 01914; 05807; 05818; similitudine 02314; 06008; 06018; 06107; 06111; 08406; 14513; 15022; 21416; 21611; similitudinem 00812; 00902; 05722; 05801; 06302; 06401; 06504; 06706; 08401; 13409; 13410; 13414; 13419; similitudines 05914; similitudinibus 14503; 21613; similitudinis 12423; similitudinum 06010
simplex: 13225; 13307; simplicem 04517; 14321
simul: *23*; simulque *1*
simulacrum: 06704
simulare: simulata 14006
simulatio: simulationes 22016
sin: 18208; 21711
sinceritas: 22513
sincerus: sincerius 11816
sine: *75*
sinere: sinam 04007; sinant 01614; sinat 11611; 12813; sine 08306; sinebar 03220; sinente 02913; sinerem 17416; sines 18214; sinet 08017; sinis 00704; sinit 03404; 21808; sinitur 00811; 07721; 11708; sinunt 12308
singillatim: 22806
singularis: 01009; singulare 03505; singularem 02210; singulariter 22523
singuli: singula 04916; 06214; singulae 21408; singulas 21406; singulis 04916; 12802; 12815; 12816; 19113; 21502; singulorum 15726
sinister: sinistra 00414
sinus: 14203
siquidem: *16*
sitire: sitiamus 00707; sitimus 00707
sitis: sitim 08104
situs: situm 12018
sive: *46*
societas: societate 21917; societatem 21204; 22106
sol: 00802; 01920; 07506; 21221; 21310; 22613; sole 01922; 02402; 02403; 07509; 22405; solem 02603; 03509; 03611; 03718; 03720; 21221; 21302; 21315; 22503; solis 02608; 21302; 21423; 21507
solaris: 00806
solere: soleant 17420; solemus 13426; 14302; 16421; 16622; solent 13517; 18020; 18106; soleo 16306; 17510; 18117; soleremus 20814; solet 03818; 08405; 09513; 09614; 10808; 14323; 19021; solita 13714
solidare: solidata 15919
soliloquia: 06308; soliloquiorum 00101; 04501

solitudo: solitudinem 00314; 16910
sollicitare: sollicitat 09714; sollicitatur 02307
sollicitus: sollicitius 22120; sollicitum 07915
solum: 17702
solus: *10*; sola *11*; solam *7*; soli *3*; + *1*; solis *2*; solius *1*; solo *3*; solos *1*; solum *31*
solvere: soluta 08012
somniare: somniamus 06107; somniantes 06014; somniantium 05911; somniasse 05802
somnium: 12501; somnia 21914
somnus: 12413; 12511; 21914; somnis 05723; 06215; 18422; somno 12415; 17810; somnum 12417
sonare: sonat 06210; 21515; sones 21506
sonus: 21218; 21223; 21223; 21321; 21401; 21406; 21411; 21422; 21602; soni 21324; 21421; 21423; sono 21215; 21222; 21320; 21525; 22008; sonorum 21907; sonum 12506; 21215; 21225; 21303; 21323
sopire: sopit 12418
sordes: sordibus 22103
sordescere: sordescant 03716
sordidus: 03812
sortiri: sortitus 13818
spatium: 13424; 13817; 14102; 14409; 14603; 15810; 15907; 15907; 16001; 16301; 16706; 16717; 17204; 17414; 20817; 22622; spatia 13523; 13917; 15817; 16607; 16610; 17322; spatii 15909; 16504; 16515; 17415; 18109; spatio 11401; 11405; 14003; 14022; 14124; 14216; 15813; 15910; 16524; 17714; 21622; spatiorum 14221
species: 04913; 05807; 07508; 11704; 12711; specie 09102; 10812; 11413; 11420; 11422; 11503; 11611; 11706; 12001; 12715; 21018; speciei 11417; 12701; 12702; speciem 06805; 11706; 12521; 12607; 12608; 12610; 12611; 12619; 12620; 12707; 12708; 12719; 12720; 12724
specillum: specilla 14115
speciosus: speciosiorem 12723; speciosius 11415
spectamen: spectamina 01916; 02316
spectare: spectant 17024; 17103
speculum: 05905; 09602; specula 05916; speculi 14119; speculis 05916; 06910; speculo 05811; 06208; 06701; 06903; 09606
sperare: 02917; 03511; speramus 09810; sperandum 02302; 02308; speres 02703; 02919; speret 02018; spero 00914; 08101
spernere: spernenda 01004
spes: 00605; 00904; 02016; 02116; 02208; 02303; 02310; 02801; 17822; spe 06201; 17820; spem 01009; 02410; 18107
sphaera: 01715; 01805; 01810; sphaeram 01521; 01712; 01809
spirare: spirantia 21505
spiritus: 22312; + spiritum 22311
splendor: 09518; splendore 01912
spoliare: spoliet 11422
sponte: 08808; 17621
stabilitas: stabilitatis 00812
stannum: 08520
stare: stantibus 00810
statuere: statuas 09318; statui 02804; 06201
statura: 13427
stella: stellam 21515
stilus: stilo 20912; 20920

stomachari: stomachetur 23017
strenuus: strenuos 16607
stringere: stringe 03913
studere: studendo 10817; studeo 01702
studiosus: studiosissime 07512; studiosissimis 03612
studium: 08102; 08718; studia 17516; studiis 21009; 21103; studio 02819; 16110; 17025; 17515; studiorum 18019; 20907
stultitia: 11301; stultitiae 01616
stultus: 11420; 19810; stultissimum 18408; stultos 02922; stultum 10809; 12005
stupere: stupeam 20625
stupor: 08113
suavitas: 03817
sub: *5*
subdere: subditi 12313; subditum 12305; subditur 12306
subducere: 11816; subduci 09304
subesse: 10908; 18712; subest 17822; 22113
subicere: subiceretur 12706; subiciatur 17701; subicit 22907; subiecto 11820; 11915; 11918; 11919; subiectum 00617; 10513
subiectum: 07516; 07902; 10803; 10804; 10903; 10911; 10915; 11104; 11105; subiecta 07602; subiecti 10823; subiectis 07602; subiecto 07507; 07515; 07518; 07519; 07609; 07610; 07901; 07903; 09206; 09219; 09220; 10219; 10301; 10308; 10803; 10804; 10821; 10821; 10903; 10906; 10907; 10913; 10917; 10920; 11105; 11106; 11112; 11902; 11913; 11917
subire: 21715; subeo 03018
subito: *3*
subiugare: subiuget 18212
sublevare: 03909; 04410
sublimis: sublime 16021; sublimia 17706
subrutilare: subrutilat 09518
subsistere: subsistat 12717; subsistit 11901; 12601; 12606
substantia: 00715; 10217; 10322; 10322; 10401; 11106; 11113; 11113; 11607; 11609; 11820; 11914; 11916; 11918; 13207; 15807; substantiae 11916; 12117; 13301; substantiam 10217; 13212; 13303; 15801
subter: 18703
subtilis: subtiliora 16201; subtilissima 13712; 20805; subtilissime 20522; 21019; 21612; 22904; subtiliter 18103; subtilius 09712
subtilitas: subtilitatem 22017
subtrahere: subtrahantur 02807; subtrahi 10121
subvenire: 08108; subventum 22717
successio: successione 05316; successionibus 00805
succumbere: succubuisse 21008
sufficere: sufficiente 11705
suffragari: 09005; suffragatur 12110
suggerere: suggere 01006; suggestum 05713
suggestus: 08120
sui: se *135*; + *1*; secum *5*; seipsa *6*; seipsam *19*; seipso *2*; seipsos *6*; seipsum *9*; semet *1*; semetipsum *1*; seque *1*; sese *17*; sibi *30*; sibimet *6*; sibique *1*
sumere: sumat 10902; 19623; sumeret 12611; 12614; 12614; 12615; 12706; sumit 12608; 12610; 12613
summus: 22222; 22906; summa 00509; 00717; 00717; 00717; 00718; 00718; 08207; 11218; 12520; 12708; 14923; 15018; 19520; summaeque 00502;

summam 07811; 12616; 15010; 15120; 15413; 19615; 22401; summe 12011; 12105; 12320; summeque 00510; 22222; summi 22204; 22320; summis 12514; summo 03318; 03319; 12401; 12608; 22518; 22715; summum 01013; 03305; 03306; 03313; 03314; 03715; 21723; 22402; 22402; + summum 03310; 03311
superare: superant 20014; superari 17601; superat 16507; superetur 17914
superfluus: superflui 01018; superfluis 08220; superfluum 17210
superior: 14102; 14204; 15202; 15812; 19101; superiora 11212; 15525; superiorem 06410; 11108; 15618; superiores 17020; superiori 14208; superioris 06305; superiorum 07908; superius 04921; 05211; 05603; 06603; 07208; 07311; 07314; 07808; 13504; 14217; 15208; 16404; 17203; 17407; 19601; 19612; 21113; 21205; 21508
supernus: superna 17707; 20822
superponere: superposita 19014
supersedere: supersedendum 08807
supervacaneus: supervacanea 17221
suppetere: suppetit 21711
supra: *12*
surdus: surdi 16825; surdosque 16823; surdum 16818; 16911
surgere: surrectura 15521; surrexi 02411
sursum: 17619; 17703; 22813
suscipere: 20203; susceperamus 20524; suscepimus 22326; suscepta 20405; susceptum 19008; 22505; suscipienda 19710
suspendere: suspendentes 06112; suspendit 20023; suspendor 03409
suspicari: 14216; suspicanda 13506; suspicaris 21209
suspicere: suspice 22022
sustentare: sustentari 02911; sustentat 21920; sustentatur 22204
sustinere: 02820; 16202; 17611; 20107; sustinet 02302
suus: sua *14*; suae *5*; suam *7*; suamque *1*; suas *8*; sui *5*; suis *7*; suisque *1*; suo *14*; suopte *1*; suorum *1*; suos *3*; suum *8*
syllaba: 10412; syllabam 21509

Tabes: tabe 03917; 22210; tabem 02817
tabula: 20919; tabulam 13412; tabulis 22508
tacere: tace 03903; 03903; taceam 19502; tacebo 21016; taceo 06717
tactus: 17415; 18722; 20711; tactu 06104; 18915; 20322; tactum 21905
talis: *10*; tale *19*; talem *6*; tales *13*; talesne *1*; tali *7*; talia *11*; talibus *3*; talium *1*
tam: *44*
tamdiu: 20313; 22726
tamen: *151*
tametsi: *3*
tamquam: *15*
tandem: *12*
tangere: 06107; tactum 20920; tangendi 18118; 20809; tangentem 20602; tangerem 18519; 18519; 18520; tangi 09616; 22614; tangimus 13215; tangit 04010; tangitur 18110; tetigeris 20604
tantillus: tantillo 18012
tantopere: 06906; 08819

tantummodo: *7*
tantundem: 14701
tantus: *1*; tanta *22*; tantae *1*; tantam *6*; tantamque *1*; tantane *1*; tantas *1*; tanti *1*; tantis *3*; tanto *15*; tantoque *1*; tantorum *1*; tantosque *1*; tantum *36*
tardus: tardioribus 14425; tardius 03608; 10405; 13717; 22501; 23007
taurus: taurum 17610
tectorium: 13910
tellus: + tellurem 16702
temerarius: temerariae 06304
temere: *13*
temeritas: 19520; temeritatem 08314; 19524; temeritatis 05215; 15023
temperare: 22202; temperabis 04621; temperat 00802
temperatio: 11818; 11825; 11919; 11920; 17901; temperationem 11810; 20505
temporalis: temporali 10720
temptare: 02713; temptatis 06521; temptavimus 20922; temptemus 19315; temptes 03918
tempus: 01103; 02313; 09421; 10404; 10412; 16609; 17406; 20211; 21518; 21520; 21601; 21608; 23115; tempora 16615; 21609; tempore 07919; 10406; 10407; 10504; 12424; 16619; 17116; 18012; 18021; 19121 21018; temporibus 18020; temporis 03713; 10417; 16525; 16607; 16611; 17320; 21522; 21525; 21622; 21923; temporum 00808; 21911
tendere: 06202; 09122; 11309; 11309; 11404; tendant 06005; 14414; tendat 06805; 10408; 11320; tendebam 01606; tendenti 01106; tendit 06602; 06621; 06719; 11306; 11312; tendunt 00408; 06710; 06712; 17815
tenebrae: 04405; 07712; tenebrarum 19124; tenebras 03513; 03718; 03720; 04001; 07710; 16203; 22307; tenebrasque 07706; tenebris 02020; 03708; 05709; 07709; 19907
tenebrare: tenebratur 07708
tenere: 03403; 07121; 14419; 16610; 22214; teneamus 22502; teneant 03417; teneas 21306; teneat 14914; teneatur 02305; 09106; tenebat 21607; tenebimus 03319; tenemus 07114; tenendo 19104; tenendum 22326; tenens 15323; tenent 09517; 18607; 18607; tenentur 20820; teneo 01618; 03211; 07211; 14818; 18718; teneremus 07120; 20610; tenerent 21010; teneri 06215; tenes 14613; 21311; tenet 02208; 07109; 11606; 15319; 15403; 19103; 19217; 19402; 21522; 21807; 22211; tenetur 06210; tenuerimus 22326
tenuis: tenuissimam 15603
teres: + 16423
terminare: terminarem 14209; terminatam 09021; terminatis 11406; 11406; terminatur 15126; 15406; terminemus 23103
terminus: terminos 20405; terminum 09318
terra: 01609; 01923; 02317; 02317; 13215; 13221; 13302; 13307: 13307; 13308 15722; 15725; 15804 22613; terrae 01912; 05420; 13313; 15803; 15816; 17623; terraeque 14113; terram 01907; 01910; 01915; 13305;

terrarum 14022; 14126; terras 17708
terrenus: 03606; terrena 01923; 15802; 17618; terreno 20820; terrenorum 13816; 03712; terrenum 21806
tertius: 22814; tertia 02104; tertiam 21509; tertio 02311; 11013; 11014; 11112; 23005; tertium 17214; 20302; 22001
testimonium: 01401
testis: 06012
theatricus: 08802
thyminus: thymino 06102; thyminum 06102
tibicen: 17223
timere: timendum 11802; 11802; timeo 03209; 03413; 07711; times 03207; 05609; timet 22125
timidus: timidior 17914
timor: timore 17821; 22812
tinnitus: 06012
titillare: titillaverit 03817
titubare: titubarunt 01608
tolerare: 03920; 06201; toleranda 03018; tolerandi 14511; toleraturum 03302
tollere: 17611; sublato 15908; tollendo 17609
tormentum: tormentis 17807; tormento 17620; 17720
torus: toros 17521
torquere: torquerer 03220
tot: *8*
totidem: *4*; totidemque *1*
totiens: 19708; 22822
totus: *7*; + *1*; tota *13*; totam *1*; totamque *2*; toti *1*; totius *2*; toto *1*; totos *1*; totum *27*; totumque *1*
tractare: 17403; 22419; tractabo 04404; tractari 09312; tractatum 15720
tradere: tradendo 12620; tradit 12608; 12619; traditur 12712; 17110; 22523; tradunt 12708; 12710; traduntur 02319; 17105
traditio: traditione 12701
traducere: 14516
tragoedia: tragoedias 06803
tragoedus: 06811; 06901
trahere: trahendum 17920; trahunt 05102
tranquillitas: 22120; 22815; tranquillitate 07721
tranquillus: tranquillissimo 13813; 21102
transalpinus: transalpino 08112
transferre: transferri 16701; translata 16703; translato 17203
transire: 11707; transeamus 16120; 16722; 18025; transibit 10620; transiri 17416; transit 10418; 10624
transitio: 00716
transitus: 03017
transmittere: transmittuntur 10505
transmutare: transmutando 12621
transversim: 01710
trepidatio: trepidatione 03509; 03610
tres: 02613; 15111; tresque 23112; tria 02114; 02206; 02308; 02310; 02403; 02405; 13803; 14225; 14307; 15902; 17208; tribus 02002; 02106; 02504; 14611; 14614; 14618; 14704; 14707; 14718; 14725; 14802; 14910; 15006; 16004; trium 02311; 11107
triangulus: triangula 15110; triangulam 15102
tribuere: 17106; tribuantur 14825; tribuat 11218; tribuendae 17518; tribui 07106; 12521; 14826; tribuitur 11411; tribuo

17113; tributum 19407; tribuunt 01614
triginta: 02612
tu: *45*; te *182*; tecum *10*; tecumque *1*; teipsum *1*; tibi *162*; tui *1*
tueri: tueatur 11611; tuebor 18208; tuendamque 20421; tuendis 21919; tuere 18206
tum: *5*
tumescere: tumuisse 17309
tumor: 16011; 17215; tumore 12714; tumoribus 16010
tunc: *14*
tunica: 08704
turba: turbae 00402
turpis: 00418; turpem 12321; turpi 08619; turpia 08702; turpissimum 08115; turpiter 08307; 20415; turpius 20303
turpitudo: 00418; turpitudines 08712
turris: 05909; turrium 05812; 06713
tutus: tuta 20508; tutissimeque 22208; tutius 02421; 14508
tuus: *1*; tua *18*; tuae *7*; tuam *11*; tuarum *1*; tuas *2*; tui *9*; tuis *5*; tuo *8*; tuorum *2*; tuos *5*; tuum *13*; + *1*

Uber: uberrimus 20607
ubi: *77*
ubinam: 04301; 20510
ubique: 16303; 18110
ullus: *1*; ulla *25*; ullam *4*; ullarum *1*; ulli *2*; ullo *15*; ullum *6*
ultimus: 22318; ultimum 05516; 09010; 12617; 13912; 13925; 18419
ultra: 14101; 20110
umbra: 09304; umbrae 05921; umbram 06004; umbris 0671
umidus: 17809; umida 15802; 17618; umido 20820; umidum 17810
umor: umorem 17923; umoris 20710
umquam: *3*; umquamne *1*
unde: *56*
undecumque: 15408
undeunde: 01509
undique: *5*
unguis: ungues 19210; 19301
unire: unis 00702
universaliter: 12602
universitas: 00413; 22204; universitatem 22911; universitatis 00405
universus: 11621; universae 00417; 12803; universi 11606; 11621; 22024; universo 11316; 11704; 22025; universoque 13509; universum 11525; 11602; 11606; 14213
unus: *5*; una *17*; unam *3*; uni *1*; uno *11*; unum *14*; unumne *1*
unusquisque: unaquaque 12817; unicuique 12804; unumquodque 12603
urbanitas: urbanitatis 16817
urbs: urbes 14113; 14126; urbis 14015; urbium 22005
urgere: urgeas 01813; urgeat 18001; urgeo 18124; urges 05112; 05413
usitare: usitatis 13214
uspiam: 02212; 06516
usque: *8*
usquequaque: 14306; 17507
usurpare: 15203; usurpes 15512
usus: usu 02422; 16620; usum 02615; 12511
ut: *498*
uter: utrem 13909
uterlibet: utrumlibet 11912
uterque: *1*; utraque *5*; utrique *2*; utroque *1*; utrumque *12*

uterus: utero 09805
uti: 01224; 02004; 05320; 17423; 19425; 22905; usi 07912; utar 08815; utatur 18005; utere 13603; utitur 01222; 05323; 17807; 18115; 19413; 20020; 22905; utuntur 01223; 02215
utilis: utile 01102; utiliora 17220; utilissime 23016; utilissimi 04409; utilissimum 14506; 22723; utiliter 02715; 03517
utilitas: 22414; utilitatem 07016
utinam: 14414; 21718
utique: *15*
utrum: *76*; utrumnam 13206; 15721; 19602
uva: 21820
uxor: 02621; 02709; uxore 02909; 03014; 16821; uxorem 02716; uxoris 03814

Vacare: 11610
vacillare: 20215; 08206; vacillet 19316
vagari: vagando 21915
vagire: vagientes 20104
valde: *2*
valens: valentior 17913; valentius 12102
valere: 13417; 20810; valeam 21727; valeamus 21123; valeat 13426; 15405; 15919; 21717; 21727; valebit 16122; 19005; valemus 08103; 09715; 22609; valens 16203; valent 03516; 17523; 17608; 23008; valente 02216; valeo 06415; 18201; 19717; valerent 16910; valeret 15812; 20922; 21721; vales 03918; valet 02921; 05201; 07601; 10409; 13418; 14404; 14803; 16102; 17805; 21006; valuissent 11814
valetudo: 00312; 02512; 17304; valetudine 03610; 17211; 17217; 17815; valetudinem 02508; 03916; 19721; valetudini 03617; valetudinis 02811; 07521; 17901
validus: valida 13506; validior 16521; validissima 09421
vanitare: vanitantes 22406; vanitantium 22405
vanitas: 22405; 22405
vanus: vana 22918
variare: variantur 09607; variato 09606
varietas: varietate 13402; varietates 22015
varius: varia 00302; varias 14504; variorum 22005
vegetare: vegetat 17808
vegetus: vegetas 18009; vegeti 03508
vehemens: vehementer *15*; vehementi 17720; vehementiores 17822; vehementissimus 22113; vehementius 1791
vel: *154*
velamen: velamine 18006
velamentum: velamento 03403
velle: *14*; velim *4*; velint *2*; velis *12*; velit *6*; vellem *4*; vellemus *1*; velles *8*; vellet *1*; vis *24*; volebam *2*; volebas *1*; volens *1*; voles *1*; volet *4*; volo *16*; voluerint *1*; voluerunt *1*; volui *2*; volumus *6*; volunt *4*; vult *4*
velut: *15*; veluti *7*
venire: 03715; venerint 16113; 17704; venerit 07704; 09506; 10711; 13115; 13206; 16308; veni 00714; veniat 15017; veniret 02423; venit 06405; 16802; veniunt 01903; venturos 21011; ventum 20419
ventilare: ventilemus 05716
ventus: 13817; 14210; ventis 13813; ventum 13807; 13810; 13812; 13821; 13823; 13904; 14213

verbum: verba 04101; 12506; 16624; 16703; verbi 05722; 11407; 12501; verbis 04102; 21215; 22007; 22525; verbo 17203; verborum 14327; 18924; 19124
vereri: verear 05619; vereare 06318; vereor 01517; 05613; 21004; vererer 06510; vereris 01515
vergere: vergens 09213
verisimilis: verisimiles 06114; 14515; verisimilia 05813
veritas: 00506; 04102; 04115; 04310; 04311; 04312; 04813; 04815; 04817; 04820; 04822; 06310; 07418; 07905; 07906; 08001; 08002; 08004; 08301; 08303; 08310; 08316; 08914; 08915; 09007; 09008; 09011; 09014; 09019; 09203; 09205; 09207; 09214; 09222; 09309; 11304; 12017; 12023; 12023; 12105; 12107; 12112; 12616; 23102; veritate 04109; 07611; 08302; 08620; 08902; 08918; 09120; 09203; 09711; 14918; 22313; 22511; veritatem 00702; 04017; 04106; 04108; 04210; 04219; 04223; 04309; 04818; 05107; 06907; 07001; 07402; 07406; 08205; 08205; 08221; 08302; 08308; 08817; 08818; 08820; 08907; 09121; 12008; 12107; 14510; 16117; 20810; veritati 06016; 09302; 09503; 12008; 12107; 14510; 16117 20810; 12022; 12104; 16415; 22516; veritatis 00502; 03301; 05106; 06302; 08310; 09011; 09123; 09517; 09607; 09718; 09808; 16111; 22219; 22304; 22306; 22317
vermiculus: 21521; vermiculi 21602; vermiculo 21007; vermiculos 20923; vermiculum 20909; 20922; 21122
vero: *75*
versare: versantur 16112; versat 21914
versus (*adv.*): 15616; 15703; 17619; 17703; 22813
versus: versu 08506; versum 16421
vertere: 12724; verti 12718; verso 20912
vertigo: vertigine 06511
verum: *4*
verumtamen: 16801
verus: 05301; 05403; 05416; 05417; 05723; 06804; 06810; 06810; 06901; 08805; 22906; vera 00507; 00507; 00508; 00715; 01502; 01504; 01917; 02306; 02409; 02503; 03016; 04201; 04313; 05222; 05308; 05602; 05605; 06206; 06420; 06817; 06903; 06904; 07006; 07107; 07108; 07110; 07207; 07214; 07218; 07307; 07314; 07407; 07416; 07417; 07417; 07618; 08814; 09006; 09210; 09616; 12107; 12109; 14512; 14513; 15625; 15702; 16414; 17216; 18619; 19015; 19109; 19113; 19319; 20304; 21212; 22023; 22412; 22719; 23002; 23003; verae 00502; 07012; 07401; 07402; 09015; veram 04120; 04123; 06418; 07006; 07021; 07209; 07409; 07411; 09103; 09107; 09318; 09616; 19205; veramque 02210; verane 04216; 07005; verarum 12510; veras 06018; 07113; 08510; 08511; 08513; 09117; 10724; verasque 12502; vere 00412; 00510; 02120 02519; 03502; 08509; 09010; 11518; 11812; 13602; 13707; 15505; 22222; 22404; 22409;

vereque 07316; veri 05722; 05801; 06008; 06220; 06220; 06401; 06414; 06515; 06912; 08405; 08508; 08517; 08714; 11010; 11103; 22204; 22320; 22618; verior 08706; veris 00805; 04210; 04309; 06403; verissima 02319; verissime 10614; 14007; 14812; 15115; verissimum 03505; 11602; 21119; verius 04824; 07009; 20113; vero 05803; 07009; 16003; veros 06221; 08617; 08619; verosque 08617; verum 00315; 00501; 02218; 03318; 04102; 04106; 04109; 04110; 04114; 04116; 04207; 04312; 04316; 04605; 04606; 04801; 04804; 04808; 04808; 04810; 04812; 04817; 04820; 04914; 05306; 05307; 05406; 05409; 05411; 05505; 05506; 05511; 05514; 05514; 05517; 05518; 05520; 05604; 05609; 05611; 05612; 05614; 05616; 06109; 06318; 06512; 06513; 06515; 06801; 06817; 06905; 06914; 06915; 07001; 07201; 07203; 07204; 07205; 08218; 08301; 08302; 08308; 08309; 08309; 08310; 08317; 08317; 08319; 08407; 08410; 08801; 08803; 08901; 08902; 08915; 08917; 08919; 09001; 09010; 09013; 09015; 09017; 09017; 09416; 09610; 10709; 11010; 11011; 11014; 11104; 11105; 11110; 11509; 11917; 12113; 12501; 14111; 14503; 15622; 15701; 17201; 18321; 18421; 18704; 19013; 19016; 19017; 19110; 19205; 19206; 19322; 19610; 19614; 20220; 20308; 20707; 22115; 22603

vester: vestras 02820

vestigare: 16206

vestigium: vestigia 01608; 21025

vestis: 03602; vestibus 08708

vetus: vetere 20112; vetustissima 07511; 18120

via: 02415; 03503; viam 00704; 04005; 06505

viaticum: 01006

vicinia: 04008; viciniam 21507

vicinitas: vicinitate 03919

vicinus: vicinior 09503; vicinum 18608

vicis: vice 16704

vicissim: 05219; 18404

vicissitudo: vicissitudine 00803; vicissitudines 22422

victoria: victoriam 00618

victus: victum 02615; 20020

videlicet: 06811; 16326

videre: *43*; vide *14*; videam *6*; videamur *1*; videamus *16*; videantur *2*; videas *4*; videat *18*; videatur *35*; videbam *1*; videbantur *1*; videbare *1*; videbatur *6*; videbimus *7*; videbis *3*; videbit *2*; videbitur *2*; videbuntur *1*; videmur *2*; videmus *30*; videnda *1*; videndae *1*; videndam *1*; videndi *1*; videndo *12*; videndoque *1*; videndum *4*; videns *3*; vident *11*; videntibus *1*; videntur *10*; videnturne *1*; video *62*; videor *1*; videramus *1*; viderem *2*; videremus *1*; viderent *5*; viderentur *2*; videretur *3*; videri *28*; viderint *1*; videris *6*; viderit *3*; videro *4*; vides *24*; videsne *1*; videt *8*; videtur *84*; videturne *4*; vidisse *2*; vidisti *3*; vidit *1*; visa *7*; visae *1*; viso *3*; visum *5*; visus *1*; visuram *2*; visurum *1*

vigere: vigent 19407

vigilans: 05805; vigilanter 07810; vigilantes 03814; 06711; vigil-

anti 12501; vigilantibus 06215; 12508; vigilantissime 05712; 07408; 23104
vigilantia: vigilantiae 19706
vigilare: vigilares 18425; vigilas 05207; 18310; vigilemus 00609
vigilia: vigiliae 17813
viginti: 19502
vilis: vile 01407; vilius 01311
vincere: viceris 02718; vincat 17908; vincimus 00606
vindicare: vindica 01015; vindicavit 20507; vindicemus 22714
vinum: 17306; vini 17814
vir: 08706; 13501; 21125; viri 08313; 14423; viris 02922; 08012; 21618; viro 19719; viros 08616; 17524
virga: 18519; 18524
virgo: virgine 22506
virilis: virilem 02708
virtus: 02112; 02112; 02121; 10313; 10314; 10315; 16406; 16708; 17419; 22814; virtute 01008; 14824; 16505; 23022; virtutem 01008; 16413; 16417; 16502; 16510; 16514; 22401; virtutes 16705; virtuti 16419; 23101; virtutis 13502
vis: 07318; 11216; 11605; 11610; 11708; 15818; 16001; 16617; 17523; 17814; 20018; 21902; 21922; 22519; vi 03216; 11117; 11526; 16516; 17621 21622; vim 07105; 07707; 12422; 16102; 16707; 17206; 20013; 20209; 22014; vires 17418; 17420; 17501; 17508; 17518; 17605; 17612; 17803; 17819; 17822; 17916; 18023; 18101; 18105; 18107; viresque 18003; viribus 11005; 17416; 17422; 17503; 17815; 17905; 17914; 18012; 18015; 18018; virium 17512; 17522; 17615
viscum: visco 03706
viscus: visceribus 13913; + 22311
visibilis: 02317
visio: 02112; 02119; 02122; visione 02212; 11824; 18726; 22317; visionem 09404; 19908; 19916; 19916; 19918
visus: 04416; 12502; 18504; 18524; 18706; 20707; 20711; visu 01907; 18511; 18517; 18521; 20321; visum 18223; 18302; 18312; 18621; 18625; 18705; 18707
vita: 00509; 00718; 00906; 02122; 02218; 02304; 02312; 03204; 04620; 04623; 09207; 09714; 09802; 09804; 10519; 10525; 10601; 10604; 10604; 10610; 10621; 10621; 10918; 11411; 11719; 11721; 11723; 11724; 11803; 11804; 11805; 11806; 11806; 11808; 11921; 11922; 12704; 16114; 16408; 16414 21817; vitae 00503; 00706; 07720; 11802; 13714; 16407; vitam 02304; 02312; 02507; 02508; 03118; 03121; 03213; 03413; 07704; 08707; 11810; 12512; 12616; 14507; 21517
vitalis: vitale 13913
vitare: vitandae 09605
vitis: vitem 21820
vitiosus: vitiosa 18902; 19008; 19101; 19104; 19401; 20223; vitiosam 18905; vitiosior 19114
vitium: 19018; 20303; vitia 22716; vitiis 02008; 19009; 22716; vitio 19315; 20215; 20309
vitrum: 13723
vitulus: vitulum 17609
vivacitas: vivacitatis 21122
vivax: vivacior 11411
vivere: 00601; 02819; 02912; 03104; 03104; 04612; 04624; 04624; 04708; 04709; 04710;

05111; 06215; 09804; 11117; 11721; 16417; 16910; 21419; 21813; victuros 04715; vivas 04709; vivat 05202; 11715; 21210; vivatur 07801; vivendi 08018; 08018; 12222; vivendum 17219; vivens 04707; viventi 05309; viventia 20917; viventis 17424; 20802; viveret 21604; vivimus 05708; vivit 04708; 05108; 05202; 06211; 09803; 10102; 10104; 10112; 10112; 10214; 10311; 10323; 10323; 10323; 12020; 16416; 21511; 21524; vivitur 07721; vivunt 00509; 00510; vixisse 21002
vivificare: vivificans 12618; vivificat 21807; vivificatur 12617; vivificet 12215
vivus: viva 10401; 10917; 05217; vivo 11109
vix: *8*
vocabulum: vocabulis 15403; 22823
vocare: 01613; 07607; 08618; voca 14324; vocamus 06414; 08601; 17606; 18805; 18808; 19903; vocandam 03101; 19820; vocant 06018; 16623; 22901; vocantur 06403; 17819; vocari 04912; 06308; 06403; 06616; 18324; 20516; vocatur 02112; 13817; 15318; 17215; 18720; 18725; 20712; 21924; vocem 08405; 08617; vocemus 14322; voces 00911; vocetur 08613; 18724; voco 06608; 14409
vocula: voculae 06015
volare: volans 16021; volasse 07118; 07205; 07209; 08410
volatus: volatu 07208
volumen: 04003; 09311; volumini 09318
voluntas: 17820; voluntasque 02802; voluntate 06612; 06809; 06810; 11206; 11209; 12411; 22919; voluntatem 01003; 08609
voluptas: 22511; voluptate 02810; 03611; 12420; 20102; 22307; voluptatem 03015; voluptatemque 20020; voluptates 08119; 10816
volvere: 01608; 03221; volvas 14312; volventi 00302
vos: vobis *1*
vulgaris: 03506
vox: voce 06011; 21307; 21316; vocem 06010; 21311 21316; vocis 07018
vulgo: 20910
vulnus: vulnera 21001; vulnere 20914; vulneribus 19721
vulpecula: 06607

DATE DUE

MAY 1 3 2004

DEMCO INC. 38-2931

rary

3 2400 00264 6697

Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum

editum consilio et impensis Academiae Scientiarum Austriacae

Vol. 66/2: **Hegesippi** qui dicitur Historiae libri V. Pars posterior: Praefationem Caroli Mras et indices Vincentii Ussani continens. 1960 (L. 204 pp.)

[1]) Vol. 71: **Cassiodorus-Epiphanius.** Historia ecclesiastica tripartia. Rec. W. Jacob. Ed. R. Hanslik. 1952 (XX. 766 pp.)

[1]) Vol. 72: **Arator.** De actibus apostolorum. Rec. A. P. McKinlay. 1951 (LXIV. 363 pp.)

[1]) Vol. 73: **Ambrosius.** Opera. Pars VII: Explanatio symboli. De sacramentis. De mysteriis. De paenitentia. De excessu fratris. De obitu Valentiniani. De obitu Theodosii. Rec. P. O. Faller. 1955 (XVIII. 125*. 443 pp.)

[1]) Vol. 74: **Augustinus.** Opera. Sect. IV, Pars III: De libero arbitrio libri tres. Rec. G. M. Green. 1956 (XXII. 164 pp.)

Vol. 75: **Benedicti Regula.** Ed. altera et correcta. Rec. R. Hanslik. 1977 (LXIX. 375 pp.)

Vol. 76: **Tertullianus.** Opera. Pars IV: Ad martyras. Ad Scapulam. De fuga in persecutione. De monogamia. De virginibus velandis. De pallio. Opera Aemilii Kroymann usus ed. V. Bulhart. – De paenitentia. Ed. Ph. Borleffs. 1957 (LIX. 170 pp.)

[1]) Vol. 77: **Augustinus.** Opera. Sect. VI, Pars IV: De magistro. Rec. et praefatus est G. Weigel. – Pars V: De vera religione. Rec. et praefatus est G. M. Green. 1961 (LX. 140 pp.)

Vol. 78: **Ambrosius.** Opera. Pars VIII: De fide libri V (Ad Gratianum Augustum). Rec. P. O. Faller. 1962 (XV. 60*. 331 pp.)

Vol. 79: **Ambrosius.** Opera. Pars IX: De spiritu sancto libri III cum Epistula Gratiani Augusti. De incarnationis dominicae sacramento liber I. Rec. P. O. Faller. 1964 (XVIII. 69*. 344 pp.)

Vol. 80: **Augustinus.** Opera. Sect. VI, Pars VI: De doctrina christiana libri IV. Rec. et praefatus est G. M. Green. 1963 (XXIX. 205 pp.)

Vol. 81/1: **Ambrosiastri** qui dicitur Commentarius in epistulas Paulinas. Pars I: In epistulam ad Romanos. Rec. H. J. Vogels. 1966 (LVI. 503 pp.)

Vol. 81/2: **Ambrosiastri** qui dicitur Commentarius in epistulas Paulinas. Pars II: In epistulam ad Corinthios. Rec. H. J. Vogels. 1968 (VIII. 320 pp.)

Vol. 81/3: **Ambrosiastri** qui dicitur Commentarius in epistulas Paulinas. Pars III: Rec. H. J. Vogels. 1969 (VII. 408 pp.)

Vol. 82/1: **Ambrosius.** Opera. Pars X: Epistulae et Acta. Tom. I: Epistularum libri I–VI. Rec. P. O. Faller. 1968 (V. 241 pp.)

Vol. 82/3: **Ambrosius.** Opera. Pars X: Epistulae et Acta. Tom. III: Epistularum liber X, Epistulae extra collectionem, Gesta. Rec. M. Zelzer. 1982 (CCII. 368 pp.)

Vol. 83/1: **Marius Victorinus.** Opera theologica. Ed. P. Henry–P. Hadot. 1971 (XLII. 305 pp.)

Vol. 83/2: **Marius Victorinus.** Opera exegetica. Rec. F. Gori. 1986 (XVIII. 290 pp.)

Vol. 84: **Augustinus.** Opera. Sect. IV, Pars I: Expositio quarundam propositionum ex epistula ad Romanos. Expositio in epistulam ad Galatas. Expositio ad Romanos inchoata. Ed. J. Divjak. 1971 (XXXIII. 258 pp.)

Vol. 85/1: **Augustinus.** Opera. Sect. VIII, Pars IV: Contra Iulianum opus imperfectum. Tom. I: Libri I–III. Ed., post E. Kalinka, M. Zelzer. 1974 (XLIV. 506 pp.)

Vol. 86: **Basili Regula** a Rufino latine versa. Rec. K. Zelzer. 1986 (XXXII. 330 pp.)

Vol. 87: **Eugippius.** Regula. Rec. F. Villegas–A. de Vogüé. 1976 (XXVII. 115 pp.)

Vol. 88: **Augustinus.** Epistulae ex duobus codicibus nuper in lucem prolatae. Rec. J. Divjak. 1981 (LXXXIV. 234 pp.)

Vol. 89: **Augustinus.** Soliloquia. De inmortalitate animae. De quantitate animae. Rec. W. Hörmann 1986 (XXXII. 316 pp.)

Praeparantur:

Vol. 82/2: **Ambrosius.** Opera. Pars X: Epistulae et Acta. Tom. II: Epistularum libri VII–IX. Rec. P. O. Faller–M. Zelzer

Vol. 85/2: **Augustinus.** Opera. Sect. VIII, Pars IV: Contra Iulianum opus imperfectum. Tom. II: Libri IV–VI. Ed., post E. Kalinka, M. Zelzer

Vol. 90: **Augustinus.** De moribus ecclesiae catholicae. Rec. J. Bauer.

---

[1]) Hoc tempore exhaustum est.